

Sayı: 10 Yıl: 2024 Aralık
ISSN: 2687-2714

TÜRK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK DERGİSİ

10

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

10

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı | Issue: 10 • Aralık | December 2024
ISSN: 2687-2714

Sahibi | Owner

Prof. Dr. Mustafa Koç

Yazı İşleri Müdürü | Responsible Manager

Dr. Akif Hayta

Editör | Editor

Prof. Dr. Ali Ayten

Editör Yardımcısı | Associate Editor

Dr. İsa Ceylan

Yayın Kurulu | Editorial Board

Prof. Dr. Ali Ayten • Marmara Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. Hasan Kayıklık • Çukurova Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. Robert Frager • Sofia University • ABD
Prof. Dr. Saffet Kartopu • Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi • Türkiye
Doç. Dr. Mustafa Ulu • Erciyes Üniversitesi • Türkiye
Doç. Dr. Zeynep Sağır • Malatya Turgut Özal Üniversitesi • Türkiye
Dr. Karen Erlichman • Sofia University • ABD
Dr. Selene Kumin Vega • Saybrook University • ABD

Danışma Kurulu | Advisory Board

Prof. Dr. Abdülkerim Bahadır • Necmettin Erbakan Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. Ali Rıza Aydın • Ondokuz Mayıs Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. H. İbrahim Yeğin • Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. M. Naci Kula • Bursa Uludağ Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. Orhan Gürsu • Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi • Türkiye
Prof. Dr. Üzeyir Ok • Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi • Türkiye
Doç. Dr. Fatümetül Zehra Güldaş • Erzincan B. Y. Üniversitesi • Türkiye
Doç. Dr. Selahattin Yakut • Yozgat Bozok Üniversitesi • Türkiye

Türkçe Metin Düzeltme | Turkish Proofreading

Sema Nur İlhan • Canan Yılmaz • Halime Hilal Taşkın • Ayşenur Barak

İngilizce Metin Düzeltme | English Proofreading

Dr. Kübra Yıldız • Hamidullah Genç

Tasarım | Design

Prof. Dr. Mustafa Koç

Yönetim Yeri ve Adresi | Executive Office

Büyükdere Mahallesi Prof. Dr. Nabi Avcı Bulvarı No: 4
26040 - Odunpazarı/Eskişehir

Telefon | Phone: +90 222 217 57 57

E-posta | E-mail: turkmanevidanismanlikdergisi@gmail.com

Web: <http://dergipark.org.tr/tr/pub/tmdrd>

Yayın Türü | Type of Publication

Uluslararası Süreli Yayın • International Periodicals

Yayın Periyodu | Period of Publication

Altı ayda bir (Haziran-Aralık) yayınlanır
Published biannually • June – December

Basım Tarihi | Date of Publication

30 Aralık • 30 December 2024

Basım Yeri | Place of Publication

Mim Dijital Baskı & Matbaa
Zübeyde Hanım Sebze Bahçeleri Caddesi, No: 103/8
06070 - Altındağ/Ankara
Telefon: +90 312 384 00 85

© Mustafa Koç

- Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi'nin *misyonu*, manevi danışmanlık ve rehberlik alanında zengin içerikte ve kalitede akademik çalışmalar yayımlayarak Türk manevi danışmanlık ve rehberlik literatürüne katkı sağlamak ve bu çalışmaların akademik topluluğa ulaşmasıdır.
- The *mission* of Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care is to contribute to the literature of Turkish spiritual counselling and care by publishing academic studies in the field of spiritual counselling and care with a rich content and quality and to convey these studies to the academic community.
- Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi'nin *vizyonu*, akademik dergicilikte manevi danışmanlık ve rehberlik alanında dünyanın önde gelen ve saygın akademik dergileri arasında olmaktır.
- The *vision* of Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care is to become one of the world's leading and respected academic journals in the field of spiritual counselling and care in academic journalism.

Dizin | Index

	SOBIAD
	EBSCO
	Asos Indeks
	iSAM
	Scilit
	Open Ukrainian Citation Index (OUCI)
	BASE (Bielefeld Academic Search Engine)

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

İçindekiler | Contents

■ Editörden From Editor.....	9-10
■ Makaleler Articles	
Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Perspektifinden Dinsel Deneyimin Nöropsikolojik Yorumu: Nöroteoloji Üzerine Analizler <i>The Neuropsychological Interpretation of Religious Experience from the Perspective of Spiritual Counseling and Care: Analyses on Neurotheology</i> Hilal Sena Teke & Sema Yılmaz.....	11-38
Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Perspektifinden Nefs Psikolojisinde Manevi Dayanıklılık <i>Spiritual Resilience in Nafs Psychology from the Perspective of Spiritual Counseling and Care</i> Canan Yılmaz.....	39-86
Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Anadolu Bilgeliliği Bağlamında Mesnevi Üzerine Terapötik Analizler <i>Therapeutic Analyses on the Masnavi in the Context of Anatolian Wisdom in Spiritual Counseling and Care</i> Muhammed Tosun.....	87-130
Gençlere Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri: Manevi Danışmanlar Perspektifinden Nitel Bir Araştırma <i>Spiritual Counseling and Care Services for Youth: A Qualitative Study from the Perspective of Spiritual Counselors</i> Mehmet Su.....	131-154
Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Bağlamında Evlilikte Maneviyat Üzerine Nitel Bir Araştırma <i>A Qualitative Study on Spirituality in Marriage in the Context of Spiritual Counseling and Care</i> Halil İbrahim Özasma.....	155-196

Türkiye’deki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Çalışmaları Bağlamında
‘Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sempozyumu’
(2020) Üzerine Bibliyometrik Analizler
*Bibliometric Analyses on the 'Symposium on Spiritual Counseling and Care in Extraordinary
Situations' (2020) in the Context of Spiritual Counseling and Care Studies in Turkey*
Mustafa Koç.....197-262

■ **Kitap İncelemeleri** | Book Reviews

Bilişsel Davranışçı Terapi: Manevi Perspektifli Teori ve Uygulamalar
Cognitive Behavioral Therapy: Theory and Applications with a Spiritual Perspective
Maide Nur Erdeniz.....263-270

Ceza İnfaz Kurumlarında Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri
Spiritual Counseling and Care Services in Prisons
Abdullah Adıgüzel.....271-280

Dini Rehberlik: Bilginin Kaynağı ve Bilgi Üretme Süreçleri
Religious Guidance: The Source of Knowledge and the Processes of Knowledge Production
Betül Şavk.....281-292

■ **Yazar Bilgileri** | Author Information.....293-296

■ **Yayın ve Yazım İlkeleri** | Principles of Publishing and Writing.....297-300

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

E d i t ö r d e n | F r o m E d i t o r

Değerli Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi okuyucuları!

Rabbimize şükürler olsun ki artık Türk manevi danışmanlık ve rehberlik araştırmalarının yayınlandığı süreli bir alan dergimiz var. Türkiye’de oldukça yeni bir akademik araştırma alanının Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi olarak, akademik dergicilikte her geçen gün daha da olgunlaşacağımızı ümit ediyor ve alandaki araştırmalara bilimsel katkı sağlıyor olmanın sevincini yaşıyoruz.

Uluslararası hakemli dergi statüsüyle 2020 yılında akademik yayın hayatına başlayan Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi’nin onuncu sayısıyla huzurlarınızdayız. TMDRD, başta siz kıymetli okuyucularımız olmak üzere dergi ekibimiz, hakemlerimiz ve yazarlarımızın katkılarıyla akademik yayıncılık hayatını düzenli biçimde devam ettirmeyi hedeflemektedir. Bu onuncu sayıda, manevi danışmanlık ve rehberlik alanındaki farklı alt araştırma konularına ilişkin birbirinden değerli akademik ürünlere yer verilmiştir

TMDRD’nin bu sayısında, Hilal Sena Teke & Sema Yılmaz’ın *Manevi danışmanlık ve rehberlik perspektifinden dinsel deneyimin nöropsikolojik yorumu: Nöroteoloji üzerine analizler*; Canan Yılmaz’ın *Manevi danışmanlık ve rehberlik perspektifinden nefis psikolojisinde manevi dayanıklılık*; Muhammed Tosun’un *Manevi danışmanlık ve rehberlikte Anadolu bilgeliği bağlamında mesnevi üzerine terapötik analizler*; Mehmet Su’nun *Gençlere yönelik manevi danış-*

manlık ve rehberlik hizmetleri: Manevi danışmanlar perspektifinden nitel bir araştırma; Halil İbrahim Özasma'nın Manevi danışmanlık ve rehberlik bağlamında evlilikte maneviyat üzerine nitel bir araştırma; Mustafa Koç'un Türkiye'deki manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmaları bağlamında 'Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sempozyumu' (2020) üzerine bibliyometrik analizler isimli makaleleri yer almaktadır. Ayrıca Maide Nur Erdeniz, Bilişsel davranışçı terapi: Manevi perspektifli teori ve uygulamalar isimli kitabı; Abdullah Adıgüzel, Ceza infaz kurumlarında manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri isimli kitabı; Betül Şavk ise Dini rehberlik: Bilginin kaynağı ve bilgi üretme süreçleri isimli kitabı tanıtılarak bu sayıya katkıda bulunmuşlardır.

Sonuç olarak, TMDRD'nin bu onuncu sayısına genel olarak bakıldığında, 6 araştırma makalesi ve 3 kitap incelemesinden oluşan akademik ürünler (n=9) yer almaktadır. Her bir akademik ürün, kendi konusundaki ulusal ve uluslararası literatüre katkılar sağlayarak alanda önemli bir eksikliği giderecektir.

Akademik dergicilik dünyasına yeni giren TMDRD'nin editörü olarak, yayın ekibim adına öncelikle yayım süreçlerinin tüm sorumluluğunu üzerine alan derginin sahibi Prof. Dr. Mustafa Koç başta olmak üzere bütün aşamalarında desteklerini esirgemeyen özgeci mutfak ekibime, bilimsel çalışmalarıyla dergimize kıymetli katkılar sağlayan akademisyen yazarlarımıza ve makaleleri büyük bir titizlikle inceleyen hakemlerimize çok teşekkür ediyorum.

TMDRD'nin bu onuncu (2024/10) sayısının başta Türk manevi danışmanlık ve rehberlik araştırmaları olmak üzere uluslararası alan literatürüne katkılar sağlamasını diler, alan uzmanlığı birikimlerinizi yansıtan değerli akademik çalışmalarınızı ve manevi desteklerinizi beklediğimizi belirtmek isterim.

Onbirinci sayımızda buluşmayı ümit ediyorum.

Prof. Dr. Ali Ayten

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 10 • Aralık 2024 • 11-38
Issue: 10 • December 2024 • 11-38

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Perspektifinden Dinsel Deneyimin Nöropsikolojik Yorumu: Nöroteoloji Üzerine Analizler

The Neuropsychological Interpretation of Religious
Experience from the Perspective of Spiritual Counseling and
Care: Analyses on Neurotheology

Hilal Sena Teke

Yüksek Lisans Öğrencisi
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: hilalsenacbc@gmail.com
Orcid: 0000-0003-2053-1434
Sivas / Türkiye

Sema Yılmaz

Doç. Dr.
Sivas Cumhuriyet Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
E-posta: syilmaz@cumhuriyet.edu.tr
Orcid: 0000-0001-5076-1500
Sivas / Türkiye

MA Student

Sivas Cumhuriyet University
Institute of Social Sciences
E-mail: hilalsenacbc@gmail.com
Orcid: 0000-0003-2053-1434
Sivas / Türkiye

Associate Professor

Sivas Cumhuriyet University
Faculty of Theology
E-mail: semayilmaz@cumhuriyet.edu.tr
Orcid: 0000-0001-5076-1500
Sivas / Türkiye

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1506716>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received 28 Haziran 2024 • 28 June 2024
Kabul Tarihi • Accepted 01 Kasım 2024 • 01 November 2024

Ö z e t

Bilimsel ve teknolojik gelişmeler, dinsel deneyimin bireyin manevi gelişimine olan katkısını nöropsikolojik olarak incelemeyi olanaklı kılmaktadır. Nöropsikoloji alanında yapılan çalışmalar, tıbbi beyin görüntüleme cihazları aracılığıyla insan beyninin çalışma sistemi hakkında detaylı bilgi vererek olumlu-olumsuz duygulanımların beynin hangi bölgelerinde ne tür etkiler oluşturduğunu anlaşılır hale getirmiştir. Böylece nöroteolojik çalışmalar, dini tecrübe yaşayan bireylerin beyin yapılarında meydana gelen değişimleri ortaya çıkarabilmektedir. Bu çalışmaların ise manevi danışmanlık ve rehberlik alanında yenilikçi ve bütüncül bir bakış açısı sunarak bireylerin yaşam kalitesini pozitif yönde iyileştirmek için anlamlı terapötik katkılar sağlayabileceği düşünülmektedir. Bu makalenin amacı, dinsel deneyim sırasında beyin yapısında meydana gelen olumlu değişimlerden yola çıkarak dini tecrübenin bireyin manevi gelişimine olan katkısını incelemek ve dinsel deneyim yaşayan bireylerin, psikotik belirtiler sergileyen bireylerden ayırt edilmesinin bireylerin ruh-beden sağlığı, yaşam kalitesi ve manevi gelişimi açısından öneme sahip olduğunun altını çizmektir. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden literatür taramasına başvurulmuştur. Makalede, manevi danışmanlık ve rehberlik perspektifinden dinsel deneyimlerin nöropsikolojik yorumları incelenmiş ve bu alandaki nöroteolojik bulguların manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarına nasıl entegre edilebileceği tartışılmıştır. İlk olarak, dinsel ve mistik deneyimin manevi gelişime olan katkıları belirtildikten sonra psikolojinin alt dallarından olan transpersonel psikoloji, pozitif psikoloji ve sufi psikolojisinde dinsel deneyimin yeri ve önemine değinilmiştir. Daha sonra dinsel tecrübenin ne olmadığı tartışılmıştır. Son olarak nöroteoloji ve nöropsikoloji hakkında bilgi verilip dinsel deneyim sırasında beynin aktivasyonunda meydana gelen nöroteolojik değişimler açıklanmıştır. Yapılan araştırmalar ışığında (i) dinsel deneyimin, bireyin manevi gelişimine katkıda bulunduğu; (ii) psikotik belirtiler gösteren ve psiko-spiritüel kriz deneyimleyen bireylerin başlangıç süreçlerinin bazı durumlarda benzerlik göstermesi, dolayısıyla bireyin ruhsal gelişimi doğrultusunda durumun doğru analiz edilebilmesi ve rehabilite edilebilmesi için manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetine ihtiyaç duyulabileceği ve (iii) nöroteolojik bulguların, manevi danışmanlık ve rehberlik alanına entegrasyonunun danışanların dinsel ve manevi deneyimlerini daha iyi anlamalarına ve bu deneyimlerin psikolojik etkilerini yönetebilmelerine yardımcı olabileceği sonuçlarına ulaşılmıştır. Gelecekteki konuya ilişkin yapılacak araştırmaların ise bu entegrasyonu daha ileri taşıyabileceği düşünülmektedir.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Dinsel deneyim
Manyetik rezonans görüntüleme • Nöroteoloji • Nöropsikoloji

A b s t r a c t

Scientific and technological advancements have made it possible to examine the contribution of religious experience to an individual's spiritual development from a neuropsychological perspective. Studies in the field of neuropsychology, using advanced medical brain imaging devices, provide detailed insights into the functioning of the human brain, elucidating which regions are affected and how they respond to both positive and negative emotions. Consequently, neurotheological research can reveal the structural changes occurring in the brains of individuals who experience religious phenomena. These findings are believed to offer a novel and holistic perspective in the field of spiritual counseling and guidance, significantly contributing to improving individuals' quality of life. The aim of this study is to explore the contributions of religious experience to an individual's spiritual development by examining the positive changes observed in the brain during such experiences. Additionally, the study underscores the importance of distinguishing individuals undergoing religious experiences from those exhibiting psychotic symptoms emphasizing its significance for mental and physical health, quality of life, and spiritual development. A qualitative research method, specifically a literature review, was employed for this study. Initially, the contributions of religious and mystical experiences to spiritual development are outlined. Subsequently, the role and importance of religious experience are analyzed within subfields of psychology, including transpersonal psychology, positive psychology, and Sufi psychology. The study then delves into what does not constitute a religious experience, followed by an overview of neurotheology and neuropsychology, detailing the brain activation changes observed during religious experiences. Based on the research findings, the following conclusions were drawn: (i) religious experience contributes significantly to an individual's spiritual development; (ii) there are instances where the initial stages of psychotic symptoms and psychospiritual crises exhibit similarities, highlighting the need for accurate analysis and rehabilitation of such cases to support spiritual growth. This necessitates the integration of spiritual counseling and care services; and (iii) the integration of neurotheological findings into spiritual counseling and care can help clients better understand their religious and spiritual experiences and manage the psychological effects of these experiences. Future research is expected to further advance this integration, offering even greater potential for application in spiritual counseling practices.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Religious experience • Magnetic resonance imaging • Neurotheology • Neuropsychology

Giriş

Modern psikoloji, felsefeden ayrılarak 19. yüzyılın sonlarında bağımsız bir disiplin olarak şekillenmiş, doğüstü olguları reddetmiş ve dini kavramları kültürel bağlamda ele almıştır. Bu yaklaşım, bireyin yaratıcılığı olan bağını göz ardı etmiş ve zihinsel süreçlerin incelenemeyeceğini öne sürmüştür. Dolayısıyla insan, “ben kimim” gibi varoluşu anlamlandırılmaya yardımcı soruları soramamakla birlikte kendini keşfedip gerçekleştiremeyen bir varlık haline gelmiştir. Öte yandan psikoloji bilimi üzerinde etkili olan bu davranışçı yaklaşım, postmodernizmle değişime uğramış ve insanın gözlenemeyen zihinsel iç yaşantılarını da araştırma alanına dâhil etmiştir. Bu değişimin çıkış noktası ise, zihinsel süreçlerin bilgisayar ile görüntülenmesi imkânını sunan nöroteolojik gelişmelerdir (Tarhan, 2006: 539-542).

Psikoloji alanında çalışan bilim insanları din hakkında düşünerek çeşitli fikirler üretmiştir. Sigmund Freud (1856-1939)’a göre din bir saplantıdır (Freud, 1949: 25) ve dinin kökenleri çocuklukta meydana gelen oedipus ve elektra komplekslerine dayanmaktadır (Freud, 1964: 73). Ancak Carl Gustav Jung (1875-1961)’a göre din, çocukluk arzuları veya bilinçaltının bir ürünü olmayıp bireyselliğin üstünde bir gerçekliğe sahip olup kolektif bilinçdışına ait bir olgudur (Jung, 1938: 5). İnsanlık tarihi kadar eski olan din, çeşitli katı eleştirilere uğrasa da dinin tamamen yok sayılması mümkün olmamıştır. Bunun yanı sıra 20. yüzyılın ilk yarısında din ile ilgili az sayıda çalışma yapılmıştır. Çalışmalar indirgemeci ve reddedici tutumlar çerçevesinde olmuştur. Bununla birlikte 1950 sonrasında psikoloji, din/dindarlık, anlam ve empati gibi konulara yönelmeye başlamıştır (Karacoşkun, 2012: 21-65).

Amerikan Psikoloji Derneği (APA), terapiye gelen danışanların kişisel yaşantılarının % 60 oranında dini terimlerle ifade ettiklerini tespit etmiştir. 1995 yılında yayımlanan bir genelgeyle ABD’deki psikiyatrların uzmanlık eğitimine, dini ve manevi konular da eklenmiştir. 1999’da Ulusal Sağlık Araştırma Enstitüsünden John Templeton, manevi eğilimli psikiyatrik uzmanlık eğitim programlarını destekleyen Maneviyat ve Tıp Vakfını kurmuştur. Bugün ABD’deki tıp fakültelerinin % 33’ünde uzmanlık eğitiminin yanı sıra maneviyat ve dini konularda da dersler verilmektedir (Merter, 2007: 417-418). Böylece Batı dünyası, danışanlarının manevi yaşantılarına yönelik psikolog ve psikiyatrların yanlış teşhis ve yönlendirmelerinin önüne geçmek istemiştir.

Sinirbiliminin alt dalı olan nöroteoloji, dinsel ve manevi deneyimlerin beyin fonksiyonlarıyla nasıl ilişkilendirilebileceğini araştıran bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır. Bu alan, dini ve manevi deneyimlerin nöroteolojik temellerini inceleyerek, bu deneyimlerin bireylerin zihin ve beyin

yapıları üzerindeki etkilerini anlamayı hedefler. Nöroteoloji, dini deneyimlerin beyinde belirli bölgelerde aktivite artışına neden olduğunu ve bu deneyimlerin beyindeki nörotransmitter dengelerini değiştirebileceğini öne sürer (Newberg & d'Aquili, 2000).

Dinsel deneyimlerin nöropsikolojik yorumları, bireylerin manevi yolculuklarında yaşadıkları derin ve bazen mistik deneyimlerin beyin aktiviteleriyle nasıl ilişkili olduğunu ortaya koyar. Bu yorumlar, bireylerin dinsel deneyimlerinin, beyin kimyasındaki değişiklikler, nörolojik yollar ve beyindeki aktivite modelleri aracılığıyla nasıl şekillendiğini anlamamızı sağlar. Örneğin, meditasyon ve dua gibi manevi pratiklerin, beyin plastisitesi üzerinde olumlu etkiler yaratarak, stresle başa çıkma, duygusal dengeyi sağlama ve genel psikolojik iyilik halini artırma potansiyeline sahip olduğu bulunmuştur (Davidson ve ark., 2003).

Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin ruhsal ihtiyacını karşılamakla birlikte yaşam anlamlarını keşfetmesine ve manevi dengeyi bulmasına yardımcı olan bir hizmettir. Manevi danışmanlık ve rehberlik, ülkemiz din psikolojisi literatüründe “inanç bakım ve danışmanlığı, dini danışmanlık, pastoral bakım, manevi destek, manevi bakım” gibi farklı birçok terimle kullanılmıştır (Harputlu, 2023: 25).

Mesleki Yeterlilik Kurumunun (MYK) manevi danışmanlık ve rehberlik için yapmış olduğu görev tanımlarıyla mdr resmi bir konuma ulaşmıştır. MYK'nın yapmış olduğu tanımlar şu şekildedir (MYK, Ulusal Meslek Standardı, Referans Kodu; 19UMS0728-6, Resmi Gazete: 25 Kasım 2019 – 30929: 3 (Mükerrer); “Manevi rehberlik ve danışmanlık: Danışanların inanç dünyalarının hayatlarına etkilerini bilmelerine yardımcı olma sürecini; danışanların din veya maneviyatla ilişkilendirdiği sorunlarıyla başa çıkmalarını da bütüncül bir yaklaşımla modern danışma teknikleriyle dini ve manevi yöntemleri birlikte kullanan; problemi konusunda danışanların hedeflerine ulaşmalarını sağlamak amacıyla yapılan danışmanlık hizmetini ifade eder. Manevi danışman: farklı yaşam dönemlerindeki bireylerin din veya maneviyatla ilişkilendirdiği sorunlarıyla başa çıkma süreçlerinde bütüncül bir yaklaşımla modern danışma teknikleriyle dini ve manevi yöntemleri birlikte kullanan; problemi konusunda danışanların hedeflerine ulaşmalarını sağlamak amacıyla bireyle ve grupla manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetini sunan ve mesleki gelişim faaliyetlerini yürüten nitelikli kişidir. Danışan ise din ve maneviyatla ilişkilendirdiği fiziksel, psikolojik, sosyal ve manevi konularda danışmanlık ihtiyaç ve talepleri bulunan kişiyi ifade eder.” Bu bağlamda manevi danışman, danışanın manevi yolculuğuna rehberlik etmeli, ruhsal gelişimini desteklemeli ve bireyin manevi gelişimine katkı sunan dinsel deneyimin sınır ve özelliklerini doğru analiz etmelidir.

Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin manevi ve dini ihtiyaçlarına yönelik profesyonel destek sunan bir alandır. Bu alan, bireylerin yaşamlarında karşılaştıkları manevi ve ruhsal sorunlara çözüm bulmalarına yardımcı olmayı amaçlar. Manevi danışmanlık, dini inançlar, manevi deneyimler ve bireylerin bu deneyimlerin ışığında yaşamlarını nasıl yönlendirdikleri üzerine derinlemesine bir anlayış gerektirir. Bu bağlamda, dinsel deneyimlerin nöropsikolojik yorumlanması, bireylerin manevi rehberlik sürecinde nasıl desteklenebileceğini anlamak açısından kritik bir öneme sahiptir.

Manevi danışmanlık ve rehberlik perspektifinden bakıldığında, nöroteolojik yaklaşımlar, danışanların dini ve manevi deneyimlerini daha iyi anlamaya ve bu deneyimlerin psikolojik etkilerini değerlendirmeye yardımcı olabilir. Bu bağlamda, nöropsikolojik yorumlar, danışmanların bireylerin dini ve manevi deneyimlerini anlamalarına ve bu deneyimlerin ruhsal sağlık üzerindeki etkilerini değerlendirmelerine olanak tanır. Nöroteolojinin sunduğu bilimsel bulgular, manevi danışmanlık süreçlerini daha etkili ve anlayışlı bir hale getirebilir.

Konuyla ilgili araştırmalar gözden geçirilmek amacıyla nitel araştırma yöntemlerinden literatür taramasına başvurulmuştur. Türkiye’de yapılan araştırmalar kapsamında alanyazında yapılmış bazı çalışmalar tespit edilmiştir. (bkz. Eşel, 2009; Yenen, 2007; Topbaş, 2013; Aksöz, 2015; Winkelman & Adıbelli, 2015; Gürsu, 2017; Doko, 2018; Can & Kılıç, 2019; Varlı, 2020; Köylü & Oruç, 2012). Çalışmaların sayıca az olmasının nedenini nöroteolojinin ve din bağlamında nöropsikolojinin Türkiye’de yeterince çalışılmadığını göstermektedir.

Bu makale, manevi danışmanlık ve rehberlik perspektifinden dinsel deneyimlerin nöropsikolojik yorumlarını incelemeyi amaçlamaktadır. İlk olarak, nöroteolojinin temel kavramları ve bu alanın dinsel deneyimlerin anlaşılmasına nasıl katkıda bulunduğu ele alınacaktır. Ardından, nöropsikolojik bulguların manevi danışmanlık uygulamalarına nasıl entegre edilebileceği ve bu bulguların danışanların manevi deneyimlerini anlamada ve yönetmede nasıl yardımcı olabileceği tartışılmıştır. Bu bağlamda, nöroteolojinin manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerine getirdiği yenilikçi bakış açıları ve uygulama alanları değerlendirilmiştir.

a. Tecrübe Türleri Bağlamında Dini Tecrübe ve Mistik Tecrübe

Din, aşkın olana bilinçli bağlılık demektir. Walter H. Clark’ın (1902-1994) ifadesiyle din: “Bireyin bir Aşkın varlık hissettiğinde yaşadığı ve özellikle birey hayatını o Aşkın Varlık ile ahenkli kılmak için fiili girişimde bulunduğu davranışı üzerinde etkisi açıkça gözlemlenen

deruni bir tecrübedir.” (Kızılgeçit, 2020: 18). Tecrübe ise kelime olarak “deneyim, görmüş geçirmişlik, görgü” gibi anlamlara gelmektedir. Daha geniş anlamıyla tecrübe, “doğrudan doğruya yaşayarak, başımızdan geçen bir olaya şahit olarak, içsel yaşantımızla edindiğimiz bilgi ve idrakleri ifade eder. Tecrübe, dünyayı ve hayatı sezgisel ve duygusal bir kavrama biçimidir. Gerçeklerle birebir ilişki kurmaktır” (Kızılgeçit, 2020: 76). Aynı zamanda tecrübe, bir şey hakkında “bilgi”den daha fazlasını sunmakta ve içsel bir durumu ifade etmektedir.

Dini tecrübe, kutsal olanın vasıtasız, eşsiz, sübjektif olarak tecrübe edilmesi anlamına gelmektedir. Hökelekli, dini tecrübeyi şöyle tanımlamaktadır: “Dini tecrübe, dindarlığın duygusal ve sezgisel boyutudur. Allah’ın işaret, tezahür ve delillerini sezgisel algılama, vasıtasız doğrudan doğruya kavrama ve ilahi kudretle sezgisel ve duygusal ilişki kurmaktır” (Hökelekli, 2015: 123). Dini tecrübenin tek bir boyutundan bahsetmek insanın bütüncül tarafının gözden kaçırılmasına sebep olabilmektedir. Tecrübe edenin kişilik yapısı, duygusal kapasitesi, dindarlığı, yaşı, cinsiyeti, kültürü, sosyo-ekonomik durumu gibi değişkenlerin varlığı kadar dini tecrübe çeşidinden bahsedilebilmektedir. Dini tecrübeye birey, korku ve tatmin gibi zıt kutuplu duyguları birlikte deneyimleyebilmektedir. Dini tecrübe, yaşattığı olumlu duygular sonucunda tekrar tekrar yaşanmak istenmesine karşın planlı bir durum olmayıp kontrol dışı ve spontane gelişmektedir. Dini tecrübe anlık ve geçicidir. Sadece tecrübe eden kişiyi bağlayan bu deneyimi, bir başkasına salt gerçeklik olarak kabul ettirme söz konusu değildir. Bu nedenle “sorgulanabilir” bir nitelik taşımaktadır. Dini tecrübenin en önemli özelliğini ise çoğulculuğu ve çeşitliliği oluşturmaktadır.

Dini tecrübenin çoğulculuğu ve çeşitliliği nedeniyle, sağlayacağı kolaylık göz önüne alınarak araştırmacılar tarafından şöyle kategorilendirilmektedir: Kutsalın tecrübesi (kutsallığın genel duygusu), uluhiyet tecrübesi (Allah’ın varlığının ve yakınlığının hissedilmesi), ilahi cevap tecrübesi (duanın kabulünün hissedilmesi), kurtuluş tecrübesi (Allah’ın kişiye yol göstermesi), ilahi müdahale tecrübesi (Allah’ın mucizevi müdahalesinin hissedilmesi), ilahi ceza tecrübesi (Allah’ın cezalandırdığının hissedilmesi), vecd tecrübesi (benlik duygusunun ortadan kalkması), *vahy ve dini ilham* (vasıtasız bilgiye sahip olunması hissi), *tabiatüstü bir gerçeklik tecrübesi* (aniden kişide değişikliğe sebep olan tecrübe), *yeniden doğuş tecrübesi* (manevi olarak yeniden doğmuş olmanın verdiği mutluluk hissi), *Allah ile ilişkinin geçmiş şekillerinin yeniden hatırlanması* (imanını arındırmış olma), *mistik tecrübeler* (Hökelekli, 2015: 126-127).

Mistik tecrübe, dini tecrübe çeşidi olabileceği gibi aynı zamanda din-den farklı olarak batını bir tecrübe de olabilmektedir. Bu bağlamda mistik tecrübenin kaynağı Tanrı/din olabildiği gibi inanç sistemlerinin dışında tamamen insanın kendi varoluşu içerisinde de ortaya çıkabilecek bir özelliğe sahiptir. Herhangi bir inanca sahip olmadığını belirten bireylerin de mistik tecrübeler yaşadığı görülebilmektedir. Dini tecrübe, mistik olanı kapsamakla birlikte her mistik olan ise dini olanın tamamını kapsamamaktadır. Her dini tecrübenin mistik olduğunu söyleyebilmekle beraber her mistik tecrübenin dini olduğunu söyleyebilmek mümkün görülmemektedir. Mistik tecrübe, enerjisini ruhsal derinliklerde kutsallık kazanmış dinamik güçlerden alan sıra dışı ve özel sezgisel bir kişilik dönüşümünü ifade etmektedir. Mistik birey, manevi bir huşu hali içindeyken, aracısız sezgi yoluyla sıradan insani bilgiyi aşan gizemlere vakıf olduğunu iddia eden veya bu bilginin edinilebilir olduğuna inanan kişidir (Kızılgöç, 2020: 77).

James, *Dini tecrübenin çeşitliliği* adlı kitabında dini mistisizmin, insanı derinden etkileyerek hayata olumlu yönde katkı sağladığından bahsetmiş ve mistik hallerin diğer olgulardan ayrılabilmesi için dört kıstas belirlemiştir. Bahsi geçen kıstaslar şunlardır: Mistik tecrübenin bireyde uyardığı duygu, bir başkasına aktarılamaz (tanımlanamazlık); mistik tecrübe yaşayan kimseler, hakikat hakkında kitabi olmaksızın sezgisel anlamda derin bilgi sahip olur (noetik nitelik); bu tecrübeler en fazla yarım saat sürer (geçicilik) ve mistik tecrübe yaşayan kimseler üstün bir güç tarafından kuşatıldığını hissettikleri için edilgenlik duygusu hissederler (edilgenlik) (James, 2017: 391-394). Bu çalışmada “dini tecrübe” kapsamında, yukarıda ismini geçirdiğimiz dini tecrübe türleri ve dini mahiyette olan mistik tecrübeler kastedilmektedir.

Dini tecrübe, objektif olan gerçekliği bireyin sübjektif olarak tecrübe etmesidir. Bireyin dini tecrübeye, tecrübe ettiği bir illüzyon değil, gerçekliktir. Tanrı, bireyin dini tecrübesinde sübjektif bir tecrübe olmanın ötesinde objektif bir gerçeklik olarak yaşanmaktadır. Dini tecrübe, bireyin kişisel realitesinin ne olduğunu derinliğini anlamak için yaşadığı özel bir gelişim süreci olmakla birlikte insanda sağlıklı bir zihinsel yapı oluşturabilmektedir. Dini tecrübe, bilişsel hayattan başlayarak bilinç ötesine uzanan bir süreçtir. Dini tecrübe bir inancı ispatlamaktan ziyade, o inancın sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Her birey potansiyel olarak dini tecrübeyi yaşayabilmektedir. Nitekim insanın ilahi ve aşkın olana ulaşması için dini tecrübeye ihtiyacı vardır. Dini tecrübe insanın anlam arayışıyla da yakından ilişkilidir (Karacoşkun, 2012: 215-218).

b. Manevi Gelişimin Sübjektif Formu Olarak Dini Tecrübe

Din psikolojisi kurucusu William James'in "bizim 'normal' diye tanımladığımız, rasyonel güncel uyanıklık bilincimiz, olabilecek bilinç durumlarından sadece birisidir zar gibi ince bir sınırın arkasında, bütünüyle farklı bilinç potansiyelleri yer tutar. Hayat boyu bunların varlığından bihaber yaşayabiliriz, fakat uygun bir uyaran tatbik edildiğinde bir çırpıda ortaya çıkıverirler" sözlerinden bu yana bilim dünyası, farklı bilinç durumlarının neler olduğunun ve nasıl ortaya çıktığının peşine düşmüştür. İnsanın normal bilincinden öte bir bilince sahip olduğu fikri, o bilinçleri ortaya çıkarıp incelemeyi de gerekli kılmıştır. İnsan, sahip olduğu spiritüel özellikleri bakımından gelişime ve değişime açık bir varlıktır. James, Jung, Gordon Allport (1897-1967), Rollo May (1909-1994), Victor Frankl (1905-1997) ve Abraham Maslow (1908-1970) gibi birçok psikolog, dinin insanın anlam arayışına cevap verdiğini ve dolayısıyla kişinin kendini gerçekleştirmesine olanak sağlayarak manevi gelişimine katkı sunduğu savunmaktadır. Dini tecrübe, maddi dünyada ruhunu arayan insana bir bakıma destek olmaktadır. Bu bağlamda dini tecrübe, bireye gelişimi için basamak olurken aynı zamanda psikolojik açıdan iyiliğe sebep olmaktadır.

James, 1902'de yazdığı *Dini tecrübenin çeşitliliği* adlı kitabında insan zihni ve bilincinin fizyoloji, kimya veya anatomi ile açıklanamayacağını vurgulayarak tıbbi materyalizme karşı durmuştur. Dini fenomenlerin psikofizyoloji ile ilişkilendirilmesi, dini tecrübeleri geçersiz kılacağını belirtmiştir. Dinin hayattaki yararları açısından ele alınması gerektiğini savunmuştur. Kısacası James, dine bireyin yaşamını anlamlandırma süreci olarak baktığı için olumlu bir tutum sergilemiştir. (James, 2017: 13-37).

Jung'a göre dini hayatta asıl önemli olan, inancın konusundan ziyade, bireye uyandırdığı dini tecrübedir. O'na göre din, insan hayatına anlam ve yön kazandırdığı için dinin yokluğu ruhsal rahatsızlıklara sebep olmaktadır. Tanrı'ya bağlanmayan birey, dünyanın kışkırtıcılığına kendi gücü ile direnememektedir. Din, zor zamanlarda sığınılacak bir güven kapısı oluşturmaktadır (Köse & Aytan, 2019: 33-37). Jung'a göre din, bireysel bilinçdışının değil, kolektif bilinçdışının bir yansımasıdır. Dinin temel süreçleri kolektif bilinçdışında gerçekleşir ve bu süreçler psişik anlamda gerçek birer olgu olarak kabul edilir. Bireysel dinî formlar, aslında tüm insanlığın dini deneyimlerinde olduğu gibi, kolektif bilinçdışındaki evrensel ve zamansal unsurlara dayanır. Hem ilkel hem de modern dinî dogmalar, ritüeller ve mitler, bireysel arzuların ötesinde olup daha büyük bir gerçekliğe sahiptir. Derin dini deneyimler, bireyin kişisel deneyimlerini sürekli etkileyen atasal tecrübelerle bağlantılıdır. Din, bilinç ötesindeki anlam ve amaçlarla ruhun derinliklerine ulaşır ve bunu arketipler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir (Jung, 1938: 5-6).

Kişilik ve din psikoloğu Allport'a göre ise din, bireye amaçlı olma duygusunu kazandırmakta ve bireyin anlamlı bir hayat yaşamasına katkı sağlamaktadır. Dini hayatın en önemli yönünü dini tecrübe oluşturmaktadır. Bireyin dini yaşantısı, onun kişiliğini tamamlama ve genişletme çabası olarak olumlu bir düzlemde değerlendirilebilmektedir (Ayten, 2006: 55-57). Aynı zamanda Allport, modern çağa uyumlanarak din ile bilimin iç içe olması gerektiğini savunmuştur (Allport, 2005: 87).

Öte yandan Frankl'a göre, insanın temel motivasyonu anlam arayışıdır. Her birey, yaşamında nihai bir anlam bulma çabası içindedir. Bu çaba sonucunda insan, varoluşun en yüksek boyutu olan Tanrı ile bağlantı kurar. Anlam arayışının engellenmesi, varoluşsal bir boşluğun ortaya çıkmasına yol açar ve bu da bireye hayatın anlamsız ve değersiz olduğu hissini verir. Ancak insan, hayatına anlam katabildiği ölçüde ruhsal ve fiziksel olarak sağlıklı olma potansiyeline sahiptir (Frankl, 2009: 127-130).

Maslow, hem hümanist psikolojinin hem de benötesi psikolojinin kurucusu sayılmaktadır. Maslow'a göre insan potansiyel olarak kendini gerçekleştirmenin de ötesine ulaşabilmektedir. Bu düzeyde insan, hayatın derin anlamını keşfetmekte ve kozmik bir bilince sahip olmaktadır. O'na göre "*varlık değerleri*" olarak kavramsallaştırdığı iyilik, doğruluk, adalet, sadelik gibi dini bir nitelik taşımaktadır. Bu nitelikleri yerine getiren dindar bir kimse kendini gerçekleştirmekte ve dinlerin belirlediği ideal hedefe ulaşmaktadır (Köse & Ayten, 2019: 58-61). Maslow, dinsel deneyimleri "*aşkın bilinç deneyimleri*" ve "*ilahi deneyimler*" olarak da adlandırmaktadır. Maslow'a göre dinlerin sağladığı en önemli katkı, bireyi kendisinin en önemli yönlerini araştırmaya yöneltiyor olmasıdır. Tamamlanmış bir insan ise, aşkın bilinç deneyimlerini kendiliğinden yaşayacaktır (Maslow, 1996: 28-29).

b.a. Transpersonel Psikolojide Dini Tecrübe

Transpersonel, "bireyin ya da birey aklının ötesi" şeklinde çevrilebilir. Literatürde ise "kişilik ötesi psikoloji" olarak betimlenip kişinin yetenekleriyle ve kendisini gerçekleştirmesiyle ilgilenen bir psikoloji ekolüdür. "*Transpersonel*" kelimesini ilk defa 1905-1906 yıllarında verdiği bir konferansta kullanan psikolog James olmuştur. Yine Jung'un 1917'de kullandığı "*überpersonlich*" kelimesinin transpersonel olarak tercüme edilmiştir (Tüfekçi, 2004: 18-19).

Transpersonel psikoloji, dördüncü güç olarak da tanımlanmakta ve *hümanistik psikolojinin* bir üst basamağında yerini almaktadır. Abraham Maslow'un 1967'de verdiği bir konferansta yapmış olduğu konuşmalar, *Transpersonel Psikoloji Dergisi*'nin ilk sayfasında baş makale olarak

yayımlanmıştır. Dergi, transpersonel psikoloji konularını şöyle özetlemektedir: “Transpersonel süreç, değerler ve durumlar, bütünleştirici bilinç, üst-düzey ihtiyaçlar, doruk deneyimler, vecd, mistik tecrübe, varoluş, öz, mutluluk, huşu, hayret, beni aşkınlaştırma, ruh, günlük hayatın kutsanması, birlik, kozmik farkındalık, kozmik oyun, bireysel ve türler-arası sinerji, meditasyon teori ve pratikleri, ruhsal yönelimler, merhamet, transpersonel birliktelik, transpersonel idrak ve etkinleşme ve ilgili kavram, deneyim ve uygulamalar” (Mehmedoğlu & Uysal, 2006: 244). Benötesi psikoloji olarak da isimlendirilen transpersonel psikoloji, insanın derinliklerinde güncel hayata yansıyan yönünden daha yüce bir yönü olduğuna ve insanın sonsuz gelişme halinde olduğuna inanır. Bireyin yaşadığı benötesi deneyimler, kimlik duygusunu ve benlik kavramını aşarak maneviyatın daha geniş yönlerini içerir (Özdoğan, 2011: 6).

Transpersonel psikologlar, eski mistik bilgiler ile modern Batı psikolojisini sentezlemeye çalışarak insan psikolojisinin spektrumunun en derinlerinde bulunan yaralara, ihtiyaçlara, varoluşsal krizlere ve bilincin en ulu kapasitelerine kadar irdellemektedir (İlgar & İlgar, 2018: 951). Lajoe ve Shaprio 1968-1991 yılları arasında profesyonel literatürdeki transpersonel ifadeleri inceleyerek transpersonel psikoloji için beş ana husus ortaya koymuşlardır. Bunlar; bilinç halleri, üst ya da en son güç, ego ya da ben/kişi ötesi, aşkınlık, maneviyat (Aksöz, 2016: 25).

Walsh & Vaughan’a göre *transpersonel yaşantılar*, bireyin kimlik ve benlik duygusunun ötesine geçip kişisel olanı aşmaktadır. Transpersonel psikoloji ise insanlığı, hayatı, psişeyi ve kozmosu bütüncül olarak kuşatan bu yaşantılar üzerine odaklanan bir psikoloji ekolüdür. Transpersonel psikoloji, benlik ve kişilik sınırlarının aşıldığı bilinçlilik durumlarını tecrübe etme imkânı tanır. Onlara göre transpersonel psikoloji bilinen sağlıklı bilinç durumlarının ötesinde farklı bilinç durumlarını ve manevi büyümeyi de içerir. Stanislav Grof ise LSD tedavisiyle yaptığı araştırmasında bütün deneklerin sürecin sonunda psikodinamik sınırı aşarak transpersonel alanına girdiğini iddia etmiştir. Ona göre bu durum kimyasal maddeler olmadan kendiliğinden veya meditasyon, yoga gibi çeşitli bilinçlilik disiplinlerini ya da ileri psikoterapi uygulayarak da sağlanabilmektedir (Tüfekçi, 2004: 20-21).

Transpersonel kavramı, ego-ben ötesindeki bilinç seviyelerini ifade etmektedir. Yüksek bilinç hallerinin gerçekleştiği süreçte ani ruhsal açılımlar meydana geldiği için birçok transpersonel psikolog, sıradan olmayan yüksek bilinci bireyin gelişimi, olgunlaşması ve bütünlüğü için terapötik değere sahip olduğunu düşünmektedir. Transpersonel yaklaşıma göre psikotik olarak tanı konulup baskılayıcı ilaç tedavileri kullanılan ra-

hatsızlıkların birçoğu aslında spiritüel bir açılımın ve kişilik dönüşümünün evreleri olduğunun farkına varılması önemlidir. Bu yaşantı ve süreçler doğru biçimde anlaşılır ve desteklenirse psiko-spiritüel krizler, duygusal ve psikomatik iyileşme ve bilinç dönüşümüyle sonuçlanabilir (Ak-söz, 2016: 27).

Modern psikoloji, kendi “normallik” ölçülerine sığmayan yaşantıları bazen anormallik bazen de “delilik” diye damgalamakta ve insanın maddi yönünü alıp manevi yönünü göz ardı etmekteydi. Ancak, 1960’lardan sonra Batı’da manevi bir uyanış yaşanarak New Age dalgası sanat, kültür, edebiyat, psikoloji, sosyoloji hatta modern fizik bilimine kadar nüfuz etmiştir. Transpersonel psikoloji de bu akımın bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Böylece insan artık sadece soma/beden olarak değil, psişe/ruh birlikteliğiyle ele alınmaya başlanmıştır (Merter, 2007: 400).

Transpersonel psikolojinin literatüre kazandırdığı *psiko-spiritüel kriz* kavramı, insanın ruhi yanının varoluşsal önemine dikkat çekmektedir. İnsanlar bazen hiçbir sebep olmaksızın bazen de beklenmedik olağanüstü olaylarla (ölüm eşiği deneyimi gibi) karşılaştıklarında geçici olarak psikoz benzeri, bilinen normalliğin dışında bazı haller yaşayabilmektedir. Bu yaşantılar, onların daha yüksek bir varoluş konumuna ulaşmaları için bir fırsat olabilmektedir. Bu fırsatın değerlendirilebilmesi, doğru tanı ve yol göstericilerle mümkün olabildiği için manevi danışman, psikolog ve psikiyatlarda maneviyat bilgisinin varlığı ve derinliği, danışanın kendini gerçekleştirebilmesi için son derece önemli olmaktadır. Manevi kriz halindeki insanlara yardımcı olmak amacıyla Kaliforniya’da Christina Grof ve Esalen Enstitüsü tarafından 1980’de “*Psikospiritüel kriz ağı*” (Spiritual emergency network-SEN) oluşturulmuştur (Merter, 2007: 400-403).

Psiko-spiritüel kriz ağı olan SEN, psiko-spiritüel bir kriz geçirmekte olup ihtiyaç duydukları bilgilendirme ve desteği bulamayan insanlara faydalanabilecekleri bir destek ağını sunmayı hedeflemektedir. SEN, psikoterapistlerden, tıp doktorlarından, bedensel eğitmenlerden, manevi liderlerden ve diğer üyelerden oluşan bir topluluktur. Bu topluluk, kâr amacı gütmeyen ücretsiz bilgilendirme ve yönlendirme sağlayan uluslararası bir kuruluştur. SEN’in amacı, geleneksel akıl sağlığı sistemine bir alternatif oluşturmaktır. Çünkü, geleneksel akıl sağlığı sistemi neredeyse her zaman kişiyi standart tedavi yöntemlerine tabi tutmaktadır. SEN, özel ve genellikle yoğun psiko-spiritüel deneyimlere farklı bir bakış getiren bir “pencere” işlevi üstlenmektedir (Grof & Grof, 2011: 332-337).

Sonuç olarak, 1960’lardan itibaren transpersonel psikoloji, bireyin kimliğinin ve ego sınırlarının ötesine geçen deneyimlerini, süreç içindeki

oluşum, değişim ve gelişimleri inceleyen bir psikoloji dalı olarak gelişmiştir. Meditasyon, mistik deneyimler, hipnoz, ölüme yakın deneyimler, paranormal deneyimler, normal ve olağandışı bilinç durumları, evrenle bir olma hissiyatı, kozmik bilinç, varoluş, doruk deneyimler, dinsel deneyimler, kendini aşma, kendini gerçekleştirme, ruhsal uyanış, manevi genişleme, bilinç genişlemesi gibi konular üzerinde çalışır. Sonuç olarak transpersonel psikoloji, kişisel dönüşüm krizlerinin sağladığı ruhsal büyümeyi destekleyerek bireyin en yüksek potansiyeline ulaşma sürecine yardımcı olmayı hedeflemektedir.

b.b. Pozitif Psikolojide Dini Tecrübe

Pozitif psikoloji terimi, ilk kez 1954 yılında Abraham Maslow tarafından ortaya atılmıştır. Maslow, o dönemin psikoloji anlayışının daha çok insanın olumsuz yönlerine ve zayıflıklarına odaklandığını vurgulamış ve bu yaklaşımı eleştirmiştir. Ona göre, psikoloji sadece hastalıkları, kaygıları ve sorunları incelemekle yetinmemeli, aynı zamanda bireyin güçlü yanlarını, olumlu potansiyellerini ve kişisel gelişim kapasitesini de ele almalıdır. Maslow, insan doğasının pozitif yönlerinin, mutluluk, iç huzur, tatmin gibi duyguların yeterince araştırılmadığını savunarak, bu alanın daha fazla keşfedilmesi gerektiğini belirtmiştir. Maslow'un görüşlerine göre, insan psikolojisi sadece bireyin içsel çatışmalarını değil, aynı zamanda kendini aşma ve potansiyelini gerçekleştirme arayışını da anlamayı hedeflemelidir (Maslow, 1954). Bu anlayış, daha sonra pozitif psikolojinin temel felsefelerinden biri haline gelmiştir.

Pozitif psikoloji resmi olarak APA başkanı Martin Seligman (1942)'ın 21 Ağustos 1999'da Boston'da yapmış olduğu bir konuşmada gündeme gelmiştir. Seligman'ın psikolojinin bireyin gelişimini ve yeteneklerini göz ardı edip yalnızca *psikopatolojik* rahatsızlıklara odaklanmasını eleştirerek "içimizdeki en iyiyi besleyecek bir karakter ve erdem bilimi" oluşturma çağrısında bulunmasıyla pozitif psikolojinin zamanı başlamıştır (Bozkaya, 2023: 24). James ise insanın tam olarak işlevde bulunmasını incelemek için bireyin özel deneyimlerinin dikkate alınması gerektiğini vurguladığından Amerika Birleşik Devletleri'nde pozitif psikoloji alanının öncüsü olarak görülmektedir. Maslow, hümanistik psikolojide sağlıklı ve yaratıcı insanların yaşamlarının ampirik olarak incelenmesi gerektiğine inanmış ve "*Motivasyon ve Kişilik*" kitabının son bölümünde "*Pozitif Psikolojiye Doğru*" başlığıyla pozitif psikoloji ismini ilk kez kullanmıştır (Tekinalp & Işık, 2019).

Pozitif psikolojinin kurucusu Seligman, 1998'de Amerikan Psikoloji Derneği başkanlığı sırasında yaptığı konuşma ile bu alanın temelini atmış olsa da pozitif psikolojinin kökenleri çok daha eskiye uzanmaktadır. Pozitif psikoloji çatısı altında adlandırılmamasına rağmen geçmişten

günümüze insanın olumlu özelliklerine dikkat çeken birçok bakış açısı sunulmuştur. Bunun ilk örneklerini Aristoteles (MÖ 384-322)'in insanlık için en yüksek iyiliğin mutluluk olduğunu dile getirdiği söylemlerinde; bir sonraki örnekleri James'in kitabında, Adler'in bireyin güçlü yönlerine odaklanmasında ve Frankl'in anlam arayışı kavramında görebiliriz. Son olarak pozitif psikolojiye en büyük katkı sağlayan hümanist psikoloji akımı olmuştur.

Hümanist psikoloji, bireye, bireyin fenomenolojik alanına, bireyin kişisel anlamlandırmalarına ve bireyin potansiyeline vurgu yaparak bireyi aktif görür ve olumlu yanlarının geliştirilip ön plana çıkarılmasına önem verir. Pozitif psikoloji kavramını ilk kez kullanan hümanist bir psikolog Maslow, "psikoloji bilimi, olumlu tarafa göre olumsuz tarafta daha çok başarılı olmaktadır ki bu durum insanın eksiklikleri, hastalıkları ve suçları hakkında çok şey ortaya koyarken; potansiyelleri, erdemleri, ulaşılabilir arzuları ve psikolojik iyiliği hakkında bize az şey söyler" sözleriyle psikolojinin olumluya yeterince odaklanmadığını ifade etmektedir (Demir & Türk, 2020: 111).

Klasik psikolojinin insanın sadece iyileştirilmesi gereken patolojik durumları tedavi etmeye çalışıp anlam dünyasını hiçe sayması bunalım içinde olan insanlık için yeterli kadar çözüm olamamaktadır. İnsan, potansiyel olarak güçlü bir varlık olmasına rağmen çağın manevi krizleri karşısında bocalamakta ve klasik psikoloji, bu boşluğu doldurmada yetersiz kalmaktadır. Bu ihtiyaçlara binaen ortaya çıkan pozitif psikoloji, Martin Seligman'ın da adını koymasıyla beraber klasik psikolojiyi dışlamadan bütüncül bir bakış açısı ile insanın hem bireysel hem de toplumsal yönünü ele almaya başlamıştır. Böylece pozitif psikoloji, patoloji, zayıflık ve hasar çalışmasının yanında güç ve erdem araştırması da yapan sosyal bir hareket olarak gelişmiştir. Pozitif psikoloji, "normal bir insanı" yeniden inşa etmenin yollarını arar. İnsanlığın mutluluğa, doyuma ve gelişmeye yol açan yönlerine odaklanır. Mutlu bir yaşam ve anlamlı bir hayatın nasıl sürdürüleceğine dair eğitim, iş, teknoloji, spor gibi birçok alanda çalışma yapan bir disiplindir (Bozkaya, 2023: 19).

Pozitif psikoloji, birçok şekilde tanımlansa da kısaca bireyin hayata bağlanmasına ve hayatını daha iyi bir seviyeye taşımasına katkı sunan, olumlular üzerine çalışan bilimsel bir alandır. Pozitif psikoloji, *Dünya Sağlık Örgütü*'nün sağlıklı insan tanımı ile uyumlu insan modeline uyumlanmıştır. Buna göre bireyin sadece rahatsızlığının giderilmesi yeterli görülmemekte bireyin gelişmesi, iyilik halinin artması ve yaşamını kaliteli hale getirmesi önemli görülmektedir. Buna bağlı olarak pozitif psikoloji, psikolojik iyi oluş, öznel iyi oluş, iyimserlik, umut, akış, psikolojik dayanıklılık, travma sonrası gelişim, karakter güçleri gibi olumlu

kavramlar üzerinde çalışmaktadır (Demir & Türk, 2020: 112). Pozitif psikolojiyle beraber din, ahlak, erdem kavramlarının insanın duygu ve düşünce gelişimine yaptığı katkı görünür hale gelmeye başlamıştır. İnsan potansiyelinin en üst seviyesine işaret eden kâmil insan mertebesine ulaşmak, iç huzuru yakalamak, mutluluğa ulaşmak için erdemleri öğrenip hayata geçirmek, iyi insan olmak, karakter gelişimi gibi olumlular pozitif psikoloji ile İslam dininin ortak hedefleri arasında yer almaktadır (Bozkaya, 2023: 21).

Pozitif psikolojinin, sorunlu olmayı gözetmeden her bireyin bu hizmeti alabilmesi, her bireye açık bir alan olması, sorun ortaya çıkmadan bireyler için önleyici hizmet vermesi, kişiyi bulunduğu konumdan daha iyi bir konuma getirmeye ve yaşam kalitesini arttırmaya çalışması gibi ilkeleri psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri ile de paralellik göstermektedir. Aynı zamanda terapötik süreçleri içermeleri örtüşükleri bir diğer ortak noktadır. Pozitif psikolojide bireyin değişip gelişmesi için içsel bir motivasyona, kendi hayatını düzenleyebilecek bir potansiyele sahip olduğunu ve kendi hayatında aktif rol oynadığını belirtmektedir. Bu bakış açısına göre birey, danışma sürecinde pasif ve problemliler olarak değil, aktif ve güçlü bir pozisyonda bulunmalıdır. Çünkü danışan, danışmanın da desteği ile kendi kendine yardım edebilecek güçtedir (Demir & Türk, 2020: 114).

Pozitif psikoloji, insan doğasına iyimser bir bakış açısı ile yaklaşır ve sorunları bireyin çözebilecek potansiyelde olduğunu savunur. Örneğin; manevi kriz yaşayan bir birey psikoz teşhisiyle sınıflandırılıp ilaçla baskılanma sürecine tabi tutulduğunda, bireye olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşılmış olur. Bu durum, yanlış teşhisler aracılığıyla bireyin manevi gelişimini olumsuz yönde etkileyebilir. Fakat pozitif psikoloji başta birey olmak üzere, bireyle alakalı her türlü olay ve olguya potansiyel olarak iyi ve geliştirilebilir olarak yaklaşmakta ve bireyin manevi gelişimine katkı sunmaktadır. Pozitif psikoloji, birçok bireysel ve sosyal alana nüfuz ederek insan psikolojisini çeşitli alanlarda desteklemeyi amaçlamaktadır. Bu alanlardan biri de manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleridir. Bireysel ve grup çalışmaları, eğitim hizmetleri vb. çeşitli etkinliklerle bu iki alanın entegrasyonu, bireylerin hem psikolojik hem de manevi açıdan daha iyi bir yaşam sürmelerine ve bireylerin yaşamlarına daha fazla anlam ve mutluluk katarak yaşam kalitelerini arttırmaya yardımcı olmaktadır.

b.c. Sufi Psikolojisinde Dini/Mistik Tecrübe

Sufi psikolojisi, dini hayatın tasavvufi boyutunu psikolojik düzlemde ele almaktadır (Karacoşkun, 2012: 227). İnsanı detaylı bir incelemeye tabi tutarak nefsin katmanlarını keşfetmekte ve insanın manevi bir

gelişim potansiyeline sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Sufi psikolojisi, sinirsel tedavinin ötesine geçerek insanın psikolojik ve manevi sağlığına hitap etmekte ve insanı daha yüksek bir bilinç olan “Tanrı bilinci”ne taşımaktadır. Birey bu bilinçle ego kişiliği çatışmalarından kurtulmakta, içsel denge ve uyumu tecrübe etmektedir. Sufi psikolojisi, insanın kim olduğuna ve hayattaki amacına ilişkin anlamlar sunmaktadır. Bu anlayışa göre insan, sadece içinde bulunduğumuz maddi âlemle ilişki içinde olan basit ve sınırlı bir varlık olmayıp sınırlılıkları olmakla birlikte o, aşkın dünya ile ilişkisi olan, görülenin ötesine uzanabilen donanımlara sahiptir olmaktadır (Kayıklık, 2011: 76-78).

Sufi psikolojisi, kalp, nefis, ruh üçlüsü ile insanın duygu, düşünce ve davranışlarıyla ilgili farklı yaklaşımlar sunmaktadır. Tasavvufunun uygulama ve metotları kendi içinde psikoloji olarak değerlendirmek mümkündür. Sufi psikolojisi, tasavvufun ilke ve öğretilerini alıp çağdaş psikolojiye uygulamaktadır. Sufi psikolojisine göre psikolojik sıkıntıların sebebi kim olduğumuza dair bilgi eksikliğinden kaynaklanmaktadır. Tasavvuf ise bireye kendilik bilgisini verir ve var olduğu seviyeden daha yüksek bir potansiyele sahip olduğunu bireye hatırlatır (Taşkın, 2023: 118).

Mistisizm, genel olarak tüm dinlerin içe dönük boyutunu ifade ederken; tasavvuf sadece İslam’ın içe dönük yüzü için kullanılmaktadır. Mistisizm aynı zamanda “insanın nesnelere ardındaki gerçeklik, sonsuzluk ve birliğe ulaşma yönündeki ruhi tecrübeyi ifade eden doktrin” ve insanın mantık ile ulaşamadığı aşkın hakikatleri sezgi yoluyla bulmaya çalışması olarak da tanımlanmaktadır (Acar, 2019: 213). Mistik tecrübe ise, dini tecrübenin bir alt kategorisi olarak kabul edildiği için dini tecrübenin sahip olduğu özellikleri taşımaktadır. Fakat Tüzer’e göre dini tecrübelerin bir kısmı mistik, büyük bir kısmı ise mistik değildir; mistik olduğu ifade edilen tecrübelerin de büyük bir kısmı dini, bir kısmı da din dışıdır. Literatürde mistisizmin çeşitli anlamlarına yer verilmiştir.

Kavramın kullanım alanı, çok çeşitli dini tecrübelerden, yabancı bir kişinin “ruhunun şeytan tarafından ele geçirilme” tecrübesinden trans hallerine kadar uzanmaktadır. Mistik tecrübe en genel tanımıyla ise “Tanrı’yı sezgisel veya doğrudan bilmek”tir. James, *The varieties of religious experience* isimli eserinde mistik tecrübeyi karakterize eden dört özellikten bahsetmiştir. Bunlar; “tarif edilemezlik, bilişsel nitelik, geçicilik ve edilgenlik”tir. Mistik tecrübenin tarif edilemezliği, yaşanan tecrübenin rasyonel olarak ifade edilemez ve başkasına aktarılamaz olmasıyla alakalıdır. Mistik tecrübenin bilişsel nitelik taşıması ise, tecrübeye konu olan olay ve olguların ait olduğu varlık alanı hakkındaki birtakım bilgilerin elde edilmesi ile sonuçlanmaktadır. Bunlar analitik akıl tarafından açıklanamayan gerçeğin derinliklerine ilişkin içgörü halleridir. Mistik tecrübenin

geçiciliği, tecrübe esnasında hissedilen duyguların ve görme hallerinin uzun süre devam etmemesidir. Etkisi geçmeye başladığında hafızada kuresuz olarak yeniden üretilemezler ancak tekrar ettikleri zaman kolayca tanınabilirler.

Mistik tecrübeler, kısa bir zaman diliminde gerçekleşse de etkisi daha uzun süreli veya kalıcı olabilmektedir. Bu etki sebebiyle bireyler, hayatlarını yeniden düzenlemekte ve varoluşa yeni anlamlar yüklemektedirler. Geçici ve kısa süreliğine olsa da her tecrübe, ruhu daha da geliştirip olgunlaştırmaktadır. Mistik tecrübenin edilgenlik özelliği ise, tecrübenin bireyin çabasından bağımsız olarak yaşanmasıdır. Çünkü birey, bu tecrübeyi yaşarken edilgen konumdadır; tecrübenin yaratıcısı değildir. Birey, yüce bir güç tarafından kontrol edildiği için edilgen konumdadır. Mistik tecrübenin özelliklerini Hökelikli ise “bütünlük, aşkınlık, sözle anlatılmazlık, değişkenlik, edilgenlik, vasıtasızlık” olmak üzere altı maddede toplamıştır (Ulu, 2018: 37-43).

Ele alınan bu başlık için özetle denilebilir ki dinsel deneyim, farklı psikolojik yaklaşımlar ve psikologlar tarafından olumlu karşılanmaktadır; çünkü bireyin sübjektif olarak deneyimlediği bu farklı bilinç durumlarının ruh üzerinde iyileştirici ve manevi anlamda geliştirici bir özelliğe sahip olduğu düşünülmektedir. Şayet insan, doğuştan sahip olduğu aklın ve kalbin derinliklerinde bulunan cevherleri keşfederek “kendini gerçekleştirme” ve “doruk deneyimleri” yaşama imkânına sahip olabilmektedir.

Maslow, *Dinler değerler doruk deneyimler* adlı kitabında kendini gerçekleştiren kişinin, doruk deneyimlerini sıkça yaşadığından bahsetmiştir. Maslow'un kavramsallaştırdığı “doruk deneyim” ise, kendini gerçekleştirme sürecinin geçici anları olup, bireyin yoğun mutluluk ve memnuniyet hissettiği özel deneyimlere işaret eder. Bu deneyimler, dini ve mistik tecrübeleri de kapsar. Doruk deneyimlerde birey, kişiliğinin ve arzularının ötesinde bir aşkınlık ve bütünlük hisseder; gerçeğin özünü yaşantı olarak tecrübe eder, kendisiyle uyumlu olur ve potansiyelinin en üst seviyesine ulaşır (Maslow, 1996: 41-46).

Transpersonel psikoloji, pozitif psikoloji ve sufi psikolojisi insan doğasına iyimser yaklaşır insanın ruhsal ve manevi boyutlarına odaklanmaktadır. İnsanın anlam arayışına, potansiyelini en iyi şekilde gerçekleştirmesine, ruhsal aydınlanma ve genişleme yaşamasına, yaşam doyumuna ulaşmasına, iç huzuru sağlamasına, yüksek bilinç düzeylerine ulaşmasına, karakter güçlerini sağlamlaştırmasına, içsel arınmayı sağlamasına, yaşam memnuniyeti bulmasına, yaratıcı ile derin bağlar kurmasına, olumlu düşünce pratikleriyle farkındalığı ve huzuru bulmasına yardımcı

olmaktadır. Söz konusu üç alan da dinsel deneyimi, insanın güçlü yönlerini ortaya çıkardığı, bireye mutluluk, yaşam memnuniyeti ve varoluşsal anlam kazandırdığı için olumlu etkilerine vurgu yapmaktadır.

c. Dini Tecrübe Ne Değildir?

Paranormal ya da psişik olaylar, bazı fiziki tecrübeler, şeytan vb. tarafından baştan çıkarılma tecrübeleri, estetik tecrübeler, doğadaki uyumu algılama tecrübeleri doğrudan dini tecrübe kapsamında ele alınmamaktadır. Her şeyin bir olduğu algısı, zamansızlık ve uzaysızlık gibi tanımlanan mistik tecrübelerin de ancak bir kısmı dini kabul edilmektedir. Dini tecrübe, belli bir dini inanç merkezinde belli dini sembollerce uyarılan ve dini bir bağlamda ortaya çıkan deneyimlerdir (Hökekleli, 2015: 125-126). Ayrıca psikedelik ilaç (beyinde serotonin reseptörlerini aktive ederek çeşitli bilinç bulanıklıklarına ve halüsinojenik etkilere sebep olan ilaç grubu) ve LSD (beyinde serotonin reseptörlerini manipüle ederek çeşitli sanrılara ve algı bozukluklarına yol açan madde) gibi madde kullanan bireyler ile psikotik belirti gösteren hastaların yaşadığı deneyimler de çoğu kez dini tecrübe ile karıştırılmaktadır.

Batı'da birçok bilim insanı ile mistisizm konusunda uzman düşünürün ortak kanısı, uyuşturucu tecrübelerinin mistik tecrübe doğurabileceği yönündedir. Uyuşturucu olarak mistik tecrübe yaşadıklarını iddia edenlerle otantik mistiklerin anlattıkları arasında bir benzerlik bulunmakla birlikte uyuşturucuların neden olduğu bilinç genişlemesinin mistik yolun başlangıç aşamasına tekabül ettiği söylenebilmektedir. Uyuşturucu ile mistisizmin doruk noktasına ulaşmak mümkün görünmemektedir. Haliyle uyuşturucu olarak yaşanan hallerin kişiyi manevi olarak geliştirememeye sıkıntısı olmakla birlikte uyuşturucuların, kişiyi şizofreniye sürüklenme tehlikesi bulunmaktadır (Tüzer, 2006: 525-538). Psikoz ve bu tür davranış değişikliklerinin dini tecrübeden ayırt edilmesi son derece önem teşkil etmektedir. Merter'in, "insanın gelişim sürecinin bir evresi olan psiko-spiritüel krizleri, yanlış bir teşhisle mesela şizofrenik bir kriz diye tanımlamak, doğmak üzere olan bir bebeği doğum kanalında tutmaya benzer" şeklindeki ifadesi konunun önemini örneklemektedir. Psikiyatrların dini tecrübe yaşayan bireylere psikoz tedavisinde kullanılan nöroleptik ilaçları vererek bastırmak istemesi mesleki bir hata olmakla birlikte kişide başka bazı rahatsızlıklara sebebiyet verebilmektedir. Bu konuda K. Wilber, ehil olmayan kişilerin delilik ile velilik arasındaki ayırımı yapamayacağını dile getirmektedir (Merter, 2007: 404-406).

Psikoz ve dini tecrübe birbirlerinden biyolojik anlamda da farklı durumlar olmakla birlikte psikoz ilaçla tedavi gerektiren bir hastalık çeşidi iken dini tecrübe manevi gelişime işaret etmektedir; psikozda birey-

ler bölünmüş bir egoya sahipken, dini tecrübe yaşayan kimselerde sağlıklı bir ego ve bilinç söz konusu olmaktadır. Psikozda ego, devre dışı kalırken dini tecrübe yaşayan bireylerde egonun ayakları yere sağlam basmaktadır. Bu ayrımlara varabilmek için danışmanlarda tıbbi bilginin yanı sıra maneviyat bilgisinin de mevcut olması ve tıp ile maneviyat birlikteliği gerekmektedir.

d. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Perspektifinden Nöroteoloji

Nörobilim alanında yapılan çalışmalar, tıbbi beyin görüntüleme cihazları aracılığıyla insan beyninin çalışma sistemi hakkında detaylı bilgi vermektedir. Korku, öfke, kaygı, stres, hüzn gibi olumsuz duygulanımlarla; huzur, güven, sevinç gibi olumlu duygulanımların beyin hangi bölgelerinde ne tür etkiler oluşturduğu nörobilim çalışmaları ile daha anlaşılır hale gelmektedir. Böylece dini tecrübe, davranış ve duyguların insan beyninde hangi etkileri oluşturduğu da bilimsel temelde incelenme fırsatı bulmaktadır (Gürsu, 2017: 502). İnsan biyolojisi ve evrimsel psikoloji açısından dini süreçlerin nöroteolojik analizleri, maneviyatın etkilerinin anlaşılmasında yardımcı olmaktadır (Winkelman, 2015: 78).

İnsan düşüncesinin yapısını ve işleyişini anlamak için kullanılan en iyi metotlar psikolojik ve nörolojik deneyler ile bilgisayar modelleme yönteminden elde edilmektedir. Bu nedenle bilgisayar ve beyin kavramlarının birbirine benzetildiği düşüncesinden hareketle “*bilişsel bilim*” adı verilen psikoloji, antropoloji, felsefe, dilbilim, nörobilim ve bilgisayar bilimini içeren disiplinler arası bir model geliştirilmiştir. Bu model, 1956 yılında George Armitage Miller (1920-2012) tarafından ortaya konulmuştur. *Bilişsel din bilimi* ise bilişsel bilimlerin bir alt dalı olarak 1990’lı yıllarda Stewart Elliott Guthrie tarafından ileri sürülmüştür. Bilişsel din bilimi yaklaşımı ise dini düşünce ve dini davranışı açıklamaya yöneliktir (Aksöz, 2015: 477).

Beyin-davranış, beden-zihin ilişkisini inceleyen ve nörobiyolojiyi bünyesinde barındıran bir diğer bilim alanı ise “nöropsikoloji”dir. Bu terim ilk olarak, 20. yüzyılın başlarında William Osler (1849-1919), ardından 1949 yılında Donald Olding Hebb (1904-1985) tarafından kullanılmıştır. Nöropsikolojide amaç, beyinde meydana gelen işlev bozukluklarının zihinsel ve davranışsal süreçlere etkisini belirlemektir. Bu bilim alanı, psikoloji ile nöroloji arasında bir köprü işlevi görmektedir (Kızılgeçit, 2020: 97). *Nöroteoloji* ise “beynin spiritüel deneyimler sırasındaki nörolojik aktivesi üzerine çalışmalar yapan bilim dalıdır. Kutsalın tecrübe edilmesinin kısmen zihindeki duygusal değer yöneticisi tarafından

sağlandığını kabul etmektedir. Geleneksel anlamda ruhani olarak kategorize edilen subjektif deneyimlerin, nörolojik ve evrimsel temellerini araştırmaktadır (Kızılgeçit, 2020: 140).

Nöroteoloji, sinirbilimin (nöroloji) alt dalıdır. 1980'lerden sonra bilimsel bir disiplin olarak ortaya çıkmıştır (Doko, 2018: 212). Nöroteoloji terimi ilk olarak Aldous Huxley (1894-1963) tarafından 1962 yılında yayımlanan “*Ada*” isimli kitabında kullanılmıştır. Huxley’e göre nöroteoloji, felsefe ve bilimin karışımı bir alandır. Nöroteolojinin resmi olarak bu adla anılması ise Lawrence McKinney’in 1994 yılında “*Neurotheology: 21. yüzyılda sanal din*” isimli kitabının yayınlanmasıyla gerçekleşmiştir. Psikoloji, biyoloji ve nöroloji disiplinlerini kapsayan nöroteoloji, beynin teolojik meselelerle ilgili algısını anlamaya çalışır. Nöroteoloji disiplininin öncülerinden olan Andrew Newberg (1966)’e göre nöroteoloji, insan beyninin dini inançları, manevi deneyimleri daha iyi anlamlandırması için bir yol sunar ve nörolojik açıdan teolojiyi anlamaya çalışır (Can & Kılıç, 2019: 384-385).

Öte yandan Pennsylvania Üniversitesi’nden Newberg ise Tanrı’nın beynin sabit bir parçası olduğunu öne sürmüştür. SPECT beyin haritalama yöntemiyle Tibetli Budistlerin derin trans anlarındaki deneyimlerini inceleyen Newberg, beynin belirli bölgelerinin değişime uğradığını tespit etmiştir. Araştırmalarına göre, insanlar ruhanî deneyimler yaşarken evrenle bir olma hissi taşır ve kendilik duygularını kaybederler. Bu durum, beynin ilgili bölgelerindeki değişimlerle ilişkilidir; bu bölgeler belirlenip bloke edildiğinde, birey ile dış dünya arasındaki sınırlar ortadan kalkar (Tarhan, 2004:125 akt. Yenen, 2007: 37). Nöroteoloji, nörobilim ve nöropsikolojinin verilerinden de yararlanarak dua ve meditasyon esnasında manevi uyanış yaşayan kişilerin beyinlerinde neler olup bittiğini incelemekte ve dini deneyimlerdeki nöral temeli araştırmaktadır. Bu alan bizlere tıp alanında dini-manevi farkındalığın oluşmaya başladığını göstermektedir.

Gelişmiş beyin görüntüleme tekniklerinin, çeşitli nörotransmitter sistemlerinin ölçümünü mümkün kılacak kadar ilerlemesiyle birlikte, meditasyon, dua ve ritüel deneyimleri sırasında beyin fonksiyonlarını incelemek de, diğer psikolojik ölçümler gibi, mümkün hale gelmiştir.

Nöroteolojik araştırmalarda kullanılan teknik ve yöntemler şunlardır; EEG-Elektroensefalograf, MRI-Manyetik Rezonans İmagination, fMRI-Fonksiyonel MRI, Pet-Pozitron Emisyon Tomografi, Pet-MR, Spect-Tek Foton Işınlı Bilgisayarlı Tomografi (Yıldız, 2021: 49-53).

Yukarıda yer verilen yöntem ve teknikle yapılan çalışmaların ulaştığı bazı sonuçlar şu şekilde betimlenebilir:

(i)-*Prefrontal ve singulat korteksin aktivasyonu*: Beyin frontal lobunun ön kısmında yer alan Prefrontal Korteks kişiliği belirleyen, sosyal davranışları düzenleyen, düşünme ve hafızayla ilgili olan beyin bölümünü oluşturmaktadır. Singulat Girus ise beyinde corpus callosum denilen ve sağ ile sol lobu birbirinden ayıran kemer gibi bir yapının adı olup duyguların işlenmesinde ve davranışların düzenlenmesinde rol almaktadır. Meditasyon, düşünme, dua gibi eylemlerde beynin özellikle prefrontal korteksi ile singulat girusunda aktive artışı bilimsel olarak kanıtlamakta ve bu yapıların aktif hale gelmesi ile meditasyonun, akli tezkiye etme ya da bir nesneye odaklanmayı kolaylaştırdığı kanısına varılabilmektedir (Paloutzian & Park, 2013: 409).

(ii)-*Hipokampal ve amigdala aktivasyonu*: Limbik sistemin elemanlarıdır. Hafıza ve yön bulma fonksiyonu olan Hipokampal bölge, beynin temporal lobunda bulunmaktadır. Amigdala ise, yine beynin temporal lobunun içinde yer alan bir çekirdek yapıdan oluşmaktadır. Hafıza (özellikle duygusal hafıza) ve duygusal tepkilerin oluşumunda görevlidir. Hipokampus ve amigdala çekirdek, GAB (beyindeki nöronlar tarafından salınan bir nörotransmitter olup görme, uyuma, kas hareketleri ve motor kontrol becerilerine yönelik çeşitli görevler üstlenir ve eksikliği huzursuzluk, endişe, panik atak, uykusuzluk, baş ağrısı, bağımlılık, depresyon, epilepsi, parkinson ve bilişsel düşüş ile ilişkilendirilmektedir) ve glutamat adı verilen endokrin uyarıcı hormonlar ile kortikal alanı (beynin ana alanı) uyararak aktivasyonu sağlamaktadır. Hipokampus ve amigdala, dikkat, duygu ve belirli görme çeşitlerini ortaya çıkarmada etkileşim halinde olup birbirlerini tamamlamaktadır. Lazar (2000) ve diğerleri tarafından yapılan MR çalışmalarında meditasyon esnasında amigdala ve hipokampus aktivitesinde artış tespit edilmiştir (Paloutzian & Park, 2013: 413-414).

(iii)-*Otonom sinir sistemi aktivasyonu*: 1970'lerde meditasyonla alakalı parasempatik aktivitesine bağlı olumlu değişikliklerin olduğu düşünülürken yapılan çalışmalar sadece parasempatik aktiviteyi değil, sempatik aktivitenin de çalıştığını göstermiştir. Sempatik sistem, heyecan ve korku esnasında; parasempatik sistem ise, sakinlik ve huzur esnasında kalp hızını, solunumu ve metabolizmayı düzenlemektedir. Meditasyon sırasında bu iki sistem birlikte aktive olmaktadır (Paloutzian & Park, 2013: 414-416).

(iv)-*Serotonerjik aktivasyon*: Serotonin, beynin arka kök hücrelerinden salgılanan nöromodülatör bir hormon olup yan hipotalamusun uya-

rılmasıyla salgılanmaktadır. Lateral hipotalamusun uyarılması serotonik aktivitede değişiklik yaratabileceği düşüncesinden hareketle meditasyon esnasında serotonin (ST) seviyesi gözlemlenmiştir. Düşük ST, çoğunlukla depresyonu ifade ederken, ST'nin bir dereceye kadar artmış olan seviyesi pozitif duygulanım ile ilişkili görülmektedir. Bazı klinik çalışmaları meditatif pratiklerin depresyonun nüksetme oranlarını düşürdüğünü ortaya koymuştur. Manevi pratikler ve depresyondaki azalma arasındaki ilişki, manevi pratiklerde serotoninin rolünü desteklemektedir (Paloutzian & Park, 2013: 419-420).

Yukarıda meditasyon, dua ve ritüel tecrübeleri esnasındaki beyin fonksiyonlarında meydana gelen bazı değişikliklerden bahsedilmiştir. Din ve inanç, metafizik bir alan olarak, henüz tamamen çözülememiş olan beyin yapısına dair kesin kanıtlarla açıklanamamaktadır. Ancak, nöroteolojik araştırmalardan elde edilen bulgular, kişinin yaşadığı deneyimlerin manevi gelişime katkıda bulunup bulunmadığını belirleyebilecek potansiyele sahiptir. Bu bağlamda, manevi danışmanlar, bireylerin içsel gelişimlerine katkıda bulunabilecek manevi kriz ve dinsel deneyim süreçlerini doğru analiz ederek rehberlik etmelidir. Eğer danışan, dinsel deneyim sınırlarına uymayan tecrübelerden bahsediyor ve olağandışı davranışlar sergiliyorsa, bir psikoloğa yönlendirilmelidir. Psikolog ise ilaç tedavisine ihtiyaç olduğunu düşünüyorsa bireyi bir psikiyatra sevk etmelidir. Ayrıca, psikolog ve psikiyatrların maneviyat konularına duyarlı olmaları ve bu alanda daha fazla bilgi sahibi olmaları büyük önem taşır. Dini deneyimlerin altındaki nöropsikolojik süreçler ne kadar iyi anlaşılırsa, bu bilgiler klinik uygulamalarda o kadar verimli kullanılabilir. Dahası, psikolog ve psikiyatrlar, danışanlarının manevi gelişimlerine katkıda bulunmak için onları çeşitli dini ve meditatif pratiklere yönlendirebilir ve bu süreçte faydalı olabilirler.

S o n u ç

Beynin dini deneyimler sırasındaki nöroteolojik aktivesi üzerine çalışmalar yapan nöroteoloji, beyin görüntüleme tekniklerinin kullanımıyla tıpkı diğer psikolojik ölçümler gibi meditasyon, dua ve ritüel tecrübeler esnasındaki beyin fonksiyonlarını incelemeyi mümkün hale getirmektedir. Böylece şizofreni gibi psikotik belirti gösteren bireyler ile psikospiritüel kriz deneyimleyen bireyler arasındaki farklılıklar bilimsel temelde açıklanmaktadır. Bu makalede, beynin önemli yürütücülerinden olan prefrontal korteks, singulat girus ve nörotransmitler; nöroteoloji ve şizofreni nörobiyolojisi ile yorumlanarak farkları ortaya konulmaktadır. Tıbbi bilginin yanı sıra terapistin dini-manevi olarak bir ölçüde dona-

nımlı olması gerekmektedir. Aksi takdirde ihtiyaç dışı nöroleptik kullanmak, sürecin kronikleşmesine ve ruhsal başka hastalıkların ortaya çıkmasına sebep olabilmektedir.

Dini-mistik deneyimlerle psikotik belirtileri aynı kefeye koyarak topu akıl hastanelerine atmak yanlış tanı, yanlış tedavi ve yarım kalmış bir tekâmüle neden olabilmektedir. Aynı şekilde şizofreni, epilepsi gibi hastalıklar dini-mistik tecrübe olarak yanlış kategorize edilip anında, erken ve gerekli müdahalenin yapılmaması hastalığın yerleşmesi ve daha kötü sonuçlara yol açması beklenmektedir. Danışanın durumunun teşhis edilmesi, bilginin yanı sıra hassasiyet ve emek gerektirmektedir. Nöroteoloji, dini rasyonel alana çekme veya dini bilimsel alanda meşrulaştırma çabasından ötede, bizlere dini-mistik tecrübenin bir halüsinasyon mu yoksa nörolojik bir gerçeklik mi olduğu konusunda yol göstermesi, insanı anlamaya yönelik yeni bir kapı açması ve bilim-din tabu geleneğinin insanlığın gelişimi açısından aşılması için önem arz etmektedir.

Türkiye’de şizofreni ya da şizoaffektif bozukluğu olan hastalar, psikotik alevlenme ile kliniğe başvurdıklarında sanrılar, varsanılar, psikomotor aktive artışı rastlanan en sık semptomlar arasında yerini almaktadır. Hasta muayenesi sırasında dini uğraşı artışı artmakta ve dini terimler kullanma, tövbe etme gibi davranışlara eskiye oranla sık karşılaşılmaktadır. Terapiye gelen bireylerin büyük çoğunluğunun dini terimleri kullanması ile din ve maneviyatın ruh ve beden sağlığını olumlu yönde etkilediği tezi burada çatışıyor görünmektedir. Bu durumda, bireyin kişilik özellikleri, dini algılamasına bağlı olarak sergilediği dindarlık çeşidi, titiz hazırlanmış bir anamnez ve psikopatolojik değerlendirme birlikte organize edilerek incelenmelidir. İslam psikolojisi açısından “*dini-mistik*” tecrübelerin özellik ve sınırları dikkate alınmalıdır.

Bireyin, grandiyöz sanrılar eşliğinde kendisinin Tanrı veya peygamber olduğunu iddia ya da ima etmesi durumunda süreç psikoterapi yöntemleriyle yönetilmelidir. Dinde aşırılık egoyu devre dışı bırakabilmekte ve ego bütünlüğü bozulan bireyin gerçeklikle bağlantısının kopması nedeniyle sanrılar görebilmektedir. Dini ritüeller takıntı haline getirilmemelidir. Aksi takdirde takıntı haline getirilen ritüeller yerine getirilmediğinde suçluluk duygusuna sebep olmaktadır. Suçluluk duygusu ise bireyde strese yol açmaktadır. Stresle başa çıkamayan bireyin ruh ve beden sağlığı bozulmaktadır. Aşırı stres, şizofreni hastalığının en bilindik nedenlerinden birini oluşturmaktadır.

Bu makalede, dinsel deneyimin manevi gelişime etkisinin nöropsikolojik imkânı ve dinsel deneyimin psikotik vakalardan ayırt edilmesinin önemi ele alınmıştır. Bu bağlamda din ve maneviyat bilgisine sahip

olan manevi danışmanlar kişinin manevi gelişimine katkı sunmasına yardımcı olacak manevi kriz ve dinsel deneyim süreçlerini doğru anlayıp analiz ederek danışan bireylerine rehberlik etmelidir. Bunun yanı sıra psikolog ve psikiyatrların maneviyata duyarlı ve haklarında daha fazla bilgiye sahip olmaları ciddi önem taşımaktadır. Psikotik belirtiler, yaşadığını iddia ettiği dini tecrübeler ile manevi gelişim krizi yaşayan sağlıklı bireylerin tecrübe ettikleri yaşantı arasındaki ayrımın tam olarak nasıl yapılacağı, psikologların destek verdiği dini tecrübenin özelliklerinin ve sınırlarının neler olduğu, yaşanan psikotik rahatsızlığa veya manevi dönüşümsel krize neden olan ritüelin, ait olduğu inançla bir ilgisinin olup olmadığı vb. cevaplanması gereken sorular arasında yerini almaktadır.

Bu makale, manevi danışmanlık ve rehberlik perspektifinden dinsel deneyimlerin nöropsikolojik yorumlarını incelemiş ve bu alandaki nöroteolojik bulguların manevi danışmanlık uygulamalarına nasıl entegre edilebileceğini tartışmıştır. Nöroteoloji, dinsel ve manevi deneyimlerin beyin yapısı ve fonksiyonları üzerindeki etkilerini araştırarak, bu deneyimlerin nöropsikolojik temellerini anlamamıza olanak tanımaktadır. Bu bilgiler, manevi danışmanlık uygulamalarında daha derinlemesine ve bilimsel temelli yaklaşımlar geliştirilmesine katkıda bulunabilir.

Manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde, danışanların dini ve manevi deneyimlerini anlamak ve bu deneyimlerin psikolojik etkilerini değerlendirmek büyük önem taşır. Nöroteolojik bulgular, danışanların bu deneyimlerini anlamalarına ve manevi yolculuklarında karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olabilir. Beyindeki nöroteolojik aktivitelerin ve kimyasal değişikliklerin anlaşılması, danışmanların daha etkili stratejiler geliştirmesine ve danışanların manevi deneyimlerinden olumlu sonuçlar elde etmelerine olanak tanır.

Nöroteolojinin sunduğu bulgular, manevi danışmanlıkta bireylerin stresle başa çıkma yeteneklerini artırmak, duygusal dengeyi sağlamak ve genel iyilik halini geliştirmek için kullanılabilir. Meditasyon, dua ve diğer manevi pratiklerin beyindeki olumlu etkileri, manevi danışmanlık süreçlerinde bu pratiklerin önemini vurgulamaktadır. Bu pratikler, bireylerin psikolojik sağlığını iyileştirmek ve manevi deneyimlerini derinleştirmek için güçlü araçlar olarak değerlendirilebilir.

Gelecekteki araştırmalar, nöroteolojinin manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarına entegrasyonunu daha da ileriye taşıyabilir. Özellikle, farklı dini ve kültürel bağlamlarda nöropsikolojik bulguların nasıl değiştiğini ve bu değişikliklerin manevi danışmanlık süreçlerine nasıl yansıtılabileceğini araştırmak, alanın zenginleşmesine katkı sağlayacaktır. Ayrıca, nöroteolojik yaklaşımların danışanların bireysel ihtiyaçlarına

ve deneyimlerine göre nasıl uyarlanabileceği üzerinde çalışmak da önemli bir araştırma alanıdır.

Nöroteoloji, manevi danışmanlık ve rehberlik alanında yenilikçi ve bütüncül bir perspektif sunarak, bireylerin yaşam kalitesini artırmada önemli bir rol oynamaktadır. Dolayısıyla nöroteolojik bulguların manevi danışmanlık ve rehberlik alanına entegrasyonu, danışanların dini ve manevi deneyimlerini daha iyi anlamalarına ve bu deneyimlerin psikolojik etkilerini yönetmelerine yardımcı olabilir. Bu makalede tartışılan nöropsikolojik ve nöroteolojik yaklaşımlar, manevi danışmanlık süreçlerini daha bilimsel ve etkili hale getirerek, bireylerin manevi gelişimlerini desteklemeyi amaçlamaktadır.

Kaynaklar

Acar, M. C. (2019). Tasavvuf psikolojisinin dindarlığın tecrübi boyutu kapsamında değerlendirilmesi ve yeni bir takım ihtiyacı. *Journal of Artuklu Academia*, 6(2), 210-227.

Aksöz, T. (2015). İnançın oluşumuna dair bilişsel bir yaklaşım. *International Journal of Social Science*, 33, 475-490.

Aksöz, T. (2016). *Modern psikolojik yaklaşımlar açısından nefis arınması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Allport, W. A. (2005). *Birey ve dini*. (çev. B. Sambur). Elis yayınları.

Ayten, A. (2006). William James (1842-1910) ve din psikolojisinde tecrübe merkezli bir yaklaşım. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 19(3), 462-463.

Bozkaya, T. (2023). *Pozitif psikoloji bağlamında din eğitimi temelli manevi danışmanlık ve rehberlik: Sivas GSB yurtlarında kalan kız öğrenciler Örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Can, S. & Kılıç, S. (2019). Nöroteolojik açıdan kesb nazariyesi (Benjamin Libet Deneyi Çerçevesinde). *Kader*, 17(2), 380-397.

Cüceloğlu, D. (2018). *İnsan ve davranışı*. Remzi Kitabevi.

Davidson, R. J. & Begley, S. (2003). *Beynimizin duygusal hayatı: Beyin yapımız duyularımızı nasıl etkiler ve onu nasıl değiştiririz?* Pegasus Yayınları.

Demir, R. & Türk, F. (2020). Pozitif psikoloji: Tarihçe, temel kavramlar, terapötik süreç, eleştiriler ve katkılar. *Uluslararası Akademik Psikolojik Danışma ve Rehberlik Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 108-125.

Doko, E. (2018). Çağdaş nörobilim ve dini tecrübe: Nöroteolojik tezler bir zihinsel durum olan Tanrı inancını yanlışlayabilir mi? *Metazihin Yapay Zekâ ve Zihin Felsefesi*, 1(2), 212.

Esel, E. (2009). Dini ve mistik deneyimlerin muhtemel bilişsel ve nörobiyolojik düzenekleri. *Psychiatry and Clinical Psychopharmacology*, 19(2), 193-205.

Frankl, V. E. (2009). *İnsanın anlam arayışı*. (çev. S. Budak). Okyanus Yayınları.

Freud, S. (1949). *Obsessive acts and religious practices*. Collected papers-II. (çev. J. Riviere). London: Hogarth.

Freud, S. (1964). *Leonardo da Vinci and a memory of childhood*. (çev. A. Tyson). W. W. Norton.

Grof, S. & Grof, C. (2011). *Manevi kriz*. (çev. A. Ayan). Kaknüs Yayınları.

Güngör, A. (2017). Eğitimde pozitif psikolojiyi anlamak. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 15(2), 154-166.

Gürsu, O. (2017). Nöropsikoloji, din ve psikolojik iyi oluş. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10(53), 503-512.

Harputlu, İ. (2023) *Gazilerin karşılaştığı sorunlar ve manevi danışmanlık ihtiyaçları üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Horozcu, Ü. (2010). Tecrübi araştırmalar ışığında dindarlık ve maneviyat ile ruhsal ve bedensel sağlık arasındaki ilişki. *Milel ve Nihal: İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırma Dergisi*, 7(1), 210-240.

Hökekleli, H. (2015). *Din psikolojisine giriş*. Dem Yayınları.

Ilgar, S. C. & Ilgar, M. Z. (2018). Öyküsel terapi ve psikolojik danışmada kullanımı. *Turkish Studies*, 13(19), 939-954.

James, W. (2017). *Dinsel deneyimin çeşitleri: İnsan doğası üzerine bir inceleme*. (çev. İ. H. Yılmaz). Pinhan yayınları.

Jung, C. G. (1938). *Psychology and religion*. Yale University Press.

Karacoşkun, M. D. (2012). *Din psikolojisi*. Grafiker Yayınları.

Kayıklık, H. (2011). *Tasavvuf psikolojisi*. Akçağ Yayınları.

Kızılgeçit, M. (2020). *Din psikolojisinin 300'ü*. Otto Yayınları.

Köse, A., & Ayten, A. (2019). *Din psikolojisi*. Timaş Yayınları.

Köylü, M. & Oruç, C. (2021). Dini inancın temellerinin bilimsel ve teolojik değerlendirmesi: Nöroteoloji. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 25(2), 547-560.

Maslow, A. H. (1954). *Motivation and personality*. Harper & Row Publishers.

Maslow, A. H. (1996). *Dinler değerler, doruk deneyimler*. (çev. H. K. Sönmez). Kuraldışı Yayınları.

Mehmedoğlu, D. M. & Uysal, S. (2006). Transpersonel (benötesi) psikoloji. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30(1), 243-244.

Merter, M. (2007). *Dokuz yüz kath insan*. Kaknüs Yayınları.

Newberg, A. B. & d'Aquili, E. G. (2000). The neuropsychology of religious and spiritual experience. *Journal of Consciousness Studies*, 7(11-12), 251-266.

Özdoğan, Ö. (2011). Gazali ve benötesi yaklaşım. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52(2), 5-19.

Paloutzian, F. & Park, L. (2013). *Din ve maneviyat psikolojisi: Temel yaklaşımlar ve ilgi alanları*. (çev. İ. Çapçioğlu & A. Ayten) Phoenix Yayınları.

Tarhan, N. (2006). Modern psikoloji ve din. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 19(3), 539-542.

Taşkın, H. H. (2023). Türk din psikolojisi çalışmalarında “tasavvuf psikolojisi” literatürü (1942-2022) üzerine bir araştırma. *Türk Din Psikolojisi Dergisi*, 7, 116-130.

Tekinalp, B. E., & Işık, Ş. (2019). *Eğitimde pozitif psikoloji uygulamaları*. Pegem Akademi.

Topbaş, E. (2013). *Dindar beyin*. Nadir Kitap.

Tüfekçi, Ç. (2004). *Transpersonel psikolojiye göre bilinçlilik aşamaları ve dini tecrübe*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tüzer, A. (2006). Uyuşturucu tecrübeleri ve mistisizm. *İslami Araştırmalar Dergisi*, 19(3), 525-553.

Ulu, M. (2018). Mistik tecrübe ve kişilik ilişkisi üzerine: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi öğrencileri örnekleme. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*, 22(1), 33-61.

Varlı, N. 2020. Üçüncü gözün hatırlamadaki yeri açısından ruh-beden ilişkisi. *Çekmece İzzü Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(16), 84-110.

Winkelman, M. & Adibelli, Ç. R. (2015). Orijinal nöroteoloji olarak şamanizm. *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20(1), 77-102.

Yenen, İ. (2007). *Dine biyolojik yaklaşım çerçevesinde G. Stanley Hall'un katkıları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yıldız, S. (2021). *Nöroteoloji ve dini deneyim*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İbn Haldun Üniversitesi.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 10 • Aralık 2024 • 39-86
Issue: 10 • December 2024 • 39-86

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Perspektifinden Nefs Psikolojisinde Manevi Dayanıklılık

Spiritual Resilience in Nafs Psychology
from the Perspective of Spiritual Counseling and Care

Canan Yılmaz

Yüksek Lisans Öğrencisi
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: cananyilmaz6565@gmail.com
Orcid: 0009-0000-9891-7746
Eskişehir / Türkiye

MA Student
Eskişehir Osmangazi University
Institute of Social Sciences
E-mail: cananyilmaz6565@gmail.com
Orcid: 0009-0000-9891-7746
Eskişehir / Türkiye

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1517487>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received 17 Temmuz 2024 • 17 July 2024
Kabul Tarihi • Accepted 19 Ekim 2024 • 19 October 2024

Ö z e t

Bireyin maddi gereksinimlerinin yanı sıra manevi ihtiyaçlarının da olduğu gerçeği, özellikle hümanist psikoloji ekolünden sonra literatürde artık kabul edilen bir durumdur. Özellikle hastalık, yas ve ölüm gibi zorlu yaşam olaylarında, bireylerin dinsel ve manevi kaynaklara yönelmesi ve bu kaynaklardan terapötik güç bulmaları, din psikolojisi araştırmalarında önemli bulguları ortaya koymaktadır. Bu tür bulgular, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin gerekliliğini vurgulamaktadır. Bu kapsamda manevi danışmanlık ve rehberlik, sadece bireylerin dinsel ve manevi sorunlarıyla ilgilenmez, aynı zamanda psikolojik sorunlarının çözümüne de katkıda bulunur. Özellikle Türk manevi danışmanlık ve rehberliğinin yerli bir ekolü olarak, bireyin manevi gelişimini önemseyen nefis psikolojisi, terapötik sürecin başarısını terapistin, danışanın manevi öz kaynaklarını anlayabilmesine ve bunu geliştirerek kullanabilmesine bağlı olduğunu savunur. Türk manevi danışmanlık ve rehberlik alanında yerli bir ekol olan nefis psikolojisinin üzerinde çalıştığı konulardan biri de bireyin manevi öz kaynaklarının geliştirilmesi ve bunun manevi dayanıklılık üzerindeki etkilerinin incelenmesidir. Bu makale, manevi danışmanlık ve rehberlik perspektifinden nefis psikolojisinde manevi dayanıklılık konusunun teorik bir çerçevede ele alınmasını amaçlamaktadır. Ayrıca bu makalede, Türk manevi danışmanlık ve rehberlik literatürüne teorik bir katkı sunmanın yanı sıra henüz yeni ve yerli bir ekol olan nefis psikolojisi çalışmalarına kaynak oluşturmak da amaçlanmıştır. Bu makalede sonuç olarak; (i) manevi danışmanlık ve rehberlik perspektifinden nefis psikolojisinin bireyin manevi dayanıklılığının gelişiminde önemli role sahip olduğu; (ii) nefis psikoterapisinin, danışanın manevi öz kaynaklarına ilişkin farkındalığını artırarak ve erişimini kolaylaştırarak manevi dayanıklılığını artırdığı; (iii) içsel denge ve manevi huzurun sağlanmasının, bireyin yaşamın zorluklarıyla başa çıkma gücünü artırdığı; (iv) dinsel inancın güçlendirilmesinin, bireyin manevi dayanıklılığını destekleyen önemli bir psiko-teolojik faktör olduğu; (v) nefis psikoterapisinin danışanın manevi büyüme ve olgunlaşma sürecini teşvik ederek manevi dayanıklılığını güçlendirdiği; (vi) terapi sürecinde güçlü bir manevi eko-sistem, etkili başa çıkma mekanizmaları ve destekleyici bir danışmanlık ilişkisi gibi faktörlerin danışanın yaşamındaki zorluklarla başa çıkma yeteneğini önemli ölçüde geliştirdiği belirlenmiştir. Bu bağlamda, Türk manevi danışmanlık ve rehberlik alanında nefis psikolojisi ve nefis psikoterapisi çalışmalarından yararlanılması önerilmektedir.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Nefis psikolojisi
Psikolojik dayanıklılık • Manevi dayanıklılık • Nefis psikoterapisi

A b s t r a c t

It is now widely accepted in the literature, especially following the humanistic psychology movement, that individuals have not only material needs but also spiritual ones. In challenging life events, such as illness, bereavement, and death, individuals often turn to religious and spiritual resources for strength, which has revealed significant findings in the psychology of religion research. Such findings underscore the necessity of spiritual counselling and care services. Within this context, spiritual counselling and care address not only individuals' religious and spiritual concerns but also contribute to resolving psychological issues. As a distinct approach within Turkish spiritual counseling and care, nafs psychology—which emphasizes the importance of an individual's spiritual development—suggests that the success of the therapeutic process depends on the counselor's ability to understand and help develop the client's inherent spiritual resources. One of the core focuses of nafs psychology as a unique framework in Turkish spiritual counseling and care is the development of individuals' spiritual resources and the exploration of their effects on spiritual resilience. This article aims to examine the concept of spiritual resilience in nafs psychology from the perspective of spiritual counseling and care within a theoretical framework. In addition to providing a theoretical contribution to Turkish spiritual counseling and care literature, the article aims to serve as a resource for further research in the emerging indigenous school of nafs psychology. The findings of this article conclude that: (i) nafs psychology plays a significant role in enhancing individuals' spiritual resilience from a spiritual counselling and care perspective; (ii) nafs psychotherapy strengthens spiritual resilience by increasing clients' awareness of and access to their spiritual resources; (iii) achieving inner balance and spiritual peace boosts individuals' capacity to cope with life's challenges; (iv) reinforcing religious faith is an important psychotheological factor supporting spiritual resilience; (v) nafs psychotherapy enhances spiritual resilience by fostering clients' spiritual growth and maturity, and (vi) factors such as a strong spiritual ecosystem, effective coping mechanisms, and a supportive counseling relationship are identified as significantly improving clients' abilities to handle life difficulties. In this regard, it is recommended to utilize nafs psychology and nafs psychotherapy in Turkish spiritual counseling and care practices.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Nafs psychology
Psychological resilience • Spiritual resilience • Nafs psychotherapy

Giriş

Günümüzde modern hayatın en büyük çıkmazlarından biri, ruh ve bedeni farklı kavramlar olarak algılayıp maneviyatı görmezlikten gelerek bireyi anlamaya ve yol göstermeye çalışmasıdır. Madde olarak görülen ve manadan soyutlanan bireyin, fitratında var olan, hayatı anlamlandırma ve kendini aşan bir güce bağlanma ihtiyacı görmezden gelinmeyecek kadar önemlidir. Birey, cinsiyeti, yaşı, mensubiyeti fark etmesizin bu fitrî ihtiyacı karşılanmadan kendisini duygusal ve zihinsel anlamda ifade edemez (Martı, 2021: 8-9).

Modern ve postmodern çağ, manevi ihtiyaçların ihmâl edilmesine, maddeye daha fazla odaklanılmasına yol açan materyalizme doğru bir değişime tanık oldu. Bu durum insanlıkta manevi bir boşluğa ve doyumsuz maddi arzulara yol açmıştır. Konfor sağlayan teknolojik gelişmelere rağmen manevi değerlerden uzaklaşılması, şükürün azalmasına, açgözlülüğün artmasına neden olmuştur. Bu değişim, manevi doyumdan yoksun bir hayata ve maddi zenginlik için doyumsuz bir arayışa neden olmuştur. Manevi ihtiyaçların ihmal edilmesi, pek çok tarihi şahsiyetten daha fazla konfora sahip olmasına rağmen insanlığı manevi açıdan yoksullaştırmıştır.

Manevi ihtiyaçların ilahî kaynaklar referans alınmadan karşılanması, manevi boşluk, manevi depresyon ve manevi tükenmişlik gibi kavramlarla nitelenebilecek pek çok sıkıntıyı doğurmuştur. Pozitif bilimlerin maneviyatı sadece bireysel bir tecrübe olarak gören yaklaşımları bu sorunların giderilmesi için yeterli değildir. Bunun nedeni bireyin ruhsal ve manevi boyutlara sahip karmaşık yapısından dolayıdır. Bu karmaşık yapının içinde var olan maneviyat en büyük güç kaynağıdır (Yiğit, 2022: 1-2).

Maneviyatın bütün din ve kültürlerde, bireyin kendisini çaresiz hissettiği anlarda onu iyileştiren, güçlendiren ve ona yeniden yaşam umudu veren ilahi bir güç olarak hissedilmesi, tarih boyunca bireyin ulaşabileceği en pozitif bilis düzeyi olarak kabul görmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, maneviyat olgusu, her türlü tecrübe ve deneyimin kazanılması ve değerlendirilmesi sürecinde, manevi dayanıklılığın sağlanmasında bireyin en büyük destekçisi olarak önemli bir rol oynamaktadır (Tan & Yıldız, 2022: 456). Bireyin manevi yönünün destelenerek güçlendirilmesinin ruhsal sorunların ve ahlaki sapmaların giderilmesinde etkili olabildiği gibi toplumsal düzenin sürdürülmesinde ve değerlerin korunmasında da kritik bir öneme sahip olduğu söylenebilir (Yiğit, 2022: 2).

Batı'da başlayan Aydınlanma ve Rönesans hareketleriyle beraber kilise ve dine karşı tepkiler çoğalmış, din insan hayatından uzaklaştırılmış, dinin yerini modern psikoloji almayı amaçlamıştır. Bireyi madde olarak gören ve olumsuz bir bakış açısıyla yaklaşan psikoloji bilimi, insanın varoluş krizlerine çözüm üretememesi, bireyi bir bütün olarak ele almaması ve bireyi çözülmesi zor bir yapıya benzetmesi gibi faktörler nedeniyle manevi alandan uzak durmuştur. Her ne kadar modern psikoloji, maneviyat alanından uzak durmaya çalışsa da insanlar bu alana yoğun ilgi göstermiş ve bu alan üzerinde birçok çalışma yapılmıştır. Bu durum, maneviyatı insan doğasının bir parçası olarak gören ve insanı bütüncül bir varlık olarak değerlendiren transpersonal psikolojinin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır (Atak, 2021a: 73).

Nefs psikolojisi ekolünün kurucusu sûfi psikiyatr Mustafa Merter, klasik batı dünyası psikoloji okulları içerisinde nefis psikolojisinin, *benötesi psikoloji/transpersonal psikolojiye* yakın olduğunu, Uzak Doğu maneviyat ekollerini referans alan transpersonal psikolojinin aksine nefis psikolojisinin İslam sufizmini referans aldığını ifade etmiştir (Merter, 2014: 116). Bu yaklaşım, özgürlük, içsel motivasyon, manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamaları, yaşam doyumu, benlik uyumsuzluğu, anlam ihtiyaçları ve manevi psikoloji gibi farklı konularla ilişkilidir. Bu bağlamda, nefis psikolojisi, bireyin içsel motivasyonuna, manevi gelişimine ve anlam arayışına odaklanarak insanın ruhsal ve psikolojik deneyimlerini anlamlandırmayı sağlamaktadır (Atak, 2021b: 75).

Binlerce yıldan bugüne birey, kendisini, etrafını ve yaşadığı evreni, yaratıcıyı anlamak için çaba göstermiştir. İlk insan ve peygamber olan Hz. Âdem'den, Hz. Peygamber'e kadar gönderilen bütün elçiler, bireye bu anlam arayışında rehberlik etmiştir. Zamanla birey, içinde bulunduğu koşulları değiştirmiş ve değiştirdiği bu koşullardan etkilenmiştir. Bireyin, kendisi, çevresi ve Allah'la olan ilişkileri, değişen koşullarla birlikte dönüşmüştür. Bu değişimler, insanın doğası hakkındaki kadim geleneklerde bulunan bilgilerin günümüz koşullarında yeniden değerlendirilmesine neden olmuştur. Bireyin, fiziksel, psikolojik ve sosyal boyutunun yanında manevi bir boyutunun olduğunun kabul görmesiyle beraber manevi danışmanlık ve rehberlik sahası, dünya genelinde önem kazanmış, bugün birçok ülkede, vatandaşlar için yasal bir hak, devlet için anayasal bir yükümlülük olarak görülmektedir. Ülkemizde manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmaları yakın bir tarihte resmi olarak belirlenmiş ve bu hizmetleri yürütme görevi Diyanet İşleri Başkanlığına verilmiştir (Düzgüner & Ayten, 2021: 15-20).

Bireyin anlam arayışı, tarihle eşzamanlıdır. Huzuru bulmak için sadece fiziksel ihtiyaçlarının karşılanmasının yeterli olmadığını anlaması, belki de hayatındaki en önemli keşiftir. Bu keşfe maneviyatın gücü ile ulaşılabilir, din ise, maneviyatın içerisinde yer alan en esaslı unsurdur. Bu anlamda din hizmetleri, kendi takipçilerine yaşamlarını anlamlandırmada ve dini sorumluluklarını yerine getirmede ihtiyaçları olan bilgi ve değerleri iletmek için yapılan yardım faaliyetleridir (Martı, 2021: 8-9).

Günümüzde manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin kişisel ve manevî gelişim yolculuklarında karşılaştıkları çeşitli seçenekler arasında, kendi benliklerine en uygun ve faydalı alternatifi seçmelerine yardımcı olma konusunda artan bir değere sahip olmaktadır (Uzgun, 2023: 114). Nefs psikolojisi, bu süreçte bireyin öz benliği ile derinlemesine bağ kurarak, manevî danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının doğal bir tamamlayıcısı olarak hizmet etmektedir. Bu makalede, Türk manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının yerli bir ekolü olarak nefis psikolojisinde manevi dayanıklılık konusu incelenmiştir. Dolayısıyla çalışma, manevi danışmanlık ve rehberlik perspektifinden nefis psikolojisinde yapılan teorik çalışmalar ve nefis psikoterapisindeki pratik uygulamalar kapsamında manevi dayanıklılık ve terapötik potansiyelini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

a. Nefs Psikolojisi

Nefs kavramı teoloji, sosyoloji, tasavvuf ve psikoloji gibi pek çok bilim dalının araştırma konusu olmuştur. Bu disiplinlerin tümü konuyu farklı perspektiflerden ele almışlardır. İslam literatüründeki nefis kavramının modern psikolojide benlik kavramıyla ifade edilen kullanımları mevcuttur. Psikolojide *nefis/benlik* kavramı önemli bir odak noktasıdır. Din psikolojisinde ise nefis terimi, modern psikolojideki benlik kullanımına benzer bir tarzda bireyin değişmeyen, ona bir kimlik duygusu kazandıran, tasavvur etmesini sağlayan, duygu ve düşüncelerinin merkezi olarak ifade edilmektedir. Nefs/benlik hakkında yapılan araştırma ve farklı görüşler neticesinde bu kavramla ilgili çeşitli ekollerin oluşmasına sebep olmuştur (Tunç & Özkan, 2019: 1).

a.a. Tanımı

Nefs, insanın özü, mahiyeti, ilahi latife, bayağı arzuların ve çirkin huyların kaynağı olarak ifade edilmiş bir kavramdır (Kutluer, 2000: 148). Kur'ân ve Hadislerden referans alınarak tanımlanan nefis kavramı zamanla felsefe, İslam felsefesi, sufizm, modern psikoloji ve din psikolojisinde farklı anlam ve düzeylerde tanımlanmış ve ifade edilmiştir. İslam

düşünce geleneğinde nefis tabiri, insanı tanımlamada önemli bir role sahiptir. Sufizmin kurucularından olan mutasavvıfların ve İslam filozoflarının geneli, insan psikolojisine dair görüşlerini çoğunlukla nefis terimi üzerinden şekillendirmişlerdir. Filozoflar nefis olgusunu metafizik konular üzerinden ele alırken, mutasavvıflar nefsin işlevsel yönüne vurgu yapmış ve ahlâkî boyutunu ele almışlardır.

İslam felsefesinde nefis teorisinin, Abbasi döneminde başlayan tercüme hareketleri neticesinde Yunan felsefesinin İslam kültürüne entegre edilmesiyle gelişmeye başladığı kabul edilmektedir. Aristoteles nefsin, canlıların suret ve varlık türlerinden müteşekkil olduğunu iddia etmiş, İslam filozoflarının bir kısmı Aristoteles'in iddiasına katılmakla beraber, nefsin manevi bir cevher ve güç olduğunu ifade etmişlerdir. Farabi, nefsin biyolojik, fizyolojik ve psikolojik aktivitelerin tamamını kapsadığını ve manevi yönü bulunan bir güce sahip olduğunu belirtmiştir (Osmani, 2022: 36-43).

İbni Sina psikolojiye tabiat felsefesi içinde yer vermiş, *Kitabü'n-nefs* isimli eserinde, nefsi, “canlılara özgü eylemleri gerçekleştirebilen tabii organik cismin ilk kemali, canlıyı canlı kılan ilke” olarak tarif etmiş, nefsin varlığını gerçekleştirmek için bedene muhtaç olduğunu, ancak ölümsüz oluşuyla da bedenden bağımsız ruhani bir cevher olduğunu ifade etmiştir (Kutluer, 2000: 148-151). İslam felsefesinde genel düşünceye göre nefis, maddeye veya bedene hayat veren, düşünme ve eylemleri gerçekleştirme gibi fonksiyonlar sağlayan manevi bir güç veya cevher olarak tanımlanmaktadır.

Sufizmin ele aldığı konular çoğunlukla modern psikolojinin de kabul ettiği kendini gerçekleştirme, ruh sağlığı, bilişsel alanda ilerleme, eğitim, dünya hayatı ile ilişki ve bireydeki etkileri, bireyin iç dünyası veya manevi alanı gibi psikolojinin de varlığını kabul ettiği konulardır. Sufizmde nefis kavramı dünya hayatı ile ilişkisi bakımından kötüdür, bu kötülük onun varlığından kaynaklı değil, kötülüğe olan eğiliminden ve dünya hayatıyla uyumlu olma çabasındandır. Nefsin öz itibarıyla kötü olmayışı onun eğitilebilir olduğunu göstermektedir. Sufizm düşüncesinde ana tema nefsi eğitmek, kötülüklerden uzak durmasını sağlamak ve Allah'la bir olmasını amaçlamaktır. Sûfî anlayışta insanın bileşimi üç manadan, ruh, nefis ve bedenden meydana gelir. Bu düşünce nefis anlayışını bedenle birleştirirken çok katmanlı bir yapıdan söz etmektedir, bu katmanlı yapıda belirli yetiler vardır ve bunların kendine ait sıfatları mevcuttur (Uyar, 2016: 10-51).

Nefis psikolojisi, psikolojide dördüncü güç olarak tanımlanan transpersonel psikolojiye yakın kabul edilir. Bazı çalışmalarda Abraham

Maslow'un hümanist yaklaşımı transpersonel psikolojiye bir geçiş ve hazırlık olarak görülür. Bu nedenle Maslow hem hümanist ekolün kurucusu hem de transpersonel yaklaşımın felsefi babası kabul edilir (Wulf, 2006: 243). Maslow, nefsin/benliğin kötü değil iyi ya da nötr olduğunu iddia eder. Bu yaklaşım için insanın ne olabileceği önemlidir ve yaklaşım insanın kendini değiştirebilme potansiyeline sahip olduğu anlayışı üzerine temellenmektedir.

Maslow'a göre her birey kendine özgü bir benliğe/nefse sahiptir. Bunun bilimsel anlamda keşf edilmesi mümkündür, bu benlik kötü değil aksine iyi veya nötr olduğu için açığa çıkarılması ve güçlendirilmesi tercih edilebilecek en iyi yoldur. Psikoloji literatürüne doruk deneyim, varlık bilinci ve kendini gerçekleştirme kavramlarını kazandıran Maslow'a göre kendini gerçekleştirmek isteyen bireyin karakteristik özellikleri, dinler tarafından ortaya konulan ideallerle aynı istikamettedir. Bu özellikler, benlik/nefsin aşkınlığı, bilgelik, dürüstlük ve doğallık, daha alt düzeydeki tutkuların daha yüce olan için terk edilmesi gibi erdemlerdir (Aksöz, 2016: 23-24).

Transpersonel ekolün, Uzak Doğu dinlerinin mistik deneyimlerine başvurarak bireyi anlama çabası yeterli olmamış, insanı ve varoluş problemlerini çözme arayışları devam etmiştir. Bu arayışların sonucunda, Ebu Said el-Harraz'ın "Nefsinde olanı bilmeyen Rabbini nasıl bilebilir" sözünün sufizmde "Nefsini bilen Rabbini bilir" şeklinde dönüşerek hadis olarak literatüre geçen (Uludağ, 2003: 56-57) vecizesi ortaya çıkmıştır. Mevlâna Celaleddin Rumi'nin "can" olarak tarif ettiği insanın maddî benliğinin ötesindeki hakikate, öz benliği arama ve ulaşma çabaları, nefis psikolojisi ekolünün ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Transpersonal yaklaşım alanında önemli bir yere sahip olan ve sufizmden beslenerek ortaya çıkan nefis psikolojisi, bireyin gelişimi ve bireyi anlama konusunda derinlikten aşkınlığa ulaşma çabasını hedeflemektedir.

Bireyi nefis, kalp ve ruh olgularıyla ele alan nefis psikolojisi, sufizmin metotlarını ve modern psikolojinin yöntemlerini İslam teolojisi bağlamında değerlendirerek insanı anlama çabası içerisindedir. İnsanı bir bütün olarak ele alan bu ekol, nefis yapısı ve dinamiğinden hareketle, bireyin kendini bilmesini, benliğinden içsel derinliklerine içindeki bene ulaşmasını, gönlünün Allah ile birleşmesi sonucu manevi inkişafın gerçekleşmesini sağlama konusunda psikoloji alanında önemli bir yaklaşımdır. Modern psikoloji ekollerinin, insanın bilinçli ya da bilinç dışı tüm duygu, düşünce ve davranışlarını tanımlamada yetersiz kaldığı ve bireyi

maddî bir varlık olarak ele aldıkları için karamsar bir bakış açısıyla yaklaştıkları görülmektedir. Buna karşılık, nefis psikolojisi ise bireyin maddî âlemden sıyrılarak aşkın olanla birleşip özgürleşebileceğini savunur; bu süreç sonucunda bireyin içsel bir aydınlanma yaşayacağı ve varoluşsal anlamda yeniden doğuş deneyimi yaşayabileceği ifade edilmektedir (Atak, 2021b: 3-6).

Sufi psikiyatır Merter, nefis psikolojisini ve nefsin kendini ifade etme yollarından biri olarak değerlendirdiği rüya yorumlarına ilişkin görüşlerini şu şekilde betimlemektedir:

"Yirminci yüzyıl boyunca, farklı psikoloji ekollerinin katkılarıyla insanın nefis yapısına ilişkin kavrayışlar giderek derinleşmiştir. Bu süreci bir yapboz tahtasına benzetmek mümkündür; her bir psikolojik yaklaşım, bu yapbozda bütünleşen resmin bir parçasını temsil etmektedir. Ancak resim bütünüyle belirlediğinde beklenmedik ve dikkat çekici bir olgu açığa çıkmıştır: Resmin merkezinde yer alan bir 'ışık'. Bu bağlamda 'ışık' kavramını, insanın dil ile tam anlamıyla ifade edilemeyen yüceliğini, asaleti, letafetini ve nihai olarak hakikatini sembolize eden bir metafor olarak kullanmaktayım. Psikoloji ekolleri arasında, bu ışığın farkına varan yaklaşımlar olduğu gibi yalnızca çevresel unsurlara odaklanarak bu hakikati gözden kaçıranlar da mevcuttur. Psikanalitik, davranışçı, hümanistik, varoluşçu ve benötesi (transpersonal) yaklaşımlar, bu resmin farklı bakış açılarından yorumlanışını temsil eden teorik çerçeveler olarak değerlendirilebilir. Ne var ki, zamanla bu ışığı fark edenler, sahip oldukları araçların bu olguyu anlamlandırmada yetersiz kaldığını idrak etmişlerdir. İnsan doğasını anlamaya yönelik en ileri yöntemlerin, insanlık tarihinin binlerce yıllık manevi mirasında saklı olduğunu birçok araştırmacı fark etmiştir. Ancak bu 'bilimsellik dışı' olarak addedilen yaklaşımlar, yirminci yüzyılın bilimsel ethosu ve ciddiyetiyle bağdaşmamaktadır. Buna rağmen manevi perspektiflerin psikoloji disiplinine entegre edilmesiyle birlikte, insan nefsinin anlama yolunda biz psikiyatrların karşısına heyecan verici yeni kavrayış olanakları çıkmıştır" (Merter, 2022: 316).

a.b. Terminolojisi

Nefis psikolojisi terimi, genellikle İslam ilim geleneğinde ve sufizimde kullanılan bir terimdir. Nefis, kişinin içsel dünyasını ve ruhsal boyutunu ifade eder. Nefis psikolojisi bu içsel dünyanın incelenmesi ve anlaşılmasıyla ilgilenir. İslamî referanslar kullanan ve Müslüman mistik bir ekol olan nefis psikolojisi çağdaş psikoloji terminolojisine kendi anlam çerçevesinde farklı yeni terimler sunmuştur.

(i)-*Nefs*: Güç (kuvve) halinde yaşama sahip, doğal canlı bedeninin tümel ilkeleri algılaması ve düşünme fiilini meydana getirmesindeki ilk yetkinlik. Nefs kavramını psikolojik bir yaklaşımla ele alan Molla Sadra'ya göre cisimlerde bulunan eylemlerin başlangıç noktası nefstir. Nefsin sezgisel gözlemlenebilirliği mevcuttur, uyku, baygınlık sarhoşluk gibi bilinç kaybının yaşandığı hallerde bile bireyin kendi varlığının farkında olması nefsin varlığına işarettir (Kavşut, 2018: 1488-1499). Sufizme göre nefis/benlik, birey tabiatının en zalim düşmanı iken eğitilebildiği takdirde harikulade bir vasıtaya dönüşebilir. Bu anlayışa göre nefse kötülük eğilimi veren güdüler bilinçaltımızdan gelmektedir, bu eğilimlerin anlaşılması ve dönüştürülebilmesi için sufizm etkili imkânlar sunar, bunlardan biri de başkalarında kendini görmedir (Frager, 2023: 33).

(ii)-*Kalp*: İslami alanyazında akıl ve duygu faktörlerinin ana unsurudur. Düşünme ve hissetme eylemlerini yerine getiren kalp, akla da imana da kaynaklık etmektedir. Bu bağlamda kalp bireyin, akli ve ruhuyla doğrudan bağlantılı olduğu için, kalbin konumuna göre birey ya helake sürüklenir ya da istenilen kurtuluşa erişir. Sufizmde kalp bilginin kaynağıdır, bedenimizdeki organ olma işleviyle beraber, ondan farklı bir anlamda kalp için ilahi cevher ve Rabbânî latife tanımları da yapılmıştır (Kızılgeçit, 2021: 78).

(iii)-*Ruh*: Canlılarda yaşam kaynağı anlamında kullanılan ruh, İslam ilim geleneğinde, bireye insani özellikler kazandıran unsur olarak tabir edilmiş ve ölümle bedenden ayrılan cevher olarak görülmüştür. Nefs ve ruhun aynı şeyler mi yoksa farklı şeyler mi olduğu tartışması tarihten bugüne hep var olmuştur. Kur'an-ı Kerim'de Allah, nefsi, kendisi, insanlar, cinler ve putlar için kullanmıştır, buna karşın "ruh hakkında insana çok az bilgi verilmiştir" ibaresi yer almaktadır. Bu anlamda nefis ve ruh kavramlarının arasındaki farkın nefsin irade heva ve heves sahibi olduğu görüşüdür. Gazali'ye göre ise nefis ve ruh aynı manadadır fakat ruh bedeni de kapsamaktadır (Kahraman, 2023: 66-82). Sufizm ise gelişim anlayışına dayalı bir ruh modeli sunar. Bu anlayışa göre ruh yedi boyuta ve yedi bilinç düzeyine sahiptir, sufizmin amacı ise bu yedi boyutlu ruh ve yedi boyutlu bilinç düzeylerinin denge ve uyum içinde olmasını sağlamaktır (Frager, 2023: 34).

(iv)-*Değişik bilinç durumları*: Bilinç bireyin, uyanıklık, dikkat, algı, düşünce ve duygularını içeren zihinsel durumlarının bir kombinasyonudur. Bilinç dalgalanmaları, bu durumların değişkenliğini ve farklı bilinç seviyelerini ifade edebilir. Örneğin; meditasyon veya ibadet sırasında farklı bilinç durumları yaşanabilir. Bu dalgalanmalar, beyin aktivitesindeki değişikliklerle ilişkilendirilebilir. Merter'e göre nefsi değişik bilinç

durumlarının toplamı olarak görebiliriz. Bu değişik bilinç durumlarının oluşturduğu farklı gelişim aşamaları bulunur ve her aşamada bilinç durumuna göre algılama ve hisler vardır. Birey her bilinç aşamasında dünyaya kendi bilinç durumuna göre farklı bir yönüyle bakar ve bu aşamalarda yukarı doğru çıktıkça letafet kazanır (Merter, 2014: 117-126).

(v)-*Farklı bilinç durumları*: Meditasyon uygulamalarında farklı bilinç durumundaki değişiklikler şöyle tarif edilmiştir: Yoğun bir hal yaşandığı için zaman ve mekân algımız farklı bir moda girer, güncel rollerimiz ve buna mukabil yaşanan duygular geçici olarak benliğimizi terk eder ve yeni bir kimlik oluşur. Bilinçdışı ve daha derinlerde hal ve his yaşanması yaşanabilir. Bilinçaltındaki gereksiz anılar temizlenir ve farkındalık oluşur (Merter, 2022: 98).

(vi)-*Günlük alışılmış bilinç durumu*: Genellikle uyanıklık ve arada kalan durumları içerir. Uyanıklık kişinin çevresiyle etkileşimde olduğu ve bilinçli deneyimler yaşadığı durumdur. Bu uyanıklık bilinci, bütün gün ufak değişiklikler gösterse de gece yatana kadar dengesini korur ve yaşamımızı sürdürmemize olanak sağlar (Merter, 2022: 84).

(vii)-*Bilinçdışı kategorileri*: Bilinçdışı, psikolojide, bireyin farkında olmadığı zihinsel süreçleri ve içsel içeriği ifade eder. Bireyin kendinde olmaması sebebiyle yaşadıklarının farkında olmaması halidir. Bilinçdışı alanı, bilince çıkamayan yaşamsal güdülerin de kaynağıdır. Bu güdüler bilince ulaşmasa da bilinçli yapılan eylem ve davranışların üzerinde etkili olabilmektedir (Budak, 2021: 128). Nefs psikolojisi ve psikoterapi yöntemleri, dört kategoriye ayırdığı bilinçdışı süreçlere erişmeyi ve anlamayı amaçlamaktadır. Böylece bireyin daha derin düzeyde kendini keşfetmesini ve sorunlarını çözmesini hedeflemektedir.

(ix)-*Hâl*: Sufizmdeki hâl kavramı mistik deneyimin karşılığı olarak ifade edilir. Sûfiler bireyin irade dışı yaşadığı manevî durumları hal kavramıyla tabir etmişlerdir (Erginli, 2008: 154). Sufizm öğretisinde sûfinin bilgisi onun hâlidir ve makamıyla eşdeğerdir. Sufizmde dile getirilen havf hâli gelecek endişesi taşıma ve kaygı halidir, bunun tersi olan reca hâli ise gelecekte ümitli olma ve istenilen şeye ulaşma halini ifade eder. Hâl, irade dışı duylara bağlı öznel bir tecrübedir. William James'in bilinç ırmağı hâli gibi katı değil, aşkın olana yönelme hissinin bireyin kalbini kaplamasıdır (Ayten & Düzgüner, 2022: 92-93).

Modern psikoloji artık hâl diye tabir edilen bireye özgü deneyimin varlığını kabul etmektedir. Bu deneyim Uzak Doğu'ya özgü egzotik bir durum değil, insanın kullanma kılavuzuna uygun, günlük yaşantıda her-

kesin ulaşabileceği bir potansiyeldir. Bu tecrübe yaşandıktan sonra algılarımız ve duygularımız güzellik ve hoşluk kazanır. Kendimizi bir önceki halimize göre daha pozitif algılarız, dünya daha renkli ve anlamlı görünür (Merter, 2022: 396).

b. Manevi Dayanıklılık

Birey, yaşamının bir döneminde büyük travmalarla karşılaşabilir. Bu travmalar, aile içi şiddet, sevdiğimiz birinin kaybı, engelli olma, ölümcül bir hastalık, bir trafik kazası, doğal afetler veya savaş gibi birçok farklı şekilde ortaya çıkabilir. Bu acı verici ve travmatik olaylar, ruh sağlığımızı derinlemesine etkileyebilir. Travmatik olaylar, genellikle beklenmedik bir şekilde ortaya çıkar ve yaşamımızı altüst edebilir. Bu olaylara verilen tepkiler her bireyde farklılık gösterebilir ve aynı travmayı yaşayan herkesin tepkileri farklı olabilir. Bazı insanlar yaşadıkları olayla yıllarca mücadele edebilirken diğerleri dramatik bir değişim yaşayabilir ve bu da onları içki veya uyuşturucu bağımlısı yapabilir. Diğer yandan, birçok insan zorluklarla başa çıkma yöntemleri geliştirir ve anlamlı bir yaşam sürdürme becerisi kazanır.

Zorlu deneyimlerin ardından bazı insanlar bir süre sıkıntı çekebilir ancak sonra kendilerini toparlama gücü bulurlar ve hayatlarına devam ederler. Bu kişiler, yaşadıkları zorlu günleri geride bırakabilirler çünkü sağlıklı başa çıkma mekanizmaları geliştirirler. Hatta bazıları, bu trajik deneyimleri hayatlarında derin bir anlam arayışına ve yeni bir yaşam amacına dönüştürebilirler. Bu tür zorluklar sayesinde hayatın değerini daha iyi kavrayabilir ve güçlü, bilge birer insan haline gelebilirler. Lukas (1984) tarafından ifade edildiği gibi “insanı yıkıma uğratan kader, onu yücelterek göklere de çıkarabilir” (Southwick & Charney, 2023: 11-12).

b.a. Tanımı

Manevi dayanıklılığı anlayabilmek için öncelikli psikolojik dayanıklılığın betimlenmesi gerekir. Bu sebeple psikolojik dayanıklılık, olumsuz yaşam şartlarına rağmen, zorluklarla baş edebilen ve tahmin edilebilenden daha iyi gelişim gösteren bireylerin, sıkıntılarla baş etmelerini sağlayan özellik, güç ya da kişisel yeteneğe sahip oldukları inancıdır. Stresli hayat tecrübelerine karşı uyum sağlayabilme kabiliyeti veya travma durumlarını atlatma becerisi anlamına gelebilmektedir (Tümlü & Reçepoğlu, 2013: 206).

Psikolojik dayanıklılığı arttıran ve bireyin zor koşullarla başa çıkmasını sağlayan bazı özellikler vardır, bu faktörler, ümit etme, iyimserlik hâli, yaşam amacına sahip olma, ahlaki ve manevi değerler gibi etkenlerdir. Bireyin bu özelliklerden birine veya birkaçına sahip olması özellikle

manevi ihtiyaçlarının karşılanması durumunda psikolojik dayanıklılığı güçlenebilmektedir. Travmalarla başa çıkmada ve psikolojik dayanıklılığın sağlanmasında koruyucu etkenlerden birinin de din ve maneviyat olduğu söylenebilir. Dini kaynakların uyum sağlama sürecini kolaylaştırdığı ve başa çıkmayı güçlendirdiği görülebilmektedir (Karagöz, 2022a: 756).

Olumsuz yaşam koşullarında, acı, yokluk ve psikolojik problemlerin yarattığı kaygı, anlamsızlık, karamsarlık gibi durumlarla baş etmede dinlerin ve getirdikleri dünya görüşlerinin inananlarının hayata bağlanmasında önemli bir işlevinin olduğu söylenebilir. Manevi temelli başa çıkma yaklaşımlarında bireyin, yaşamın zorluklarıyla başa çıkmada aşkın olanla güvenli iletişim kurması psikolojik dayanıklılığı da beraberinde getirmektedir. Bu anlamda maneviyat kavramı yaşanan zorlu süreçlerde psikolojik dayanıklılığı arttırmada merkezi bir öneme sahiptir denilebilir (Yapıcı, & Doğanay, 2019: 106-109).

Maneviyat kavramı, kastetmek, istemek anlamında olup Arapça'dan dilimize geçen bir kelimedir. Farklı bazı tanımları ise “anlam ile ilgili, tinsel, dini, soyut” şeklindedir. Türk Dil Kurumu'na göre ise kelimenin Türkçe karşılığı “maddi olmayan şeyler, yüksek moral ve yürek gücü” anlamındadır. Bu kavram üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde maneviyatın, bütün insanların doğuştan sahip oldukları bir kapasite, yaratıcı ve bütünleştirici bir güç, insanın kendisinden daha üstün olan aşkın bir güçle varolma isteği, bireyin varoluşunun temeli ve dayanıklılık potansiyelinin kaynağı şeklinde tanımların yapıldığı görülmektedir (Tan, & Yıldız, 2022: 452- 453).

Dayanıklılık, bireyin sıkıntılar, kayıplar ve olumsuz yaşam şartları karşısında başarılı bir başa çıkma kabiliyeti ve olumlu bir duruş sergilemesidir. Dayanıklılığa dair yapılan birçok tanımın öne çıkardığı ortak nokta, bireyin yaşadığı zorlukların üstesinden gelebilme yeteneği ve kişisel güçlülük potansiyelidir (Keçeci, & Uğur, 2021: 2010). Salgın veya tehdit edici durumlarda, tükenmişliğin önlenmesi için insanlar din ve maneviyattan güç alarak sükûnetlerini koruyabilir ve hayat ile ilgili anlam ve amaç üretebilirler.

Manevi sistemler acıyı hafifletmenin de ötesinde insanların genel mutluluk düzeylerine ve yaşam memnuniyetine katkı sağlayabilir. Yaşanan krizde, anlam verme aşamasında dini ve manevi stratejilere başvurmak, bireyin anlamlandırma arzusuna cevaplar sunarak kontrol mekanizması geliştirmesine olanak sağlamaktadır (Karagöz, 2022b: 48-49). Böylece manevi anlam kişinin içsel kaynaklara, değerlere ve amaçlara

bağlılığını güçlendirir; psikolojik dayanıklılığını arttırarak stresin olumsuz etkileriyle daha güçlü başa çıkmasını sağlayabilir.

İnsanın benliğini daha büyük bir anlamla kuşatan maneviyat kavramı aşkın olanla bağ kurma durumu olarak tanımlanabilir. Bireyin iç deneyiminin ayrılmaz bir parçası olan maneviyat, yalnızca öznel ve evrensel bir boyut taşımakla kalmaz, aynı zamanda içsel, öznel bir farkındalığa da işaret eder. Hakikat ve değerler etrafında dönen anlam ve amaç arayışı, bireylerin içsel huzurunu sağlamak için de önemli bir fırsat sunmaktadır. İnsanın ruhu gelişebilir, yaşadığı büyük sıkıntılara rağmen deneyimlediği manevi güçle huzur ve tatmine ulaşabilir. Çünkü insan acılarından çok daha fazlasıdır. Zamanı geldiğinde acılara katlanmak ve kaçınılmaz olarak meydana gelen zorlukları kabul ederek manevi dayanıklılık göstermek, bireylerin olgunluk sürecinde bir adım olabilir (Sayar, 2020: 15-17).

Anadolu bilgeliği de acıyı ve buna dayanma yollarını anlatırken bu aşamadaki psikolojik büyümenin imkânını vurgulamışlardır. Sabrın psikolojik dayanıklılık üzerindeki etkisine vurgu yapan Mevlâna, “sabırla koruktan helva yapılır, acele etme” ifadesini kullanmıştır. Kayıp deneyimi insan hayatının kaçınılmaz bir parçasıdır. Bu deneyimler bireyleri değiştirir ve dönüştürür. Bu olumsuz deneyimlerden birey dersler alabilir, yaşamı derinden algılayarak psikolojik anlamda gelişebilir. Maneviyat içeren aktif başa çıkma, bireyin yaşadığı hadiseyi kabul etmesini ve onunla yüzleşmesini sağlayabilmekte, bireye hayatının bundan sonraki safhasını yeniden düzenleyebilmesi için çaba sarf etme gücü verebilmektedir. İslam dini güzel bir sabrı tavsiye etmektedir, bu da manevi dayanıklılığı arttıran faktörlerdendir (Kara, 2022: 50-53).

Modern psikoloji, psikolojik dayanıklılık kavramını, ortaya çıkan trajik durumlara nasıl tepki verildiği ve olumsuz duygularla baş edebilme gücü olarak tarif etmektedir. Psikoloji, psikiyatri, nörobilim, sosyoloji ve din psikolojisi gibi bilimlerce stres faktörleri ve psikolojik dayanıklılık arasındaki ilişki yapılan çok sayıda çalışmayla ele alınmış ve iki aşamada değerlendirilmiştir. Bunlar bireyin olumsuz durumu yaşaması ve bu duruma uyum sağlama kapasitesi olarak incelenmiştir. Stres faktörlerinin yanında psikolojik dayanıklılığı arttıran koruyucu faktörler de mevcuttur. Öz denetim, maneviyat ve dini unsurlar, umut, iyimserlik, dışa dönüklük gibi etkenler zorluğun etkisini hafifleten, adaptasyonu kolaylaştıran ve bireyin etkililiğini arttıran unsurlar olarak değerlendirilmiştir (Karagöz, 2022a: 52).

Din ve maneviyat bireyin yaşamında karşılaştığı zorluklarla mücadelede göz ardı edilemeyecek bir rol oynar. Maneviyatın yaşama anlam veren bireysel kimlik hissini pekiştiren ve dayanma mekanizması üzerinde etkili olan özelliği psikolojik dayanıklılığı güçlendirmede önemli bir etkidir. Namaz, oruç gibi dini pratikler, sabır ve teslimiyet, iyilik yapmak, dua gibi davranış ve ibadetler bireyin yaşamdan aldığı tatmini artırırken bir yandan da psikolojik sağlığını besleyerek manevi dayanıklılığını güçlendirmektedir (Ayten, 2018: 115-116). Manevi dayanıklılık, bireylerin manevi inanç ve değerlerine dayanarak yaşamın zorluklarına karşı koyma gücüdür. Bu güç, kişilerin stres, kayıp ve travma gibi zorlayıcı durumlarla başa çıkmasını sağlayan önemli bir psikolojik kaynaktır.

b.b. Geliştirilmesi

Manevi dayanıklılığı geliştirmek, bireylerin zor zamanlarda içsel güç bulmalarına yardımcı olur ve genel olarak yaşam kalitesini arttırabilir. Bu süreç, kişisel inanç ve değerlerin derinlemesine keşfi ile başlar ve sürekli bir öz-refleksiyon ve uygulama gerektirir. Yapılan araştırmalar bireyin varlığının özünde varoluşsal ve manevi unsurların olduğu göstermektedir. Temel yaşam becerileri konusunda yeterli düzeye ulaşıldığında, bireyin mutluluk ve sağlık hedeflerine ulaşabilmesi için varoluşsal ve manevi alanlarda da kendini geliştirmesi gerekmektedir.

Her varlık, özünü gerçekleştirme yönünde doğal bir eğilime sahiptir. Bir tırtılın kelebeğe, bir tohumun ise meşe ağacına dönüşeceği bilgisi, her bir varlığın içsel yapısında gizli bir şekilde mevcuttur. Bu bilgi başlangıçta yalnızca bir potansiyel olarak varlık gösterir ve bu potansiyelin ortaya çıkışı, uygun çevresel koşulların sağlanmasına bağlıdır. Tohumun büyüebilmesi için toprak, su ve güneş ışığına ihtiyaç duyması, bu bağlamda örnek gösterilebilir. Potansiyelin gerçekleşme sürecinde ise, varlıkların belirli zorluklarla yüzleşmeleri ve bu zorlukları aşmaları gerekir. Örneğin; bir tırtılın kelebeğe dönüşmesi için kozasını örmesi, ardından bu koruyucu yapıyı ve kendi ayaklarını terk etmesi gerekmektedir (Özdoğan, 2011: 6-7).

Tırtılın kelebeğe dönüşme süreci gibi inançlı birey, Allah'ı güç ve güvenin kaynağı olarak görmekle kalmaz, bu inancı benimseyip yaşamına uyguladığında manevi gelişim göstererek psikolojik dayanıklılığın çeşitli yönlerinde kalıcı ve güçlü bir kaynak elde edebilir. Elde edilen bu güçlü kaynak ve gelişme potansiyeli sayesinde karşılaşılan zorluk ve stresle daha rahat başa çıkılabilir. Motivasyonel dindarlığın prososyal davranışlar ve dini-entelektüel sorumluluk boyutları manevi gelişim üzerinde belirgin bir etkiye sahiptir. Bireylerin dindarlık anlayışının manevi

yardımlaşma gibi prososyal davranışlara evrilmesi, psikolojik dayanıklılığın her bir alt boyutunu olumlu yönde etkileyecektir. Diğer bir ifadeyle, aşkın varlık ile kurulan ilişki ve bu ilişki neticesinde elde edilen manevi bilginin, yalnızca zihinsel bir inanç, duygu veya düşünce olarak kalmayıp, aynı zamanda eyleme dökülmesi, bireylerde güçlü bir manevi gelişime neden olur. Bu süreç bireyin psikolojik sağlamlığını ve manevi dayanıklılığını arttırabilir. Böylece karşılaşılan zorluklara karşı daha dirençli bir yapı kazandırabilir (Yıldırım, & Gürsu, 2021: 39-41).

İnsan yaşama yönelik iki farklı bakış açısı geliştirebilir, bir yanda, yaşamı olduğu gibi kabul edebilir; diğer yanda ise onu daha iyiye dönüştürmek isteyebilir (Düzgün, 2024: 13). Her insan kendi yaşam yolculuğunda manevi gelişim ve yüksek bilinç düzeyine ilerleme veya gerileme konusunda özgürdür. Stanislav Grof, ruhsal yönelimin bireyi bilgi, sevgi, anlama, umut, aşkınlık, bağlanma ve şefkate ulaştırdığını vurgular. Grof'a göre, maneviyat insanın değer sisteminin gelişim kapasitesini ve büyüme potansiyelini barındırır. Bu perspektif, maneviyatın aynı zamanda bireyin içsel büyümesi ve gelişmesi için alan sağladığını gösterir. Manevi dayanıklılığı gelişen, kişi hayatına derinlik ve zenginlik katmanları ekleyerek, yaşamın karmaşasında anlam bulma ve kişisel dönüşüm yolculuğunda rehberlik etme potansiyeline sahip olur (Özdoğan, 2008: 91).

İnsanlar için manevi ihtiyaçlar temel bir öneme sahiptir. Bu ihtiyaçlar, insanlar arası ilişkiler veya yaratıcı bir varlıkla bağlantı kurma yoluyla giderilebilir. Spiritüel ihtiyaçlar, güven, yaşamın anlamını ve amacını keşfetme, affetme, iletişim, rahatlama, umut, sevgi, dua ve ibadet gibi çeşitli yollarla ifade edilir (Durmuş, 2020: 17). Maneviyatın birey üzerindeki destekleyici, güç verici, koruyucu ve iyileştirici etkileri temel alınarak ergenlerin manevi değerlerle içsel dayanıklılıklarının desteklenmesi, böylelikle de spiritüel ihtiyaçlardan olan affetme eğiliminin geliştirilmesi için Göregen (2022), tarafından *Değer Odaklı Manevi Güçlenme ve Bakım Programı* çalışılmıştır (Göregen, 2022: 137).

Uygulanan programda yer alan değerler şöyle tanımlanmıştır. Niyet, aşkın/yüce varlıkla ilişkimizde, yüksek bir farkındalık durumunda gerçekleştirdiğimiz bir düşünce biçiminin tüm davranışlarımıza enerji ve anlam katması. Sabır, karşılaşılan zorlukları, acıları sakinlikle kabullenmek ve ardından çözüm aramak. Denge, bireyin fiziksel yaşamındaki, beslenme ve duygusal durumundaki ölçsüzlük kalbin hastalanmasına neden olur. Denge halinde yaşayan bireye görünmeyenin arkasındaki görme yolları açılır. Tövbe, bireyin hata ve kusurlarından uzaklaşarak kişiliğini geliştirme ve daha iyi bir benliğe erişme sürecinde bir vasıtaadır.

Hoşgörü-sevgi-kendinle barış, şefkat-merhamet yakın ilişkilerde affetme süreci, Yaratıcının affediciliği-seven Yaradan algısı gibi değerlerle oturumlar düzenlenmiştir. Bu içerikle uygulanan DOMAB programının öğrencilerin manevi gelişimlerini destekleyerek affetme eğitimlerini arttırdığı belirtilmiştir (Göregen, 2022: 139-269).

Yine travma sonrası manevi gelişim ve maneviyatın psikolojik dayanıklılık üzerindeki etkisine dair yapılan başka bir çalışma da Karakaya (2019) tarafından yapılmıştır. Çalışmada travmanın, mülteci yaşamı ve psikolojik durumu üzerindeki olumsuz etkilerine karşın, travma sonrası büyüme veya gelişme şeklinde tanımlanan, bireylerin stres düzeyi ve hayat memnuniyeti ile ilişkilendirilebilen pozitif bir etkiye sahip olduğu ifade edilmiştir. Çeşitli mülteci gruplar üzerinde yapılan birçok çalışmada inanç sistemlerinin ve maneviyatın göç sonrası yaşanan stresi hafifletmede önemli bir rol oynadığı tespit edilmiştir. Amerika'da Arap mülteciler üzerinde yapılan araştırmalarda işkenceye maruz kalmış mültecilerin daha fazla dindarlık ve psikolojik direnç sergilediği, göç sonrası yaşama başarılı bir şekilde uyum sağladığı ve yüksek seviyede travma sonrası manevi gelişim gösterdiği ortaya konulmuştur (Karakaya, 2019: 218-225).

Sonuç olarak denilebilir ki maneviyat, aşkınlığa olan ilgi, kişinin evrendeki yeri, yaşam ve ölümü anlama ve kabul etme çabası olup yaşam boyu var olan bir alandır. Maneviyatı deneyimlemek hayatın çeşitli alanlarında karşılaşılan sorunlarla başa çıkma konusunda bize destek sağlar. Çünkü maneviyat, bireyi yenileyen ve cesaret veren bir güçtür. Her bireyin doğuştan getirdiği ve kendine has bir biçimde dışa vurduğu bir yetenek ve yönelimdir (Özdoğan, 2006: 130). Manevi gelişim ve öz bakım için bazı uygulamalar önerilmektedir. Hayatın anlamı ve amacı üzerinde düşünülmesi ve önem verilen dini ve manevi değerlerin bir listesinin hazırlanması tavsiye edilmektedir. Şükran duygusu ifade edilmesi ve dua edilmesi, özellikle zor zamanlarda manevi dayanıklılığın artırılmasında etkili bir yöntem olarak bilinmektedir (Karabağ, 2021: 35).

c. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Perspektifinden Nefs Psikolojisinde Manevi Dayanıklılık

Tarih öncesi dönemlere ait kayıtlar dahi, insanların yeteneklerini geliştirip sergilemekten ve potansiyellerini arttırmaktan memnuniyet duyduklarını ve keyif aldıklarını ortaya koymaktadır. Antik uygarlıklarda, filozoflar, rahipler ve dini liderler yol göstermenin ve rehberlik etmenin önemini vurgulamışlardır. Orta Çağ'da pastoral danışmanlık adıyla ilk danışmanlık hizmetleri büyük ölçüde kilisenin etkisi altındaydı. Bu dönemde insanlara rehberlik etme ve onlara tavsiyelerde bulunma görevi

belirli bölgelerde görev yapan papazlar tarafından üstlenilmişti (Gibson & Mitchell: 2016: 2).

19. yüzyılın sonlarına gelindiğinde akıl hastalıklarının tedavi maliyetlerindeki artış ve ilaç tedavisinin hastaları sakinleştirebilme potansiyelinin keşfiyle, hastalar akıl hastanesinden çıkarılmış, hümanistik ekol, sosyal psikologlar ve aktivistlerin çabalarıyla insan merkezli sorunlara dikkat çekilmiş ve akıl hastalarının topluma entegre olabilmeleri amacıyla destekleyici ve güçlendirici stratejiler geliştirilmiştir. Aynı zamanda psikoloji biliminin ruh sağlığı sorunlarına ve akıl hastalığına biyolojik açıdan yaklaşımına karşı dini ve manevi eğilimlere sahip insanlar, manevi danışmanlık ve rehberlik alanının gelişmesinde önyak olmuşlardır (Parlak, 2016: 30).

Modern hayatın getirdiği hızlı değişimler, bireylerin ihtiyaçlarında önemli dönüşümlere neden olmuş ve bu da modern insanın karşılaştığı psikolojik zorlukların artmasına yol açmıştır. Bu yeni sosyal ve bireysel dinamikler, profesyonel psikolojik destek hizmetlerinin, mesleklerin ve yöntemlerin gelişimini tetiklemiştir. Karşılaşılan psikolojik sorunlar arasında, patolojik durumlar kadar bireyin anlam arayışına ve manevi boşluk hissine dayanan sorunlar da bulunmaktadır. Bireyler, değişen dünya karşısında kimi zaman dini ve manevi değerler keşfederek psikolojik sıkıntılara çözüm yolları aramaktadırlar.

Bu süreçte, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine duyulan ihtiyaç ön plana çıkmaktadır. Dini ve manevi inançlar, hayata anlam katma, kişisel ilişkileri düzenleme ve toplum içinde sağlıklı bağlar kurma konusunda bireylere rehberlik eder. Bu nedenle, manevi danışmanlık ve rehberlik bireyin ruh sağlığını destekleyen önemli bir kaynak olarak görülmektedir. Manevi danışmanlar motivasyonlarını bağlı oldukları grup ya da dinden alırlar ve en etkili danışmanlık hizmetlerini manevi boyutla bütünleştirerek, manevi temelli bir yardım sunarlar (Koç, 2017: 202-204).

Dini ve ruhsal bakış açılarının teorik modellerini içeren pastoral danışmanlık, spiritüel eğilimli hümanistik yaklaşım, transpersonel psikoloji ve derin manevi mirasa sahip sûfi psikolojisi, bir bütün olarak bireyin içsel dünyasını ve ruhsal gelişimini destekleyen maneviyata dayalı zengin bir teorik ve uygulamalı alan sunar. Sufizm öğretisinde üç temel kavramdan biri olan “kalb”in, dört mertebesinde bahsedilir ve en derin katmanı olan “ahfa” manevi gerçekliğin bulunduğu yer olarak tanımlanır (Parlak, 2016: 38). Sufizmden ilham alarak gelişen ve Türk manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının yerli bir ekolü olan nefis psikolojisi

manevi dayanmayı ve rehberliği Kur'ân-ı Kerîm'in 18. Suresi olan Kehf Suresinin 28. ayetini tevil ederek yorumlamıştır.

Merter (2020), zorlu yaşam koşullarında insanların üzüntü, endişe ve stres girdabında savrulabileceğini, ancak Allah'ın bahsettiği sabır ve dayanma gücüne rağmen zaman zaman kendilerini çaresiz hissedebileceklerini belirtmektedir. Bu bağlamda, Kur'an-ı Kerim'deki bir ayette, dayanma gücünün artırılması için doğru kişilerle bir arada bulunmanın önemine dikkat çekilmektedir: Sabah ve akşam Rabbinin davetine icabet ederek dua edenlerle birlikte olmak tavsiye edilmektedir.

Merter, her insanın derununda, yani manevi derinliklerinde, kaygı ve hüznün ötesinde bir "hazret-i insan" potansiyeli taşıdığını ifade etmektedir. Bu anlayış, Kur'an-ı Kerim'in "la havfun aleyhim vela hum yahzenun" (onlara korku yoktur ve onlar üzülmeceklerdir) ibaresiyle örtüşmektedir. Merter, bu ifadeyle şifanın aslında insanın kendi içinde bulunduğu, ancak bu potansiyelin ortaya çıkarılabilmesi için bir başkasının rehberlik ederek bireye kendi gücünü yansıtmasının elzem olduğuna dikkat çekmektedir (Merter, 2020).

Bilimsel devrim, aydınlanma ve rönesansın getirdiği sekülerleşme akımıyla şekillenen modern batı psikolojisi metafiziğin arındırılmasına ve insan ruhunun manevi boyutunun görmezden gelinmesine sebep olmuştur. İslami psikoloji ise, bu canlı boyutu yeniden keşfetme arzusuyla, insan davranışlarını kutsal bir bakış açısıyla değerlendirmeye yönelik bir yaklaşım sunar (Bendeck & Sotillos, 2022: 408). Nefs psikolojisinin de dayandığı İslami psikolojide, manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin yaşamındaki zorlukların üstesinden gelmelerine yardımcı olabilecek yöntemlerden biri olarak görülür.

Bu yaklaşımın temelinde, insanın mutluluğa ve refaha ulaşabilmesi için fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlar arasında bir denge kurması gerektiği yatar. Günümüzde, danışmanlık alanında dini yaklaşımlar giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Birçok araştırmacı, danışanların hayatında dinin taşıdığı önemi göz önünde bulundurarak, danışmanlık süreçlerine dini ve manevi öğelerin entegre edilmesinin gerekliliğine dikkat çekmektedir. Yapılan birçok çalışma dini ve manevi yaklaşımın danışmanlık hizmetinde, terapötik olarak değerli, etik açıdan uygun ve potansiyel olarak önemli olduğunu belirtmektedir (Hamjah, & Akhir, 2014: 279-285).

Sağlık, fiziksel, sosyal ve ruhsal olmak üzere üç temel boyutu içeren geniş kapsamlı bir terimdir. Manevi bakım, sağlığın bu ruhsal boyutunu ele alır ve yaşam kalitesinin iyileşmesi, depresyon ile umutsuzluk hissinin azalması gibi önemli faydalar sunar. İslami öğretiler, maneviyatı

sağlığın temel boyutlarından biri olarak kabul eder. Kur'ân'ın detaylı incelenmesinde Allah'ın bu kutsal kitabı, kendi ifadeleriyle sağlıkla ilgili pek çok yönlendirme ve öğüt içeren kaynak olarak tanıttığını ortaya koymaktadır (Marzband, Hosseni & Hamzehgardeshi, 2016: 1-8).

İnsanın biyolojik, ruhsal ve toplumsal gereksinimleri arasında karşılıklı etkileşimler bulunmaktadır. Fiziksel rahatsızlıklar, sosyal ve psikolojik alanları etkilerken, zihinsel ve duygusal değişimler de bedensel patolojilere yol açabilir. Bu sebeple, kişinin hayat felsefesini belirleyen anlama ve açıklama çabaları, yaşamındaki kararlarını ve deneyimlerini doğrudan etkiler. Bundan dolayı manevi yönelimlerin anlama ve açıklama çabası üzerindeki etkisi, bireylerin sağlık durumlarını önemli ölçüde etkileyebilir.

Bu aşamada maneviyat, fiziksel veya zihinsel rahatsızlıkları önlemede veya tedavi etmede yardımcı bir rol oynar. Danışanın güç kaynağı olan maneviyat, rahatsızlıklara karşı koruyucu bir işlevle beraber, fiziksel engellerle ve zihinsel sıkıntılarla baş etmede destekleyici bir faktör olarak iyileşmeyi hızlandırabilir (Yiğit, 2022: 101-102). Hastalık sürecinde, hastaların yaşadıkları acıyı anlamlandırmalarına yardımcı olmak manevi danışmanlık ve rehberliğin bir başka yönüdür. İnsanlar acıdan kaçır fakat insan hayatı acılarla beraber inşa edilir. Kur'ân, "Biz insanı mücadele içinde yarattık" diyerek insan hayatının zorluklarla dolu olduğunu belirtir. Dinî öğretilere göre maneviyatın artması, dini anlayıştan kaynaklanır, bu da kişiyi boşluk duygusundan kurtarabilir ve danışanın hastalığıyla yüzleşme yeteneğini arttırabilir.

Manevi danışmanlık ve rehberliğin temel şartlarından biri, insanın ilahi onuruna ve değerine duyulan derin saygıdır. İnsan, yaratılışın en şerefli varlığı olarak Tanrı tarafından diğer tüm yaratılmışlardan üstün tutulmuştur. İnsan onuru, iki ilahî niteliğin birleşiminden kaynaklanır: Allah'ın yeryüzündeki temsilcisi olma yetisi ve bir ruha sahip olmanın yüceliği. İnsan bedeni, bu kutsal ruhu barındırır ve ruhsal gelişimin bir aracı olarak hizmet eder. Bu bağlamda danışan, danışman için ilahi isimlerin bir yansıması olarak görülür, bu yorum manevi bakımın sağlık üzerindeki etkisini vurgular (Marzband, Hosseni& Hamzehgardeshi, 2016: 1-8).

Türk manevi danışmanlık ve rehberlik ekolü olarak nefis psikolojisi ise insanı, Hz. İnan veya Can olarak tanımlar. Merter'e göre, insan içindeki potansiyeli ifade eder en yüce konumu temsil eder. İslam'ın slm kökünden türetilen teslimiyet kavramından yola çıkarak insanın yaratıcıya boyun eğme ve can varlığına geçme yeteneğini doğuştan içinde ta-

şıldığını belirtir. Can âlemine yönelen bu büyüleyici seyahat, kul olma bilinciyle başlar. Dünya rüyasından uyanan insan ilk önce varoluş konumunu belirler ve aşkın özüyle bütünleşerek hiçlik konumundan anlamlı bir varoluş seviyesine yükselir. Bu karanlıktan çıkma isteği, muhteşem bir yolculuğun başlangıcını oluşturur. Bu yolculuk Hz. İnsan veya Can için sonsuzluğa atılan bir adımdır (Merter, 2014: 147-148).

Sufi psikiyatrist Merter (2019), Tin Suresi'nden hareketle insanın *ahsen-i takvîm* yani en güzel biçimde yaratıldığını ve bu yaratılışın dört temel hakikate dayandığını ifade etmektedir. Merter, insanın Hz. İnsan sıfatıyla Rabb'inin ruhuyla şereflendiğini, bütün âlemin kodlarının insana emanet edildiğini, Rabb'inin yeryüzündeki temsilcisi olduğunu ve her insanın Hz. Peygamber'in manevi şahsiyetini taşıdığını dile getirmektedir. Ona göre, bu yüksek manevi statü, insana çok büyük bir sorumluluk yüklemektedir. Merter, nefis psikolojisi perspektifinden modern psikolojiyi eleştirerek, modern psikolojinin yalnızca gözlemlenebilir insan davranışlarına dayandığını ve ideal insanın ruhsal büyüme açısından nasıl olması gerektiğiyle ilgilenmediğini belirtmektedir. Bu eksiklik nedeniyle psikolojinin, tanı ve tahmin sınırlarını aşamadığını ve insanın kendini gerçekleştirme sürecini yüzeysel bir şekilde ele aldığını vurgulamaktadır.

Nefs psikolojisi, İslam teolojisini ve sufizmi temel alarak insanın manevi gelişimini tamamlayarak manevi dayanıklılığını artırması için aşması gereken nefis gelişim aşamalarını şöyle açıklar:

(i)-*Nefs-i emmâre*: Nefsin yapısını sonsuz katları olan bir gökdelene benzeten Merter'e göre Hz. İnsan "ahsen-i takvîm" üzere yaratıldıktan sonra, "esfele safilin", yapısına doğru inişe geçer. Bu iniş geçici bir süreye kadar nefsin giriş kapısında durur. Bu kat yaşamın başladığı ilk nokta olan "nefs-i emmâre" aşamasıdır ve yanında "heva", psikolojideki tanımıyla "libido" yani bitmeyen isteklerimizin olduğu bir uçurum bulunur. Bu uçurumdan daha derinlere, nefsin bodrum katlarına düşülebilir. Burası da negatif özelliklerimizin yer aldığı iç cehennemimizdir, psikolojide gölge kavramıyla açıklanır (Merter, 2019). İlk aşamada psişenin manevi boyutları genellikle kopuktur, çünkü "ego" bu evrede güçlüdür (Frager, 2023: 113).

Merter, nefs-i emmâre aşamasında kalan bireyi, "kebed" kelimesini tevîl ederek açıklıyor. "Kebed" yapısından dolayı bir yere konulan şeyin oraya sığmamasıdır. Yani Allah insanı üstün özelliklerle donattığı için varoluş seviyesi onu sıkar ve bir üst aşamaya çıkınca bir süreliğine huzur bulur (Merter, 2019). Bu analiz, kişisel ve manevi gelişimin öne-

mini vurgulamaktadır. Bireyin, yaratılıştan gelen potansiyelini tam anlamıyla gerçekleştirebilmesi için manevi dayanıklılığını geliştirerek daha yüksek bir bilinç düzeyine ulaşması gerektiğini öne sürer.

Nefs-i emmâre seviyesindeki bireyin manevi dayanıklılığını artırmak için şu adımlar atılabilir:

(a)-*Bilinçli farkındalık geliştirme*: İlk olarak, bireyin içinde bulunduğu durumun ve hislerinin farkında olması önemlidir. Bu, nefsinin arzularını ve isteklerini tanımayı ve onlarla başa çıkmayı içerir. Bilinçli farkındalık, bireyin nefsi emmare seviyesindeki güçlü ego baskısını aşmasına yardımcı olabilir.

(b)-*Nefsîyle mücadele etme*: Nefs-i emmâre seviyesindeki birey, içindeki arzular ve ego tarafından yönlendirilen isteklerle mücadele etmelidir. Bu, nefsinin kontrol altına alınması ve daha yüksek bir manevi bilince doğru ilerlemesi için gereklidir.

(c)-*Manevi pratikler ve ritüeller*: Düzenli olarak manevi pratikler ve ritüeller yapmak, nefs-i emmâre seviyesindeki bireyin manevi dayanıklılığını güçlendirebilir. Meditasyon, dua, zikir gibi uygulamalar, iç huzurun sağlanmasına ve manevi gelişimin desteklenmesine yardımcı olabilir.

(d)-*İçsel çalışma ve gelişim*: Nefs-i emmâre seviyesindeki birey, içsel çalışma ve gelişim üzerine odaklanmalıdır. Bu, kişisel gelişim kitapları okumak, ruhsal rehberlik almak veya terapi gibi yöntemlere başvurmak anlamına gelebilir. Bu süreç, negatif özelliklerin ve davranışların farkına varılmasını ve bunlarla başa çıkmayı içerir.

(e)-*Toplumsal bağlantılar ve destek*: Nefs-i emmâre seviyesindeki birey, manevi dayanıklılığını artırmak için sağlam toplumsal bağlantılara ve destek sistemlerine ihtiyaç duyar. Aile, arkadaşlar ve manevi liderler gibi pozitif etkileşimler, bireyin manevi yolculuğunda önemli bir rol oynayabilir.

Yukarıdaki bu adımların uygulanması, nefs-i emmâre seviyesindeki bireyin manevi dayanıklılığını geliştirmesine ve daha yüksek bir bilinç düzeyine ulaşmasına yardımcı olabilir. Bu süreç, bireyin potansiyelini tam anlamıyla gerçekleştirmesine ve manevi olarak daha derin bir yaşam deneyimlemesine katkı sağlayabilir.

(ii)-*Nefs-i levvâme*: Ruhsal gelişimin önemli bir diğer aşamasını temsil eder. Psişenin manevi boyutlara erişimi engelleyen bariyeri bu aşamada incelmıştır (Frager, 2023: 117). Bu seviyede birey, varoluş kaygılarını aşmaya başlamış ve manevi gelişim yoluna girmiştir (Atak, 2021a: 141). Bu aşamada pişmanlık yaşayan maneviyat yolcusu inkâr etmekten

vazgeçer, yanlış yönelimlerini idrak eder ve manevi yolda ilerlemeye başlar. Birey, manevi anlamda ilerledikçe ruhsal gelişim gösterir ve emmârenin gücü zayıflar, bunun sonucunda kusurlarını fark eden nefis, maneviyatın önemsenmediği bir duruma karşı kendini kınar. Nefsin bu gelişim aşaması psikanalizdeki süperego kavramıyla tanımlanır (Sağır, 2023: 231-232).

Bu sürecin bir parçası olarak, bireyin manevi dayanıklılığı kendini sorgulama ve içsel muhasebe yapma yeteneği ile pekişir. Manevi dayanıklılık, bireye kişisel hatalarla yüzleşirken içsel bir kuvvet ve yön bulma imkânı tanır. Bu içsel direnç bireyin manevi yolda ilerlemesine yardımcı olur ve daha sağlam bir duruş sergileme olanağı sağlar, böylece maneviyat yolcusunun gelişim sürecinde önemli bir dönüşüm aracı olarak işlev görür.

Nefs-i levvâme gelişim aşamasında bireyin manevi dayanıklılığını artırmak için şu adımlar atılabilir:

(a)-*İçsel muhasebe ve özleştirir*: Bu aşamada birey, içsel muhasebe yaparak yaşadığı deneyimleri ve yanlış yönelimlerini değerlendirir. Pişmanlık duygusuyla yüzleşmek ve hatalarını kabul etmek, manevi gelişim yolunda önemli bir adımdır. Bu süreç, bireyin manevi dayanıklılığını pekiştirir ve içsel bir kuvvet ve yön bulma imkânı sağlar.

(b)-*Manevi yolculukta ilerleme*: Nefs-i levvâme seviyesindeki birey, manevi olarak ilerlemeye başlar ve varoluş kaygılarını aşmaya yönelir. Bu, manevi gelişim yolunda önemli bir dönemeçtir çünkü birey, yanlış yönelimlerini idrak eder ve manevi yolda ilerlemeye başlar.

(c)-*Ruhsal gelişim ve emmârenin zayıflaması*: Bu süreçte, bireyin ruhsal gelişimi artar ve nefis-i emmâre seviyesindeki güç azalır. Nefs-i levvâme seviyesindeki birey, içsel kusurlarını fark eder ve maneviyatın önemini anlar. Bu durum, psikanalizdeki süperego kavramına benzer bir içsel eleştiri sürecini yansıtır.

(d)-*Kişisel dönüşüm ve sağlam duruş*: Manevi dayanıklılık, bireye içsel bir direnç ve güç sağlar, böylece kişisel hatalarla yüzleşirken daha sağlam bir duruş sergileme olanağı verir. Bu içsel direnç, manevi yolculukta ilerlemeyi destekler ve bireyin gelişim sürecinde önemli bir dönüşüm aracı olarak işlev görür.

Yukarıdaki bu adımların uygulanması, nefis-i levvâme seviyesindeki bireyin manevi dayanıklılığını güçlendirecek ve manevi yolculuğunda ilerlemesine yardımcı olacaktır. İçsel muhasebe, manevi gelişim

ve sağlam bir duruş, bu sürecin temel bileşenleridir ve bireyin manevi olarak daha derin bir yaşam deneyimlemesine katkı sağlar.

(iii)-*Nefs-i mülheme*: İlham alan veya dengelenmiş benlik. Bu gelişim aşamasında, ‘ego’nun gücü zayıflamış, tutkular ve arzulardan vazgeçme isteği uyandırılmıştır. Bu nokta din ve psikolojinin amaçları arasındadır. Birey bu evrede içsel manevi ilhamlarla ve sezgilerle yeni bir farkındalığa ulaşır. Nefsin maddi boyutu, ruhani boyutun etkisindedir. Bu aşamada tam bir dönüşüm yaşanır, ilahî ilhamlar deneyimlenirken, kişinin içinde ahlâkî ve dini değerler öne çıkar, sabır, tevazu ve kanaat gibi özellikler gelişim gösterir (Sağır, 2023: 232-234).

Nefs psikolojisi açısından bu aşamada “sükûnet” ve “temkin” hâlini yaşayan benlik, korku ve endişelerinden kurtularak huzur bulur. Kalbine sirayet eden nur, bireyin hem iç hem de dış dünyasını etkileyen bir güçtür. Bu gelişim aşamasının bir diğer özelliği de bireyin manevi gelişime sürekli açık olmasıdır (Atak, 2021a: 142-144). Bu da manevi dayanıklılığın sadece bireyin mevcut durumuyla başa çıkma kapasitesini değil, aynı zamanda sürekli bir içsel büyüme ve psikolojik gelişme arzusunu içerdiğini de göstermektedir.

Nefs-i mülheme gelişim aşamasında bireyin manevi dayanıklılığını artırmak için şu adımlar atılabilir:

(a)-*İçsel ilham ve farkındalık*: Bu aşamada, birey ego gücünü geride bırakır ve tutkularıyla arzularından vazgeçme isteği uyanır. İçsel manevi ilhamlar ve sezgilerle yeni bir farkındalık seviyesine ulaşır. Birey, ruhani boyutun etkisine girmiş olup içsel dönüşüm sürecine adım atmıştır.

(b)-*Ahlâkî ve dini değerlerin önemi*: Nefs-i mülheme seviyesindeki birey, ilahî ilhamlar ve içsel dönüşümle beraber ahlâkî ve dini değerlerin önemini kavrar. Sabır, tevazu, kanaat gibi erdemler bu süreçte gelişim gösterir. Birey, iç huzuru ve dinginliği bulurken aynı zamanda dış dünyasını da etkileyen bir güç haline gelir.

(c)-*Sürekli manevi gelişim ve açıklık*: Bu gelişim aşamasında birey, sürekli bir içsel büyüme ve manevi gelişim arzusuyla hareket eder. Manevi dayanıklılık, sadece mevcut zorluklarla başa çıkma kapasitesini değil, aynı zamanda sürekli bir gelişim ve ilerleme arzusunu da içerir. Birey, içsel huzurunu ve manevi derinliğini korurken aynı zamanda daha fazla bilgelik ve anlayışa açık olur.

Yukarıdaki bu adımların uygulanması, nefis-i mülheme seviyesindeki bireyin manevi dayanıklılığını güçlendirecek ve daha derin bir ma-

nevi deneyim yaşamasına olanak sağlayacaktır. İçsel ilham, ahlâkî değerlerin önemi ve sürekli gelişim arzusu, bu sürecin temel unsurlarıdır ve bireyin manevi yolculuğunda ilerlemesine yardımcı olur.

(vi)-*Nefs-i mutmainne*: Huzura ermiş nefis, huzurlu benlik. Nefs, bu mertebede kendini gerçekleştirmiş, içsel çatışmalar sona ermiş, üzüntü ve keder yerini, huzura, kendini kontrol etmeye ve kusursuz erdeme bırakmıştır. Bu aşama, manevi yaşamın oluşturulmasında temel bir prensiptir. Bu düzeye ulaşanlar anı yaşayabilme yeteneğine sahip olurlar. Modern psikoloji araştırmalarının bir bölümünde nefis-i mutmainne mertebesi, psiko-spiritüel gelişim hâli olarak kabul görülür ve nihai dinginlikle sonuçlanır (Sağır, 2023: 234-236).

Bu mertebede Allah'ın verdiği her şeye karşı sürekli bir memnuniyet söz konusudur, bu memnuniyet gerçek bir manevi başarıdır ve temeli Allah'a duyulan muhabbete dayanır (Frager, 2023: 125). Manevi dayanıklılığın bu aşamadaki rolü, bireyin yaşadığı zorlukları kişisel gelişim yolculuğunun bir parçası olarak görebilme yeteneğidir. Bu perspektiften bakıldığında manevi dayanıklılık, kişinin hem psikolojik esnekliğini hem de ruhsal derinliğini arttırmaktadır.

Nefs-i mutmainne gelişim aşamasında bireyin manevi dayanıklılığını artırmak için şu adımlar atılabilir:

(a)-*Huzura ulaşma ve içsel dengenin sağlanması*: Bu aşamada birey, kendini gerçekleştirmiş ve içsel çatışmaları çözmüştür. Üzüntü ve kederin yerini huzur, kendini kontrol etme ve kusursuz erdem almıştır. Birey, içsel huzur ve dinginlik içinde yaşamaya başlar.

(b)-*Memnuniyet ve şükretme kültürü geliştirme*: Nefs-i mutmainne seviyesindeki birey, Allah'ın verdiği her şeye karşı sürekli bir memnuniyet duyar. Bu memnuniyet, gerçek bir manevi başarıdır ve Allah'a duyulan muhabbete dayanır. Şükretme kültürü geliştirme, bireyin manevi dayanıklılığını artırır ve zorluklarla başa çıkma yeteneğini güçlendirir.

(c)-*Zorlukları kişisel gelişim fırsatı olarak görme*: Manevi dayanıklılığın bu aşamadaki rolü, bireyin yaşadığı zorlukları kişisel gelişim yolculuğunun bir parçası olarak görebilme yeteneğidir. Bu perspektiften bakıldığında, zorluklar bireyin psikolojik esnekliğini artırır ve ruhsal derinliğini geliştirir. Birey, zorluklarla başa çıkma sürecinde içsel güçlerini keşfeder ve manevi olarak daha güçlü hale gelir.

Nefs-i mutmainne seviyesindeki bireyin manevi dayanıklılığını artırmak için yukarıdaki bu adımların uygulanması önemlidir. İçsel huzurun sağlanması, şükretme kültürünün geliştirilmesi ve zorlukları kişisel

gelişim fırsatı olarak görme yeteneği, bireyin manevi olarak daha derin bir yaşam deneyimlemesine olanak sağlar. Bu süreç, bireyin manevi yolculuğunda ilerlemesine ve içsel gücünü keşfetmesine yardımcı olur.

(v)-*Nefs-i râziyye*: Tatmin olmuş benlik anlamına gelir. Bu gelişim aşamasında kişisel görüşler terk edilmiştir, olumlu veya olumsuz meydana gelen olaylar rıza ve sabır ile kabul edilir. Benlik, bireysellikten uzaklaşarak diğerkâmlık, affedicilik, minnettarlık ve kabullenme durumuna evrilir. Bütünlüğe doğru ilerlemeyle beraber, bireyde derin bir iyileşme hissi uyandırır. Bu aşamaya özgü nitelikler varoluşsal gerçekliklere karşı itirazsız bir kabullenme ve huzuru içerir (Sağır, 2023: 237). Bu evrede birey sabra yönelerek agresif dürtülerin yıkıcı etkilerini kontrol altına almayı hedefler, bu dürtülerin sabır ile aşk enerjisine dönüşümü, iç huzuru pekiştirir. Sükûnet, sabrın davranışsal bir tezahürü olarak görülür ve içsel sükûnet kişilik bütünlüğünü destekleyen güçlü bir psikolojik kuvvettir (Atak, 2021a: 149).

Yaratıcıyı hiç unutmayan için bu dünyanın zorlukları ve imtihanları bir rüya gibi algılanır. Bu mertebeye ulaşanlar, başlarına gelen her şeye rıza gösterir ve şikâyet etmezler (Frager, 2023: 130). Bu derin sabır ve iç huzuru, manevi dayanıklılığın en belirgin göstergelerinden biridir, zira birey, hayatın getirdiği zorlukları ve meydan okumaları, ruhsal büyümenin bir parçası olarak görür ve bu zorluklardan öğrenme ve kişisel gelişim fırsatları yaratır. Bireyin manevi gelişimi bu düzeyde daha ince ve daha içseldir (Kayıklık, 2011: 106).

Nefs-i râziyye gelişim aşamasında bireyin manevi dayanıklılığını artırmak için şu adımlar atılabilir:

(a)-*Rıza ve sabır kültürü geliştirme*: Bu aşamada birey, kişisel görüşlerini terk ederek olumlu veya olumsuz olayları rıza ve sabır ile kabul eder. Bireysellikten uzaklaşarak diğerkâmlık, affedicilik, minnettarlık ve kabullenme durumuna evrilir. Rıza ve sabır kültürü geliştirme, bireyin iç huzurunu sağlar ve bütünlüğe doğru ilerlemesine yardımcı olur.

(b)-*Sükûnet ve iç huzurun sağlanması*: Bu gelişim aşamasında birey, sabra yönelerek agresif dürtülerin yıkıcı etkilerini kontrol altına almayı hedefler. Sabır ile aşk enerjisine dönüşen bu dürtüler, iç huzuru pekiştirir ve kişilik bütünlüğünü destekler. İçsel sükûnet, bireyin manevi dayanıklılığını artıran güçlü bir psikolojik kuvvettir.

(c)-*Her şeye rıza gösterme ve şikâyet etmemek*: Nefs-i râziyye seviyesine ulaşanlar, başlarına gelen her şeye rıza gösterir ve şikâyet etmezler. Zorlukları ve imtihanları bir rüya gibi algırlar. Bu derin sabır ve iç huzur,

manevi dayanıklılığın belirgin göstergelerinden biridir çünkü birey, hayatın getirdiği zorlukları ruhsal büyümenin bir parçası olarak görür ve bu zorluklardan öğrenme ve kişisel gelişim fırsatları yaratır.

Yukarıdaki adımların uygulanması, nefs-i razıyeye seviyesindeki bireyin manevi dayanıklılığını artırır ve içsel huzuru sağlar. Rıza ve sabır, sükûnet ve iç huzur, her şeye rıza gösterme ve şikâyet etmeme, bu sürecin temel bileşenleridir ve bireyin manevi gelişimini daha ince ve daha derin bir şekilde destekler.

(vi)-*Nefs-i marziyye*: Tümüyle teslim olan benlik anlamına gelen bu gelişim aşamasında artık gerçek huzur ve derin saygı hissedilir. Kayıplar ve yaşanmış deneyimler, teslimiyetle kabul edilir. Bu evredeki esas nitelik, her şeyin Tanrı'ya teslim edildiği bir güven halidir. Tam bir teslimiyetle manevi yolculuğuna devam eden birey için hiçbir engel söz konusu değildir. Bu aşama, ahlaki dönüşüm ve manevi yükselişin zirvesidir. Dönüşüm geçiren birey, yeteneklerini insanların yararına kullanır, duyguları, düşünceleri ve davranışları arasında denge bulunur (Sağır, 2023: 238).

Bu nefis gelişim aşamasında kabullenme en yüksek düzeydedir, birey tüm gücün Allah'tan geldiğini ve kendi başına hiçbir şey yapamayacağını anladığı için korkusuzdur ve hiçbir şey talep etmez. Bu evrenin özelliği olan şükretme durumuna geçişle birlikte, manevi gelişimi engelleyen duygular azalır (Atak, 2021a: 150). Bu aşamanın özelliklerinden olan kayıplara karşı kabullenme ve teslimiyet manevi dayanıklılığın temelini oluşturur, bu da birey içsel denge ve huzur sağlamaktadır.

Nefs-i marziyye gelişim aşamasında bireyin manevi dayanıklılığını artırmak için şu adımlar atılabilir:

(a)-*Tam teslimiyet ve güven halinin geliştirilmesi*: Bu noktada birey, gerçek huzur ve derin saygı hisseder. Yaşanan kayıplar ve deneyimler tam bir teslimiyetle kabul edilir. Esas nitelik, her şeyin Tanrı'ya teslim edildiği bir güven halidir. Birey, manevi yolculuğuna tam bir teslimiyetle devam eder ve hiçbir engel onu durduramaz. Bu aşama, ahlaki dönüşümün ve manevi yükselişin zirvesidir.

(b)-*Kabullenme ve şükretme durumuna geçiş*: Nefs-i marziyye seviyesindeki birey, kabullenme ve teslimiyetle birlikte tüm gücün Allah'tan geldiğini anlar ve kendi başına hiçbir şey yapamayacağını idrâk eder. Bu bilinçle hareket eden birey korkusuzdur ve hiçbir şey talep etmez. Şükretme durumuna geçişle birlikte, manevi gelişimi engelleyen duygular azalır ve içsel denge sağlanır.

(c)-*Kayıplara karşı kabullenme ve teslimiyet*: Nefs-i marziyye seviyesindeki birey, yaşanan kayıplara karşı kabullenme ve teslimiyetle yaklaşır. Bu, manevi dayanıklılığın temelini oluşturur çünkü birey, içsel denge ve huzurunu korurken aynı zamanda manevi büyüme ve gelişimini sürdürür.

Yukarıdaki bu adımların uygulanması, nefis-i marziyye seviyesindeki bireyin manevi dayanıklılığını artırır ve içsel huzurunu sağlar. Tam teslimiyet, güven ve şükretme durumuna geçiş, kayıplara karşı kabullenme ve teslimiyet, bu sürecin temel unsurlarıdır ve bireyin manevi yolculuğunda ilerlemesine yardımcı olur.

(vii)-*Nefs-i kâmile*: Kusursuz veya bütüne ermiş benlik, nefis gelişiminde son aşama. Manevi gelişim yolculuğunun dairesel seyri tamamlandıktan sonra normal hayata dönüş gerçekleşmiştir. Bireysel benlik, bu süreçte birlik içinde erimiş ve evrensel bir varlık olarak birliğin yansıması haline gelmiştir. Bilgelik ve yaşam, bu noktada sınırsızca belirginleşir, ruhsal dönüşümün zirvesi yalnızca seçkin ruhların ulaştığı nefis-i sâfiyye durumudur. Bu aşama “kendini bilen, Rabbi’ini bilir” sözünün derin anlamını bulduğu yerdir. Bu seviye manevi dayanıklılığın zirvesidir, bu mertebeye erişen birey kayıplarından ötürü üzülmeyen, maddi şeylere sahip olma isteğinden uzaktır, anı yaşar, geçmiş ve gelecek endişesi taşımaz. Bu aşkınlık mertebesinde ego bilinci sona erer, ilahi gerçeklikle bütünleşme yaşanır (Sağır, 2023: 239-240).

Nefs-i sâfiyye manevi gelişimin son evresidir. Bu düzeye erişen kişi, yaşamının sınavlarını tamamlamış ve mücadelesini başarıyla sonuçlandırmıştır. Bu gelişim aşamasına erişen nefis kemal noktasına ulaştığından dolayı “insân-ı kâmil” olarak tarif edilmektedir (Atak, 2021a: 151-152). Bu noktada manevi dayanıklılık, bireyin bu mertebedeki varoluşunun temel bir ögesi haline gelir. Birey, yaşamın zorlukları karşısında direnç göstermekle kalmaz, aynı zamanda bu zorluklardan dersler çıkararak psikolojik büyümesini destekler, zira birey her türlü yaşamsal meydana okumayı aşan bir bilgelik ve şefkate erişmiştir.

Nefs-i kâmile gelişim aşamasında bireyin manevi dayanıklılığını artırmak için şu adımlar atılabilir:

(a)-*Birlik ve evrensel varlıkla bütünleşme*: Bu noktada birey, manevi gelişim yolculuğunun dairesel seyrini tamamlayarak normal hayata döner. Bireysel benlik, birlik içinde eriyerek evrensel bir varlık olarak birliğin yansıması haline gelir. Bilgelik ve yaşam, bu seviyede sınırsızca belirginleşir ve ruhsal dönüşümün zirvesi sadece seçkin ruhların ulaştığı bir safiyet durumudur.

(b)-*Anı yaşama ve geçmiş-gelecek endişesi olmama*: Nefs-i kâmile seviyesindeki birey, kayıplarından ötürü üzülmez, maddi şeylere sahip olma isteğinden uzaktır ve anın tadını çıkarır. Geçmiş ve gelecek endişesi taşımaz. Bu seviyede ego bilinci sona erer ve ilahi gerçeklikle bütünleşme yaşanır.

(c)-*Bilgelik ve şefkatle psikolojik büyüme*: Nefs-i kâmile gelişim aşamasına erişen birey, yaşamın zorluklarına direnç göstermekle kalmaz, aynı zamanda bu zorluklardan dersler çıkararak psikolojik büyümesini destekler. Birey, her türlü yaşamsal meydan okumayı aşan bir bilgelik ve şefkate erişmiştir.

Nefs-i kâmile seviyesinde manevi dayanıklılık, bireyin bu nefis gelişim aşamasındaki varoluşunun temel bir ögesi haline gelir. Birey, yaşamın zorluklarına karşı direnç gösterirken aynı zamanda içsel bir dinginlik ve bilgelikle donanmıştır. Bu seviyeye erişen birey, insân-ı kâmil olarak tanımlanır ve manevi gelişimde en yüksek noktayı temsil eder.

Türk manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının yerli bir ekolü olarak nefis psikolojisi, nefis gelişim aşamalarındaki manevi gelişim sürecini, varoluş mertebeleri olarak tanımlar ve bu aşamalarda yükselmenin gerekli olduğunu belirtir. Bu aşamalar rahmani haller aracılığıyla gerçekleşir, bu da pozitif anlamda bilinç değişimlerine yol açar ve halleri nefis yapısının evreleri olarak değerlendirmektedir. Manevi gelişim devam ettiği takdirde bir süre sonra iç dünyamız ve çevremiz aydınlanmaya başlar, bu da varoluş aşamasına ulaştığımızın işaretidir.

Merter'e, göre manevi gelişim sürecinde, nefis-i emmârenin algılamayan sınırlarını aşarak yükseldikçe, bir ferahlık hissi ve olumlu durumlar tecrübe ederiz. Bu durumlar bize Allah tarafından bahşedilen, asli varoluş huzuru, asli varoluş güveni, merhamet ve sevgi gibi çeşitli rahatlatıcı bilinç değişimleridir. Bu değişimler manevi kalp aracılığıyla belirgin hale gelir ve iç dünyamızı aydınlatır. Manevi kalp iç cennetimizdir ve manevi eğitim tecrübesi yaşarsak bu alana giriş yapabiliriz, böylece tüm patolojileri ardımızda bırakırız (Merter, 2023: 243-246).

Sûfi psikiyatr Merter'e göre modern psikolojinin tanımladığı ve güdülerle hareket eden haz sistemi bazı davranışlarımızı açıklamakla birlikte, bazılarına cevap sunamaz, soyut düşüncelerimiz de böyledir, fakat güdülerimize karşıt gelse dahi bilinmeyen bir tür haz yaşayabileceğimizi ifade eder. Nörobiyologlar, bu durumu bireyin üstün gücü olarak adlandırır. Nefs psikolojisi ise bu konuda bireyin esas haz sisteminin olabileceği fikrine yönlendirir. Çünkü bu durumların içimizde uyandırdığı duy-

gular ve tatmin hissi, alışlagelmiş duygulardan çok daha üstün bir ayrıcalık sunar. Bu, Montague'ın üstün güç olarak adlandırdığı şey, bizim için rahmani hallerdir. Örneğin, sekinet hali, en şiddetli fırtınanın dindirilmesi ve kalbimizi ısıtan güneşin kara bulutlar arasından sıyrılıp çıkması gibidir. Bu durumlar, bu dünyadaki herhangi bir durumla kıyaslanamayacak derecede aydınlık bir boyutta yaşanır ve buna nur denir (Merter, 2023: 250).

Merter, devamında nefis gelişim aşamalarının kendine has bir bilinci ve bilinçdışı yapısı olduğunu, duygu ve hal kavramları arasındaki farkları ve hallerin incelenmesi konusunun nefis psikolojisinin önemli özelliklerinden birisi olduğunu vurgulamaktadır. Yukarıdakilerden hareketle denilebilir ki, manevi eğitim, insanın kendi içsel kurtuluşuna yönelik amacı hedefler, temeldeki insani acı, kişinin kim olduğunu ve neden var olduğunu bilinç düzeyinde kavrayamamanın getirdiği derin acıdır. Manevi eğitim, bu tür acıları aşmanın ötesinde, onları kabul etmeyi ve kucaklamayı öğretir. Bu da manevi dayanıklılığın artmasındaki önemli etkenlerden biridir (Merter, 2014: 555-559).

Manevi gelişim süreçleri odaklı nefis psikolojisi, bireyin manevi gelişimine rehberlik etmeyi ve bu süreçleri derinlemesine anlamayı hedeflemektedir. Danışmanın manevi yolculuğunu desteklemek suretiyle, onun manevi dayanma ve olgunlaşma süreçlerine önemli katkılar sunar. Bu da manevi danışmanlık ve rehberlik alanındaki araştırmaların temel meselelerinden birini teşkil eder. Sonuç olarak Türk manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının yerli bir ekolü olarak nefis psikolojisi, bireyin iç dünyasını kavrama, manevi gelişim süreçlerine yön verme ve bütünsel bir yaşam sürme konusunda rehberlik etme açısından kritik bir öneme sahiptir denilebilir (Aktay, 2023: 102).

Makalenin bu bölümünde, manevi danışmanlık ve rehberlik perspektifinden nefis psikolojisinin bakış açısına göre manevi dayanıklılık üzerine şu teorik çıkarımlar yapılabilir:

(i)-*Manevi zorluklarla mücadele yeteneği*: Nefis psikolojisi, bireyin manevi dayanıklılığını, yaşamın getirdiği manevi zorluklarla başa çıkma yeteneği olarak tanımlar. Bu çıkarımsal madde, kişinin içsel güçlerini harekete geçirerek olumsuz durumlarla başa çıkma yeteneğini ifade eder.

(ii)-*Manevi inancın güçlendirici etkisi*: Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireyin manevî inançlarını güçlendirmeyi amaçlar. Nefis psikolojisi, sağlam bir manevi inancın, kişinin zorluklar karşısında dirençli olmasına ve içsel gücünü artırmasına yardımcı olduğunu öne sürer.

(iii)-*Meditasyon ve manevi dayanıklılık*: Nefs psikolojisi, meditasyon benzeri dua, zikir ve namaz gibi manevi uygulamaların manevi dayanıklılığı artırdığına inanır. Bu pratikler, kişinin iç huzurunu bulmasına ve stresle başa çıkma becerilerini geliştirmesine yardımcı olur.

(iv)-*Manevi bağlılığın rolü*: Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireyin manevi bağlılığını güçlendirmeyi hedefler. Nefs psikolojisi, sağlam bir manevi bağlılığın, kişinin krizlerle başa çıkma ve manevi dayanıklılığını artırma sürecinde kritik bir rol oynadığını savunur.

(v)-*Manevi destek sistemi kurma*: Nefs psikolojisi, bireyin manevi destek sistemini oluşturmasını teşvik eder. Bu, dini veya manevi topluluklara katılımı, manevi liderlikten rehberlik almayı ve benzeri faaliyetleri içerir. Bu destek sistemleri, kişinin manevi dayanıklılığını artırır.

(vi)-*Manevi yolculuğun bilinci*: Manevi danışmanlık ve rehberlik süreci, bireyin kendi manevi yolculuğunu keşfetmesine ve anlamlandırmasına yardımcı olur. Nefs psikolojisi, bu bilincin, kişinin manevi dayanıklılığını artırmak için önemli olduğunu öne sürer.

(vii)-*Hayatın anlamını bulma süreci*: Nefs psikolojisi, bireyin hayatın anlamını bulma sürecinin, manevi dayanıklılığını artırdığını savunur. Bu süreç, kişinin içsel bir amaca ve yönlendirmeye sahip olmasını sağlar, bu da onun yaşamın zorluklarıyla daha etkin bir şekilde başa çıkmasına yardımcı olur.

d. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Perspektifinden Nefs Psikoterapisinde Manevi Dayanıklılık

Manevi danışmanlık ve rehberlik, manevi danışmanlar tarafından sağlanan bir danışma alanıdır. Psikoterapi ise terapi süreci boyunca uygulanan çeşitli bilişsel ve davranışsal tekniklerden oluşur. Bu bağlamda, psikoterapi manevi danışmanlık ve rehberlikte de kullanılabilir bir yöntem olarak öne çıkar. Yunanca terapi, “bir şeye bakmak ona hizmet etmek” psykhe ise “*ruh veya karakter*” kelimelerinin birleşiminden türemiştir. Bu anlamda, psikoterapi ruhsal iyileştirme ve nefsin eğitilmesi olarak yorumlanabilir, bu da manevi rehberlere terapötik bir rol atfeder (Çelikel, 2013: 58).

Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin seküler ve terapötik danışmanlıklardan ayrıldığı en belirgin nokta, sürecin içine dini ve manevi boyutun entegre edilmesidir. Danışma sürecinde dini kaynaklardan veri alınması ve danışanın dini, manevi sorunları bakım sürecinde temel bir gereksinim olarak kabul edilmesi, manevi bakımın dini yönünü

ortaya koyar. Özellikle palyatif bakım döneminde ve yoğun bakım ünitelerinde tedavi gören hastalarda dini boyut daha fazla önem kazanır. İletişimin sınırlı olduğu durumlarda bile bir dua veya dini ritüel, yaşamın sınırında olan hasta için derin bir anlam taşır. Bu da maneviyatın insanın temel antropolojik ihtiyaçlarından biri olduğunu gösterebilir (Ağlıkaya, Şahin, 2017: 161-164).

Din olgusu hakkında yapılan araştırmalar, dinler arasında önemli farklılıklar bulunmasına rağmen, çoğunun kültürel yayılmanın ötesinde benzer özellikler gösterdiğini belirlemiştir. Bu benzerliklerin altında yatan en önemli etkenlerden biri, bireylerin fiziksel ve ruhsal ihtiyaçlarının evrensel olmasıdır. Bu bağlamda, dini bir varlık olarak tanımlanan bireyin dinsel yaşamı, inançlarının doğruluğu ve bu inançların psiko-sosyal ifadeleri hakkında değerlendirme yapmadan psikolojik olarak incelenebilir. Bireyin fitratında yer alan aşkın değerler keşfedilebilir özellikler olarak görülebilir. Bireyde kendini gerçekleştirme, ileriye dönük olma ve gelişim eğilimi gibi özellikler, birçok anlamlı teorik ve deneysel veri ile desteklenmektedir. Manevi danışmanlık ve rehberlikte uygulanan terapi teknikleri de bireyin bu tür özelliklerini aşkın alana yönelik referanslar kullanarak işlevsel hale getirmeyi amaçlayan bir yaklaşımdır (Koç, 2012: 202).

Din ve maneviyat, bireylerin psikolojik eğilimlerinde önemli bir rol oynar. Psikoterapide, her bir bireyin manevi bağlılığı ve dini katılımı göz önünde bulundurulmalıdır. Manevi ve dini deneyimler, terapi sürecinin merkezinde olmasalar bile iyileşmeye önemli katkılar sunar. Terapi, bireylerin manevi yaşantılarını paylaşmalarına imkân tanır. Terapide manevi konulara duyarlılık gösterilmesi bu yaklaşımın bir parçasıdır ve bazı durumlarda, manevi odaklı psikoterapi tekniklerinin kullanılarak direkt manevi konular üzerinde çalışılması yararlı olabilir (Ekşi, Kaya & Çiftçi, 2016: 22).

Psikoterapi seanslarında manevi ya da dini inançlara yönelik farkındalığın öncelikli olarak ele alınmasının temel sebebi, dinin ve maneviyatın, bireylerin yaşam tecrübeleri, inanç sistemleri, değerleri ve davranışlarını şekillendirmede kilit bir role sahip olmasıdır. Terapötik sürecin içine maneviyatın dâhil edilmesinin danışanlar üzerindeki olumlu etkileri üzerine yapılan incelemeler, manevi odaklı yaklaşımların, danışanların karakterindeki güçlü taraflarını ve hayata tutunma yönlerini belirleyip ortaya çıkarmada ve bunları etkin bir şekilde kullanmada kritik bir rol oynadığını ortaya koymaktadır (Yaman, 2019: 36-38).

Türk manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının tekniği olarak nefis psikoterapisi ise bireyin iç dünyasını anlama ve kişisel gelişimini

destekleme üzerine odaklanan bir yaklaşım olup manevi dayanıklılık kavramıyla doğrudan ilişkilidir. Manevi dayanıklılık, bireylerin yaşamın zorluklarına ve streslerine karşı koymalarını sağlayan manevi öz kaynakları olarak tanımlanabilir. Bu dayanıklılık, dini inançlar, spiritüel uygulamalar ve derin manevi anlayıştan beslenir. Nefs psikoterapisi bu bağlamda, bireyin kendini aşmasına, manevi olarak gelişmesine ve içsel bir dayanıklılık oluşturmaya yardımcı olur.

Nefs psikoterapisinde manevi dayanıklılık üzerine teorik bazı değerlendirmelerde bulunmak gerekirse nitel temalar şu şekilde özetlenebilir:

(i)-*İçsel keşif*: Nefs psikoterapisi, bireyin nefsinin/benliğini anlaması ve kendi iç dünyasındaki derinlikleri keşfetmesi sürecidir. Bu süreç, bireyin yaşamın zorlukları karşısında kendi iç kaynaklarına manevi gücüne ulaşmasını sağlar.

(ii)-*Manevi gelişim*: Bireyin manevi yolculuğunu destekleyerek, dini ve spiritüel öğretilerden aldığı bilgilerle kişisel anlam ve amaç duygusunu güçlendirir. Bu da manevi dayanıklılığın temelini oluşturur.

(iii)-*Anlam bulma ve kabul*: Manevi dayanıklılık, bireylerin hayatın zorluklarını kabullenmeleri ve bunlardan anlam çıkarmaları sürecinde kritik bir role sahiptir. Psikoterapi içinde bu boyutun ele alınması, bireyin yaşadığı sorunları daha geniş bir perspektiften değerlendirmesine ve bu sorunlara karşı daha esnek bir tutum geliştirmesine olanak tanır.

(iv)-*Stres ve zorluklarla başa çıkma*: Nefs psikoterapisi, bireyin zorluklar ve stresle başa çıkma mekanizmalarını geliştirerek travma karşısında direnç gösterme konusunda yardımcı olur. Manevi uygulamalar, dua, meditasyon (tefekkür) ve diğer spiritüel teknikler bireyi güçlendirir ve stresle başa çıkmada yeni yollar sunar.

(v)-*Kişisel ve spiritüel büyüme*: Nefs psikoterapisi, terapi sürecinde bireyin manevi dayanıklılığını destekleyerek, kişisel ve spiritüel büyüme yaşamaya yardımcı olur. Bu büyüme, bireyin kendi potansiyelini maksimize etmesi ve yaşam kalitesini arttırması açısından önemlidir.

Bu bağlamda, nefis psikoterapisi, bireyin manevi dayanıklılığını arttırarak, hayatın getirdiği zorluklar ve stresler karşısında daha dirençli ve uyumlu bir yaşam sürdürmesine destek olmaktadır.

Öte yandan Jung'a göre psikoterapi, esasında iki birey arasındaki diyalektik, yani bir diyalog ve müzakere sürecidir. Diyalektik antik filozofların bir ikna yöntemi olarak başvurduğu bir sanattır. Jung, insan ruhunun çift anlamlı bir yapıya sahip olduğunu belirtir, burada esas olan,

her davranışın ya da kişilik özelliğinin altında yatan gerçekliği ya da telafi mekanizmasını değerlendirmektir. Tedavi, danışanın irrasyonel durumlarına eğilirken, terapistin rolü, danışanın kendi içindeki yaratıcı potansiyeli ortaya çıkararak geliştirmesine yardımcı olmaktır, çünkü birçok kişi yaşamın anlamı ve amacını bulamamaktan kaynaklanan derin bir tatminsizlik hissetmektedir (Jung, 2015: 13-52).

Manevi dayanıklılık anlam arayışını destekleyen kritik bir unsurdur, Jung'un da vurguladığı gibi danışanın içsel yaratıcılığını ve potansiyelini keşfetmek, manevi dayanıklılığı güçlendiren yollardan biri olabilir. Terapist, danışanın kişisel inanç sistemlerini, değerlerini ve yaşamla ilişkisini daha derinlemesine anlamasına yardımcı olarak, manevi dayanıklılığını arttırabilir ve böylece yaşamın anlam ve amacını bulmasına destek olabilir.

Jung, bireyin bu gelişimine benlik adını verdiği yeni bir boyut ekler. Ona göre, yaşamın ilk yarısında ego ya da benliğin güçlenmesi şarttır, zira güçlü bir benlik olmaksızın özgür bir yaşam sürmek mümkün değildir. Ancak, yaşamın sonraki evresinde, ego veya benliğe, yukarıdan bazı iç sesler ulaşmaya başlar ve bu dönemde, dış dünyayla olan iletişimimiz içsel bir sohbe dönüşür. Bu noktada, karşılaştığımız gerçeklik, içimizde sakladığımız derin gerçekliktir. Jung'a göre, bu adeta bir tür dini sohbet gibidir ve bu aşama, içimizde yankılanan bilgelikten gelen sestir. Bu bilgece sesi dinleyerek gerçekleşen gelişim, Jung'un bireyselleşme olarak adlandırdığı aşamadır ve bu aşama terapinin temel amacı olarak görülür, zira bireyin manevi dayanıklılığını arttıran, özgün ve entegre bir kişilik gelişimini destekler (Merter, 2014: 121).

Jung'un vurguladığı bireyselleşme süreci, bireyin kendi içsel güç kaynaklarına ulaşmasını sağlar, böylece daha anlamlı ve uyumlu bir yaşam sürmesine yardımcı olur. Bu da bireyin hem psikolojik hem de manevi dayanıklılığını arttırarak zorlu süreçlerde daha dirençli bir yapı sergilemesine imkân verir.

Manevi danışmanlık ve rehberliğin geçirdiği süreçler incelendiğinde, çeşitli psikolojik teorilerin farklı manevi bakım yaklaşımlarını şekillendirdiği görülür. Maslow ve Rogers'ın insan merkezli psikolojileri, klinik pastoral bakım faaliyetine ilham kaynağı olmuştur. Özellikle Rogers'ın kişi merkezli terapisi, bireyin kendine yönelik farkındalığını arttırırken, manevi yönlerini keşfetmesine de olanak tanır. Bu da manevi dayanıklılığın geliştirilmesine zemin hazırlar. Frankl'ın logoterapisi ise dini meselelere olan açıklığı sayesinde manevi danışmanlar arasında popülerlik kazanmıştır. Logoterapi, bireylerin yaşamın zorlukları karşısında an-

lam arayışı içinde olmalarını teşvik eder, bu da manevi dayanıklılığın artmasına yardımcı olur. Böylece bireyler zorluklarla başa çıkarken daha dirençli hale gelirler (Ağılkaya, Şahin, 2017: 44-240).

Batı'da manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamaları üzerine yapılan araştırmalar, Carl Rogers'ın kişi merkezli yaklaşımının en yaygın yöntemlerden biri olarak karşımıza çıktığını göstermektedir. Manevi bakım, Rogers'ın şefkatli anlayışını, dinleme, beraber açıklık getirme, doğrulama ve başa çıkma modeline dayandırarak kriz desteği sağlar. Kişi merkezli görüşme terapisi, bireyin bilinçli olarak mevcut durumuyla yüzleşmesi üzerine kurulu bir terapi şeklidir ve bireyin hassas psikolojisiyle “şimdi ve burada” üzerinde çalışılan bir süreçtir. Rogers'ın yaklaşımı, bireyin manevi dayanıklılığını, zor zamanlarda kendi içsel kaynaklarına ve değerlerine dayanma yeteneğini geliştirerek pekiştirir (Ağılkaya Şahin, 2017: 44-240).

Rogers'ın vurguladığı değer, kabul ve empati gibi kavramlar, manevi danışmanlık ve rehberlik pratiğine sorunsuz bir şekilde entegre edilmiştir, çünkü bu kavramlar manevi bakımın temel değerleriyle uyumludur. Rogers, insanın içindeki iyileştirici güçlere, kişisel kaynaklara ve bu kaynakların etkinleştirilmesi yoluyla bireysel büyüme ve gelişime olan inancını ifade eder. Bu bireyin büyümesini destekleyici bir ortam yaratılmasında bulunan bir yaşam biçimidir (Ağılkaya Şahin, 2017: 241). Rogers'ın terapide önem verdiği empati kavramını Merter, bir insanın acısının karşısında tüm varlığıyla yer almayı ifade eden “naurath” kavramı üzerinden açıklar. Almanca'da empatiye dair bir nüansı belirten bu terim, “miftühlen” yani birlikte hissetmek veya duygudaşlık olarak çevrilebilir, bu da bireyin duygularını paylaşmak ve onlara ortak olmak anlamına gelmektedir (Merter, 2014).

Bu kavram, manevi danışmanlık ve rehberlik uygulayıcıları için özellikle önemlidir çünkü manevi danışmanlar, danışanın sorunlarına ve acılarına danışanın bakış açısından yaklaşarak, onlarla duygusal olarak derin bir bağ kurmayı amaçlar (Ağılkaya Şahin, 2017: 246). Bu terapötik yaklaşım, manevi dayanıklılığın gelişimine önemli ölçüde katkıda bulunabilir, manevi dayanıklılık, içsel güçleri mobilize etme kapasitesi olarak tanımlanabilir. Rogers'ın vurguladığı gibi, bireyin içsel kaynaklarının etkinleştirilmesi bu dayanıklılığı pekiştirir, böylece danışanın hem duygusal hem de manevi iyileşme sürecinde önemli bir rol oynar.

Shafranske ve Sperry'e göre psikolojik yardım sürecinde, maneviyat odaklı psikoterapi uygulaması özellikle üç ana durumda önerilmektedir. İlk olarak, maneviyatın psikolojik bir kaynak olarak işlev gördüğü

zamanlar; ikincisi, manevi boyutun korunması, geliştirilmesi ve dönüştürülmesinin önemli olduğu durumlar; üçüncüsü, birey için manevi bir arayışın zorunlu hale geldiği anlar. Maneviyat, psikolojik bir kaynak olarak, kişilerin yaşadıkları ruhsal sıkıntı ve çatışmalarla başa çıkmalarında önemli bir destek faktörüdür.

Sağlık sorunları, ekonomik sıkıntılar ve sosyal ilişkilerdeki problemler gibi yaşamın getirdiği zorluklar, acı ve ümitsizlik hissini beraberce getirebilir. Bu zorlu anlarda, din ve maneviyat, bireyin direncini arttırıcı ve umut verici bir kaynak olarak işlev görebilir. Psikolojik yardımın yanı sıra, bireylerin manevi inançlarından güç alması teşvik edilmelidir. Terapistlerin, danışanların manevi inançlarına duyarlı olmaları ve bu inançları güçlendirici bir faktör olarak kullanmaları, manevi dayanıklılığın güçlenmesine katkıda bulunabilir (Ekşi, Kaya & Çiftçi, 2016: 22-23).

Yapılan araştırmalar, din ve maneviyatın bu rolünü bilimsel olarak desteklemekte; Pargament'in yaptığı bir çalışma, dindarlığın olumlu etkilerini göstererek, dini inançların özellikle zorlayıcı durumlarla mücadelede değerli olduğunu ortaya koymaktadır. Bu araştırma ayrıca, dinin psikolojik iyilik hali üzerindeki etkisinin, bireylerin bu inançları kendi yaşamlarına ne kadar entegre ettiklerine bağlı olduğunu göstermiştir. Bu bulgular psikoterapi pratiğinde maneviyatın korunması ve yeniden şekillendirilmesinin önemini vurgular. Fiziksel veya ruhsal iyi oluş halini olumsuz etkileyebilecek krizler, aynı zamanda manevi düzlemde de krize sebep olabilir. Özellikle kayıplar, yakın birinin vefatı veya maddî kayıplar, ölümcül bir hastalıkla karşı karşıya kalma gibi yaşam olayları, bireyin dünya görüşünü ve manevi yapılarını derinden etkileyebilir.

Bu tür durumlarla karşılaşıldığında, manevi odaklı terapiler, kişilerin inançlarını temel alarak, sağlam ve anlam yüklü bir entegrasyon sağlamak amacıyla bu inanç yapılarını yeniden şekillendirmelerine yardımcı olabilir (Ekşi, Kaya & Çiftçi, 2016: 23-24). Terapistler, danışanların manevi inançlarını, onların yaşam deneyimleri ve zorluklarla başa çıkma stratejileri ile uyumlu bir şekilde yeniden yapılandırarak, onların manevi dayanıklılıklarını arttırmayı hedefleyebilir. Bu nedenle, psikoterapide manevi inançların entegrasyonu, bireyin hem psikolojik hem de manevi sağlığını destekleyen holistik bir yaklaşımın parçası olmalıdır.

Merter, Sufizmde gerçekleştirilen manevi eğitime işaret ederek kadim psikoterapinin maneviyat geleneklerinde hep var olduğunu, psikolojinin gelişiminden önce de psikoterapinin sistematik gelişim ekolleri aracılığıyla hem önleyici hekimlik olarak hem de rahatsızlığın meydana gelmesinden sonra uygulandığını ifade eder (Merter, 2014: 558). Buna

paralel olarak, transpersonel psikoloji alanının tanınmış figürleri de sûfileri manevi düzlemin şifacıları olarak tanımlar. Anissan, sûfî uygulamaların psikoterapi bağlamında incelenebileceğini öne sürmüştür. Psikoloji alanı ile etkileşim halinde olup, insanı farklı perspektiflerden değerlendirmemize olanak tanıyan manevi gelenekler, psikoterapi sürecinde kullanılmaktadır. Kaynağını İslam teolojisinden alan ve kişinin içsel derinliklerine ulaşmayı hedefleyen sûfî tabanlı nefis psikolojisinden de bu anlamda faydalanmak mümkündür.

Türk manevi danışmanlık ve rehberlik tekniği olarak nefis psikoterapisinde kullanılan bazı uygulamalar, danışanın manevi dayanıklılığını artırabilir (Atak, 2021a: 198-199).

Yukarıda sözü edilen bu uygulamaların başında karşılıksız yardım etmek anlamında *infak ve isar* gelmektedir. Kur'ân-ı Kerim'de "infak" Allah rızası için karşılıksız yardım etme, iyilik yapma gibi anlamları barındıran olumlu davranışları, "isar" ise cömertliğin en yüksek seviyesi olarak, başkalarını kendinden önce düşünmeyi ifade eder. İslam teolojisi ve tasavvuf içerisinde bu iki kavram, bireyin içsel mücadelelerinden yüksek bir manevi seviyeye ulaşmasına yardımcı olan değerli davranışlar olarak kabul edilir. Bu tür erdemli davranışlar sergilemek, kişinin zor zamanlardan geçişini kolaylaştırır. "İnfak" ve "isar"ı yaşam felsefesi olarak benimseyen birey, kendi iç dünyasında önemli bir gelişim kaydederek "kâmil insan" olma yolunda ilerler (İskeçlier, 2024).

Psikoterapi sürecinin nihai amacı, bireyin alan varoluş konumundan, veren varoluş konumuna geçmesine yardımcı olmaktır. Çünkü haz ve menfaat odaklı birey gerçek mutluluğu bulamaz (Merter, 2014: 536). Nefis psikolojisinde hayır terapisi olarak isimlendirilen bu terapi yönteminde, umutsuzluk, depresyon, anlam arayışı ve huzursuzluk benzeri sorunlar yaşayan bireylerin, yardıma ihtiyacı olan insanlara karşılık beklemeden iyilik yapmaları ve bunun rahatlatıcı etkisini hissetmeleri için yapılan uygulamadır (Atak, 2022: 40). Bireylerin manevi dayanıklılıklarını arttırmayı hedefleyen bu yaklaşım, uygulama yöntemiyle bireyin hem kişisel gelişimine katkıda bulunmakta hem de başkalarına yardım ederek manevi tatmin sağlamasına olanak tanımaktadır.

Bir diğer uygulama bibliyoterapi kapsamındaki *Mesnevî okumaları*dır. Mesnevî, bireylerdeki içsel iyileşme sürecini desteklemek amacıyla etkin bir şekilde kullanılabilir. Birey, hikâyelerdeki metaforları kendi yaşam deneyimleriyle anoloji kurarak değerlendirir, bu sayede kişisel bir değişim ve mevcut sorunların üstesinden gelme süreci teşvik edilir (Tarkan, 2012: 45-46). Mesnevî'de detaylı bir şekilde işlenen manevi yolculukta, bireyin, fiziksel ve zihinsel özünün manevi sınırlarının üstesinden

gelme süreci ele alınmaktadır. Bu yolculuk, kişinin kendi içsel sınırlarını aşması ve manevi potansiyelini keşfetmesiyle gerçekleşirken, kişisel benliğin kaybolması, bireyin daha büyük bir evrensel bilince ve birliğe erişmesini sağlamaktadır. Bu yol gösterici bilgilerle beraber, aynı zamanda, insanın ayrılık endişesine dair çözümlerde bulunan bu yolculuk, manevi dayanıklılığı güçlendiren bir içsel dönüşüm ve kabullenme sürecini de temsil etmektedir (Atak, 2021a: 214).

Yine manevi dayanıklılığı artıran bir diğer uygulama ise *ölüm tefekkürü egzersizidir*. Yalom, bireyin günlük bilinç düzeyinden varoluşsal farkındalık seviyesine geçişini, derin ve kalıcı bir etki bırakan bir deneyim yaşamasına bağlar. Bu anlamda, en güçlü deneyim, bireyin ölümle doğrudan karşılaşmasıdır. Ölüm varoluşun çözümleyemediği, ancak yaşaması gereken ve belki de hayatın anlamının gizlendiği en büyük sırdır. Bu nedenle ölüm üzerine tefekkür, terapide danışana önemli değişiklikler sağlayabilecek bir motivasyon kaynağıdır.

Nefs psikolojisinde önemli görülen, zikir, oruç, ölüm tefekkürü gibi uygulamalar, bireyin olumsuz niteliklerini ortadan kaldırarak kalbini arındırır ve içsel bilgelikle bağlantı kurarak aşkın olana yakınlaşmasına olanak tanır. Kişi kendi ölümünü tefekkür ederek ve mevcut durumunun farkına vararak hayatın ve anın kıymetini anlar, yaşadığı acıların bir sonu olduğunu bilir. Bu bağlamda ölüm tefekkürü, bireysel gelişim sürecinin başlamasına ve manevi güçlenmeye etki eder denilebilir (Atak, 2021a: 215-216). Bu nedenle kullanılan bu uygulamalar, bireyin kendini daha derin bir şekilde keşfetmesine ve ruhsal olarak büyümesine imkân tanımaktadır. Ayrıca bireyin iç dünyasını güçlendirerek, daha etkili bir başa çıkma süreci yaşamasına ve manevi dayanıklılığını arttırmasına katkı sağlamaktadır.

Öte yandan nefis psikoterapisinde danışanın manevi dayanıklılığını artıran bir diğer uygulama da *rüya yorumlamadır*. Modern psikolojide öne çıkan rüya feomeni, ruhun aktif olduğu bir an olarak kabul edilir. Ruhun özü, Yaraticıdan geldiğinden, uyku sırasında bedenin pasifleşip ruhun ön plana çıkmasıyla, rüyalar aracılığıyla bireye ilahi mesajlar iletir. Bireyin hangi nefis gelişim aşamasında bulunduğuna bağlı olarak aşkın olan, rüya vasıtasıyla onu, bazen uyarır, bazen över, bazen de eğitir (Atak, 2021a: 221). Rüya deneyimi sırasında birey, kapasitesine ve rüyayı algılama biçimine bağlı olarak Allah'tan gelen ilahi mesajları alır ve bu mesajlar, bireye özel bir iletişim olarak anlam kazanır. Rüyanın içeriği ne olursa olsun doğru bir şekilde yorumlandığında, öğretici bir değer taşır ve bireyin nefis gelişim aşamasında ilerlemesine katkıda bulunur (Merter, 2022: 327).

İslam'ın vahiy kaynaklarından birinin rüya olması, sufizmde rüyaların manevi gelişim sürecindeki rolü, İslam ve sufizmde rüyaların önemini ortaya koyar. Kur'ân ve Sünneti referans alan nefis psikolojisi ise rüyaların sembolik içeriğini varoluşsal anlamda bir rehber olarak değerlendirir ve rüya konusuna geniş bir yer ayırır. Lee, nefis psikolojisi üzerine yaptığı çalışmalarda, rüyaların, içsel gelişimi simgelediğini, kişisel amaca ve özün keşfine yönlendirdiğinden dolayı kıymetli olduğunu ifade eder (Atak, 2021a: 221-227). Özellikle nefis psikolojisi bağlamında, rüyaların manevi dayanıklılığı arttırmasındaki işlevi bireye içsel rehberlik ve ilham sağlamasıyla ilgilidir. Rüyalar, insanın bilinçaltına ulaşarak içsel keşifler yapmasını sağlamaktadır. Bu şekilde, rüyalar bireye ruhsal derinlik kazandırarak manevi gelişim sürecinde ilerlemesine rehberlik etmektedir.

Atak (2021a) nefis psikolojisi üzerine yaptığı çalışmasında, yukarıda betimlenen nefis psikoterapisi uygulamalarını bireyin manevi gelişimi, dönüşümü ve manevi dayanıklılık kazanarak ruhsal problemlerle başa çıkma üzerindeki etkisini şöyle ifade etmiştir. Nefis psikolojisi, insanın özgürlük ve mutluluğunun temelini, düşük seviyedeki nefis-i emmâreyi aşarak, maddi zevklerin ötesinde bulur. Bu süreçte birey, nefsinin en alt düzeyini geride bırakıp, yüksek bir anlayışa doğru adım atar, bu sayede olaylara daha geniş bir perspektiften bakar ve manevi açıdan daha net bir görüş kazanır. İlerleyen nefis gelişim aşamaları boyunca, maddi dünyanın ve mantığın sınırlayıcı etkilerinden uzaklaşan insan, zikir, tefekkür, râbita-i mevt, halvet, inziva, dua ve nafilâ ibadetlerle ve karşılıksız iyilik yapma eylemleriyle, veren bir varoluş ahlakını benimseyerek psikolojik bir iyilik hali elde eder. Bu gelişim süreci boyunca, bireyin kendine, dünyaya ve yaşanan olaylara bakış açısı dönüşür ve bu dönüşüm bireyin acıları ve travmalarıyla başa çıkmada önemli bir rol oynar (Atak 2021a: 240).

Mertler, psikolojik olarak acı çeken bireye biyolojik yaklaşımla beraber psikoterapötik destek sağlanması gerektiğini vurgulayarak, herhangi bir psikolojik rahatsızlıkta, ilaç tedavisi ile birlikte dinleme, anlama, empati, destek ve umudunu kaybetmiş danışanın karanlık gördüğü geleceğine sevgiyle ışık tutan bir yaklaşım önermektedir. Buraya kadar verilen örneklerden çıkan sonuç, psikoterapinin uygulanışının, bireyin var olan doğal güçleriyle uyum içinde olmasını gerektirdiğidir. Yani bireyin özünü uyumlu olmayan psikoterapi, dışarıdan dayatıldığı için bireye yabancı kalır ve uzun vadede sonuçlar üretmez.

Psikoterapi, aslında Allah'ın lütfuyla, bireyin ruhu aracılığıyla gerçekleşir ve danışan sürece eşlik eder. Tıpkı uygun koşullar altında kırık

bir kemiğin kendiliğinden iyileşmesi gibi, bireyin ruhsal acıları ve yaraları da onun fitratı gereği kendiliğinden iyileşir. Terapiye harmonik olmayan sesler çıkararak gelen bir müzisyen, zamanla akordunu düzelterek, daha zarif bir melodiyile terapiyi tamamlar. Terapi süreci, dış etkenlerden ziyade kişinin içsel iyileşme eğilimi olarak değerlendirilir (Merter, 2014: 562).

Makalenin bu bölümünde, manevi danışmanlık ve rehberlik perspektifinden nefis psikoterapisinin bakış açısına göre manevi dayanıklılık üzerine şu teorik çıkarımlar yapılabilir:

(i)-*Manevi gevşeme ve içsel denge*: Nefis psikoterapisi, bireyin manevi dayanıklılığını artırmak için manevi gevşeme tekniklerini kullanır. Bu teknikler, kişinin içsel huzurunu bulmasına ve stresle başa çıkma becerilerini geliştirmesine yardımcı olur.

(ii)-*Manevi kaynaklara erişim*: Terapist, nefis psikoterapisi sürecinde, bireyin manevi kaynaklara erişimini kolaylaştırır. Bu, dinî metinlerin incelenmesi, meditasyon veya dua gibi manevi uygulamaların teşvik edilmesini içerebilir.

(iii)-*Manevi destek sistemi oluşturma*: Nefis psikoterapisi, bireyin güçlü bir manevî destek sistemi kurmasını teşvik eder. Bu destek sistemi, dini veya manevî topluluklardan, ruhsal liderlerden veya manevi rehberlik alabileceği diğer kaynaklardan oluşabilir.

(iv)-*Manevi bağlılığın güçlendirilmesi*: Terapist, nefis psikoterapisi sürecinde, bireyin manevi bağlılığını güçlendirmeyi hedefler. Bu, kişinin dini veya manevi pratiklere daha fazla katılımını teşvik etmek ve manevi değerlerine daha derinlemesine bağlılık geliştirmesine yardımcı olmak anlamına gelir.

(v)-*Manevi anlam arayışı*: Nefis psikoterapisi, bireyin hayatının anlamını ve amacını bulma sürecini destekler. Bu süreç, kişinin manevi dayanıklılığını artırır çünkü insanlar anlam bulduklarında, yaşamın zorluklarına daha iyi başa çıkma gücüne sahip olurlar.

(vi)-*Manevi inancın güçlendirilmesi*: Terapist, nefis psikoterapisi sırasında, bireyin manevi inancını güçlendirmeye odaklanır. Bu, kişinin dini veya manevi inançlarının derinleşmesini ve güçlenmesini sağlamak anlamına gelir, bu da manevi dayanıklılığı artırır.

(vii)-*Manevi büyüme ve olgunlaşma süreci*: Nefis psikoterapisi, bireyin manevi büyüme ve olgunlaşma sürecini destekler. Bu süreç, kişinin içsel dünyasını derinlemesine keşfetmesine ve manevi olarak büyümesine yardımcı olur, bu da manevi dayanıklılığın güçlenmesini sağlar.

Kısaca, Türk manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının tekniği olarak nefis psikoterapisinde manevi dayanıklılık, bireyin içsel yolculuğunda ve zorluklarla başa çıkma sürecinde maneviyatın ve kişisel inançların derinlemesine anlaşılmasını ve terapi sürecine entegre edilmesini sağlar. Bu yaklaşım, zor zamanlarda bireyin manevî dayanıklılığını arttırarak, ruhsal ve duygusal zenginliğin keşfiyle umuda ve huzura doğru adım atmasını teşvik eder. Nefis psikoterapisi, bireyin kendini ve yaşamını daha bütüncül bir bakış açısıyla kucaklamasına olanak tanıyarak yaşamın karmaşası içinde sağlam bir zemin bulmasına yardımcı olmaktadır. Bu anlamda manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarında bir terapi tekniği olarak büyük öneme sahiptir denilebilir.

S o n u ç

Birey, yaşamını hem maddi hem de manevi zorluklarla dolu bir süreç içinde sürdürür. Bu zorlu dönemlerde, karşılaşılan dünya ve ahiret dair soru ve sorunlar karşısında, destek alabilecekleri kişilere yönelirler; bir eş, bir arkadaş ya da bir danışman. Bu destek faktörleri arasında, insana hayatın ve sorunların üzerinden farklı bir bakış açısıyla yaklaşabilme imkânı sunan manevî danışmanlık ve rehberlik, danışma ihtiyacı duyan bireyler için önemli bir alandır.

İslamî görüş ve prensipler ışığında şekillenen manevi danışmanlık ve rehberlik ve nefis psikolojisine dayanarak, manevi bakım, danışanların temel hakları arasında yer alır denilebilir. İslamî literatüre göre, maneviyat, bilgi ve Allah'a olan inanca dayanır. Allah, sevgi, şefkat ve koruma sağlayan, tehlikeli durumlarda güvenlik sunan bir bağlanma figürü olarak betimlenir. İnsan eğitiminin son hedefi ve gerçek mükemmelliği, Allah'a yakınlık kazanmaktır. Bu nedenle Allah'a olan iman, İslamî maneviyatın gerçekleşmesi için bir ön koşuldur. Bu çerçevede, maneviyat ve din birbiriyle uyumlu ve paralel yollar olarak ele alınır. Türk manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının yerli bir ekolü olan nefis psikolojisi, bireyin Allah'a yakınlığını arttırma ve içsel mükemmelliğe ulaşma sürecini desteklemektedir.

Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireyin zihinsel, duygusal ve ruhsal ihtiyaçlarını manevi bir perspektiften değerlendirir, bu süreçte nefis psikolojisinin bireyin içsel dünyasını, benlik algısını ve manevi gelişimini bütüncül olarak ele alan uygulamalarının önemli bir rolü vardır. Nefis psikolojisi, bireyi derinlemesine tanıma ve anlama yolculuğunda kritik bir rehber görevi görür. Birey kendine has benlik algısını, manevi değerlerini ve kişisel direncini merkeze alır; bu sayede, yaşamın zorlu dönemlerinde içsel denge ve huzuru bulabilmesine olanak tanır.

Manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde bu çerçeve, bireyin kendi varoluşsal sorularına cevaplar bulmasını, yaşamın anlamı ve amacı üzerine derinlemesine düşünmesini teşvik eder. Böylece, manevi dayanıklılık sadece bireyin karşılaştığı güçlükleri aşmasında değil, aynı zamanda kişisel büyüme ve gelişiminde de temel bir unsur haline gelir. Bu bütüncül yaklaşım, manevi danışmanlık ve rehberlik pratiğini, bireyin hem ruhsal hem de psikolojik iyilik halinin geliştirilmesinde vazgeçilmez bir araç yapar.

Manevi dayanıklılık, bireyin zorlayıcı yaşam olayları karşısında gösterdiği ruhsal ve duygusal esnekliği ifade eder. Kişisel inanç sistemlerinin, değerlerin ve manevi uygulamaların bireyin psikolojik ve ruh sağlığı üzerindeki olumlu etkileri sayesinde elde edilen direnç ve iç huzur durumudur. Manevi dayanıklılığın geliştirilmesi, bireyin kendisini ve çevresini daha sağlıklı bir perspektiften değerlendirebilmesi için kritik bir öneme sahiptir.

Manevi danışmanlık ve rehberlik perspektifinden incelendiğinde, nefis psikolojisi içerisinde manevi dayanıklılığın önemi, bireylerin hayatın getirdiği zorluklar ve sınavlar karşısında gösterdiği direncin ve sağlamlığın bir göstergesi olarak karşımıza çıkar. Nefis psikolojisi, bireyin iç dünyasına, benliğinin derinliklerine inerek, nefsin çeşitli gelişim aşamalarını keşfetme ve bu aşamalar arasında sağlıklı bir denge kurma sürecini vurgular. Manevi danışmanlık ve rehberlik bu süreçte bireye yol göstererek, onun manevi dayanıklılığını artırıcı yöntemler sunar ve kişinin kendi içsel yolculuğunda karşılaştığı zorluklarla başa çıkabilmesi için gereken destek ve rehberliği sağlamaktadır.

Manevi danışmanlık ve rehberlik perspektifinden ele alındığında, nefis psikoterapisinin uygulanması, bireyin manevi dayanıklılığını destekleyici bir araç olarak görülür. Nefis psikoterapisi, bireyin içsel deneyimlerini anlamlandırmasına, kendi benliğiyle barışık bir yaşam sürdürmesine ve manevi bir olgunluğa ulaşmasına olanak tanır. Birey içinden geçtiği manevi eğitimle travmalarını aşip onları anlamlandırabilir.

Bu bağlamda, manevi dayanıklılık, kişinin yaşamındaki kriz ve zorluklarla başa çıkmasında önemli bir role sahip olup, manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarıyla desteklenmesi gereken bir özelliktir. Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, bireyin nefis psikolojisi çerçevesinde manevi dayanıklılığını geliştirmesine olanak tanıyarak, onun hem bireysel hem de sosyal yaşamında daha sağlıklı ve bütüncül bir yaşam sürmesine katkıda bulunabilir. Nefis psikolojisi ile desteklenen manevi danışmanlık ve rehberlik, bireyin yaşam yolculuğunda karşılaştığı zorlukları manevi bir bakış açısıyla değerlendirmesine yardımcı olur, bu

yaklaşım, kişinin yaşamını daha derin bir anlam ve amaç doğrultusunda şekillendirmesine katkıda bulunur.

Sonuç olarak, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, nefis psikolojisindeki manevi dayanıklılık olgusu üzerinden bireyin yaşamındaki zorluklarla başa çıkabilmesi için önemli bir destek sunabilir. Bu hizmetler, bireyin ruhsal ve duygusal sağlığını korumasına, psikolojik büyüme ve gelişimine katkıda bulunarak, daha anlamlı ve tatmin edici bir yaşam sürmesine yardımcı olabilir. Dolayısıyla, nefis psikolojisinde ele alınan manevi dayanıklılık konusu, manevi danışmanlık ve rehberlik alanına hem bilimsel hem de terapötik açıdan değerli katkılarda bulunabilecek potansiyele sahiptir denilebilir. Nefis psikolojisi ve manevi dayanıklılık üzerine yapılan çalışmalar, bu alanlarda uzmanlaşmış manevi danışmanlar tarafından, bireyin özüne ve manevi ihtiyaçlarına duyarlı bir yaklaşımla sunulmalıdır.

Kaynaklar

Ağlıkaya, Şahin, Z. (2017). *Manevi bakım ve danışmanlık*. Marmara Akademi Yayınları.

Aksöz, T. (2016). *Modern psikolojik yaklaşımlar açısından nefis arınması*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aktay, E. N. (2023). Manevi danışmanlık ve rehberlik perspektifinden nefis psikolojisi ve nefis psikoterapisi. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 8, 75-110.

Atak, M. (2021a). *Nefis psikolojisi: Kuram & uygulama*. Büyüyenay Yayınları.

Atak, M. (2021b). *Transpersonel (benötesi) psikoloji bağlamında nefis psikolojisi*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Atak, M. (2022). Manevi danışmanlıkta kurumsal model önerileri: Ahi Evran kişisel gelişim akademisi & Fütüvvet manevi danışmanlık ve rehberlik merkezi örnekleri. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 5, 27-45.

Atak, M. (2023). The fifth force of psychology: Nafs psychology. *Avrupa Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 10(2), 65-83.

Ayten, A. & Düzgüner, S. (2022). *Tasavvuf psikolojisine giriş*. (4. Baskı). Sufi Kitap Yayınları.

Ayten, A. (2018). *Din ve sağlık: Kavram, kuram ve araştırma*. Marmara Akademi Yayınları.

Bendeck, Sotillos, S. (2022). Towards an Islamic psychology and psychotherapy. *Spiritual Psychology and Counselling*, 7(3), 408-416.

- Budak, S. (2021). *Psikoloji sözlüğü*. Bilim ve Sanat Yayınları.
- Çelikel, B. (2013). Dini danışmanlık: Psikoterapi ile din eğitiminin buluşma noktası. *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, 13 (3), 55-68.
- Durmuş, M. (2020). *Maneviyatı güçlendirme eğitiminin hemodiyaliz tedavisi alan hastalarda anksiyete ve depresyon düzeyine etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.
- Düzgün, Ş. A. (2024). *Dindar suretler seküler siretler*. Otto Yayınları.
- Düzgüner, S. & Ayten, A. (2021). *Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri temel bilgiler kılavuzu*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Ekşi, H., & Kaya, Ç., & Çiftçi, M. (2016) Maneviyat ve psikolojik danışma. (içinde). *Manevi yönelimli psikoterapi ve psikolojik danışma*. (ss.13-26). Ed. H. Ekşi, & Ç. Kaya. Kaknüs Yayınları.
- Erginli, Z. (2008). Temel tasavvuf klasiklerinde hâl kavramına toplu bir bakış. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 8(4), 153-198.
- Fragar, R. (2023). *Kalp, nefis ve ruh*. (çev. İ. Kapaklıkaya). 8. Baskı. Sufi Kitap Yayınları.
- Gibson, R. L., & Mitchell, M. H. (2016). *Introduction to counseling and guidance / Psikolojik danışma ve rehberlik*. (çev. S. Doğan). 7. baskı. Nobel Yayınları.
- Göregen, F. (2022). *Değer odaklı manevi güçlenme ve bakım programının (DOMAB) din eğitimi alan ergen bireylerin öfke ve affetme eğilimleri üzerindeki etkisinin incelenmesi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hamjah, S. H. H., & Akhir, N. S. M. (2004). Islamic approach in counseling. *Journal of Religion and Health*, 53, 279–289.
- İskeçlier, T. N. (2024). Manevi danışmanlık ve rehberlik perspektifinden nefis psikolojisinde infak ve isar deneyimi. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 9, 39-76.
- Jung, C. G. (2015). *Praxis der psychotherapie. / Jung: Psikoterapi pratiği*. (çev. S. Türk). Kaknüs Yayınları.
- Kahraman, F. (2023). İnsanı anlamada farklı yaklaşımlar: Psikanaliz, şizoanaliz ve nefis kavramı bağlamında psikolojik tahliller. *Journal of Analytic Divinity*, 7(1), 64-91.
- Kara, E. (2022). *Normal yas sürecinde manevi destek*. Akademisyen Yayınları.
- Karabağ, Ş. G. (2021). *Psikolojik dayanıklılık ve öz bakım*. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı. Sosyal İçerme Eğitim Programı.
- Karagöz, S. (2022 a). Hemşirelerde tükenmişlik ve dini başa çıkma ilişkisinde psikolojik dayanıklılığın aracı rolü. *Hitit İlahiyat Dergisi*, 21(1), 749-784.

Karagöz, S. (2022 b). Gebelerin algılanan stres, hayat memnuniyeti, psikolojik dayanıklılık ve dini başa çıkma düzeyleri ilişkisi üzerine bir araştırma. *Amasya İlahiyat Dergisi*, 19, 44- 83.

Karakaya, Ş. (2019). *Arap zorunlu göçmenlerde travmatik yaşantılar, göç sonrası yaşam zorlukları ve manevi başa çıkma ve sosyal destek bağlamında psikolojik dayanıklılık*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Kavşut, M. S. (2018). Nefs-beden ilişkisi problemine yeni bir bakış: Molla Sadrâ'nın tekâmüli nefis tasavvuru. *e-Şarkiyat İlmî Araştırmalar Dergisi*, 10(22), 1492-1513.

Kayıklık, H. (2011). *Tasavvuf psikolojisi*. (2. Baskı). Akçağ Yayınları.

Keçeci, Ş., & Uğur, O. (2021). Psikolojik Sermaye Ölçeği: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(80), 2009-2018.

Kızılgeçit, M. (2021). *Din psikolojisinin 200'ü*. Ankara: Otto Yayınları.

Koç, M. (2012). Manevî-[psikolojik] danışmanlık ile ilgili Batı'da yapılan bilimsel çalışmaların tarihi ve literatürü (1902-2010) üzerine bir araştırma –I. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(2), 201-237.

Koç, M. (2017). Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hastanelerdeki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri (1995-2015): Sınırlılıklar ve bir eğitim programı önerisi. *Diyanet İlmî Dergi*, 53(4), 201-241.

Kutluer, İ. (2000). *İlmü'n-nefs* maddesi. TDV İslâm Ansiklopedisi-22. (ss. 148-151). Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Martı, H. (2021). *Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri temel bilgiler kılavuzu*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Marzband, R. & Hosseini, S. H. & Hamzehgardeshi, Z. (2016). A Concept analysis of spiritual care based on Islamic sources. *Religions*, 7(61), 1-11.

Merter, M. (2014). *Psikolojinin üçüncü boyutu: Nefs psikolojisi ve rüyaların dili*. Kaknüs Yayınları.

Merter, M. (2019). Mustafa Merter ile söyleşi. Mustafa Merter - Nefs Psikolojisi. <https://www.drmostafamerter.com>. (Erişim: Mart 2024).

Merter, M. (2020). Psikolojik te'vilden bazı bölümler. Mustafa Merter - Nefs Psikolojisi. <https://www.drmostafamerter.com>. (Erişim: Mart 2024).

Merter, M. (2022). *Dokuz yüz katlı insan*. (20. Baskı). Kaknüs Yayınları.

Merter, M. (2023). İslam tasavvuf geleneğinde bir psikoterapi modeli oluşturmanın imkân ve zorlukları. [içinde] *İslam düşüncesinde psikoloji*

ve psikoterapi. (ss. 237-256). ed. T. B. Toprak. (4. baskı). Muhit Kitap Yayınları.

Osmani, A. M. (2022). *Din psikolojisinde nefis anlayışına katkılar: Ali B. Osmân El-Cüllâbi El-Hücvîrî Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özdoğan, Ö. (2006). İnsanı anlamaya yönelik bir yaklaşım: Pastoral psikoloji. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47(2), 127-141.

Özdoğan, Ö. (2008). İnsana manevi-psikolojik yaklaşım. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49(2), 77-102.

Özdoğan, Ö. (2011). Gazali ve benötesi yaklaşım. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52(2), 5-19.

Parlak, S. (2016). Manevi danışmanlığın gelişimi. [içinde] *Manevi yönelimli psikoterapi ve psikolojik danışma*. (ss. 29-46). ed. H. Ekşi, & Ç. Kaya. Kaknüs Yayınları.

Sağır, C. (2023). *Tasavvuf ve psikoloji ilişkisi*. KDY Akademi Yayınları.

Sayar, K. (2020). *Sufi psikolojisi*. (6. Baskı). Kapı Yayınları.

Southwick, S. M. & Charney, D. S. (2023) *Psikolojik dayanıklılık*. (çev. D. Orhun). 3. Baskı. İletişim Yayınları.

Tan, H. M. & Yıldız, M. (2022) Manevi iyi oluş kavramının ortaya çıkışı ve tanımlanması. *Dini Araştırmalar*, 25(63), 447-476.

Tarhan, N. (2012). *Mesnevi terapi*. Timaş Yayınları.

Tunç, Özkan, H. (2019). *Gazali'nin nefis anlayışı ve din psikolojisine katkısı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tümlü, Ü. G. & Receptoğlu, E. (2013) Üniversite akademik personelinin psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumu arasındaki ilişki. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, 3(3), 205-213.

Uludağ, S. (2003). *Ma'rifet-i nefis* maddesi. TDV İslâm Ansiklopedisi-28. (ss. 56-57). TDV Yayınları.

Uyar, M. (2016). *Sufi benliğin inşasında nefis*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Uzgun, M. (2023). Manevi danışmanlık ve rehberlik perspektifinden nefis psikolojisinde kutsal toprak deneyimi. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 8, 111-140.

Wulf, D. M. (2006). Transpersonel (benötesi) psikoloji. (çev. A. U. Mehmedoğlu. & S. Uysal). *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30(1), 243-254.

Yaman, N. (2019). Terapötik süreçte maneviyat: Ruh sağlığı alanı çalışanlarının değerlendirmeleriyle ülkemizden örnekler. (içinde) *Manevi danışmanlık ve rehberlik*. (ss.17-43). ed. A. Ayten. İstanbul. Dem Yayınları.

Yapıcı, A. & Doğanay, S. (2019). Dini başa çıkma ve sabır bağlamında insan tipleri: Nitel bir araştırma. *Bilimname*, 40, 105-135.

Yıldırım, S. & Gürsu, O. (2021). Yetişkinlerde dindarlık ve psikolojik dayanıklılık ilişkisi. *Türk Akademik Araştırmalar Dergisi*, 6(1), 27-54.

Yiğit, Y. (2022). *Maneviyat eğitimi*. Nobel Yayıncılık.

* Bu makale, yazarın *Manevi danışmanlık ve rehberlik perspektifinden nefis psikolojisinde manevi dayanıklılık üzerine nitel bir araştırma* başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. (Akademik danışmanı: Prof. Dr. Mustafa Koç).

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 10 • Aralık 2024 • 87-130
Issue: 10 • December 2024 • 87-130

Manevi Danışmanlık ve Rehberlikte Anadolu Bilgeliği Bağlamında Mesnevi Üzerine Terapötik Analizler

Therapeutic Analyses on the Masnavi in the Context of Anatolian Wisdom in Spiritual Counseling and Care

Muhammed Tosun

Dr.

Milli Eğitim Bakanlığı
Öğretmen

E-posta: m.ikbal87@hotmail.com

Orcid: 0000-0003-2539-7318

Isparta / Türkiye

PhD.

Ministry of National Education
Teacher

E-mail: m.ikbal87@hotmail.com

Orcid: 0000-0003-2539-7318

Isparta / Türkiye

<https://doi.org/1056432/tmdrd.1556828>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received 26 Eylül 2024 • 26 September 2024
Kabul Tarihi • Accepted 03 Aralık 2024 • 03 December 2024

Ö z e t

Bu makalede, Mevlânâ'nın Mesnevi adlı eserinin manevi danışmanlık ve rehberlik uygulaması süreçlerinde bibliyoterapi tekniği materyali olarak kullanılabilirliği ele alınmıştır. Anadolu bilgeliğinin önemli bir temsilcisi olarak görülen Mevlânâ'nın öğretilerinin, manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarında bireylerin manevi ve psikolojik iyi olma durumlarına katkı sağlayabilecek zengin bir terapötik kaynak sunduğu ifade edilmiştir. Araştırmada, Mesnevi'de yer alan sevgi, sabır, yardımseverlik, iyilik, adalet, şükür ve hırsa kapılmama gibi temel değerlerin manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde nasıl kullanılabileceği incelenmiştir. Makalenin amacı, Mevlânâ'nın öğretilerinin bireylerin psikolojik iyi olma durumlarına olan olumlu terapötik etkilerinin analiz edilmesi ve bu öğretilerin manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarıyla nasıl ilişkilendirilebileceğinin belirlenmesidir. Çalışmada, nitel araştırma yöntemlerinden içerik analizi tekniği uygulanmıştır. Bu teknik kapsamında, Mesnevi'de yer alan temel öğretiler tematik olarak incelenmiş ve bu temaların manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde uygulanma biçimleri araştırılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, Mesnevi'nin manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarında çok sık kullanılan bibliyoterapi tekniğiyle yapılan çalışmalarda materyal olarak kullanımının, bireylerin yaşam kalitelerini artırma ve duygusal dengesini iyileştirme potansiyeline sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Mevlânâ'nın öğretilerinin modern psikoloji kavramlarıyla ilişkisi incelenmiş ve bireylerin manevi gelişim süreçlerine katkıları psikolojik bir perspektiften değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, "sevgi, sabır, şükür" gibi değerlerin, bireylerin ruhsal ve sosyal uyumlarını destekleyen unsurlar olduğu belirtilmiştir. Ayrıca, Mevlânâ'nın "şükür ve adalet" gibi temel değerlerinin bireylerin hem kendilerine hem de çevrelere yönelik daha pozitif tutumlar geliştirmelerine olanak sağlayabileceği öngörülmüştür. Sonuç olarak, Mesnevi'nin Türk manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarında etkin biçimde kullanılan bibliyoterapi tekniğinde etkili bir materyal olarak kullanılabilirliği vurgulanmıştır. Çalışmada, Mevlânâ'nın öğretilerinin bireylerin manevi ve ruhsal gelişim süreçlerinde önemli bir araç olduğu ve bu öğretiler kapsamında makalede yer verilen temel değerlerin manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerine terapötik entegrasyonunun büyük katkılar sağlayabileceği ifade edilmiştir. Anadolu bilgeliği bağlamında Mevlânâ'nın terapötik değeri yüksek olan bu öğretilerinin, hem bireysel gelişimi destekleyen hem de toplumsal uyumu artıran yönleriyle Türk manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarında önemli bir terapötik rol oynadığı sonucuna varılmıştır.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Anadolu bilgeliği • Mevlana Mesnevi • Değerler psikolojisi

Abstract

This article examines the potential use of Mawlana's Masnavi as a bibliotherapy material in the processes of spiritual counseling and care practices. Mawlana, regarded as a prominent representative of Anatolian wisdom, offers a rich therapeutic resource through his teachings, which are suggested to contribute to individuals' spiritual and psychological well-being in counseling contexts. The research investigates how fundamental values found in the Masnavi—such as love, patience, benevolence, kindness, justice, gratitude, and freedom from greed—can be utilized in spiritual counseling and care processes. The aim of this article is to analyze the positive effects of Mawlana's teachings on individuals' psychological well-being and to explore how these teachings can be systematically integrated into spiritual counseling and care practices. The study employs qualitative research methods, particularly the content analysis technique, to thematically examine the teachings of the Masnavi and investigate their applicability in spiritual counseling and care processes. The findings reveal that the Masnavi holds significant potential as a bibliotherapy material in spiritual counseling and care, particularly in enhancing individuals' quality of life and improving emotional balance. Furthermore, the relationship between Mawlana's teachings and modern psychological concepts is analyzed, and their contributions to individuals' spiritual development are evaluated from a psychological perspective. Core values such as "love," "patience," and "gratitude" are identified as key elements supporting both spiritual harmony and social cohesion. Additionally, principles like "gratitude" and "justice" are posited to enable individuals to develop more positive attitudes toward themselves and their surroundings. In conclusion, the Masnavi is emphasized as an effective material for bibliotherapy techniques widely utilized in Turkish spiritual counseling and care practices. The study underscores that Mawlana's teachings serve as a significant tool in individuals' spiritual and emotional development. The therapeutic integration of the foundational values highlighted in the article into counseling and care processes offers substantial contributions. In the context of Anatolian wisdom, Mawlana's teachings, with their high therapeutic value, play a crucial role in Turkish spiritual counseling and care practices by supporting individual development and fostering societal harmony.

Keywords

Spiritual counseling and care • Anatolian wisdom • Mawlana Masnavi • Psychology of values

Giriş

Anadolu bilgelerinin temel amacı, bireylere İslam'ın gerektirdiği ibadet ve kulluk bilincini yerine getirmeyi öğretmekle birlikte, içsel dönüşümü tamamlayarak manevi iyi oluşu gerçekleştirmeyi sağlamaktır. Bu amaca ulaşmak için bireyin öncelikle “âlem-i sağır” olan kendi varlığından yola çıkması gerekmektedir. Zira “nefsini tanıyan Rabbini tanır” ilkesine dayanarak birey öncelikle içe dönük bir bakış açısına sahip olmalıdır (Kaval, 2013: 105). Bir başka deyişle Anadolu bilgeleri, insanın kendini tanımasını ve anlamasını hedeflemişlerdir. Dolayısıyla bu süreç insanın aşkın boyutunu da kapsamaktadır. Örneğin; Ahmet Yesevî, insanlara hoşgörü ile yaklaşmayı ve eğitim yoluyla kendini geliştirmeyi öğütlemiştir.

Bektaşilik yolu, insanın kendi gerçekliğini keşfetmesi ve insan-ı kâmil olabilmesi için bir rehberlik sunmuştur. “Her ne ararsan kendinde ara” sözüyle, insanın başarısının, başarısızlığının, sevilmesinin, sevilmesinin, gelişiminin ve gerilemesinin kendi iradesinden kaynaklandığı vurgulanmıştır. Hacı Bayram Veli, Tanrı'nın insan gönlünde tezahür ettiğini ve olgun insanın kendi benliğinden sıyrılarak tanrısal varlığı kavraması gerektiğini savunmuştur (Özdoğan, 2008: 95). Bununla birlikte Anadolu bilgeleri dini bilimlerin yanı sıra ahlak, epistemoloji (bilgi), eğitim ve antropolojik felsefe (insan felsefesi) ile de ilgilenmişlerdir. Yunus Emre gibi düşünürler, yalnızca kuramsal felsefeyle ilgilenmekle kalmamış, bilginin, inancın ve aklın insanı erdemli kılması gerektiğini ve bu erdemin günlük yaşama yansımalarının önemini vurgulamışlardır (Polat, 2017: 30).

Mevlâna'nın felsefesinde ise insanın bilinç sahibi bir varlık olarak değerlendirilmesi büyük önem taşır. Bu bağlamda insanda iki tür “ben” bulunmaktadır: Bireysel benlik (özel ben) ve aşkın benlik (aşkın ben). Bireysel benlik, her bireyde farklılık gösterir ve kişiye özgü nitelikler, mizaçlar, tutkular ve yapılarla tanımlanır. Öte yandan aşkın benlik, ilahi bir yeteneği temsil eder ve tüm insanlarda ortaktır. Başka bir deyişle, bireyler farklı kişisel özelliklere sahip olsa da aşkın benlik, tüm insanlarda ortak bir unsur olarak varlık gösteren ve insan doğasının evrensel özünden kaynaklanan bir boyuttur.

Aşkın benlik, bilincin derin bir hali olarak varoluşun anlamını ve hikmetini düşünür; bedenini arzularını yönetebilir; Tanrı'ya sevgi duyar ve barış, sevgi, dostluk gibi evrensel duygularla egemen olur. Bu alan felsefenin, sanatın ve dinin gerçek alanıdır. İnsan yaşamına aşkın benlik hâkim olduğunda, bireyin davranışları erdemli hale gelir. Ancak geniş öl-

çüde bedeninin tutkularına bağlı olan bireysel benlik insan üzerinde ege- men olursa, bu durumda davranışlar olumsuz yönde gelişir. Dolayısıyla insanı yücelten ve erdemli kılan asıl unsur aşkın benliktir (Çubukçu, 1983: 107). Bu perspektiften bakıldığında Mevlâna'nın felsefesi bireyin bilinçli farkındalığını derinleştirerek erdemli bir yaşam sürdürmesini teş- vik eder ve insanın manevi gelişimini vurgular.

Mevlânâ ayrıca bireyin mutluluğuna vurgu yapar. Ona göre mutlu- luk, bireyin kendi özüne dönmesi, bir bütünlük bilincine ulaşması ve iç huzuru ile sükûneti sağlamasıdır (Ayvaz, 2018: 106). Nitekim mutluluk, kişinin içsel farkındalık ve kendilik bilincini geliştirmesi, içsel uyum ve dengeyi yakalamasıyla elde edilir. Mevlânâ'nın felsefesi, bireyin benlik bütünlüğüne ulaşarak kendisiyle ve evrenle barış içinde yaşamasını vur- gular.

Mesnevi, insanın hem bireysel hem de toplumsal ve evrensel hu- zuru ve başarıyı elde edebilmesi için gerekli olan değerleri etkili bir üs- lupla ifade eder. Mevlâna, bu değerleri kazandırmak için çeşitli anlatım tekniklerinden yararlanmıştır. Geçmişteki kıssaları, diğer canlılardan alı- nan dersleri, ayet ve hadisleri, sert ve caydırıcı uyarıları kullanarak birey- lerin bu değerleri içselleştirmesini sağlamaya çalışmıştır. Ayrıca günlük hayattan basit fakat çarpıcı hikâyeler anlatmak, benzetme ve karşılaştır- malar yapmak, somut örnekler vermek, övmek ve eleştirmek gibi yön- temler de Mevlâna'nın bu değerleri benimsetmek için başvurduğu yollar arasında yer alır (Çağlar & Arslan, 2020: 336).

Bu anlatım tarzı, bireylerin bilinçli farkındalık geliştirmelerine, dav- ranışlarını gözden geçirmelerine ve olumlu yönde değişim göstermele- rine katkı sağlar. Mesnevi'nin anlatımındaki çeşitlilik, bireylerin psikolo- jik ve sosyal gelişim süreçlerinde etkili bir rol oynar ve onların hem ken- dileriyle hem de çevreleriyle daha uyumlu ve anlamlı ilişkiler kurmalarına yardımcı olur.

Mevlânâ'nın eserlerinde dile getirdiği görüşlerinden yola çıkarak, bireyin alt benliğinin çıkar ve menfaate dayalı beklentilerinden uzaklaşa- maması durumunda, içsel barışı ve dolayısıyla sosyal uyumu sağlamasının mümkün olmadığı ifade edilebilir. Bu bağlamda alt benliğin kendi çıkar ve menfaatlerinden arınması, manevi özgürlüğün elde edilmesiyle doğ- rudan ilişkilidir (Işıtan, 2018: 33). Bu doğrultuda, bireyin alt benliğinden arınarak manevi özgürlük elde etmesi, manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarının odaklandığı anlam, amaç, umut ve inanç gibi temel kav- ramaların ele alınmasında kritik bir rol oynamaktadır.

Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin manevi ihtiyaçlarına

bütüncül bir yaklaşım sunan önemli bir bileşen olarak kabul edilmektedir. Bu ihtiyaçlar genellikle hayatın anlamı ve amacı, umut ve inançlarla bağlantılı konuları kapsamaktadır (Caldeira & Hall, 2012: 1070-1071). Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireyin bu tür manevi gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik çeşitli yöntemleri içermektedir. Bu doğrultuda manevi danışmanlık ve rehberlik bireyin inançları, değerleri, davranışları ve deneyimleriyle ilgili sorunların ele alınmasını gerektirir (Sinclair vd., 2012: 319). Manevi gereksinim hisseden bireyin inandığı dinin temel kaynaklarından hareket edilerek bu kaynaklardaki ilkeler insan merkezli olarak yorumlanır. Böylece bu yorumlar bireyin hayatının içinde uygulamada yerini bulur (Özdoğan, 2005: 151).

Bu noktada Mesnevi'nin bibliyoterapi için kullanımı, bireylerin manevi ve psikolojik sorunlarına yönelik derinlemesine bir anlayış ve çözüm sunma potansiyeline sahiptir. Fakat bibliyoterapiyle sağlanan destek, "doğru zamanda, doğru kişiyle, doğru kitabı bir araya getirerek bireyin rahatlamasına katkıda bulunmayı" amaçlar. Bibliyoterapi sürecinde danışan için en uygun eser önerilir ve bu sayede bireyin yaşamında zorlandığı noktalarda öngörü ve içgörü kazanmasına destek sağlanır. Süreçte danışanın, kendi bakış açısı doğrultusunda ihtiyaç duyduğu mesajları alması beklenir. Bu süreçte, kitabın bireyin yaşadığı durumlara bir yansıma sunması, olayları daha az yargılayarak kabul etmesini kolaylaştırabilir (Ak vd., 2014: 134).

Manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarında, uygulayıcılar süreci yalnızca tek bir yöntemle değil, birden fazla yöntem ve teknikle etkili bir şekilde yönetirler. İçerik sunumu, yorumlama, metaforlaştırma, kıssa ve hikâye anlatımı, beyin fırtınası, drama, örnek olay ve bibliyoterapi gibi yöntemler; soru-cevap, sunum, video ve basılı materyal kullanımı gibi tekniklerle desteklenerek uygulanabilir. Bu çeşitlilik, manevi danışmanlık ve rehberlik sürecini bireylerin ihtiyaçlarına uygun şekilde özelleştirmeyi mümkün kılar. Bu bağlamda, bibliyoterapi, manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde başvurulan etkili yöntemlerden biri olarak değerlendirilebilir.

Modern psikoloji ve sağlık hizmetlerinde giderek artan bir şekilde manevi danışmanlık ve rehberliğin önemi kabul edilmekte ve bu bağlamda farklı kültürel ve tarihsel kaynaklardan faydalanılmaktadır. Anadolu bilgeliği, bu kaynaklar arasında özel bir yere sahiptir ve tarih boyunca bireylerin manevi gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Özellikle Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî'nin Mesnevi adlı eseri, Anadolu bilgeliği geleneğinin manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarında potansiyel barındıran önemli bir eserdir.

Bu makale, Mevlânâ'nın Mesnevi isimli eseri temel alınarak, Anadolu bilgeliğinin manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde bibliyoterapi tekniğinde terapötik bir materyal olarak nasıl kullanılabileceğini araştırmayı amaçlamaktadır. Mesnevi'nin içeriği ve Mevlânâ'nın öğretileri, bireylere farkındalık kazandırma, manevi güçlenme ve içsel dönüşüm süreçlerine katkı sağlama potansiyeli açısından ele alınmıştır. Çalışmada, Mevlânâ'nın öğretilerinin manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarındaki uygulanabilirliği ve bu yaklaşımların bireylerin manevi ve psikolojik iyilik hali üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Zengin manevi ve psikolojik içeriklere sahip olan Mesnevi, manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde önemli bir kaynak olarak ele alınmış ve bu alanlara katkı sunmayı hedefleyen bir inceleme gerçekleştirilmiştir.

a. Literatür Değerlendirmesi

Konuya ilişkin gerçekleştirilen çalışmalara bakıldığında, literatürün genel olarak manevi danışmanlık ve rehberliğin teorik temelleri, uygulama yöntemleri ve Mevlânâ'nın öğretilerinin modern psikoloji ile pozitif psikoloji bağlamında nasıl ilişkilendirilebileceğine odaklandığı tespit edilmiştir.

Yüksel'in (2011) çalışmasında, Mevlânâ'nın hikâyelere atfettiği iyileştirici, kavrayışı kolaylaştırıcı ve özdeşleşmeyi destekleyici özelliklere vurgu yaptığı ifade edilmiştir. Mevlânâ'nın hikâye kullanımıyla ilgili açıklamalarının ve değerlendirmelerinin, günümüz psikoterapi yaklaşımlarında öne çıkan unsurlarla önemli ölçüde paralellik taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Atasever'in (2024) çalışmasında, Mevlânâ'nın günümüzde uygulanmakta olan modern psikoterapi sürecini son derece sade ve anlaşılır bir şekilde ele aldığı belirtilmiştir. Çalışmada ayrıca, Mevlâna'nın varoluşçu psikoterapinin odaklandığı temel problemlere sunduğu çözümlerin, bu alanda çalışanlar için önemli bir kaynak niteliği taşıdığı vurgulanmıştır.

Doğan'ın (2022) çalışmasında, rehberlik ve psikolojik danışmanlık alanında, danışan ve danışman arasında gerçekliğin yapılandırılmasında Mesnevi'deki ney metaforunun terapötik bir araç olarak kullanılmasının olumlu sonuçlar doğurabileceği teorik olarak ele alınmıştır. Çünkü Mevlânâ, Mesnevi'de pek çok konuyu iyi bir şekilde kavratmak için nesnelere metaforik biçimiyle onun psikolojisini, erdemlerini kullanarak anlatmaktadır.

Damar'ın (2020) çalışmasında, Mesnevi'de yer alan hikâyelerin, ele aldıkları konular ve aktardıkları mesajlar açısından manevi danışmanlık

ve rehberlik uygulamalarıyla uyumlu olduğu ifade edilmiştir. Manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde dua ve sabrın, hem bireyin yaşadığı sorunlarla başa çıkmasında hem de psikolojik iyilik halinin desteklenmesinde önemli bir rol oynadığı vurgulanmıştır. Ayrıca, hikâyeler aracılığıyla gerçekleştirilen manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarının daha etkili sonuçlar doğurabileceği belirtilmiştir.

Ak'ın (2023) çalışmasında, Mevlânâ'nın eserlerinde düşünce, duygu ve davranış arasındaki ilişkiye vurgu yapan, bireylerin çeşitli ruhsal sıkıntılardan kurtulabilmeleri için farkındalık ve bilişsel değişimi öneren pek çok tavsiyeye yer verildiği belirtilmiştir. Mevlânâ'nın şüirleri ve öykülerinde, bilişsel kuramlarla ilişkilendirilebilecek pek çok unsurun bulunduğu ifade edilmiş; bu unsurların, psikoterapi uygulayıcıları tarafından danışanların dayanıklılığını artırmak ve bilişsel değişim süreçlerine katkıda bulunmak amacıyla kullanılabileceği öne sürülmüştür.

Belen'in (2014) çalışmasında, Mevlânâ'nın eserlerinde insan hayatında karşılaşılabilecek acı, dert, bela ve hastalık gibi problemlere olumlu bir bakış açısı sunduğu belirtilmiştir. Ayrıca, Mevlânâ'nın, bireyin cevap aradığı ontolojik sorunlara yanıtlar vererek dünya hayatını anlamlandırma sürecine önemli katkılar sağladığı ifade edilmiştir.

Kara'nın (2020) çalışmasında, Müslüman danışanların bilişsel süreçlerini düzenlemeye yönelik olarak, kendi kültürel kavramlarının yanı sıra uygun hikâye ve metaforların kullanılabileceği vurgulanmıştır. Bu bağlamda, psikoterapi süreçlerinde Mesnevi'nin içerdiği zengin hikâye ve metaforik anlatımların sıkça tercih edildiği ifade edilmiştir.

Bu bağlamda Anadolu bilgeliğini yansıtan Mesnevi, bireylerin varoluşsal sorunlarına anlam kazandırarak psikolojik dayanıklılıklarını güçlendiren ve manevi iyilik hallerini destekleyen önemli bir kaynak olarak değerlendirilebilir.

b. Yöntem

Bu makalede, Mevlânâ'nın *Mesnevi* adlı eserinin manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarında nasıl kullanılabileceğini incelemek amacıyla *nitel* araştırma yöntemleri kullanılmıştır. Araştırmanın ilk aşamasında, *içerik analizi* yöntemiyle Mesnevi'deki temel temalar, motifler ve öğretiler belirlenmiş, bu unsurlar manevi danışmanlık ve rehberlik bağlamında değerlendirilmiştir. İçerik analizi sürecinde, hikâyeler, kıssalar, metaforlar ve Mevlânâ'nın manevi öğretileri dikkatle incelenerek bireylerin manevi ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde sınıflandırılmıştır. Mesnevi'deki en çok vurgu yapılan ve bireylerin en fazla ihtiyaç duyduğu de-

ğerler üzerine odaklanılmış, bu değerlerin manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde nasıl ele alınabileceği açıklanmıştır (Tavşancıl & Aslan, 2001).

İkinci aşamada, belirlenen temalar (sevgi, sabır, yardımseverlik, iyilik, adalet, şükür, hırsa kapılmamak), günümüz psikoloji ve din psikolojisi verileriyle yorumlanmıştır. Bu temalar, bireylerin ruh sağlığı, manevi gelişim, duygusal denge ve yaşam doyumu gibi psikolojik kavramlarla ilişkilendirilerek değerlendirilmiştir. Ayrıca Mevlânâ'nın öğretilerinin bireylerin manevi ihtiyaçlarını karşılama ve psikolojik iyilik hallerini artırma potansiyeli araştırılmıştır.

Bu yöntemsel yaklaşım, Mesnevi'nin manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarında etkin ve sistematik bir şekilde kullanılabileceğine dair kapsamlı bir anlayış sunmuştur.

c. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Uygulamalarında Mesnevi'nin Terapötik Değeri

İnsana hizmet sunan her bireysel ve kurumsal girişim, insanı beden, zihnen ve ruhen bir bütün olarak ele almalı ve tüm boyutlardaki gelişimini destekleyecek bir yaklaşım benimsemelidir (Düzgüner & Ayten, 2020: 36). Bu çerçevede manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin güçlenmesine (Özdoğan, 2019), iyilik hallerinin desteklenmesine (Düzgüner & Ayten, 2020), değerlerin içselleştirilmesine (Düzgüner & Soykök, 2020) ve bireysel ile toplumsal barışın tesisine (Özdoğan, 2010) önemli katkılar sunmaktadır.

Manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarının temel hedeflerinden biri olan “paylaşılan değerlerin bireyin yaşamına yansımaları,” ancak bireyin kendisiyle barışık bir hale gelmesi, kendini sevmesi ve keşke'lerinden arınmasıyla mümkün olabilmektedir. Bu doğrultuda, Anadolu bilgeliği, bireyin manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde kendini kabul etme, kendini sevme ve yaşantılarını anlamlandırma süreçlerine rehberlik edebilecek önemli bir kaynak olarak değerlendirilmektedir (Özdoğan, 2007b). Bu doğrultuda Mevlânâ'nın öğretilerinin bireylerin farkındalıklarını artırabileceği ve manevi iyi oluşlarını destekleyebileceği ifade edilebilir. Mesnevi'deki hikâyeler ve öğretiler, bireylerin yaşamlarında karşılaştıkları zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olarak moral ve motivasyon sağlamada etkili olabilir.

Sevgi, hoşgörü ve insanlık değerleri temelinde şekillenen bu öğretiler, manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde bireylerin olumlu tutum ve davranışlar geliştirmesine katkı sunabilir. Ayrıca, Mesnevi'nin bireylerin kendi benliklerini ve ruhsal durumlarını anlamalarına rehberlik

ederek daha derin bir manevi farkındalık geliştirmelerini destekleyebileceği öngörülmektedir. Bununla birlikte, Mesnevi'nin sevgi ve hoşgörüyü dayalı mesajlarının, bireylerin sosyal ilişkilerinde daha uyumlu ve barışçıl bir yaklaşımı benimsemelerini teşvik edebileceği değerlendirilmektedir.

d. Mesnevi'de Terapötik İçerikli Değerler

Makalenin bu bölümde ise araştırmacı tarafından bireylerin en çok ihtiyaç duyduğu ve Mesnevi'de sıkça vurgulanan değerler örnek olarak seçilmiştir. Araştırmacı bu seçimi yaparken bireylerin manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde destekleyici olabilecek ve Mesnevi'deki öğretilerle uyumlu olan değerleri belirlemeye odaklanmıştır.

d.a. Sevgi

Sevgi, “insanın kendisinin ve bir başkasının ruhsal gelişimini desteklemek amacıyla benliğini genişletme arzusudur” (Özdoğan, 2007a: 108). Algılanan üstünlük, erdem veya mükemmellekle birleşme arzusunu ifade eder. Başka bir deyişle bu durum üstün nitelikleri, erdemleri ve yetkinlikleri talep etmektir (Demirkol, 2015: 418). Sevginin değersiz olduğunu ifade eden bir görüş bulunmamaktadır; zira sevgi, insan ilişkilerinde temel bir değer olarak kabul edilmektedir (Fromm, 1985: 11). Hırs ise her türlü mahrumiyetin, sefaletin, maddi ve manevi hastalığın sebebidir (Özdoğan, 2007a: 26). Dolayısıyla aşırı hırsla sevgi arasında olumsuz bir ilişki vardır. Aşırı hırs, bireyin içsel sevgi duygusundan uzaklaşmasına ve diğer insanlara yönelik sevgi hislerinin zayıflamasına yol açabilir (Aral & Kadan, 2022: 14-15).

Kin, nefret, öfke ve şiddetin olduğu yerde sevgisizlik ve korku hâkimdir (Kayadibi, 2002: 34). Dolayısıyla toplumsal şiddet, nefret, korku, açlık ve sefalet gibi unsurlar, sevginin yetersiz olduğu durumlardan kaynaklanır. Bu eksiklik giderilmezse, toplumlar mutluluk, refah ve huzur bulma konusunda zorluk yaşayabilir. Sevgi eksikliğinin giderilmesi ise dünyayı insanların huzur içinde yaşayabileceği bir yer haline getirir. Bununla birlikte sevgi, insanlara güç ve enerji vererek, güzellik adına adım atılması gereken temel bir motivasyondur (Ekici, 2006: 11-12). Mevlânâ bu konuda “Sevgi ve korku birbirinin zıddıdır...” (Mevlânâ, 2015: 1/83), “İnâyet dışında gözü kim açar? Sevgi dışında öfkeyi ne dindirir?” (Mevlânâ, 2015: 3/335) ve “Sevgi, acıları tatlıya çeker; çünkü sevgilerin aslı, doğru yola götürmektir” (Mevlânâ, 2015: 1/125) ifadelerini dile getirmiştir.

Bu sözler, sevginin içsel bir yol gösterici olarak acıları hafifletici bir etkiye sahip olduğundan, öfke ve benzeri olumsuz duyguların yatıştırılmasının ancak sevgi ile mümkün olduğundan ve olumsuz duyguların

hâkim olduğu yerlerde sevginin eksikliğinden bahsetmektedir.

Duyarlı sevgi, bireyin yakın çevresine, yabancılara veya genel olarak tüm insanlığa karşı beslediği önem, ilgi, duyarlılık ve özellikle diğer insanların acı çektiği durumlarda, yardıma ihtiyaç duyduklarında destek sağlama, yardım etme ve diğer insanların duygusal durumlarını anlama odaklı duygusal, bilişsel ve davranışsal bir tutum olarak tanımlanmaktadır (Akın & Eker, 2012: 77).

Mevlânâ sevgiyi sadece kişisel bir duygu değil, aynı zamanda insanın çevresine ve genel insanlık durumuna yönelik duyarlılık, ilgi ve yardımseverlikle özdeşleşmiş bir tutum olarak anlatır. “Sevgiden acılar tatlı olur. Sevgiden bakırlar altın olur. Sevgiden tortular berrak olur. Sevgiden dertler şifa bulur. Sevgiden ölümler dirilir. Sevgiden padişah köle olur” (Mevlânâ, 2015: 2/229). Mevlânâ, sevginin insanlar arasındaki bağları güçlendirerek acıları hafifletme, sorunlara şifa olma ve insanlar arasında köprüler kurma potansiyelini vurgulamaktadır. Bu bakımdan sevgi kavramı, bireyin duygusal, bilişsel ve davranışsal katılımıyla derinlemesine anlamlar kazanır ve insanların duygusal ve sosyal ihtiyaçlarını anlama ve karşılama biçiminde önemli bir rol üstlenir.

Kişinin çevresiyle olan etkileşimini sevgi temelli kurması, bireyin bireysel mutluluğunu artırabilir. Bu sebeple filozofların önerdiği sevgi türü değişmez ve iyiliği amaçlayan bir niteliğe sahiptir (Akyol, 2012: 12). “Bütün sevgilere, sevgi cinsinden ad tak...” (Mevlânâ, 2015: 6/880) ifadesiyle Mevlânâ genel bir sevgi anlayışını ve sevginin kapsamlı, evrensel bir nitelik taşıdığını belirtmekte ve bu noktada katıksız sevgiden bahsetmektedir:

“Katıksız sevgi, adalet ve rahmet olup Hak gibi sebepsiz ve rüşvetsiz [yardım edici]dir” (Mevlânâ, 2015: 2/242). Mevlânâ'nın bu ifadesi sevginin asıl yapısını, adalete ve merhamete dayalı özünü ön plana çıkarmaktadır. Bu ifade sevginin sadece bireyin iç dünyasında var olan bir duygu olmadığını, aynı zamanda dış dünyaya da adil, merhametli ve özverili yardımlar sunma amacı taşıdığını ifade etmektedir. Dolayısıyla sevginin içsel zenginliğinin yanı sıra, dış dünyaya olan etkisinin adaletli, hakça ve beklentisiz bir yardım anlayışını içerdiğini ifade eder.

Sevgi, bir eylemdir ve edilgen bir duygu değildir. Sevgi, bir şeyin içinde olmak anlamına gelir; bir şeye kapılmak değil, *verme eylemidir*. En genel anlamıyla sevginin etken yapısı, almak değil öncelikle vermektir. Vermek, vazgeçmek veya bir şeyden yoksun kalmak anlamına gelmez. Vermenin erdemi, özveriyi kabul etmektedir. Verme sırasında birey, gücünü, zenginliğini ve yetkinliğini hisseder. Bu, yüksek bir enerji ve güç

hissi vererek bireyi sevgiyle doldurur. Verme eylemi, almakla kıyaslandığında daha coşkulu bir deneyim sunar (Fromm, 1985: 30-31). Bu bağlamda Mevlânâ şunları dile getirmektedir:

“Sevgi ve incelik insanlık göstergesidir...” (Mevlânâ, 2015: 1/120), “Sevgi, düşünceden ve anlamdan ibaret olsaydı, orucunun, namazının da şekli yok olurdu. Dostların birbiriyle hediyeleşmeleri, dostluk içinde şekilden başka bir şey değildir. Ola ki hediyeler, gizlilik içinde saklı sevgilere tanıklık eder. Çünkü görünüşteki bağışlar, gizli sevgilerin tanığıdır ey değerli kişi” (Mevlânâ, 2015: 1/127).

Mevlânâ’ya ait bu cümleler, sevgi ve dostluk gibi soyut kavramların somut eylemler aracılığıyla ifade edilmesine odaklanmaktadır. Sevgi, zihinsel bir kavramın ötesinde, özveri içeren somut eylemlerle ifade bulan duygusal bir bağdır. Bu açıdan gerçekleştirilen eylemlerin, duygusal bağların bir yansıması olduğu söylenebilir.

Sevginin toplumsal boyutları; bilinçli sevginin, sempatinin, dostluğun ve dayanışmanın ifadesidir. Sevgi, sosyal ve psikolojik düzlemde parçalanmayı ve ayrılığı engelleyerek bencillığe karşı koruyucu bir rol oynar ve sürekli olarak etkisini gösterir (Düzgün, 2011: 21). Fromm’a göre de sevgi, kişiyi diğer insanlardan ayıran duvarları yıkan, onu diğerleriyle birleştiren, insanın içindeki etkin güçtür (Fromm, 1985: 29). Mevlânâ birlikte yaşamın temelini oluşturan sevgi ve dayanışmanın önemini dostluk ve iyilik üzerine vurgu yaparak açıklamaktadır. Toplumsal boyutlardaki sevgi ve dostluk, bireylerin kendi çıkarlarının ötesine geçerek, toplumsal ilişkilerde ve insanlar arasındaki etkileşimlerde yardımlaşma, destek olma ve anlayış gösterme konusunda temel bir rol oynar:

“Bizlik ve benlik güderek dostu incitme ki dost sana düşman ve hasım olmasın. İnsanlara ya Rabbin için ya da kendi canının rahatı için iyilik et. Böylece bakınca hep dost görürsün ve gönlünde düşmanlık yüzünden kötü görüntüler belirmez. Düşmanlık yaptığında sakın ve sana sevgi besleyen dostlara danış” (Mevlânâ, 2015: 4/544).

Sevgi, dış dünyaya ve içsel düşüncelere yönelik bir duygu olarak kabul edilir. Başkalarına yardımcı olabilmek için bireyin öncelikle kendi iç dünyasında sevgiyle dolu olması gerekmektedir. Ayrıca sevgi, insanları oldukları gibi kabul etmeyi ve onların ihtiyaçlarına duyarlı olmayı içerir (Aral & Kadan, 2022: 6). Mevlânâ insanların birbirlerine karşı tutumlarına odaklanarak bir insanın kendisi gibi inanmayan birine karşı önyargılı olmaması ve insani değerlerin tüm insanları kucaklaması gerektiğini belirtir. Bu, sevginin insanların farklılıklarını kabul etme ve herkese duyarlı olma gerekliliğini vurgular. “Hiçbir kâfire hor gözle bakmayın, umulur ki

Müslüman olarak ölür. Ömrünün sonundan ne haberin var ki ondan tamamen yüz çeviriyorsun?” (Mevlânâ, 2015: 6/862). Mevlânâ, insanlığa karşı sevgi, barış ve hoşgörü konusunda büyük bir cömertlikle davranmıştır. Hayatı boyunca bu amaçla büyük çaba göstermiş ve toplumda sevgi temelli barış ve huzur ortamını sağlama konusunda kararlılıkla adımlar atmıştır (Kayadibi, 2007: 8).

Mesnevi’deki sevgi değerine ilişkin veciz ifadeler, yukarıda yapılan açıklamalar ve benzer değerlendirmeler ışığında, manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde sevgi konusunda gereksinimi olan bireylerin duygusal ve sosyal gereksinimlerini karşılamak, içsel barışı sağlamak ve toplumsal uyumu güçlendirmek amacıyla kullanılabilir.

Sevginin, bireylerin kendilerini ve başkalarını kabul etmeleri, özverili davranışlarda bulunmaları ve öfke, kin gibi olumsuz duygularla başa çıkmaları konusunda rehberlik etme potansiyeli bulunmaktadır. Mevlânâ’nın sevgiye dair öğretileri, manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde bireylerin manevi gelişimlerini destekleyerek, hayatlarında daha fazla huzur ve anlam bulmalarına katkı sağlar. Dolayısıyla Mesnevi’deki sevgi değeri ile ilgili açıklama ve sözlerin manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarında kullanımı hem bireysel hem de toplumsal düzeyde olumlu değişimlere zemin hazırlayarak daha sağlıklı ve uyumlu bir yaşam sürdürülmesine yardımcı olabilir.

d.b. Sabır

Sabır, bir zorluk veya sorunla karşılaşıldığında önce onu kabul etmek, ardından çözüm yolları üzerinde çaba harcamak ve bu çözüm sürecinin sonuçlarını beklemektir. Bu bağlamda sabır etkin bir süreç olarak nitelendirilir (Özdoğan, 2007a: 29). Sabır, bireyin yaşamındaki değerlerle uyumlu bir tutum sergilemesini sağlar ve doğru yönlendirilmiş enerjiyle verimli bir yaşam sürmesine yardımcı olur.

Sabırsızlık ise bireyin değerlerini dikkate almamasına yol açabilir. Ayrıca sabırsızlık, yaşamda plansızlık yaratır ve üretken bir hayata katılımı engelleyebilir (Baltaş, 2018: 85). İnsanın sağlığına kavuşması, içsel dengeyi ve duygusal bütünlüğü sağlama süreciyle yakından ilişkilidir. Bu bağlamda sabırlı olmak, iyileşme sürecinde önemli bir faktördür (Çelimli & Güldal, 2016: 113). Sabır, bireyin olayları anlamlandırma ve değerlendirme sürecinden başlayarak, her aşamada etkili olabilen bir karakter gücüdür (Doğan, 2017: 136).

Sabrın temel bileşenleri arasında acelecilikten kaçınmak ve sabır gerektiren durumlarda uygun eylemlerde bulunmak vardır (Demirci, 2002: 265). Bu bağlamda Mevlânâ “Eğer büsbütün zora, dara düştüysen

sabret. Sabır, genişliğin anahtarıdır” (Mevlânâ, 2015: 1/137). “Sıkıntıdan dolayı ağlama, sabret, çünkü sabır genişliğin anahtarıdır” (Mevlânâ, 2015: 6/912). “Bunun için sabretmek zor değildir pek. Sabret, “sabır rahatlığın anahtarıdır” (Mevlânâ, 2015: 3/316) ve “İsteği sabır elde ettirir, acele değil; sabret, doğrusunu en iyi Allah bilir” (Mevlânâ, 2015: 1/174) diyerek sabır, zorluklar karşısında bireylere geniş bir bakış açısı sağlayan önemli bir nitelik olarak ele alınmaktadır. Sıkıntılı anlarda sabırla beklemek, olayların daha geniş ve derin bir perspektiften değerlendirilmesine olanak tanımaktadır. Mevlânâ, ulaşılmak istenen hedefte aceleci olunmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Asıl hedefe götüren en önemli unsurun sabır olduğunu ifade etmektedir.

Sabır, dini ve ahlaki bir değere sahip olmasının yanı sıra, zorluklarla karşılaştığında duygusal direnç gösterip problemlerin üstesinden gelmek için çaba sarf edilen olumlu bir başa çıkma sürecidir (Seyhan, 2015: 69). Bu bağlamda sabır, pasiflik veya yalnızca katlanma gibi olumsuz tutumlarla eş tutulamaz. Aksine sabır, zorluklarla başa çıkmak için etkin bir strateji olarak kullanılır ve bireyin değişime ve gelişime uyum sağlama sürecinde aktif bir duruş sergilemesini sağlar. Aynı zamanda bireyin kişisel ve manevi gelişimine katkıda bulunarak hayatın önemli bir parçası haline gelir (Doğan, 2014: 97-98).

“Cihatsız, sabırsız zafer mümkün mü?” (Mevlânâ, 2015: 3/315), “...sabır sayesinde başarıya ulaşırlar” (Mevlânâ, 2015: 4/511), “... Sabır demir kalkandır. Hak, kalkana: ‘Zafer geldi’ yazmıştır.” (Mevlânâ, 2015: 5/704). Mevlânâ bu sözleriyle bir amaca veya başarıya ulaşma hedefine yönelik olarak gayret gösterilirken sabırlı olmanın da bu sürecin önemli bir parçası olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda sabır eylem ve gayretle birlikte belirlenen hedefe ulaşmada önemli bir rol oynar. Başka bir deyişle sabır, hedefe ulaşmak için karşılaşılan zorluklarla mücadele ederken kararlılıkla ve istikrarlı bir şekilde ilerlemeyi mümkün kılar.

“Güzel düşünceyle sabır tatlılaşır. Çünkü sabırla, genişlik veren düşünceler baş gösterir” (Mevlânâ, 2015: 2/198). “...sabır, göğsü açar genişletir” (Mevlânâ, 2015: 6/824). “... nerede bir gönül varsa sabır onu saflaştırır” (Mevlânâ, 2015: 6/847). “...Sabır düşünen aklı kendine önder eyle” (Mevlânâ, 2015: 6/914). “Sabır, gönül kandili ve ışığıdır” (Mevlânâ, 2015: 6/912) şeklindeki sözleriyle de sabrın güzel düşüncelerle birleştirilmesiyle yaşamın daha verimli hale geleceği, olumlu düşüncenin sabır sürecine entegre edilmesinin kişisel gelişimde ve duygusal dengenin korunmasında önemli bir rol oynayacağı, bireyin sabır sayesinde düşünce süreçlerini daha dengeli ve mantıklı bir şekilde yürüteceği ayrıca sabrın

bireyin iç dünyasını aydınlayacağı ve içsel huzur kaynağı olacağı ifade edilmiştir. Sabır, iradeyi güçlendirerek bireye problem çözme yeteneği kazandırır. Güçlü iradeye sahip olan kişi, yaşadığı zorluklar karşısında motivasyonunu kaybetmez ve umutsuzluğa kapılmaz (Necati, 1998: 259). Sabır, olumsuz yaşam olayları karşısında isyan etmeme, umutsuzluğa ve yılgınlığa kapılmadan dirençli olmayı ifade eder. Bu nedenle metanet, sabrın önemli bir unsuru olarak öne çıkar (Karşlı, 2020: 55).

“Sabretmek, senin tesbihlerine candır. Sabret; işte gerçek tesbih budur. O dereceye erişemez hiçbir tesbih. Sabret, ‘Sabır, genişliğin anahtarındır.’ Cennete götüren Sırat köprüsü gibidir sabır. Her güzelin yanında çirkin bir lala vardır. Laladan kaçtığın sürece kavuşma yoktur. Çünkü lala, sevgiliden ayrılmaz” (Mevlânâ, 2015: 2/283). “Göz perdeleri için sabır ilacı gerek. Hem yakar hem onarır, hem gönlü açar” (Mevlânâ, 2015: 2/181).

Mevlânâ'nın bu sözlerinde sabrın kişinin manevi gelişiminde ve ruhsal yolculuğunda kilit bir rol oynadığı, zorlukları aşmanın ve olgunlaşmanın anahtarının sabır olduğu, Sırat köprüsü metaforuyla sabrın cennete götüren bir yol olduğu, “lala” metaforuyla da sabrın yanında zorlukların olduğu ve varılmak istenen amaca zorluklara rağmen sabrederek ulaşabileceği vurgulanmaktadır. Mevlânâ yaşın veya yaşamın hangi aşamasında olursa olsun, bireyin sabır gerektiren durumlarla karşılaşabileceğini ve sabrın her dönemde önemli olduğunu şu sözlerle ifade etmektedir: “O, ister yüz yaşında, ister yirmi otuz yaşında olsun, sabır yükünü taşımalıdır” (Mevlânâ, 2015: 2/203).

Sabır, karşılaşılan olumsuz durumlar karşısında gösterilen dayanıklılık ve olumlu tutumla baş etme yeteneğini ifade eder. Bu durum genellikle zorlu ve meşakkatli bir süreci içerir (Solmaz, 2021: 1662). Bununla birlikte bireyin yaşamı anlamlandırma sürecinden başlayarak ömür boyu süren yaşamsal mücadelesinde ona destek sağlayan, denge ve uyum arayışında rehberlik eden sabır, bireyi başarıya yönlendiren ve sonrasında mutluluk hedefine ulaşmasına katkı sağlayan psikolojik bir olgudur (Doğan & Gülmez, 2014: 264).

“Saman değilim; hilim, sabır ve adalet dağıyım. Kasırğa dağı nasıl sökecek?” (Mevlânâ, 2015: 1/167). “...Sabır, amaca daha çabuk ulaştırır. ... Sabır kuşu tüm kuşlardan daha iyi uçar. ... Sabır her üzüntüyü engelleyip yok eden güzel bir nefestir. [Allah] sabrı hak ile eş kılmıştır. ‘Ve'l-Asr'ın sonunu bilinçlice oku. Hak yüz binlerce iksir yaratmıştır, [ama] insan sabır gibi [etkili] bir iksir görmemiştir” (Mevlânâ, 2015: 3/370).

“Sabrın kılavuzluğu sana kanat olunca can arş ile kürsünün zirvesine çıkar. İşte bak, sabrı Burak olup Mustafa’yı gök katmanlarının üstüne götürmüştür” (Mevlânâ, 2015: 6/914).

Mevlânâ’ yukarıdaki sözleriyle sabrın amaca ulaşmayı hızlandıran, üzüntüleri engelleyip yok eden, son derece değerli ve etkili bir erdem olduğunu vurgulamaktadır. Ayrıca, sabrın ruhsal gelişim üzerindeki olumlu etkisini, bireyin içsel derinliğine ve olgunluğuna olan katkısını da ortaya koymaktadır. Bununla birlikte sabrın Allah katındaki önemine ve insanın karşılaştığı zorluklara etkili bir çözüm sunabileceğine işaret etmektedir.

Mesnevi’deki sabır değeri ile ilgili veciz ifadeler, yukarıda yapılan açıklamalar ve benzer değerlendirmeler ışığında, manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde sabrın erdemine gereksinim duyan bireylerin zihinsel ve duygusal direncini artırmak, içsel huzuru sağlamak ve sosyal ilişkilerdeki dengeyi güçlendirmek amacıyla kullanılabilir. Sabır, bireylerin zorlayıcı durumlara başa çıkmalarına, duygusal tepkilerini kontrol etmelerine ve aceleci veya yıkıcı davranışlardan kaçınmalarına rehberlik etme potansiyeline sahiptir.

Mevlânâ’nın sabırla ilgili öğretileri, manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde bireylerin ruhsal olgunlaşmalarını destekleyerek, hayatlarında daha derin bir anlam ve denge bulmalarına katkı sağlar. Bu bağlamda, Mesnevi’deki sabır değeri ile ilgili açıklama ve sözlerin manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarında kullanımı, bireylerin hem kişisel direncini artırarak hem de sosyal ilişkilerde daha sabırlı ve anlayışlı olmalarına yardımcı olarak, daha sağlıklı ve dengeli bir yaşam sürdürmelerine zemin hazırlayabilir.

d.c. Yardımseverlik

Yardımseverlik, karşılıksız bir şekilde, içtenlikle ve gönülden gelecek gerçekleştirilen, tevazu ve sevgi temelinde şekillenen bir paylaşma eylemidir. Bu eylem, diğer kişinin çıkarlarını gözetme, egosantrik duygulardan arınma ve özveri prensiplerini içerir. Eylemin temel amacı, başkalarına fayda sağlamak olabilir. Ancak sonuç olarak muhatabın menfaati karşılanmasa dahi eylemin gerçekleştirildiği süreçteki iyi niyet esastır (Gültekin, 2021: 31). “Dememiş miydin, köre yolda yardım eden, Allah’tan yüz sevap ve ecir kazanır, diye? Körün kırk adım yürümesine yardım eden, bağışlanıp doğru yolu bulur” (Mevlânâ, 2015: 4/527) şeklindeki ifadeleriyle Mevlânâ yardımseverliğin manevi bir boyutu olan, içtenlikle ve gönülden gelerek gerçekleştirilen bir eylem olduğuna vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda yardımseverliğin tevazu, sevgi ve özveri gibi de-

ğerleri içermesi Mevlânâ'nın öğretileri ile bağdaşan bir yaklaşımı ifade etmektedir.

Ayrıca yardımseverlik, Mevlânâ'ya göre sadece maddi yardımı değil aynı zamanda merhamet, sabır ve karşılık beklemeden yardım etme gibi manevi özellikleri de içermelidir. Yani Mevlânâ'nın betimlediği yardımsever kişi, ahlaki niteliklere sahip olarak şefkat, merhamet ve karşılık beklemeden yardım etme ilkesine uygun bir şekilde hareket eder: “Hakk'ın kulları, işleri düzeltmede Hakk'ın ahlâkına sahip olup merhametli ve sabırlıdır. Zor durumda ve sıkıntılı günde şefkatli ve yardım edici olup karşılık gözetmezler” (Mevlânâ, 2015: 3/383). Dolayısıyla bireyler, başkalarına yardım ederken hiçbir karşılık beklemeden yalnızca o kişiye iyilik yapma amacıyla yardımda bulunabilirler. Bu tür yardım etme davranışına “diğerkâmlık (özgeci)” adı verilmektedir. Diğerkâm yardım, para, övgü, veya karşılık beklemeden hayır kurumlarına veya bireylere yardımda bulunma eylemini içerir (Ayten, 2009: 19).

Leibniz de yardımseverliği, sevgi ya da şefkat gösterme alışkanlığı olarak tanımlamaktadır. O'na göre sevgi ya da şefkat göstermek, başka birinin mutluluğundan haz almak veya başkasının mutluluğunu kendi mutluluğu olarak kabul etmektir. Adaletli bir birey sadece diğerlerine karşı yardımseverlik hissi gütmez. Aynı zamanda diğerlerinin iyiliği için aktif olarak girişimlerde bulunur (Kahveci, 2008: 263, akt. Sarıyer, 2011: 257).

“Yardım güneşi parlamıştır da ümitsizleri kendisiyle aydınlatmıştır” (Mevlânâ, 2015: 6/856). “Âlemde mazlumların imdadına yetişen aslan yürekli adamlar vardır. Onlar, mazlumların sesini duyduklarında hemen Hakk'ın rahmeti gibi yardıma koşarlar. Dünyanın çökmesine engel olan bu sütunlar, gizli hastalıkların bu tabipleri... Katıksız sevgi, adalet ve rahmet olup Hak gibi sebepsiz ve rüşvetsiz [yardım edici]dirler. Durup dururken neden ona yardım ediyorsun, dense, der ki onun çaresizliği ve acısı yüzünden” (Mevlânâ, 2015: 2/242).

Yukarıda yer verilen Mevlânâ'nın ifadelerinde yardımseverlik eylemleri, insani erdemlerin zirvesi olarak görülür ve ilahi rahmetin bir yansıması olarak değerlendirilir. Bu bağlamda adalet ve merhamet anlayışını, insanın etik ve manevi gelişiminin temel taşları olarak ortaya koyar.

İnsanlar arasındaki yardımlaşmanın temelinde verme bilinci kritik bir rol oynamaktadır. Bu bilinç, yalnızca finansal katkı ile sınırlı dar bir bakış açısından değil zaman, enerji, bilgi, mal gibi çeşitli unsurları geniş bir perspektifte sunma eylemiyle değerlendirilebilir (Fersahoğlu, 2001: 145). Aynı zamanda iyilik ve yardım etme davranışı bireyin mutluluğuna

katkı sağlamaktadır (Karsh, 2022: 60). Bu bağlamda Mevlânâ'nın "Neşenin canımızla bir araya gelmesinden iyilik ve yardımlarımız doğar" (Mevlânâ, 2015: 2/215) ifadesinde temelde insanlar arasındaki yardımlaşmanın özünde içtenlik ve bireylerin duygusal zenginliğinin bulunduğu vurgulanmaktadır. Bu, sadece finansal yardımı değil aynı zamanda insanların içsel zenginliği, sevgi ve neşe paylaşımını içeren bir yardımlaşma anlayışını yansıtmaktadır.

"Yardımanın seni geliştirir onu değil..." (Mevlânâ, 2015: 5/700) ifadesinde ise bireyin başkalarına yardım etmesinin, bu davranışın bir sonucu olarak kişinin duygusal ve manevi yönden zenginleştiği, bu süreçte kendi mutluluğunu artırdığı bir perspektifi yansıtmaktadır. Dayanışma halinde olmak, insanlara yardım yapmanın gerekliliğini içerir ve bu bağlamda yardımseverlik değerinin temelinde insan sevgisi vurgulanır (Güzel Candan & Ergen, 2014: 153-155).

Toplum içinde bireyler arasındaki bağlılığı güçlendiren, eksiklikleri gideren ve boşlukları dolduran duygu, yardımseverliktir. Yardımseverlik, toplumda dayanışmanın ve bağlılığın bir sonucu olarak ortaya çıkan bir dizi davranış bütünüdür ifade eder. Bir toplumun sürdürülebilirliği, toplum içindeki dayanışmanın ve bireylerin yardımseverlik değerini sergileyerek bu değeri davranışa dönüştürmelerine bağlıdır. Esas olan çok vermek değil, bu yardımsever eylemleri gönülden ve içten bir şekilde gerçekleştirmektir (Aktepe, 2010: 65-66).

"Duvarların yardımı olmasa evler ve ambarlar nasıl yükselir? Her duvar birbirinden ayrı olsa, tavan havada asılı olarak nasıl durur? Mürekkebin, kalemin yardımı olmasa kâğıtların üstüne nasıl yazı yazılır?" (Mevlânâ, 2015: 6/793). Mevlânâ bu bağlamda metaforlar aracılığıyla, birbirinden ayrı unsurların işbirliği yaparak bir bütünlük oluşturması gerekliliğini ifade eder. Duvarlar, evleri destekler; duvarlar birbirine bağlıdır ve bir arada durmaları, bir yapıyı oluşturmaları gerekmektedir. Benzer şekilde mürekkep ve kalem, birlikte çalışarak kâğıda anlam ve ifade katmaktadır. Dolayısıyla Mevlânâ'nın bu sözleri, toplumsal dayanışmanın önemini vurgulayarak bireylerin birbirine yardım etmesi gerektiği fikrini beyan etmektedir.

Mesnevi'deki yardımseverlik değeri ile ilgili veciz ifadeler, yukarıda yapılan açıklamalar ve benzer değerlendirmeler ışığında, manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde yardımseverlik konusunda gereksinimi olan bireylerin hem içsel huzurunu hem de toplumsal dayanışma ruhunu güçlendirmek amacıyla kullanılabilir. Yardımseverlik, bireylerin başkalarının ihtiyaçlarına karşı duyarlılığını artırarak, bencilce veya kayıtsız davranışlardan kaçınmalarına ve empati ile hareket etmelerine rehberlik

etme potansiyeline sahiptir. Mevlânâ'nın yardımseverlikle ilgili öğretileri, manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde bireylerin ruhsal ve ahlaki gelişimlerini destekleyerek, hayatlarında daha derin bir anlam ve toplumsal uyum bulmalarına katkı sağlar. Bu bağlamda, Mesnevi'deki yardımseverlik değeri ve ilgili öğretilerin manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarında kullanımı, bireylerin hem kişisel gelişimlerine hem de sosyal ilişkilerinde daha anlayışlı ve duyarlı olmalarına yardımcı olarak, daha empatik ve anlamlı bir yaşam sürdürmelerine zemin hazırlayacaktır.

d.d. İyilik

Bireyler arasında olumlu bir atmosferin oluşturulması, toplumun barışçıl, hoşgörülü ve iyiliksever bir yapıya sahip olabilmesi için temel unsurlardan biridir. Toplum huzurunu sağlamak, bireylerin birbirlerine sevgi dolu bir bakış açısıyla yaklaşmalarına bağlıdır. Bu noktada iyilik, ihtiyacı olanlara karşı karşılık beklemeden, herhangi bir menfaat gözetmeksizin gönüllü olarak maddi ve manevi yardımda bulunma eylemini ifade eder (Aktepe & Aktepe, 2009: 198).

Mevlânâ'nın “düşman bile olsa, bu iyilik güzeldir. Çünkü iyilik sayesinde birçok düşman dost olmuştur. Dost olmasa bile düşmanlığı azalır. Çünkü iyilik düşmanlığın merhemidir” (Mevlânâ, 2015: 2/249) sözü insanların birbirine pozitif ve iyiliksever bir şekilde yaklaşmasının önemine vurgu yapmaktadır. Bu ifade toplumsal ilişkilerde olumlu bir atmosferin oluşturulabilmesi için yapılan iyiliklerin sadece dostluğa değil düşmanlık durumlarında dahi olumlu etkiler yaratabileceğini anlatmaktadır. Öyle ki insanların karşılıklı hoşgörü, sevgi ve iyilikle birbirlerine yaklaşmaları, düşmanlıkları azaltabilir ve hatta dostluğa dönüştürebilir. Bu bağlamda iyilik yapmanın toplumsal barış ve huzurun temelini oluşturabileceği düşünülür.

İyilik, aynı zamanda dayanışma ve yüce bir erdem olarak değerlendirilmektedir (Kaya, 2023: 69). Başkalarına karşı iyi davranmak, iyi ve güzel işlere öncülük etmek ve faydalı düşünceleri hayata geçirmek erdemli davranışlardan kabul edilir (Bulut, 2015: 72; Tel, 2020: 42). Mevlânâ iyilik yapmanın ve erdemli davranışlarda bulunmanın bireyin içsel huzurunu ve esenliğini artırdığına dikkat çekmektedir: “İyilik ettiğinde görürsün ki dirlik ve esenlik içinde yaşamaktasın. Ama bir kusur işleyince, bir kötülük edince, o dirlik ve zevk gizleniyor” (Mevlânâ, 2015: 6/897).

İyilik yapmak, sadece başkalarına yardım etmekle kalmaz aynı zamanda kişinin kendi iç dünyasını da zenginleştirir. Bu davranışlar insanın ruhsal denge ve huzurunu sağlar. Mevlânâ'nın ifadesinde geçen “dirlik ve esenlik içinde yaşamak” ifadesi, iyilik ve erdemli davranışların bireyin

yaşam kalitesini artırdığı, içsel bir dinginlik ve huzurun kaynağı olduğu fikrini yansıtır. Aynı zamanda Mevlânâ'nın bu sözü, kusurlu veya kötü davranışların ise içsel huzuru bozabileceğini, bu tür eylemlerin insanın yaşamındaki güzellikleri gizleyebileceğini ifade eder.

Bireyler bilgi, tecrübe, emek gibi maddi ve manevi kaynaklarını kullanarak çeşitli iyiliklerde bulunabilirler. Bu bağlamda iyilik ve menfaatin sevgiyle ve içtenlikle gerçekleştirilmesi önem arz etmektedir (Adıgüzel, 2014: 70). “O [tohum] yokluktan gelip yeşerecek [diye ummaz mı?]. Manadan haberin varsa, anla bunu. Sen de her an, yokluktan bir anlayış, bir tat, bir huzur, bir iyilik bulmayı ummadasın” (Mevlânâ, 2015: 5/649). Tohumun yokluktan gelip yeşermesi metaforuyla Mevlânâ, iyilik ve güzelliklerin, zorluklar veya yokluklar içinde bile doğabileceğine işaret eder. Bu durum manevi bir derinlik ve anlayışa sahip olanların, her an içinde buldukları koşullardan güzellikleri fark edebilecekleri ve iyilik yapmayı umut edebilecekleri anlamına gelir. Mevlânâ'nın ifadesi sadece dışsal koşullara bağlı kalmadan, içsel bir maneviyat ve anlayışla yaşamayı ve başkalarına sevgiyle, istekle iyiliklerde bulunmayı önerir. Bu düşünce, insanın yaşamında var olan yoklukları, zorlukları aşarak içsel bir huzur ve anlam bulabilmesini vurgular.

Tanrı'nın emirlerini yerine getirmek ve yasaklarından kaçınmak, temelde insanın kendini yokluğa düşmekten kurtarmak istemesiyle ilgili rasyonel bir tercih olarak değerlendirilebilir. Bu perspektife göre, başkalarına iyilik yapan birey aslında kendi iyiliği için olumlu bir eylemde bulunmuş olur (Erdem, 2020: 484-485).

“İyilik yapanlar öldüler, iyilikleri kaldı. İyilik binitini sürenlere ne mutlu. Zalimler öldüler, zulümleri kaldı. Hile ve dalavere yapan cana yazıklar olsun. Peygamber dedi, dünyadan göçüp de kendisinden geriye iyi işler kalana ne mutlu. İyilik eden öldü, ama iyiliği ölmedi. Allah katında din ve iyilik basit bir şey değildir” (Mevlânâ, 2015: 4/518). Mevlânâ, bu sözyle şu hadise işaret etmektedir: “İnsan ölünce şu üçü dışında bütün amellerinin sevabı kesilir; Sadaka-i câriye yani faydası kalıcı hayır, kendisinden istifade edilen ilim ve arkasından dua eden hayırlı evlât” (Müslim, Vasiyyet, 14).

Mevlânâ'nın ifadesinde, iyilik yapan kişinin aslında sadece başkalarına yardım etmekle kalmayıp, aynı zamanda kendi içsel huzurunu ve iyiliğini artırdığı düşüncesi ön plana çıkmaktadır. Bu, insanın kendisi için iyi olanı gerçekleştirdiği takdirde bu iyiliklerin geride kalacağı ve ölümsüzleşeceği fikrini içermektedir. Ayrıca zalimlerin ve hile yapanların öldüklerinde ancak kötü eylemlerinin geride kalacağına da dikkat çekmektedir. Mevlânâ'nın perspektifine göre Allah katında din ve iyilik, basit ve küçük

bir değer değildir. Aksine derin bir anlam ve öneme sahiptir.

İyilik yapma ve başkalarına faydalı olma hedefine yönelik en önemli erdemlerden biri, cömertlik ve infaktır (Yaşaroğlu, 2015: 96). “Ey iyilik yolunu tutan, cömertlik dalı seni çekip özüne dek yükseltir” (Mevlânâ, 2015: 2/221). Mevlânâ’nın sözünde geçen “iyilik yolunu tutan” ifadesi, bireyin hayatta iyilik yapma amacını benimseyen, cömertlik ve infak erdemlerini ön planda tutan bir karaktere sahip olduğunu; “cömertlik dalı seni çekip özüne dek yükseltir” şeklindeki ifade ise cömertliğin bireyin ruhsal derinliklerine etki ettiğini ve kişinin kendi özüne, içsel güzelliklerine daha fazla ulaşmasına olanak tanıdığını ifade etmektedir. Cömertlik, sadece maddi paylaşımlarla sınırlı kalmayıp bireyin içsel gelişimine de katkıda bulunan bir erdem olarak öne çıkmaktadır.

İslam’ın varlık, insan ve ahlak anlayışı, iyilik kavramının temelini oluşturmuştur. İslam’ın “iyilik tasavvuru”, aşkın ve metafizik değerlerle, insan onuruyla, fayda ve maslahatla, sorumluluk bilinciyle, hayatın nihai anlam ve gayesiyle birlikte şekillenmiştir. İyilikseverlikle ilişkilendirilen kavramlar temelde ‘verme’ eylemiyle ilgili olabilirken, aynı zamanda derin ve ahlaki bir çağrışıma da sahiptir (Görmez, 2015. 7-9). Mevlânâ, “Bilir misin evlat, iyiliğin karşılığı nedir? Lütuf, iyilik ve muteber bir sevaptır” (Mevlânâ, 2015: 2/263). “Peygamber der ki ‘Gelecekteki ödülün emin olan geçmişte iyilik yapar.’ Bir iyiliğe yüz karşılık olduğunu bilen, bu amaçla hemen iyilikte bulunur” (Mevlânâ, 2015: 3/447) diyerek iyilik yapmanın sadece maddi bir katkı değil, aynı zamanda manevi bir değer kazandırdığını ve Allah’ın lütfuna erişmeyi amaçladığını ifade etmektedir.

İslam’ın öğretileri çerçevesinde gelecekteki ödülü uman bir müminin, geçmişte iyilik yaparak bu ödüle ulaşma çabasında olduğunu belirtmektedir. İslam’ın iyilik anlayışında, iyiliğin karşılığının bu dünyada ve ahirette mümkün olduğu vurgulanır. Sonuç olarak, İslam’ın iyilik tasavvuru, Mevlânâ’nın sözleri ışığında, maddi ve manevi boyutları bir araya getirerek, insanın kendisi, toplumu ve Allah ile olan ilişkisi üzerinde olumlu etkiler bırakan bir dünya görüşünü yansıtmaktadır.

İhsan kavramı, insanlara yönelik iyilikte önemli bir rol oynamaktadır. İhsan, bireyin ebeveynine, eşine, çocuklarına, komşularına, akrabalarına ve genel olarak tüm insanlara iyi davranmayı, onların haklarına saygı göstermeyi ve kusurlarını bağışlamayı içerir. Karşılıksız bir şekilde hemcinslerine veya diğer yaratılmışlara iyilik yapmayı da kapsayan ihsan, Allah’ın tüm varlıklara olan iyiliğiyle benzer bir genişlikte ele alınır. Aynı zamanda ihsan, kötülüğe iyilikle karşılık verme ilkesini de barındırır. Bu yaklaşımın uygulanmasının zorluğu açıktır; ancak ihsan makamına ulaşmanın da kolay olmadığı bilinmektedir (Kara, 2014: 136-137).

“Kötülüğe karşılık sen iyilik ver” (Mevlânâ, 2015: 2/238). “...müminin yenilgisinde iyilik vardır. Misk ve amberi kırarsan bütün bir âlemi güzel kokularla doldurursun” (Mevlânâ, 2015: 3/461). Mevlânâ, bu ifadeleriyle insanın olumsuz davranışlara, haksızlıklara veya kötülöklere maruz kaldığında bile iyilikle mukabele bulunmasını ve müminin karşılaştığı olumsuz durumlarda bile içsel bir güzellik ve iyilik taşıması gerektiğini ifade etmektedir. Bu bağlamda Mevlânâ'nın sözleri, ihsan kavramının içsel bir erdem olduğunu ve kötülöklere karşı iyilikle karşılık verme prensibini benimseyerek, insanın kendisini ve çevresini olumlu bir şekilde etkileyebileceğini ifade etmektedir.

Mesnevi'deki iyilik değeri ile ilgili veciz ifadeler, yukarıda yapılan açıklamalar ve benzer değerlendirmeler ışığında, manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde iyilik konusunda gereksinimi olan bireylerin hem içsel huzurunu hem de toplumsal bağlarını güçlendirmek amacıyla kullanılabilir. Mevlânâ'nın öğretileri, iyiliği yalnızca ahlaki bir görev olarak değil aynı zamanda bireylerin ruhsal ve duygusal olgunluğa ulaşmaları için bir araç olarak sunmaktadır. Mesnevi'de iyilik, insanların birbirlerine duydukları sevgi, saygı ve şefkatin bir yansıması olarak görülür. Bu ise bireylerin sosyal ilişkilerinde denge ve uyumu güçlendirir.

İyilik değerine dair ifadeler, bireylerin karşılıksız iyilik yaparak hem kendileriyle hem de başkalarıyla daha derin bir bağ kurmalarını teşvik eder. Bu yaklaşım bireylerin yalnızca kendi çıkarlarını değil, toplumsal yararı da gözeterek hareket etmelerini sağlar. Manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde, Mesnevi'nin iyilik anlayışı, bireylerin başkalarının ihtiyaçlarına karşı duyarlılığını artırarak duygudaşlık, şefkat ve hoşgörü gibi erdemleri geliştirmelerine yardımcı olur. Böylece bireyler arasında dayanışma ve ortak bir aidiyet duygusu güçlenir. Bu da bireylerin daha sağlıklı ve dengeli bir yaşam sürdürmelerine katkı sağlayabilir.

d.e. Adalet

Adalet bir değer yargısı, bir ölkü ve bir amaç olarak temelde toplumsal yaşamın gerçeklerinden kaynaklanan bir duyguya dayanmaktadır (Çeçen, 2020: 24). Toplum içinde farklı hedeflere sahip olan bireylerin varlığı bazılarının kişisel tatmin, bazılarının ekonomik güç veya toplumsal statü arayışı ve bazılarının ise iyilik ve dostluk arayışı, çatışma ve haksızlık riskini artırabilir. Dolayısıyla adalet erdemli toplumda haksızlıkları azaltmak ve uyumlu bir yaşamı desteklemek adına hayati öneme sahiptir (Çilingir, 2018: 85).

“Adalet, paylaştıracı ve bölüştürücüdür. Şurası şaşırtıcıdır ki

[bunda] cebir ve zulüm yoktur” (Mevlânâ, 2015: 4/533). Mevlânâ bu ifadeyle adaletin toplumsal yaşamın gerçeklerinden kaynaklanan bir duygu olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda adalet toplumda haksızlıkları en aza indirerek uyumlu bir yaşamı desteklemek adına kritik öneme sahiptir. Nitekim adalet, paylaşımcı ve eşitlikçi bir kavram olarak değerlendirilirken Mevlânâ'nın ifadesinde vurgulandığı gibi zorbalık ve haksızlıkla bağdaşmayan bir prensiptir. Bu nedenle adalet toplum içindeki dengesizlikleri azaltmak ve bireyler arasındaki uyumu sağlamak için temel bir rol oynar. Adalet kavramının tanımlarında genellikle hukukla bağlantılı olduğu gözlemlenmekle birlikte bu kavram sıklıkla iyi/güzel, eşitlik, hak, hukukun temel amacı, bireysel ve toplumsal mutluluk gibi kavramlarla ilişkilendirilmiştir (Seyman Çakar, 2013: 265).

“Adalet nedir? Ağaçlara su vermek. Zulüm nedir? Dikene su vermek. Adalet bir nimeti yerli yerine koymaktır; su çeken her köke [su vermek] değil. Zulüm nedir? [Bir şeyi] uygunsuz yere koymak. Buysa ancak belâya kaynak olur” (Mevlânâ, 2015: 5/652). “O [gün] adalet günüdür ve adalet, uygun olan hükmü vermektir; ayakkabı ayak için, külah da baş içindir” (Mevlânâ, 2015: 6/842).

Mevlânâ'nın ifadeleri, adalet ve zulmü net bir şekilde tanımlayarak adalet kavramının doğasını açıklamaktadır. Adaletin, doğru yerde doğru eylemleri gerçekleştirme ve herkesin hak ettiği hakkı almasını sağlama anlamına geldiğini vurgulamaktadır. “Ağaçlara su vermek” metaforuyla, adaletin iyiliği ve yaşamı destekleyici eylemleri ifade ettiği dile getirilmektedir. Bu, adaletin toplumun refahı için gerekli olan eşitlik ve hakkaniyeti sağlama amacına işaret etmektedir. Öte yandan zulmün “Dikene su vermek” olarak tanımlanması, haksızlık ve adaletsizliğin zararlı sonuçlarını vurgulamaktadır. Adaletsizlik ve haksızlık toplumda belirsizlik, çatışma ve huzursuzluğa neden olur. Adaletin “bir nimeti yerli yerine koymak” ve “uygun olan hükmü vermek” olduğu ifadesi herkesin hak ettiği değeri görmesini ve hukukun temel amacı olan eşitliği sağlamasını betimlemektedir. Adaletin olmaması durumunda, toplumda huzursuzluk ve hoşnutsuzluk gibi olumsuz sonuçlar ortaya çıkar. Zulmün ise “uygunsuz yere koymak” olarak tanımlanması haksızlık ve eşitsizlik nedeniyle ortaya çıkan olumsuz sonuçları vurgulamaktadır.

Adalet, insanlık için temel bir değerdir ve insan yaşamının vazgeçilmez bir unsuru olarak kabul edilir. Bu kavram yüce ve mükemmel olanın arayışını temsil eder ve insanların içinde barındırdığı evrensel ve zamansız nitelikleri ifade eder (Demir, 2020: 3470). Rawls, adalet ilkelerini açıklarken, genellik ve evrensellik gibi iki temel özelliği vurgular. Adalet

ilkelerinin evrensellik açısından ele alınmasının, bireylerin hakları, özgürlükleri ve eşitlikleri gibi potansiyel mağduriyetleri ve kayıpları önlemeye yönelik olduğunu belirtir (Akt. Bağder, 2020: 114).

“Çağlar geçti, bu yeni bir çağdır. Ay, aynı aydır, ama su aynı su değil. Adalet, aynı adalettir, fazilet de aynı fazilet, ama o çağlar ve ümetler değişmiştir” (Mevlânâ, 2015: 6/886-887). Mevlânâ'nın bu sözü adalet kavramının evrensel ve zamansız niteliklerini vurgulayarak insanlık için temel bir değer olduğunu ifade eder. Bu değer, insan yaşamının ayrılmaz bir parçasıdır ve yüce ve mükemmel olanın arayışını temsil eder. Adalet, değişen çağlar ve toplumlara rağmen insan doğasının evrensel özelliklerini yansıtır. Adalet kavramıyla birlikte vurgulanan ilkeler insan hakları, özgürlükleri ve eşitlikleri gibi temel prensiplerini koruma çabasını yansıtır. Bu perspektiften bakıldığında adaletin evrensel boyutu, bireylerin potansiyel mağduriyetlerini ve kayıplarını önlemeye yöneliktir.

Adalet, farklı kültürler ve toplumlar arasında ortak bir anlayışı teşvik eder ve insanların temel hak ve özgürlüklerini güvence altına alır. Bu açıdan adalet insanlığın ortak bir arayışı olan yüce ve mükemmel olanın ifadesidir. Dolayısıyla insanların içinde barındırdığı evrensel ve her zaman geçerli olan nitelikleri yansıtır. Adaletle bağlantılı her şey yüce, kutsal ve Tanrısal olanla ilişkilendirilir (Demir, 2020: 3470). Bu bağlamda İslam dini, sağlam ve mutlu bir toplumun kurulabilmesi için adalet kavramına büyük önem atfetmektedir (Kayaoğlu, 1985: 201). Kur'an ve sünnette adalet; “düzen, denge, denklik, eşitlik, gerçeğe uygun hükmetme, doğru yolu izleme, takvaya yönelme, dürüstlük ve tarafsızlık” gibi anlamlarda kullanılmıştır (Çağrı, 1988: 341).

“Hak, şahnenin gönlüne, adalet için şöyle bir şekil ver diye ilham eder. Böylece sen de bilir ve adaletli olursun. Yoksa kadı, uygunsuz bir hükmü ve cezayı nasıl verir? Hâkim bile seçimini böyle yaparsa, hâkimlerin en üstünü olan [Allah] nasıl hükmeder? [Orasını var sen düşün]. Arpa ekersen arpadan başka bir şey bitmez. Borçlanan sensin, [borcu veren] başka kimden rehin ister? Kendi suçunu bir başkasına yüklemeye; aklını da kulağını da bu işin karşılığına ver” (Mevlânâ, 2015: 6/789) ve “Yaratıcının adalet ve lütfu, bir gülün diken önünde secde etmesini hiç uygun bulur mu?” (Mevlânâ, 2015: 2/289).

Mevlânâ'nın sözlerinde adalet kavramı, insanın iç ve dış dünyasında denge ve uyumu sağlaması gereken bir ilke olarak vurgulanmaktadır. Adalet, sadece dış dünyadaki ilişkilerde değil aynı zamanda insanın kendi iç dünyasında da gereklidir. Kişi, adaleti sağlamadan kendi iç dünyasında da huzura ve dengeye ulaşamaz. Bu bakımdan orta yolu sağlayan adalet erdemi, insanlık tarihinde en önde gelen ve vazgeçilmez bir nitelik

olarak kabul edilmektedir (Ocakzade, 2019: 38).

Mevlânâ, insanın içsel adaletini sağlamasının, dışsal dünyada da adil ve dengeli bir hayat sürmesinin temelini oluşturduğunu ifade etmekte, adaletin evrensel ve Tanrısal bir ilke olduğunu da vurgulamaktadır. Adalet, insanın yaratılışında ve evrenin düzeninde yansıyan yüce bir prensiptir. Bu nedenle adaletin sağlanması, insanın yaratılış amacına uygun bir şekilde yaşamasını ve evrensel dengeyi korumasını gerektirir. Mevlânâ'nın "Delinin elinden silahı al ki adalet ve iyilik, senden hoşnut olsun" (Mevlânâ, 2015: 4/526) şeklindeki ifadesi zarar verici veya haksız eylemleri gerçekleştiren kişilerin bu eylemlerinden alıkonması gerektiğini ve adaletin tesisiyle iyilik duygusunun artacağını vurgulamaktadır.

İslam dininde de adalet kavramı, insan haklarına saygı, eşitlik ve adil davranışlarla bireysel ve toplumsal düzende denge sağlamayı içermektedir. Dolayısıyla Mevlânâ'nın ifadesi İslam'ın adalet anlayışıyla uyumlu bir şekilde adaletin toplumsal huzur ve refah için hayati bir öneme sahip olduğunu vurgulamaktadır. Sevgi içermeyen adalet duygusu öfkeyi beslemektedir. Çünkü bilinç, reaksiyonda bulunmaz. Ancak sevgi ile vicdan beraber bulunursa yapılan değerlendirmede bilinç ortaya çıkar. Nitekim bilinçte ölçüp tartma söz konusudur (Özdoğan, 2007a: 143).

Fârâbî'ye göre de adalet sevgiye tabi olup, adaletin temel ve genel gayesi, insanın mutluluğa ulaşmasını sağlamaktır (Akşit, 2018: 23). Sevgi ve yardımseverlik başlıklarında da belirtildiği gibi Mevlânâ'nın (2015: 2/242) "Katıksız sevgi, adalet ve rahmet olup Hak gibi sebepsiz ve rüşvetsiz [yardım edici]dirler" sözü insan ilişkilerinde adaletin önemini de vurgulamaktadır. Bu ifade adaletin sevgi ve merhametle iç içe olduğunu, yardım ederken karşılık beklemeden yapılan davranışların gerçek adalet ve rahmet olduğunu dile getirmektedir. Adaletin sadece kurallar ve yasalarla değil sevgi, merhamet ve vicdanla da şekillenmesi gerektiği ifade edilmektedir. Bu perspektiften bakıldığında toplumda huzur ve mutluluk için adaletin sağlanması ve sevgiyle desteklenmesi gerektiği ifade edilebilir.

Mesnevi'deki adalet değeri ile ilgili veciz ifadeler, yukarıda yapılan açıklamalar ve benzer değerlendirmeler doğrultusunda, manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde adalet konusunda bilgiye ihtiyaç duyan ve adalet arayışında olan bireylerin adil ve dürüst kararlar almasını teşvik ederek bireysel içsel huzuru ve toplumsal uyumu güçlendirir. Manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde adalet değerinin işlenmesi bireylerin önyargılardan uzaklaşarak daha eşitlikçi ve dengeli bir yaklaşım geliştirmelerine yardımcı olur. Bu bağlamda Mevlânâ'nın adalet anlayışı, birey-

lerin hem kişisel hem de sosyal düzeyde daha adil ve uyumlu ilişkiler kurmalarını destekleyebilir.

d.f. Şükür

Şükür, Yaratıcı veya insanlar tarafından sunulan nimet ve iyilikler karşısında duyulan minnettarlık duygusunun ifadesidir. Bu, elde edilen veya erişilen nimetlere söz ve eylemle karşılık vermeyi içerir. Şükür, Allah'a itaat ederek günahlardan kaçınmak ve bireyin sahip olduğu nimetlere uygun şekilde davranmak olarak da kendini gösterir (Çağrı, 2010: 259). Bir başka ifadeyle şükür bir eylemin niyetinin takdir edilmesinden ve bu eylemin kendi için arzulanabilir veya değerli olduğu zaman yaşanan memnuniyetten kaynaklanan bileşik bir duygudur (Tsang, 2006: 199). "Sözün faydası yoksa söyleme; varsa itirazı bırak da şükürü ara. Allah'a şükretmek her boynun borcudur. Kavga etmek, yüz ekşitmek [şükür] değildir. Şükretmek sadece yüz ekşitmekse eğer, o zaman hiç kimse sirke gibi şükredici değildir" (Mevlânâ, 2015: 1/87).

Mevlânâ, Mesnevi'de Sebelilere öğüt vermek üzere Allah tarafında peygamberler gönderildiğini söyledikten sonra şu ifadesine yer vermektedir: "Oraya on üç peygamber geldi. Hepsi de yoldan sapanlara kılavuzluk etmekteydi. [Peygamberler dediler] nimet arttı, peki şükürü hani? Şükür bineğini uyursa hareketlendirin. Nimet verene şükretmek akılca vâciptir. Yoksa [Allah], sonsuz gazap kapısını açar. Kendinize gelin de keremi görün! Böyle bir nimete karşılık kim bir şükürle yetinir? Baş bağışlayıp şükür olarak bir secde ister. Ayak bağışlayıp şükür olarak bir "oturma" (ka'de) ister" (Mevlânâ, 2015: 3/399).

Mevlânâ'nın ifadesinde şükür sadece sözle yapılan bir teşekkür değil aynı zamanda içsel bir duygu ve tutumun davranışlarla ifadesidir. Bu, bireyin yaşamındaki iyilikleri fark etmesi ve takdir etmesiyle birlikte bu iyiliklere layık olmak adına doğru davranışlar sergilemesini içerir. Şükür, sadece duygusal bir tepki değildir. Bununla birlikte niyetin takdir edilmesinden kaynaklanan memnuniyetin bir ifadesidir. İnsanın iç dünyasında olumlu bir etki yaratarak manevi ve psikolojik iyilik hali üzerinde olumlu bir etkiye sahiptir. Bu duygu, içtenlikle duyulan bir minnettarlık hissiyle birlikte nimetlere layık olmak adına Yaradan'a itaat etme ve doğru davranma şeklinde de tezahür eder.

Nitekim şükür, duygusal ve bilişsel koşullar kategorisine ait bir durumdur ve bir duygu, bir tutum, bir ahlaki erdem, bir alışkanlık, bir kişilik özelliği veya başa çıkma davranışı olarak kavramsallaştırılabilir. Nezaket, cömertlik, hediyeler, vermenin ve almanın güzelliğiyle veya bir şeyi karşılıksız almayla ilişkilendirilebilir. Şükür, temel olarak bir özveri şeklinde

sunulmuş bir armağanın tanınması veya takdir edilmesi ile ilgilidir; duygunun ve bilişin belirgin olduğu bir durumdur (Emmons & McCullough, 2003: 377-378).

Şükür duygusuna sahip olmak, hayata olumlu ve değer verici bir bakış açısıyla ilişkilidir. Dolayısıyla sosyal durumları olumlu bir şekilde yorumlamayı içermektedir. Şükür duygusuna sahip olmak yaşamda olumlu bir yönelimi temsil eder. Bu açıdan da temelde olumlu psikolojik bir niteliktir (Wood vd., 2008). Şükretme eğilimi, mevcut durumun olumlu yönlerini fark ederek anın hayrını keşfetmeyi ve takdir etmeyi içerir (Özdoğan, 2007a: 50).

“[Allah] toprağa renk, özellik ve [değerli] taşlar verip çocuk huylularını bunun için savaştırır. Hamurdan deve ve aslan pişirirler de çocuklar bunlara ihtirastan ellerini ısırlırlar. Aslanla deve ağızda ekmek olur, [desen de] bu söz çocuklara etki etmez. Çocuk, bilgisizlikle zan ve kuşku içindedir. Şükür ki en azında [çocuğun] gücü azdır. Çocukların yüz türlü kavga ve âfeti vardır. Şükür ki [çocuklar] beceriksiz ve güçsüzdür. Bu edepsiz yaşlı çocuklardan yandık! Güçleri nedeniyle koruyuculara bela olurlar. Silahla cehalet bir araya gelince dünyayı yakan bir Firavun olup çıkar. A yoksul adam, noksanlarına şükret. Firavunluktan ve kâfirlikten kurtuldun çünkü. Şükür ki mazlumsun, zâlim değilsin. Firavunluktan ve her türlü fitneden güvendesin” (Mevlânâ, 2015: 6/940).

Mevlânâ'nın ifadesindeki “çocuk huylular” terimi, yaşça değil huy ve davranış bakımından çocuksu niteliklere sahip olanları temsil etmektedir. Bu kişiler olgunluğa erişmemiş, bilgisizlikle hareket eden ve doğru kararlar verme veya olumlu ilişkiler kurma konusunda eksiklikler yaşayabilirler. Dolayısıyla bu durum, yaşamlarında çeşitli kavgalar ve sıkıntılar yaşanmasına neden olabilir.

Çocukların güç ve kuvvetinin yetişkinlere göre az olması, aslında ortaya çıkabilecek problemlerin engellenmesi bakımından bir nimet olarak değerlendirilebilir. Eğer çocuklar, yetişkinler gibi güçlü olsalar çok daha büyük problemlerin ortaya çıkmasına neden olabilirlerdi. Dolayısıyla çocuk huyluların güçsüz olması, olası sorunların önlenmesi açısından bir şükür konusu olabilir. Bu bağlamda sahip olunan yoksulluk ve eksiklikler için bile şükredilmesi gerektiği önemle vurgulanmaktadır. Yaşanan olumsuzluklara rağmen sahip olunan değerleri ve potansiyeli fark etmek, duygusal iyilik halini artırır ve genel refahı güçlendirir. Bu nedenle şükür, hayata değer verme ve olumlu bir perspektifle sosyal durumları yorumlama pratiği olarak ifade edilebilir.

Bireyin dini bir başa çıkma stratejisi olarak zorluklarla karşılaştığında şükretmesi ve yaşadığı olayları kişisel bir deneyim vesilesi olarak algılaması yaşam memnuniyetini etkileyebilecek faktörler arasında değerlendirilebilir (Ayten vd., 2012: 70). “A bahtiyar, iraden olmadan sıkıntıya düşersen yoluna baş koy, şükür sadakası ver. Hak sana o sıkıntıyı verdi diye şükret. Sen yapmadın, O seni “ol” emriyle çekti” (Mevlânâ, 2015: 3/424). Mevlânâ’nın ifadesinde vurgulanan zorluklarla karşılaşıldığında şükretme eylemi, bir dini başa çıkma stratejisi olarak görülebilir. Bu bakış açısı kişinin yaşadığı olayları sadece bir sıkıntı olarak değil aynı zamanda bir deneyim ve öğrenme vesilesi olarak algılamasını içerir. Zorluklarla karşılaşan birey, bu durumu Allah’ın iradesi olarak kabul ederek şükreder. Mevlânâ’nın “Hak sana o sıkıntıyı verdi diye şükret” ifadesi, yaşanan zorlukların da güzellikler gibi insan için olduğunu görmeyi ve bu durumu kabullenmeyi tavsiye etmektedir.

Yukarıdaki perspektiften bakıldığında, bireyin yaşadığı her zorluk veya sıkıntı, onun manevi gelişimi için bir fırsat olabilir. Bu durum bireyin içsel gücünü artırabilir ve onun kişisel olgunluğuna katkıda bulunabilir. Şükür ve takdir etme kavramları genellikle birbirinin yerine kullanılırken, şükür daha geniş bir anlam çerçevesinde ele alınmaktadır. Dini başa çıkma ile şükür arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Pozitif dini başa çıkma stratejileri şükür düzeyini artırırken, negatif dini başa çıkma stratejileri ise şükür düzeyini olumsuz etkilemektedir. Bu durum, pozitif dini başa çıkma becerileri arttıkça bireylerin şükretme eğilimlerinin de yükseldiğine işaret etmektedir (Korkmaz vd., 2023: 753).

Şükür duygusuna sahip bireylerde üç belirgin özellik öne çıkar: (a) Mutluluk ve iyi oluş, (b) Prososyal davranışlar, (c) Maneviyat. Araştırmalar, şükür duygusuna sahip bireylerin daha yüksek seviyede olumlu duygulara ve yaşam doyumuna, daha düşük seviyede depresyon, kaygı ve kıskançlık gibi olumsuz duygulara sahip olduklarını; aynı zamanda daha empatik, affedici, yardımsever ve destekleyici oldukları için toplum odaklı davrandıklarını göstermektedir (McCullough vd., 2002: 113-114).

“Nimete şükretmek, nimetten daha tatlıdır. Şükre tutkun olan nimet ardınca gider mi hiç? Şükür nimetin canı, nimet kabuk gibidir. Çünkü şükür seni sevgilinin diyarına getirir. Nimet gaflet, şükür bilinç getirir. Sultana şükür tuzağıyla nimet avla. Şükür nimeti seni gözü tok ve saygın kılar da yoksula yüzlerce nimet saçarsın” (Mevlânâ, 2015: 3/406).

Mevlânâ’nın bu ifadesi, şükür duygusunun insan üzerindeki etkilerini ve sahip olduğu önemi vurgulamaktadır. Şükretmenin, nimetin kendisinden daha değerli olduğu ve şükür duyanın nimetin değerini daha iyi

anladığı ifade edilmektedir. “Şükür, seni sevgilinin diyarına getirir” düşüncesi, şükür duygusunun insanın ruhsal ve manevi yönünü güçlendirerek onu daha derin bir anlam arayışına yönlendirdiği şeklinde ifade edilebilir. Bu durumda şükretmenin bir tür bilinç ve farkındalık eylemi olduğu, kişiyi sevgilinin diyarına, yani içsel huzur ve bütünlüğe taşıdığına işaret edilir. Bu noktada şükür, nimetin gerçek değerini anlama ve yaşamın anlamını derinleştirme sürecinde bir kılavuz olarak işlev görür.

İnsanın doğasında karşılaştırma yapma eğilimi bulunmaktadır. Bu karşılaştırmalar genellikle az-çok, iyi-kötü gibi kavramlar üzerinden gerçekleşir. Birey, yaşadığı olayları, karşılaştığı durumları, diğer insanları ve kendisini çeşitli standartlara göre değerlendirir. Bu değerlendirme sürecinde birey, mevcut güzellikleri fark etmek ve sahip olduklarına şükretmek yerine, eksikliklere odaklanabilir. Ayrıca, başkalarıyla kıyaslayarak kendini daha iyi hissetme eğiliminde olabilir ve bu durumda, sahip olduklarını değerlendirirken mukayeseli bir şükretme tutumu sergileyebilir. Ancak, şükür asıl olarak mevcut anın değerini takdir etme ve bu değeri ifade etmeyle ilgilidir (Göcen, 2012: 53). Mukayeseli şükür eğilimi, bireye geçici bir tatmin duygusu sunsa da aslında şükür kavramının derinliğini azaltabilir (Özdoğan, 2007a: 50).

“Tövbeleri kabul eden [Allah] yine düğümü çözüp sakın, dedi, bu yana yönelme, kaç. Tekrar unutkanlık keleşti geldi de canınızı ateşe doğru sürükledi. A keleşti, pek unutkan ve kuşkucu olma. Yanmış kanadına bir kez olsun bak. Kurtuluşun zaman [kurtuluşun] şükürü, [tuzaktaki] yemlere meyletmemektir. Şükrettiğinde O sana düşmanın tuzak ve korkusundan uzak rızıklar verir. Sizi âzat eden nimete şükür olarak Hakk'ın nimetini anmak gerekir” (Mevlânâ, 2015: 3/406).

Mevlânâ'nın sözündeki “[tuzaktaki] yemlere meyletme” ifadesi, bireyin dikkatini ve ilgisini, yanıltıcı veya geçici tatminler sunan unsurlardan uzaklaştırmaya yönelik bir çağrıyı ifade etmektedir. Bu ifade, insanın içinde bulunduğu çeşitli durumları, diğerlerinin sahip olduklarıyla karşılaştırarak, eksikliklerine odaklanma eğiliminden kaynaklanan bir tuzak olarak yorumlanabilir.

Bazen birey, sahip olmadığı şeylere odaklanarak ve başkalarının daha iyi durumda olduğunu düşünerek kendi sahip olduklarını göz ardı edebilir. Bu durum, maddi veya manevi tatmin arayışında olan bireyleri, asıl önemli olan değerlerden uzaklaştırabilir. Mevlânâ'nın bu ifadesi, bu tür yanıltıcı veya geçici tatminlerin bireyi gerçek mutluluktan ve huzurdan uzaklaştırabileceğine dikkat çekmektedir. Hâlbuki önemli olan kişinin sahip olduklarıyla mutlu olması, *an*'ın değerini takdir etmesiyle mümkündür. Ayrıca Mevlânâ'nın vurguladığı *nimetin/kurtuluşun şükürü* ve *nimeti*

anmak kavramları, şükürün yalnızca kıyaslamalarla geçici tatmin arayışına kapılmak yerine, mevcut olanın değerini takdir etmekle ilgili olduğunu göstermektedir.

Şükür, insanın her durumda memnuniyetini ve kabullenişini göstermesi, bu tutumuyla Yüce Allah'a hamd etmesi ve övgüler sunmasıdır (Bulut, 2020: 344). Kur'an-ı Kerim'de de, bolluk içinde nimetlerin değerini bilerek şükredenlerin nimetlerinin artacağı ve ahirette de bu şükürlerinin karşılığının bolca verileceği müjdelenmektedir (İbrahim 14/7). Şükürü hayatlarının her alanında bir ilke olarak benimseyen bireyler, sadece kendi psikolojik huzurlarını sağlamakla kalmaz aynı zamanda toplumdaki diğer bireylere de bu konuda örnek olur ve onların mutluluğuna katkıda bulunurlar (Bulut, 2020: 349).

“Ona şükretme kazancının bir eşini daha göremiyorum. Çünkü Allah'ın rızıkına şükür, rızıkı artırır” (Mevlânâ, 2015: 5/703), “A güvenir dostlar, şükür sayesinde [nimetler] artar. Nitekim bitkinin içinde başka bitkiler var” (Mevlânâ, 2015: 6/934). Mevlânâ'nın bu ifadeleri, Kur'an'da da sıkça vurgulanan şükretme temasının derin bir anlayışını yansıtmaktadır. Şükretmek, bolluk içindeki nimetlerin farkında olarak onların değerini bilmek ve bu tutumun nimetlerin artmasına yol açacağını kabul etmektir. Aynı zamanda ahirette bu şükürlerin bolca karşılık bulacağı inancını da içermektedir. Mevlânâ'nın sözleri şükürün insan hayatındaki önemini ve bu duygunun hem dünyada hem de ahirette olumlu sonuçlar doğurabileceği fikrini ifade etmektedir.

Şükür, bireyin sahip olduğu nimetleri fark etmesi, bunların değerini takdir etmesi ve elindekilerin sabit kalması veya artması için gereken tutumları sergilemesidir (Demirci, 2002: 273). “Şükür, elde edileni elde tutmak için bir bağ ve çoğaltmak için bir av demektir” (Mevlânâ, 2015: 4/476). Benzer şekilde Mevlânâ, Fihî Ma Fih adlı eserinde “Şükür, bir manevî mucizedir ki, nimeti sıkıntının önüne geçirir. Şükreden bir kul, zekâsı ve kurnazlığıyla Allah'ın nimetlerinin artışını izler. O, şükredip nimetlerin artışını izledikçe, şükürü daha da çok artar.” ifadesinde bulunmaktadır (akt. Sayın, 2022: 314). Mevlânâ'nın ifade ettiği şükür kavramı, elde edilen nimetlerin korunması ve çoğaltılması için bir araç olarak tanımlanmaktadır. Bu kavram sahip olunan nimetlere değer verme, onları koruma ve artırma amacını taşımaktadır. Dolayısıyla şükretmenin sadece mevcut nimetlere değer vermekle kalmayıp gelecekteki nimetlerin artmasına da katkı sağladığı belirtilmektedir.

Mevlânâ, şükürün peygamberlerin yolu olduğunu ifade etmektedir: “O küfür inadı, maymunun âdetidir; şu şükür ve hamd edişse peygam-

berin yoludur” (Mevlânâ, 2015: 6/840). Kur’an-ı Kerim’de Nuh peygamber (İsrâ 17/3) ile İbrahim peygamberin (Nahl 16/121) şükreden bir kul olduğu vurgulanmaktadır. Mevlânâ’nın bu ifadesi ayrıca küfür ve şükür arasındaki farka vurgu yapmaktadır. “O küfür inadı, maymunun âdetidir” ifadesi, küfretmenin, inatlaşmanın ve reddetmenin bir türü olan küfrün, insanın içindeki düşük eğilimleri temsil eden bir tavır olduğunu ifade eder. Bu, insanın nankörlük ve inkâr etme eğilimiyle ilişkilendirilebilir. Öte yandan, “şu şükür ve hamd edişse peygamberin yoludur” ifadesi ise şükür ve hamd etmenin peygamberlerin rehberliği ve öğretileriyle uyumlu olduğunu belirtir.

Kur’an-ı Kerim’de Nuh ve İbrahim peygamberlerin, şükreden ve hamd eden kişiler olarak geçmeleri bu olumlu niteliklerin önemini vurgulamaktadır. Onlar nimetleri fark edip Yaradana minnettarlıkla yaklaşan ve doğru yolu takip eden örnek insanlar olarak tasvir edilir. Dolayısıyla Mevlânâ’nın ifadesi, insanın iki farklı tutumu temsil ettiğini ve bu tutumların sonuçlarının da farklı olacağına işaret etmektedir.

Mesnevi’deki şükür değeri ile ilgili veciz ifadeler, yukarıda yapılan açıklamalar ve benzer değerlendirmeler ışığında, manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde şükür gereksinimi duyan bireylerin sahip olduklarına değer vermeleri ve bu nimetlerin farkına varmaları için fırsat sunar. Şükür duygusu, bireylerin içsel huzur ve tatmin düzeylerini artırarak genel yaşam kalitelerini olumlu bir şekilde etkiler. Bu duygu, kişilerin kendilerini yeterli ve dengede hissetmelerini sağlar, psikolojik refahı destekler. Ayrıca şükür duygusu sosyal ilişkilerde de önemli bir rol oynar. Sahip olunan nimetlere karşı duyarlılık geliştirir ve empati ile anlayış seviyelerini artırır. Bu durum bireylerin çevreleriyle daha uyumlu ve olumlu ilişkiler kurmalarına katkıda bulunur.

Toplumsal düzeyde ise şükür duygusu dayanışma ve yardımlaşma eğilimlerini artırarak toplumsal bağlılık ve yardımlaşma ruhunu güçlendirir. Bu bağlamda Mevlânâ’nın şükür anlayışı, bireylerin hem kişisel tatminlerini hem de sosyal ilişkilerindeki olumlu dinamikleri artırarak daha dengeli ve anlamlı bir yaşam sürdürmelerine destek olabilir.

d.g. Hırs Kapılmamak

Hırs, TDK’da (2024): “Bir şeyi elde etmek için duyulan, önüne geçilmez derecede kuvvetli istek, aşırı tutku, öfke” olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım hırsın bireyin karakterinde olumsuz bir özellik olarak yer alabileceğini göstermektedir. Hırs, kişinin bencilce davranışlar sergilemesine ve diğer insanlara karşı saldırgan bir yaklaşım geliştirmesine yol açar.

Aynı zamanda kibir gibi diğer olumsuz niteliklerle birleşerek bireyin insanlara karşı kibirli bir tutum sergilemesine neden olur. Hırs, bireyin kendi çıkarları ile başkalarının çıkarlarının makul bir şekilde dengelenmesini engeller (Barsukova, 2015: 8).

Mevlânâ'nın "Senin hırsın, kötü iş konusunda ateş gibidir. Köz, ateşin güzel rengi sayesinde güzeldir. Kömürün siyahlığı ateşte gizlidir. Ateş sönünce siyahlık da açığa çıkar. Kara kömür senin hırsın sayesinde köz oldu. Hırs gidince, değersiz kömür kalır. O zaman kömür köz gibi görünürken, işin içinde güzellik değil, hırs ateşi vardı. Hırs, senin yaptıklarını allayıp pullamıştı. Hırs gitti ve yaptıkların kararip kaldı. Aptal olan, şeytanın süslediği koruğu olmuş zanneder. Can onun tadına bakıp deneyince, dişi kamaşıp kesmez olur. Aşırı istek yüzünden tuzak yem görünür, oysa hırs şeytanının yansımasıdır. Kendi de hamdır. Din ve iyilik işinde hırslan. Din ve iyilik,] hırs kalmayınca da güzel görünür. İyilikler, başkasından dolayı değil, özde güzeldir. Hırsın parlaklığı yitip gitse de iyiliğin parlaklığı yitmez. Dünya işindeki hırsın parlaklığı kaybolduğunda, közden geriye sıcak kömür kalmıştır" (Mevlânâ, 2015: 4/515) şeklindeki ifadelerinde hırs, geçici ve yanıltıcı bir motivasyon kaynağı olarak tanımlanmaktadır.

Yukarıdaki metinde geçen ateş metaforu, hırsın başlangıçta çekici ve motive edici bir güç olduğunu, ancak uzun vadede bireyin psikolojik ve sosyal sağlığı üzerinde olumsuz etkiler yarattığını ifade etmektedir. Hırs, bireyin davranışlarını manipüle ederek onları olduğundan daha değerli gösterir. Ancak bu yanılsama sona erdiğinde geriye sadece değersiz izler kalır. Mevlânâ, din ve iyilik işlerinde hırsın motive edici bir güç olabileceğini ve bu tür işlerin hırs olmadan da özünde değerli olduğunu belirtmektedir. Dolayısıyla hırsın dünya işlerinde yanıltıcı ve geçici bir motivasyon kaynağı olduğu, ancak kalıcı değer ve tatminin iyilik ve maneviyatta/dinde bulunduğu ifade edilmektedir.

Hırs, bireylerin günlük yaşamında etkili bir duygu olarak ortaya çıkar. Bu duygu bazen bireyleri kontrol edebilir bazen de bireyler tarafından kontrol edilmeye çalışılır. Hırsın akıl yoluyla yönetilmesi önemlidir. Aksi takdirde bu duygu olumsuz sonuçlara neden olabilir. Başarıya ulaşmada güçlü bir etken olabilir ancak kontrol edilmediğinde birey üzerinde zararlı etkilere neden olabilir. Çünkü hırslı insanlar hedeflerine ulaşamadıklarında hayal kırıklığına uğrarlar ve mutsuz olurlar. Hırslı bireyler hedeflerine ulaşamadıklarında hayal kırıklığı ve mutsuzluk yaşarlar. Ayrıca mevcut durumlarıyla yetinmeyip daha yüksek statü ve başarı arayışına girerler (Akyüz, 2019).

“Geçmiş ümmetlerin helak oluşu hep sandal ağacını öd ağacı sanmalarındandır. Aslında ayırt etme yetileri vardı, ama hırs ve açgözlülük onları kör ve sağır etti. Körlerin körlüğü uzak değildir rahmetten. Mazur sayılmayan, hırs körlüğüdür” (Mevlânâ, 2015: 4/535). “Kanaat yüzünden hiç kimse canından olmadı; hırs yüzünden de hiç kimse padişah olmadı” (Mevlânâ, 2015: 5/702).

Mevlânâ'nın sözleri, hırsın bireyin bilişsel ve duygusal işleyişine yönelik olumsuz etkilerini vurgulamaktadır. Hırs, insanın gerçekliği algılama kapasitesini zayıflatarak bireyleri yanıltıcı hedefler peşinde koşmaya sevk eder. Bu durum bireylerin irrasyonel ve zararlı davranışlar sergilemelerine neden olabilir. Mevlânâ, hırsın insana sağduyusunu kaybettirdiğini ve sonuç olarak bireyin felakete sürüklendiğini ifade etmektedir. Hırs, doyumsuzluk ve açgözlülük ile birleştiğinde bireyin tatminsizlik ve hayal kırıklığı yaşamasına yol açar. Buna karşın kanaatin, yani mevcut durumu kabullenmenin ve şükretmenin, bireyin psikolojik sağlığını koruduğu ve daha dengeli bir yaşam sürmesini sağladığı söylenebilir. Bu bağlamda hırsın kontrolsüz bir şekilde bireyin yaşamını domine etmesi, psikolojik sıkıntılara ve toplumsal uyumsuzluklara neden olabilirken, kanaat erdemi, bireyin içsel huzurunu ve toplumsal uyumunu destekler.

Alfred Adler'in bireysel psikolojisinde hırs, kendini ifade etme biçimlerinden biridir. Anti-sosyal hırs, tüm insanlığın mutluluğunu ve kültürünü yok eden kötülüklerden biridir. Hırsın temeli, başarılı olma, durumun üstesinden gelme arzusuna yol açan güç (üstünlük) arzusu ve aşağılık duygusudur (Barsukova, 2015: 9). “Hırs, gözünü kör eder, mahrum eder seni” (Mevlânâ, 2015: 5/667). Mevlânâ'nın ifadesi de hırsın bireyin gerçeklik algısını nasıl bozduğunu ve kişinin sağlıklı karar verme yetisini nasıl engellediğini vurgulamaktadır. Hırs, bireyin gözünü kör ederek, onu mantıklı düşünme yetisinden mahrum bırakır. Bu durum, bireyin hem kişisel hem de sosyal yaşamında çeşitli olumsuz sonuçlara yol açabilir. Hırsın etkisi altında kalan bireyler, kendilerini ve çevrelerini doğru değerlendiremez hale gelir. Bu da onların duygusal ve sosyal refahını olumsuz etkiler. Adler'in de belirttiği gibi hırsın temelinde yatan üstünlük arzusu ve aşağılık duygusu, bireyin sağlıklı bir şekilde kendini gerçekleştirmesini engeller.

Hırs duygusuna kapılan bir birey, dini ve ahlaki değerleri ihlal edebilir, toplumsal psikolojiyi etkileyebilir ve sosyal düzeni bozabilir. Hırs, bireyin etik normları ve toplumsal sorumlulukları göz ardı ederek yalnızca kendi çıkarlarını ön planda tutmasına yol açabilir. Bu durum, bireyin toplumsal bağları zayıflatmasına ve sosyal uyumu tehlikeye atmasına

neden olabilir. Aynı zamanda aşırı hırs, bireyin empati yeteneğini zayıflatarak diğer insanların ihtiyaçlarını ve duygularını dikkate almadan hareket etmesine sebep olabilir. Bu bağlamda hırsın kontrolsüz bir şekilde artması toplumun psikolojik ve sosyal yapısında derin yaralar açabilir (Dündar, 2022: 635). “Hırs, çirkinleri güzel gösterir” (Mevlânâ, 2015: 5/663). “Deniz ortasında otursam da testi suyunda da gözüm var benim. Dâvud gibiyim; doksan koyunum varken arkadaşımın koyununa göz diktim Aşkında hırslı olmak övünç ve yüceliktir. Senden başkası konusunda hırs ise utanç ve mahvoluştur” (Mevlânâ, 2015: 3/374).

Mevlânâ, aşk ve manevi arayışlar bağlamında hırsı övünç ve yücelik olarak nitelendirirken, dünyevi arzular ve başkalarının malı konusundaki hırsı utanç ve mahvoluş olarak tanımlamaktadır. Bu, hırsın yönlendirildiği hedefin önemini vurgulamaktadır. Aşk ve manevi değerler peşindeki hırs, bireyin kendini gerçekleştirme ve yücelme yolunda olumlu bir motivasyon kaynağı olabilir. Ancak, başkalarının malı ve dünyevi kazançlar konusundaki hırs, bireyin ahlaki değerlerini zayıflatarak toplumsal sorumluluklarını ihmal etmesine ve sosyal düzeni bozmasına yol açar. Bir başka ifadeyle Mevlânâ bu sözleriyle hırsın doyumsuzluğunu ve aşırılığını simgelemektedir. Bu, bireyin sahip olduklarıyla tatmin olmamasını ve daha fazlasını elde etme arzusunu ifade eder.

İnsanlar, yaratılışları gereği “hırs, arzu, istek, ihtiras ve öfke” gibi duygulara sahiptir. İslamiyet, bu duyguların tamamen yok edilmesini değil, kontrol altına alınmasını ve bu duygularda orta yolu benimsemeyi teşvik etmiştir (Karlı, 2012: 60). Rousseau’ya göre de “kibir, hırs ve ihtiras” gibi duygulanımlar, insanı kendini beğenme ve üstün kılma çabası içinde olan narsist bir bireye dönüştürmekle kalmaz aynı zamanda bu bireyin doğasına, topluma ve devlete yabancılaşmasına da neden olur (Evren, 2021: 215).

“Sakin, hırsın yüzünden teraziyi bırakma. Hırs ve açgözlülük seni saptıran bir düşmandır. Hırs, hepsini ister, ama hepsinden de yoksun kalır...” (Mevlânâ, 2015: 5/664). Mevlânâ’nın bu ifadesinde hırsın bireyin dengesini bozduğunu ve akıl yoluyla kontrol edilmediğinde bireyi saptıran bir düşman olduğunu belirtmektedir. “Teraziyi bırakmamak” bireyin içsel ve dışsal dengeyi koruması gerektiğini ifade eder. Hırs ve açgözlülük, bireyi daha fazlasını istemeye iterken sonuçta bireyin sahip olduklarından da mahrum kalmasına neden olur. Bu, bireyin hırsı uğruna mevcut değerlerini ve kazanımlarını kaybetmesine yol açan paradoksal bir durumu işaret eder. Dolayısıyla hırsın bu şekilde kontrolsüz kalması, bireyin psikolojik dengesini bozar ve narsistik eğilimlerin güçlenmesine neden olur.

Eski Uygur Türkçesi metinlerinde hırs kelimesi psikolojik olarak ‘hastalık’ olarak tanımlanmış ve buna bağlı olarak ‘hırs hastalığı sebebiyle acı çekmek’ anlamında cümleler kullanılmıştır (Polat, 2022: 135). “Utandıyordu utanmasına, ama hırsı utancını götürdü; hırs ejderhadır, küçük bir şey değil” (Mevlânâ, 2015: 5/615). Mevlânâ’nın bu ifadesi hırsın bireyin içsel denge ve duygusal sağlık üzerinde oluşturduğu tehdidi ortaya koymaktadır.

Utañ, bireyin davranışlarını düzenleyen bir ahlaki ve sosyal kontrol mekanizması olarak işlev görür. Ancak hırs bu utancı aşarak bireyin sağduyusunu ve etik değerlendirmelerini gölgeler. Bu durum, hırsın içsel kontrol mekanizmalarını devre dışı bırakma ve dolayısıyla sağlıklı duygusal işleyişi bozma etkisini açıklamaktadır.

Hırsın en yıkıcı sonucu; sabır, şükür ve kanaati engellemesidir (Tunç, 2011: 158). Hırs sahibi kişiler ben merkezli olup, sonuca ulaşabilmek için her şeyi göze alır. Bu kişiler hedeflenen sonucu elde edemediklerinde psikolojik olarak bir takım sıkıntılar yaşayabilir. Ayrıca hırs, kin ve düşmanlık gibi afektler, başkalarına zarar verme ve bu kişileri öldürme gibi olumsuz olaylara da sebep olabilir (Necati, 1998: 82-83). “Hırs ise kördür; insanların kusurlarını inceden inceye görüp tek tek söyler” (Mevlânâ, 2015: 3/397). Hırs ve heves yüzünden ihtiyatı terk eden kuşun durumunun vehameti:

“Yine bir kuş, bir duvarın üstüne konmuş, bir tuzaktaki yemlere göz dikmişti. Bir yandan ovaya bakarken bir yandan da hırs bakışı onu yeme çekiyordu. Bu bakış öbür bakışla mücadele edip birden bire onu akıldan yoksun bıraktı. Bir başka kuşsa bu ikirciği bırakarak [yemden] bakışlarını ayırıp ovaya yöneldi. Ne mutlu onun kanatlarına, bravo ona! Bütün özgürlere önder oldu sonunda. Onu önder edinen kurtulup güven ve özgürlük makamına yerleşir. Çünkü onun kalbi, uzak görüşlülerin sultanıdır. Gül bahçesiyle kırlar onun konağıdır. İhtiyat ondan razı, o ihtiyattan razı. [Sen de] karar vereceksen böyle karar ver. Defalarca hırs tuzağına düşüp boynunu kılıca teslim ettin... Yine de tövbeleri kabul eden lütuf sahibi, tövbeni kabul ederek seni azat edip sevindirdi” (Mevlânâ, 2015: 3/405). “Gıda ve ekmek, canın dayanağı olduğu için insan önce ekmek peşinde koşar. Hırs ve istekle canını dişine takarak kazanmak ve gasbetmek için çabalayıp yüz türlü hileye başvurur” (Mevlânâ, 2015: 4/517). “...hırsı çok olanın yarası da çok olur” (Mevlânâ, 2015: 5/654).

Mevlânâ’nın ifadeleri, hırsın bireyin algılarını çarpıtarak başkalarının kusurlarını abartılı şekilde görmesine neden olduğunu vurgulamaktadır. Bu durum, empati yeteneğini zayıflatır ve sosyal ilişkilerde eleştirel bir tutumun benimsenmesine yol açar. Hırs, bireyin sağduyusunu devre

dışı bırakır ve onu riskli durumlara sürükler. Ayrıca, geleceği gözetken kararlar almayı engelleyerek kısa vadeli kazançlara odaklanmasına neden olur. Hırs aynı zamanda bireyi etik olmayan davranışlara yönlendirir ve kişisel ahlakını göz ardı etmesine sebep olur. Sonuç olarak aşırı hırs tatminsizlik, stres ve kaygı düzeylerinin artmasına neden olabilir.

Bencil kişilik özellikleri arasında hırs ve kıskançlık öne çıkmaktadır. Rekabetçi ortamlarda, bireyler genellikle hırslı davranışları tercih etmektedirler. Bu durum, insanların hırs ve kıskançlık eğilimlerinin, rekabetçi koşullarda daha belirgin hale geldiğini göstermektedir (Ardıç, 2019: 62-63).

“Onlar altın hırsıyla acele içinde koşuyorlar, akıllarıysa hayır, daha yavaş olun diyordu. Hırs boşu boşuna seraba doğru koşar. Akılsa, iyi bak, o su değil der. [Ama] hırs galip gelmiş, altın can kesilmişti. Aklın feryadı o anda duyulmaz olmuştu. Hırsları, gürültü patırtıları yüz kat artmış, aklın hikmeti ve işareti gizlenmişti. Böylece aldanma kuyusuna düşecek, işte o zaman hikmetin kınayışını duyacaklardı” (Mevlânâ, 2015: 5/689).

Mevlânâ'nın ifadeleri, hırsın mantıklı düşünme süreçleri üzerindeki etkilerini ve kişiyi yanıltıcı hedeflere yönlendirme eğilimini ortaya koymaktadır. Hırs, bilişsel süreçleri bozarak, bireyi aceleci ve dikkatsiz davranışlara sevk eder. Bu durum mantıklı düşünme ve akıl yürütme yeteneklerini zayıflatır. Dolayısıyla bireyin olayları objektif bir şekilde değerlendirmesini engeller. Sonuç olarak birey hatalı kararlar alabilir ve pişmanlık yaşayabilir. Hırs, bireyi yanıltıcı hedeflere yönlendirerek mantıklı düşünme süreçlerinden uzaklaştırır ve kişiyi kişisel arzularına odaklanmaya yönlendirir.

Aşırı hırs, bireylerin sevgi ve empati duygularını olumsuz yönde etkiler. Bu duygu, bireylerin sevgi ve bağlılık hislerinden uzaklaşmalarına neden olarak toplumsal ilişkilerdeki derinlik ve anlamı azaltır (Aral & Kadan, 2022: 14-15). “Gözü arkada kalış, hırs ve açgözlülüktendir. Yüzünü yola çevirmekse doğruluk ve duadandır” (Mevlânâ, 2015: 2/238). Mevlânâ'nın bu sözü, hırsın bireyin içsel denge ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkilerini ortaya koymaktadır.

Hırsın, kişinin başkalarıyla olan ilişkilerini olumsuz yönde etkileyerek duygusal bağlarını zayıflattığı ifade edilmektedir. Bireylerin hırslı olması, diğer insanlara karşı duyulan sevgi ve saygıyı gölgeleyebilir ve kişinin kendi çıkarlarını ön planda tutma eğilimini artırabilir. Aşırı hırs, bireyin etik değerlere uygun davranış yeteneğini zayıflatabilir. Mevlânâ, bu ifadeyle bireyin içsel dengeyi korumak için hırsı kontrol altında tutması gerektiğini vurgular. Bu bağlamda, hırsın sevgi ve doğruluk gibi olumlu

duygularla uyumlu bir şekilde dengelenmesi, kişinin sağlıklı ve dengeli ilişkiler kurmasına katkıda bulunabilir.

Mesnevi'deki hırs ile ilgili veciz ifadeler, yukarıda yapılan açıklamalar ve benzer değerlendirmeler ışığında manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde bireyleri hırs yerine azimle hareket etmeye sevk edebilir. Hırsa yerine azimle hareket etmek bireylerin daha objektif ve dengeli kararlar almasını sağlar. Bu da onların psikolojik iyi oluşlarını artırır ve stres ile kaygı düzeylerini azaltır. Azimde insanlığa hizmet duygusu baskınken, hırsta kendine hizmet duygusu baskındır (Özdoğan, 2007a). Mevlânâ'nın hırsa kapılmamak anlayışı, bireylerin kendi içsel huzurlarını koruyarak, sağlıklı ve sürdürülebilir ilişkiler kurmalarını teşvik eder. Bu bağlamda hırs yerine azimli davranışlar sergilemek bireylerin hem kişisel tatminlerini hem de sosyal uyumlarını artırarak daha dengeli ve anlamlı bir yaşam sürmelerine katkı sağlar.

Manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarında erdem ve değerlerin bireylere aktarımı ikili görüşmeler ve değer odaklı grup toplantıları şeklinde gerçekleştirilmektedir. Bu uygulamalarda, bireylerin manevi ihtiyaçlarını karşılamak için belirlenen değerler ön plana çıkarılmaktadır. Erdem ve değerlerin bireye aktarımı, manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde hem içsel huzurun sağlanmasına hem de bireyin yaşamına anlam katmasına katkı sağlamaktadır. Bu tür uygulamaların, bireylerin iyi oluşlarını desteklemek, duygusal dayanıklılıklarını artırmak ve manevi yönden güçlenmelerine destek olmak açısından önemli bir rol oynadığı görülmektedir (Dağcı, 2020; Niyazibeyoğlu, 2021; Başar, 2021; Şeker, 2022; Gürbüz, 2023).

S o n u ç

Bu makalede, manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde Mevlânâ'nın Mesnevi adlı eserinin temel bir kaynak olarak kullanımı, sahip olduğu terapötik değer kazandırma potansiyeli bağlamında ele alınmıştır. Manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarında disiplinlerarası bir yaklaşımla ayetlerin ve hadislerin yorumlanması, metaforların, kıssaların ve hikâyelerin kullanılması, değerlerin birlikte yorumlanması gibi yöntemlerin yanı sıra sanatsal çalışmalar, bibliyoterapi, grup ve bireysel çalışmalar gibi farklı tekniklerin uygulanabilirliği tartışılmıştır. Bu bağlamda, Mesnevi'de yer alan hikâyelerin, veciz sözlerin ve öğretilerin manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde nasıl kullanılabileceği ve Anadolu bilgeliliğinin bu alandaki rolü detaylı bir şekilde incelenmiştir.

Makalede, Mevlânâ'nın öğretilerinin bireylerin manevi güçlenme

ve içsel dönüşüm süreçlerine katkı sağlama potansiyeli, manevi danışmanlık ve rehberlik perspektifinden değerlendirilmiştir. Anadolu bilgeliği geleneğiyle uyumlu olarak, manevi danışmanlık ve rehberliğin bireylerin içsel huzur, ruhsal denge ve toplumsal uyumu geliştirme üzerindeki etkisine vurgu yapılmıştır. Bu kapsamda, Mesnevi'deki öğretilerin bireylerin manevi ve psikolojik iyi oluşlarını destekleme sürecinde değerlerin nasıl bir aracı rol üstlenebileceği ortaya konmuştur.

Çalışmanın yöntem kısmında literatür taraması, içerik analizi ve psikolojik yorumlama teknikleri kullanılarak manevi danışmanlık ve rehberliğin teorik temelleri ile uygulama yöntemleri incelenmiş, Mevlânâ'nın öğretilerinin manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerine entegrasyonu değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda, bireylerin yaşamlarına anlam katmayı, güçlü yönlerini keşfetmelerini sağlamayı ve psikolojik iyilik hallerini geliştirmeyi hedefleyen bir yaklaşımın önemine dikkat çekilmiştir.

Pozitif psikolojinin temel hedefleriyle uyumlu olarak, bu çalışma, bireylerin yaşamlarının olumlu yönlerini geliştirerek daha tatmin edici bir hayat sürmelerine olanak tanıyacak bir materyal içeriği önerisi sunmaktadır. Mevlânâ'nın sevgi, sabır, yardımseverlik, iyilik, adalet, şükür ve hırsa kapılmamak gibi öğretilerinin bireylerin içsel dönüşüm süreçlerini ve psikolojik sağlıklarını desteklemedeki potansiyeli vurgulanmıştır. Bu değerlerin, bireylerin yaşam kalitesini artırmada ve içsel dengeyi sağlamada etkin bir yöntem olarak kullanılabilirliği belirtilmiştir.

Sonuç olarak, Mevlânâ'nın *Mesnevi* adlı eserindeki öğretiler, manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarında bireylerin hem kişisel gelişimlerine hem de toplumsal uyumlarına katkı sağlayabilecek özgün ve etkili bir yöntem olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, manevi danışmanların bireylerin ihtiyaç analizine dayalı olarak uygun değer seçimleri yapmaları ve içerikler hazırlamaları, danışmanlık süreçlerinin etkililiğini artırabilir. Mevlânâ'nın felsefesinin, bireylerin etik ilkelere uygun davranış geliştirme, toplumsal uyum sağlama ve yaşam tatmini düzeylerini artırmada bir rehber olarak benimsenmesi önerilmektedir.

Kaynaklar

Adıgüzel, A. (2014). İnsanlık onurunu koruma ve kırma arasında hayırseverlik anlayışı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 69-92.

Ak, M. (2023). Mevlana'nın eserlerinde bilişsel terapi. *Selcuk Medical Journal*, 39(4), 198-205.

Ak, M., Eşen, E., & Özdengül, F. (2014). Mevlana penceresinden bilişsel terapiler. *Bilişsel Davranışçı Psikoterapi ve Araştırmalar Dergisi*, 3, 133-141.

Akın, A., & Eker, H. (2012). Duyarlı Sevgi Ölçeği: Geçerlik ve güvenirlilik çalışması. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(1), 75-85.

Akşit, M. (2018). Fârâbi düşüncesinde bir erdem olarak adalet. *İğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15, 23-40.

Aktepe, V. (2010). *İlköğretim 4. sınıf sosyal bilgiler dersinde "yardımseverlik" etkinlik temelli öğretimi ve öğrencilerin tutumlarına etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Aktepe, V., & Aktepe, L. (2009). Öğrencilerde iyilik yapma bilincini yerleştirmede kullanılacak metotlar ve öneriler. *I. Ulusal İyilik Sempozyumu Bildiri Kitabı* (Elazığ, 20-21 Haziran 2009), (ss. 197-203). Elazığ Millî Eğitim Müdürlüğü Yayınları.

Akyol, A. (2012). Ahlâk-ı Nâsırî'de ahlak ve siyaset ilişkisi: Sevgi erdemi merkezli bir okuma. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 10(24), 7-30.

Akyüz, A. (2019). *Passion and ambition in great expectations by Charles Dickens*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aral, N., & Kadan, G. (2022). Günümüzde azalan sevgi ve saygının evrim (transcendence) filminden yola çıkılarak incelenmesi. *2. Uluslararası Sinema Sempozyumu Bildiri Kitabı* (8-11 Mart 2022). (ss. 3-19). Lefkoşa: Yakın Doğu Üniversitesi Yayınları.

Ardıç, M. (2019). *Modernite ve bencillik*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Atasever, A. N. (2024). Varoluşçu psikoterapi ve Mevlâna Celâleddin-i Rumi. *Eğitim ve Toplum Araştırmaları Dergisi*, 11(1), 100-124

Ayten, A. (2009). *Prososyal davranışlarda dindarlık ve empatinin rolü*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ayten, A., Göcen, G., Sevin, K., & Öztürk, E. E. (2012). Dini başa çıkma, şükür ve hayat memnuniyeti ilişkisi: hastalar, hasta yakınları ve hastane çalışanları üzerine ampririk bir araştırma. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 12(2), 45-79.

Ayvaz, M. (2018). Mevlânâ Celâleddîn Rûmî'nin ahlak öğretilerinde mutluluk. *Sinop Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 87-108.

Bağder, M. M. (2020). John Rawls'un adalet düşüncesinin oluşum şartları üzerine. *Felsefe Arkivi*, 53, 105-121.

Baltaş, A. (2018). *Hayalini yorganına göre uzat*. Remzi Kitabevi.

Barsukova, O. V. (2015). Bad ambition. *Journal of Process Management-New Technologie*, 3(4), 8-11.

Başar, S. (2021). *Gebelik sürecinde kadınlara yönelik olarak hastanede manevi bakım uygulamaları (İzmir örneği)*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Belen, F. Z. (2014). *Manevi danışmanlıkta bibliyoterapi tekniği ve uygulanması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Bulut, H. (2020). Kur'an bağlamında sabır ve şükür ilişkisi. *Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 16, 338-355.

Bulut, H. İ. (2015). Semavi dinlerin ortak ahlak değerleri ya da evrensel değerler. *Yakın Doğu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 65-81.

Caldeira, S., & Hall, J. (2012). Spiritual leadership and spiritual care in neonatology. *Journal of Nursing Management*, 20(8), 1069-1075.

Çağırıcı, M. (1988). '*Adalet*' maddesi. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi-1, (ss. 341-343). TDV Yayınları.

Çağırıcı, M. (2010). '*Şükür*' maddesi. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi-39, (ss. 259-261). TDV Yayınları.

Çağlar, E., & Arslan, M. A. (2020). "Değer" tasnifi ve Mevlânâ'nın Mesnevisinde değerler. *International Journal of Language Academy*, 8(4), 324-338.

Çeçen, A. (2020). *Adalet kavramı*. (5. Baskı). Astana Yayınları.

Çelimli, Ç., & Güldal, Ş. T. (2016). Manevi yönelimli danışmanlık ile psikoterapi yöntem ve teknikleri: Doğu ve Batı'dan örnekler. [içinde] *Manevi Yönelimli Psikoterapi ve Psikolojik Danışma*. Ed. H. Ekşi ve Ç. Kaya. (ss. 99-122). Kaknüs Yayınları.

Çilingir, L. (2018). Platon'dan Tusi'ye sevgi siyaseti. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 8, 73-96.

Çubukçu, İ. A. (1983). Mevlana ve felsefesi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 26(1-4), 97-118.

Dağcı, A. (2020). *Huzurevi yaşlılarının manevi gereksinimlerinin belirlenmesi ve değer odaklı manevi bakım programının umut, psikolojik iyi oluş ve tanrı algısı düzeyleri üzerindeki etkililiğinin değerlendirilmesi*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Damar, M. (2020). *Mesnevî hikâyelerinde manevi bakım unsurları*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Demir, A. (2020). Hangi adalet, kime göre neye göre?. *International Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 7(62), 3470-3486.

Demir, R., & Türk, F. (2020). Pozitif psikoloji: Tarihçe, temel kavramlar, terapötik süreç, eleştiriler ve katkılar. *Humanistic Perspective*, 2(2), 108-125.

Demirci, M. (2002). Kur'an-ı Kerim ışığında sabır kavramı. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(12), 263-285.

Demirkol, M. (2015). Barışın inşasında sevgi ve adaletin gücü. *International Journal of Sport Culture and Science*, 3(4), 416-424.

Doğan, M. (2014). Dinlerde ve İslam kültüründe sabır. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 3(5), 93-130.

Doğan, M. (2017). Karakter gücü olarak sabır ve psikolojik iyi oluş ilişkisi. *Journal of Happiness & Well-Being*, 5(1), 134-153.

Doğan, M., & Gülmez, Ç. (2014). Sabır Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlanması: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 42, 263-280.

Doğan, S. (2022). Psikolojik danışmanlık ve rehberlikte ney (Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde) metaforu ile telkin. *Kalem Uluslararası Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 12(1), 87-105.

Dündar, M. (2022). Kur'an'da "Kâbil-Hâbil kıssası" bağlamında hırs meselesinin tahlili. *Journal of Islamic Research*, 33(2), 617-636.

Düzgün, Ş. A. (2011). Sevginin istismarı ve sevgide aşırılık (kültürler). *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 19-40.

Düzgüner, S., & Ayten, A. (2020). *Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri temel bilgiler kılavuzu*. Ed. S. Düzgüner ve A. Ayten. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Düzgüner, S., & Soykök, M. (2020). *Gençlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri*. Ed. S. Düzgüner. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Ekici, M. (2006). *Hıristiyanlık'ta ve İslam'da sevgi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Emmons, R. A., & McCullough, M. E. (2003). Counting blessings versus burdens: an experimental investigation of gratitude and subjective well-being in daily life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(2), 377-389.

Erdem, E. (2020). İyilik ve sonsuzluk: Mâtürîdî ve Debûsî'nin metafiziğinde ölüm ve hayatın anlamı. *Kader*, 18(2), 470-487.

Esed, M. (1999). *Kur'an Mesajı: Meal-Tefsir*. (5. Basım). (Çev. C. Koytak ve A. Ertürk). İşaret Yayınları.

Evren, M. (2021). Jean Jacques Rousseau'da uygarlığın duygulara negatif yansımaları. *Felsefe Dünyası*, 1(73), 208-226.

Fersahoğlu, Y. (2001). Yetişkinlerin din eğitim ve öğretiminde yardım etme bilinci. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20, 145-159.

Fromm, E. (1985). *Sevme sanatı* (çev. I. Gündüz). Say Yayınları.

Göcen, G. (2012). *Şükür ve psikolojik iyi olma arasındaki ilişki üzerine bir alan araştırması*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Görmez, M. (2015). Ramazan ve iyilik. [çinde] *İyilik -Bu Ramazan ve Her Zaman-*. Ed. Y. Salman. (ss. 7-11). DİB Yayınları.

Gültekin, M. (2021). *Yardıms severlik değeri ve psiko-sosyal işlevleri: Kur'an ayetleri bağlamında bir inceleme*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Gürbüz, A. (2023). *Almanya'da yaşayan Türk göçmen ailelerin 18-28 yaşlarındaki çocuklarına yönelik değer odaklı manevi güçlenme ve bakım programının etkililiğinin incelenmesi: Frankfurt Viernheim örneği*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Güzel C. D. & Ergen, G. (2014). 3. sınıf hayat bilgisi ders kitaplarının temel evrensel değerleri içermesi bakımından incelenmesi. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 134-161.

İştan, İ. (2018). Hz. Mevlâna düşüncesinde barış kavramının sûfi psikolojisi açısından tahlili. *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 2(1), 23-40.

Kahveci, K. (2008). Erdemlerin belirlenmesinde aklın ve Tanrı'nın rolü. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(40), 263-270.

Kara, E. (2020). Farkındalık ve kabullenme psikoterapilerinin temel stratejileri ve İslam. *Eskişeyni*, 40, 377-406.

Kara, İ. (2014). Din hizmetlerinde kalite bağlamında "ih̄san" şuurunun yeri ve önemi. *Diyanet İlmî Dergi*, 50(2), 131-144.

Karşlı, N. (2012). Dindarlık ve öfke kontrolü ilişkisi üzerine tecrübî bir araştırma. *EKEV Akademi Dergisi*, 16(50), 57-70.

Karşlı, N. (2020). Üniversite öğrencilerinde sabır ve dindarlık ilişkisi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17, 52-72.

Karşlı, N. (2022). Genç ve yetişkinlerde yardıms severlik ve dindarlık. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21, 60-84.

Kaval, M. (2013). Yunus Emre ve Mevlâna'nın eserlerinde insan ve tekâmülü. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(2), 101-122.

Kaya, S. (2023). Türklerde adalet ve iyilik (faydacılık) değerleri üzerine bir inceleme (X-XI. Yüzyıl). *Katre International Human Studies Journal*, 8(2), 60-73.

Kayadibi, F. (2002). Sevgi faktörünün eğitim verimliliği üzerine etkisi. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, 5, 33-50.

Kayadibi, F. (2007). Mevlâna'da sevgi, birlik ve barış. *Journal of Istanbul University Faculty of Theology*, 16, 1-20.

Kayaoğlu, İ. (1985). İslâm'da adalet mefhumu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 27(1-4), 201-206.

Korkmaz, S., Akyürek, R., & Karaçalı, M. (2023). Dini başa çıkma, şükür, takdir etme, endişe ve anksiyete ilişkisi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(2), 738-766.

McCullough, M. E., Emmons, R. A., & Tsang, J. A. (2002). The grateful disposition: A conceptual and empirical topography. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(1), 112-127.

Mevlânâ, Celaleddin Rumi. (2015). *Mesnevî-i Ma'nevî* (çev. D. Örs & H. Kırılancı). Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. (1956). *el-Câmi' u's-Sabih*. nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâki. Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabiyye.

Necati, M. O. (1998). *Kur'an ve psikoloji*. (çev. H. Aydın). Fecr Yayınevi.

Niyazibeyoğlu, T. (2021). *İç-dış başarı ve maneviyat ilişkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Ocazkade, H. H. (2019). Tûsî ve Kınalızâde'de bir devlet ahlakı olarak sevgi erdemi. *Talim*, 3(1), 31-48.

Özdoğan, Ö. (2005). Ruhsal yaklaşım ve insan: Türkiye'de bir uygulama örneği. *Tasavvuf: İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi*, 6(15), 137-152.

Özdoğan, Ö. (2007a). *Mutluluğu seçiyorum*. (3. Baskı). Özdenöze Yayınları.

Özdoğan, Ö. (2007b). *İsimsiz bayatlar*. (3. Baskı). Ankara: Özdenöze Yayınları.

Özdoğan, Ö. (2008). İnsana manevi-psikolojik yaklaşım. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49(2), 77-102.

Özdoğan, Ö. (2010). *Aşkın yanımız maneviyat*. (2. Baskı). Özdenöze Yayınları.

Özdoğan, Ö. (2019). Değer odaklı manevi güçlenme ve bakım programının geliştirilmesi ve uygulanması. [içinde] 5. *Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi Kitabı*. Ed. Özcan Güngör (ss. 913- 918). Sageya Yayınları.

Polat, M. (2017). Yûnus Emre düşüncesinde bir eğitim modeli olarak "insân-ı kâmil": Konuya öğretim programlarının kültürel ve felsefi temelleri bağlamında bir yaklaşım. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 29-42.

Polat, Ü. (2022). Eski uygurcada ağıg, ig, kegen, kem, tikiğ, toğa "hastalık, ağrı, sızı": soklık: hırs, hastalıkların en şiddetlisidir. *TURÜK Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi*, 10(29), 129-149.

Rawls, J. (2009). *A theory of justice*. Harvard University Press.

Sarıyer, N. (2011). Hayırsever tüketici davranışı: Çanakkale örneği. *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, 6(2), 255-268.

Sayın, E. (2022). Tasavvufî düşüncenin modernizmin ürettiği psiko-sosyal düşünce akımlarına karşı alternatif anlayış tarzları. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 22(2), 308-324.

Seligman, M., & Csikszentmihalyi, M. (2000). Positive psychology: An introduction. *American Psychologist*, 55, 5-14.

Seyhan, B. Y. (2015). *Dindarlık ve kişilik açısından sabır*. Emin Yayınları.

Seymen Çakar, A. (2013). Adalet mülkün temeli midir? *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 106, 261-276.

Sinclair, S., Bouchal, S. R., Chochinov, H., Hagen, N., & McClement, S. (2012). Spiritual care: how to do it. *BMJ Supportive & Palliative Care*, 2(4), 319-327.

Solmaz, S. (2021). En büyük kâr “sabır”. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 5(4), 1646-1667.

Şeker, Ş. (2022). *Göçmenlere değer odaklı manevi güçlenme ve bakım programının uygulanması: Almanya örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Tavşancıl, E., & Aslan, A. E. (2001). *İçerik analizi ve uygulama örnekleri*. Epsilon Yayınları.

TDK. (2024). *Hırs*. <https://sozluk.gov.tr>.

Tel, M. (2020). İyilik ve spor. *Spor Eğitim Dergisi*, 4(2), 42-52.

Tsang, J. A. (2006). The effects of helper intention on gratitude and indebtedness. *Motivation and Emotion*, 30, 198-204.

Tunç, S. (2011). Mesnevi’de rahmet kapısını kapatan hırs. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 25, 157-180

Wood, A. M., Maltby, J., Gillett, R., Linley, P. A., & Joseph, S. (2008). The role of gratitude in the development of social support, stress, and depression: Two longitudinal studies. *Journal of Research in Personality*, 42(4), 854-871.

Yaşaroğlu, M. K. (2015). Gönülden gelen paylaşım: Bir iyilik türü olarak cömertlik ve infak. [içinde] *İyilik -Bu Ramazan ve Her Zaman*. Ed. Y. Salman. (ss. 81-100). DİB Yayınları.

Yüksel, A. Ş. (2011). *Psikoterapötik bir teknik olarak hikâye ile tedavi: Mevlânâ'nın Mesnevi'si örneği*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 10 • Aralık 2024 • 131-154
Issue: 10 • December 2024 • 131-154

Gençlere Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri: Manevi Danışmanlar Perspektifinden Nitel Bir Araştırma

Spiritual Counseling and Care Services for Youth: A Qualitative Study from the Perspective of Spiritual Counselors

Mehmet Su

Dr. Öğr. Üyesi
Kilis 7 Aralık Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
E-posta: mhmtsu@gmail.com
Orcid: 0000-0001-9037-8901
Kilis / Türkiye

Assistant Professor
Kilis 7 Aralık University
Faculty of Theology
E-mail: mhmtsu@gmail.com
Orcid: 0000-0001-9037-8901
Kilis / Türkiye

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1489429>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received 24 Mayıs 2024 • 24 May 2024
Kabul Tarihi • Accepted 19 Ekim 2024 • 19 October 2024

Ö z e t

Gençlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik, gençlerin dini ve manevi gelişimlerini desteklemeyi amaçlayan bir hizmet alanıdır. Türkiye’de gençlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmaları, Diyanet İşleri Başkanlığının koordinasyonunda ve çeşitli kurumlara yaptığı iş birliği protokolleri aracılığıyla sürdürülmektedir. Gençlik ve Spor Bakanlığı ile yapılan protokolle de 2015 yılından itibaren Kredi Yurtlar Kurumu öğrenci yurtlarında manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarına başlamıştır. Bu makalede, KYK yurtlarında manevi danışmanlık ve rehberlik biriminde yapılan çalışmalar ele alınmıştır. 60 erkek, 20 kadın olmak üzere 80 manevi danışmana yapılandırılmış anket formu kullanılarak, alandaki çalışmaların nasıl yürütüldüğü ve problem alanları tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna bağlı olarak araştırma, KYK yurtlarında gerçekleştirilen manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının niteliğini ve problemlerini incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma nitel desende bir durum çalışması olarak hazırlanmış, veri toplama aracı olarak ise yapılandırılmış anket tekniği kullanılmıştır. Araştırma verileri, betimsel olarak temalara göre analiz edilmiştir. Araştırmadan elde edilen verilere göre; KYK yurtlarında yürütülen manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmaları genellikle bireysel danışmanlık, grup çalışmaları, etkinlikler ve çeşitli dini faaliyetler olarak gerçekleştirilmektedir. Örnek olarak dini, sosyal ve kültürel içerikli sohbetler, kitap okuma atölyeleri, konferanslar, gençlik kamp ve gezileri, iftar ve kahvaltı programları, cami buluşmaları, yazarlık atölyeleri, Kur’an okumaları ve sportif faaliyetler gibi çalışmalar, bu bağlamda yapılan önemli etkinliklerdir. Çalışmalar, büyük oranda öğrenci yurtlarında yapmakla birlikte cami ve gençlik merkezleri gibi farklı mekânlar da kullanılmaktadır. Araştırma verilerine göre DİB tarafından, manevi danışmanlara yönelik her eğitim-öğretim dönemi başında hizmet içi eğitim verilmekle birlikte bu eğitimler, düzenli ve sistematik değildir. Elde edilen veriler doğrultusunda manevi danışmanlık ve rehberlik faaliyetlerindeki problemler ise ‘(i) manevi danışmanların gençlere yönelik yürütmüş oldukları çalışmalarda ödenek konusunda sıkıntı yaşamaları ve iki kurum tarafından yeterli maddi imkânın sağlanamaması; (ii) manevi danışmanların kuruma karşı aidiyet bilincinin oluşmaması ve iki kurum arasındaki kurumsal işleyiş farklılığının ve prosedürlerin hizmetleri zorlaştırması; (iii) manevi danışmanların özel alan formasyonunun yetersiz olması ve uzmanlık konusunda yeterli bilgi ve beceriye sahip olmaması; (iv) gençlerle iletişim eksiklerinin olması’ şeklinde bulgulanmıştır.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Gençlik • Manevi danışman
Diyanet-gençlik hizmetleri • Öğrenci yurtları

Abstract

Spiritual counseling and care for youth is a service area aimed at supporting the religious and spiritual development of young people. In Turkey, spiritual counseling efforts for youth are conducted through structures established by the Presidency of Religious Affairs and through protocols with various institutions. Since 2015, spiritual counseling services have also been provided in dormitories under the Credit Dormitories Institution through a protocol with the Ministry of Youth and Sports. This study examines the spiritual counseling activities conducted in GSB-affiliated dormitories. Structured survey forms were distributed to 80 spiritual counselors—60 men and 20 women—to investigate the implementation of these activities and identify key problem areas. Accordingly, the study aims to explore the quality and challenges of spiritual counseling services conducted in KYK dormitories. The study adopts a qualitative case study design, utilizing structured survey techniques as the data collection tool. The data were analyzed descriptively. According to the findings, spiritual counseling activities in KYK dormitories generally include individual counseling, group activities, events, and various religious practices. Notable examples of such activities include discussions with religious, social, and cultural content, book-reading workshops, conferences, youth camps and excursions, breaking the fast and breakfast gatherings, mosque meetups, writing workshops, Qur'an readings, and sports activities. Although the majority of these activities occur within student dormitories, other locations, such as mosques and youth centers, are also utilized. The data indicate that, while in-service training is provided to spiritual counselors at the beginning of each academic term by DIB, this training is neither regular nor systematic. Based on the data obtained, the problems in spiritual counseling and care activities were identified as follows: (i) challenges faced by spiritual counselors in obtaining sufficient funding for their work with youth, as adequate financial resources are not provided by the two institutions; (ii) lack of a sense of institutional belonging among spiritual counselors, and the differences in institutional operations and procedures between the two organizations, which complicate the delivery of services; (iii) inadequate specialized training and lack of sufficient knowledge and skills in the field among spiritual counselors; (iv) deficiencies in communication with youth.

Keywords

Spiritual counseling and care • Youth • Spiritual counselor
Diyaret-youth services • Student dormitories

Giriş

Geçmişten bugüne din adamları ve bilgeler, insanlara manevi konularda danışmanlık ve rehberlik etme görevini üstlenmiştir. Bu manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, genellikle dini öğretilere, ritüellere ve duaya dayanmıştır. Zamanla din adamları ve filozoflar, bireylerin manevi gelişimine odaklanan eserler kaleme aldılar. 19. yüzyılda, modern psikolojinin gelişmesiyle birlikte, manevi danışmanlık ve rehberlik alanına bilimsel bir ilgi oluşmaya başlamıştır. William James gibi psikologlar, dini ve manevi deneyimleri inceleyerek, bireylerin psikolojik durumlarını anlamaya çalışmışlardır. Ancak bu çalışmalarda kurumsal dini gelenekler yerine bireysel dini tecrübeye önem verilmiştir (James, 1996).

20. Yüzyıla gelindiğinde manevi danışmanlık ve rehberlik, psikoterapi ve danışmanlık alanlarının bir alt dalı olarak daha da belirgin hale gelmiştir. Özellikle Carl Jung gibi psikologlar, bireylerin manevi yönünün psikoterapide ele alınması gerektiğini vurgulamışlardır (Jung, 2018). Günümüzde ise manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin manevi ve ruhsal ihtiyaçlarına odaklanan profesyonel bir hizmet alanı olarak kabul edilmektedir (Orgino, 2021: 163-174). Buna bağlı olarak, din adamları ve manevi danışmanlar bireylere manevi gelişim konularında destek sağlamaktadırlar. Bu hizmet, her bir kültürün, inanç sistemlerinin ve toplumsal normların etkisi altında şekillenmekte ve insanların yaşamlarındaki anlam arayışına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Hristiyan köklere sahip manevi danışmanlık ve rehberlik kavramı, İngilizcede *pastoral counseling* olarak ifade edilmektedir (Baygeldi, 2018: 11). Pastor, Latince bir kelimedir ve ‘çoban’ anlamına gelir. Dini metinlerde de çoban figürüne atıflar vardır. Örneğin; İsa “ben iyi çobanıam. İyi çoban koyunları uğruna canını verir” (*Kutsal Kitap*, 2016, Yuhanna, 10: 11) derken İsrail Kralı Davut ise “Rab, benim çobanıamdır” ifadesini kullanır (*Kutsal Kitap*, 2016, Mezmur 23:1). Dolayısıyla Hristiyanlık bağlamındaki manevi danışmanlık ve rehberlik, Hristiyan toplumunu iyi ve güzele yönlendirme, yol gösterme ve doğru yolu bulma manasında süre çobanlık etme metaforuyla ilişkilendirilmiştir.

Bununla birlikte alan yazında *religious counseling* ve *pastoral care* kavramlarının da manevi danışmanlık ve rehberlik anlamında birbirini tamamlayıcı olarak kullanıldığı görülmektedir (Baygeldi, 2018: 12; Özmen-Yaylak, 2021: 15). İlki Hristiyanlık dışındaki dinlere gönderme yapan daha genel bir kavram iken, *pastoral care* dini aktörlerin insanların sorunlarına çözüm bulma amacıyla yapmış olduğu faaliyetlere gönderme yapar (Söylev, 2014: 54). Manevi danışmanlık ve rehberlik, Batı'daki teoloji fakültelerinde bilimsel bir disiplin olarak kabul edilen pratik teolojinin bir

alt dalıdır. Bu disiplin, ayin/vaaz ve din eğitimi gibi kilisenin üç klasik faaliyet alanından biri olarak değerlendirilir. Pratik teoloji, dinî yaşamın somut uygulamaları ve dini toplulukların günlük yaşantıları üzerinde durur. Manevi danışmanlık ve rehberlik de bu bağlamda, bireylerin dini ve ruhsal ihtiyaçlarına yanıt verme, manevi rehberlik sunma ve bu sürecin bilimsel yöntemlerle incelenmesini kapsar (Özmen-Yaylak, 2021: 20).

İslami literatüre bakıldığında ‘*maneviyat*’ kavramının kullanımının yeni olmadığı görülür. Bu kavram din, tasavvuf, cesaret, moral gücü anlamlarında kullanılmaktadır (Ayten & Düzgüner, 2020: 23). Genel olarak bu alanda yapılan çalışmalarda maneviyat ile dindarlık arasında bir ayrım olduğu kabul edilse de, bu iki kavram arasında doğal bir bağ olduğu düşünülmektedir (Ok, 2012: 53). Buna dayalı olarak ülkemizdeki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri İslam’ın öğretilerini temel dayanak olarak almaktadır.

Türkiye’de manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri, daha çok yaygın din eğitimi kapsamında ele alınmaktadır. Yaygın din eğitiminin kurumsal organize etme sorumluluğu Diyanet İşleri Başkanlığına verilmiştir. Diyanet, başta Kur’an eğitimi olmak üzere, inananların namaz, irşat, cenaze gibi temel dini vecibelerini yerine getirmelerine yardımcı olmak için faaliyetlerini yürütmektedir. İlk zamanlar cami ve Kur’an kursu etrafında şekillenen eğitim faaliyetleri zamanla çeşitlenerek artmıştır (Ayhan, 2014). Bugün Gençlik ve Spor Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile yapılan protokoller çerçevesinde hapishaneler, hastaneler, yaşlı bakımevleri, çocuk yuvaları, üniversite yurtları gibi kurumlarda yaygın din eğitimi çalışmaları yürütülmektedir. Bunlara ilave olarak Diyanet’in müstakil olarak açmış olduğu Aile İrşat Merkezleri, Genç Ofis, Gençlik Merkezleri, Okuma Salonları gibi faaliyet merkezleri ile çeşitli ihtiyaçlara yönelik çalışmalara devam edilmektedir.

Uluslararası alanda kabul gören bazı kuruluşlar, manevi danışmanların sahip olması gereken bazı yeterliliklerden bahsetmektedir. Bu yeterliliklere sahip olmak danışmanlık hizmetinin sağlıklı yürütülmesi için gerekli görülmektedir. Amerikan Profesyonel Manevi Danışmanlar Derneği’ne bağlı Sertifikasyon Kurulu profesyonel manevi danışmanlardan beklenen belirli nitelikleri ve yeterlilikleri şöyle sıralamıştır:

(i)-*Teorik yeterlilikler*: Manevi danışmanlık ve rehberlik yapabilmeye becerisi veya psikolojik ve sosyolojik disiplinler hakkında yeterli bilgiye sahip olmayı gerektiren yeterlilikler bu kategoride tanımlanır. Ayrıca

dinî/manevi ve duygusal gelişim, etik teorileri, örgütsel davranış ve manevi danışmanlıkla ilgili birincil araştırma literatürünün konuyu nasıl ele aldığını bilmek de bu kapsamda değerlendirilmektedir.

(ii)-*Mesleki kimlik ve davranış yeterlilikleri*: Bu kategorideki yeterlilikler, manevi danışmanın yansıtıcı, duygusal ve ruhsal olarak özenli, saygılı, etkili iletişim kurabilen ve mesleki temsil gücü yüksek olma gibi özelliklere sahip olmasını ifade eder. Bu bağlamda, profesyonellik merkezi bir öneme sahiptir.

(iii)-*Mesleki uygulama becerileri*: Bu yeterlilikler arasında duyarlılık, açıklık ve sağlıklı ilişki kurabilme, ilişkileri derinleştirme ve sonuçlandırma becerilerinin yanı sıra manevi destek sağlama, çeşitlilik ve farklılıklara saygı gösterme, krizleri yönetme, derinlemesine düşünmeyi kolaylaştırma becerileri yer almaktadır.

(iv)-*Kurumsal liderlik*: Manevi danışman, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin görev yaptığı kurumun faaliyet ve hizmetlerine entegrasyonunu teşvik etmeli, profesyonel ve disiplinler arası işbirlikleri geliştirmeli ve sürdürmelidir. Ayrıca, kurum kültürü çerçevesinde çalışarak, çalışma ortamında etik karar alma süreçlerinin desteklenmesi ve kolaylaştırılmasına katkıda bulunmalıdır (Vinding, 2021: 10).

Yetişkinlere ve gençlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmaları giderek kurumsallaşmaya ve yaygınlaşmaya başlamıştır. GSB yurtlarında verilen manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti bu alanda ön plana çıkan çalışmaların başında gelmektedir. GSB yurtlarında istihdam edilen manevi danışmanlar aracılığıyla gençlerin çeşitli dini ve manevi ihtiyaçlarına yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Üniversite yurtlarındaki manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının tarihi çok eskilere dayanmaz. Bu nedenle henüz yeni yeni şekillenen bu çalışmaların istenen hedefleri gerçekleştirme düzeyleri ve bu alandaki çalışma pratiğinin ortaya çıkardığı sonuçlar hakkında yeterli bilgiye sahip değiliz. Ancak giderek artan bir literatür de vardır (Bozkaya, 2023; Koç, 2021; Memiş, 2018; Söylev, 2014; Şirin, 2015). Bu alandaki çalışmalar, bu konuda bazı fikirler verse de daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Bu amaçla gerçekleştirilen araştırmamızın temel hedefi GSB yurtlarındaki manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarını etkileyen pedagojik, sosyal, ekonomik vb. unsurları incelemektir.

Araştırmanın temel amacı, KYK yurtlarında gerçekleştirilen manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının niteliğini ve problemlerini tespit etmektir. Buna bağlı olarak cevabı aranacak sorular şunlardır:

· KYK yurtlarında manevi danışman olarak çalışan görevlilerin mesleki yeterlilikleri nasıldır?

· KYK yurtlarında manevi danışmanlık ve rehberlik çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmalar nelerdir ve gençlerin çeşitli ihtiyaçlarına cevap vermekte midir?

· KYK yurtlarında gerçekleştirilen manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarında aksayan veya eksik kalan yönler nelerdir?

a. Diyanet-Gençlik Çalışmaları

Gençlik çalışmaları, bizzat DİB'in organize ettiği kurumsal çalışmalarla başta Gençlik ve Spor Bakanlığı olmak üzere çeşitli bakanlıklar aracılığıyla yürüttüğü hizmetleri içermektedir. Başkanlığın organize ettiği çalışmalar başta cami merkezli çalışmalar olmak üzere, gençlik merkezleri, okuma salonları, genç ofisler, Diyanet Vakfı Öğrenci Yurtları gibi yerlerde yapılmaktadır. Bunun dışındaki çalışmalar genellikle Gençlik ve Spor Bakanlığı bünyesindeki KYK yurtlarındaki manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmaları ile yine başkanlığın gençlik merkezlerinde yürütülen çeşitli eğitsel faaliyetleri içermektedir. Ayrıca son yıllarda Gençlik ve Spor Bakanlığının gençlik kamplarına manevi danışmanlar görevlendirilmektedir. Lise ve ortaokullarda ise Gençlik Koordinatörleri aracılığıyla zaman zaman bazı etkinlikler düzenlenmektedir (Düzgüner, Soykök, 2020: 16-40). Buralarda yürütülen çalışmaların kapsamı ve sunulacak hizmetlere yönelik usul ve esaslar 2018 yılında yayımlanan *Diyanet İşleri Başkanlığı Gençlik Çalışmaları Yönergesi* ile belirlenmiştir. Buna göre Başkanlık hizmetlerinin planlanması, yürütülmesi ve takibinden il ve ilçe gençlik koordinatörleri sorumludur. Gençlik koordinatörlerinin görev sorumlulukları bu yönergede detaylı olarak ifade edilmiştir (Gençlik Çalışmaları Yönergesi, t.y.).

DİB'in yaygın din eğitimi bağlamında gençlere yönelik yürütmüş olduğu faaliyetleri şu başlıklar altında kategorize edebiliriz:

a.a. Gençlik Merkezleri

DİB, gençlerin dini ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak ve topluma hizmet etmek amacıyla çeşitli gençlik merkezlerini faaliyete geçirmiştir. Gençlik merkezleri içerisinde görüşme odası, ders ve etüt salonu, çok amaçlı spor salonu, kütüphane, mescit ve mutfak bulunur. Bu özellikleri taşımayan daha küçük yapılar okuma solunu veya *Genç Ofis* olarak isimlendirilmektedir (Düzgüner, Soykök, 2020: 25). Diyanet gençlik merkezleri, gençlerin dini eğitimlerini desteklemek, sosyal etkinliklere katılmalarını sağlamak, bireysel becerilerini geliştirmek ve toplumsal sorunlara duyarlı bireyler olarak yetişmelerine yardımcı olmak amacıyla faaliyet

göstermektedir. Bakanlık 2019 yılından beri bu merkezlere manevi danışman görevlendirmeye başlamıştır. Diyanet Gençlik Merkezleri'nin 2023 itibarıyla Türkiye genelinde toplamda 100'e yakın şubesi bulunmaktadır.

Diyanet gençlik merkezleri, gençlerin dini değerlerini güçlendirmelerine, sosyal becerilerini geliştirmelerine, topluma katkıda bulunmalarına ve sağlıklı bir gençlik dönemi geçirmelerine yardımcı olmayı hedeflemektedir. Bu merkezler, gençlere yönelik birçok farklı faaliyet ve program sunarak gençlerin katılımını teşvik eder ve toplumsal etkilerini arttırmayı amaçlar. Bu faaliyetler arasında din eğitimi programları, sosyal ve kültürel etkinlikler, gençlik kampları, sosyal hizmet projeleri ve okuma programları yer alır (Gençlik Çalışmaları Yönergesi). Diyanet Gençlik Merkezlerinin faaliyetleri, bölge ve merkezlerin imkânlarına, personelin uzmanlık alanlarına ve gençlerin ihtiyaçlarına göre değişebilir. Bu nedenle, her merkezin programları ve etkinlikleri birbirinden farklı olabilmektedir.

a.b. Gençliğe Değer Projesi

DİB, bazı projeler aracılığıyla toplumun çeşitli kesimlerine hitap eden hizmetler sunmaktadır. Bunlardan bir tanesi de gençliğe değer projesidir. Gençliğe değer projesi cami merkezli bir çalışma olarak düşünülmüş, özellikle camilerde görev yapan din görevlilerinin gençlerle daha fazla temas kurabilmesini amaçlamıştır. Projenin bir diğer amacı yeni yeni yapılanmaya başlayan gençlik koordinatörlüğü teşkilat yapısını daha faal hale getirmektir. 2018 yılında başlatılan proje her bir din görevlisinin proje kapsamında en az 10 gence ulaşmasını hedeflemektedir. Din görevlileri bu vesile ile tanıştıkları gençlerle iletişimi devam ettirmenin, cami/Kuran kursu çerçevesinde onlarla buluşmanın yollarını arayacaklar, gençler için rol-model olmaya dayalı bir gönül köprüsü inşa edeceklerdir (Gençlik Çalışmaları Yönergesi). “Gençliğe Değer” projesinin, gençlerin din eğitimine etkisini araştıran Ekici, çalışmasında bu proje kapsamında binlerce gence ulaşıldığını ancak gençlerle sağlıklı iletişim kurmanın yeterli düzeyde olmadığını, din görevlilerinin gençlerle iletişim becerileri, gönüllülük, alana ayrılan bütçe, materyal ve müfredat konularında eksiklikler olduğunu belirtmiştir (Ekici, 2022: 57).

Buna benzer bir başka proje yine gençlik koordinatörlerinin gözetiminde gönüllü öğrenci ve öğretmenler aracılığıyla okullarda yürütülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı, Milli Eğitim ve Gençlik ve Spor Bakanlığı paydaşlığında gerçekleştirilen “Çevreme Duyarlıyım, Değerlerime Sahip Çıkıyorum” projesi ‘milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerimizi benimseyen, koruyan ve geliştiren’ öğrenciler yetiştirmeyi

amaçlamaktadır (Gençlik Çalışmaları Yönergesi). Ayrıca başkanlık, Türkiye İzcilik Federasyonu ile yapılan protokol çerçevesinde izcilik faaliyetlerini yaygınlaştırarak çocuklar ve gençler arasında kamplara katılımı yaygınlaştırmayı hedeflemektedir (Gençlik Çalışmaları Yönergesi).

a.c. Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Çalışmaları

Dünyadaki gelişmelere bağlı olarak ülkemizde birçok alanda Diyanet üzerinden manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri verilmektedir. Diyanet personelinin kurum dışı çalışmalarının önemli bir kısmını manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri oluşturmaktadır (Ayten & Düzgüner, 2020: 21). Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesinde görev yapan din görevlileri, çeşitli kurumlarda manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti vermektedir. Bu danışmanlık hizmeti, bireylerin İslam'a ve dini değerlere uygun bir şekilde yaşamlarını sürdürmelerine yardımcı olmayı hedefler. Manevi danışmanlar, gençlerle birebir görüşmeler, grup çalışmaları, seminerler ve etkinlikler aracılığıyla bu hizmetleri sunmaktadır (Koç, 2021: 153). Günümüzde hastane, cezaevleri, sosyal hizmet kurumları, öğrenci yurtları gibi yerlerde bu hizmet verilmektedir.

KYK yurtlarında, Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından verilen manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin tarihi çok eski değildir. 2013 yılından itibaren bu yurtlarda faaliyet göstermeye başlayan Başkanlık, ilk zamanlar temel din eğitimi ve Kur'an eğitimine odaklanmıştır (Koç, 2021: 150-152). 2015 yılında yapılan protokolle KYK yurtlarında kalan gençlere manevi destek ve rehberlik sunmak amacıyla Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından manevi danışmanlar atanmıştır. Manevi danışmanların buralara atanmasıyla çalışmalar farklı bir boyut almış, kurumsallaşma yolunda önemli adımlar atılmıştır. Artık sadece Kur'an eğitim verilmekte, öğrencilerin karşılaştığı manevi sorunlar, sıkıntılar veya zorluklarla ilgili danışmanlık hizmeti sunulmaktadır (Koç, 2021).

Gençlerin manevi danışmanlara başvurduğu konuların başında inanç problemleri, ibadet uygulamaları, Fıkhi konularla ilgili sorular, depresyon, uyum problemleri, akran zorbalığı, aile içi problemler, akademi noktasında yaşamış olduğu sorunlar, yalnızlık, gelecek kaygısı ve umutsuzluk, soyut varlıklar hakkında merak, doğal afetler ve kötülük meselesi, duygusal ilişkiler, cinsiyet karmaşası vb. konular gelmektedir. Manevi danışman kendi alanı ve bilgi birikimi noktasında yeterli olduğu konularda öğrencileri bilgilendirebilir kendi alanını aşan konularda öğrenciyi yurt psikoloğu veya sosyal hizmet sorumlusuna yönlendirir. Yurtlarda manevi danışmanlar psikolog ve sosyal hizmet uzmanları ile koordineli bir şekilde çalışır.

b. Yöntem

Yapılandırılmış anket tekniğinin kullanıldığı bu çalışma, nitel araştırmaya dayalı *durum çalışması* deseninde gerçekleştirilmiştir. Nitel araştırma, “gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırma” olarak tanımlanabilir (Yıldırım, Şimşek, 2016: 46). Durum çalışması ise, araştırılmak istenen konuyu farklı durumların da etkileyebileceği gerçeğinden yola çıkarak tüm bunların bütüncül bir anlayışla incelenmesidir (Ekiz, 2003: 86). Buna göre manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarına etki eden pedagojik, sosyal, ekonomik faktörleri tespit etmek için bir kısmı standart cevaplı, bir kısmı ise açık uçlu sorular olmak üzere 10 soru sorulmuş, elde edilen bulgular analiz edilmiştir.

b.a. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmacı tarafından önceden hazırlanan yapılandırılmış görüşme formu Google form olarak çalışma grubuna ulaştırılmıştır. Çalışmaya başlamadan önce 12 kişiye pilot uygulama yapılarak araştırmanın bütünlüğünü bozan ve anlaşılması zor maddelerde revizyona gidilmiştir. Form 10 sorudan oluşmaktadır. Soruların bir kısmı standart cevaplı, bir kısmı ise farklı durumları ve görüşleri almak adına açık uçlu olarak hazırlanmıştır.

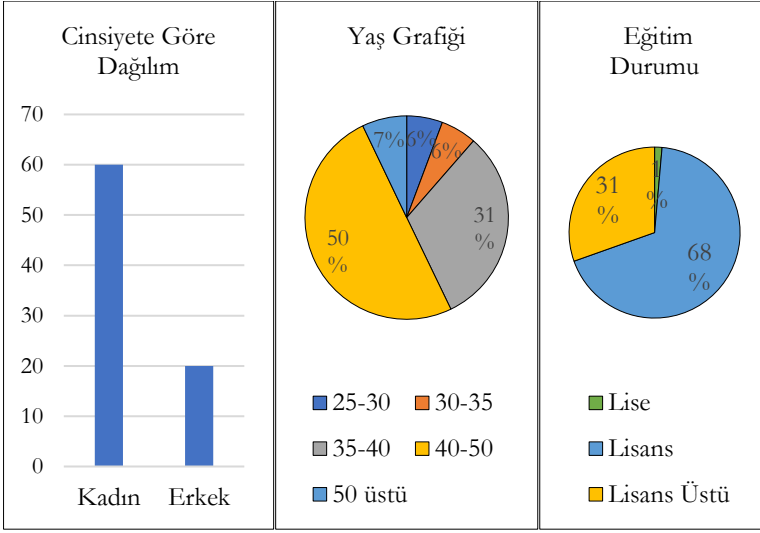
KYK yurtlarındaki manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının ele alındığı bu çalışmada standart cevaplı sorulara verilen yanıtlar olduğu gibi sunulmuş, veriler alt temalara göre tablolaştırılarak daha anlaşılır hale getirilmiştir. Açık sorulara verilen cevaplar ise örnek ifadeler olarak sunulmuş, betimsel değerlendirmeye veriler analiz edilmiştir.

b.b. Çalışma Grubunun Sosyo-Demografik Özellikleri

Araştırma grubuna ilişkin demografik bilgiler aşağıdaki grafiklerde verilmiştir. Çeşitliliği sağlamak adına ülkenin farklı bölgelerindeki manevi danışmanlara ulaşmaya çalışılmıştır. Toplam 80 manevi danışman bu çalışmaya dâhil olmuştur. Demografik verilere göre çalışma grubu büyük oranda 35-50 yaş aralığındaki (% 81) bireylerden oluşmaktadır. Çalışmaya 60 kadın 20 erkek katılmıştır. Eğitim düzeyi büyük oranda lisans olmakla birlikte (% 68) lisansüstü (% 31) oranı da oldukça yüksektir (bkz. Grafik-1).

Grafik-1:

Katılımcıların sosyo-demografik durumu

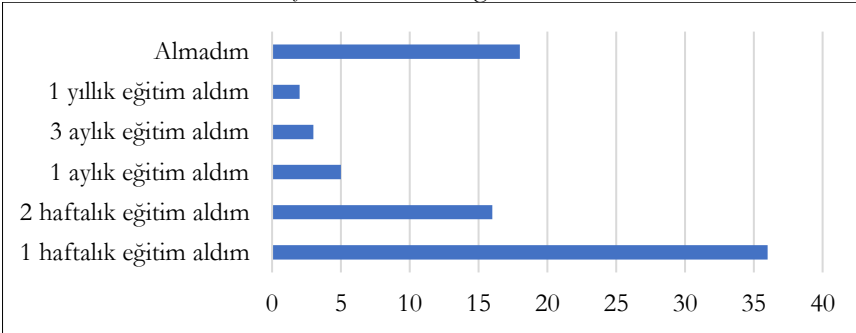
c. Bulgular

Makalenin bu başlığı altında, araştırma kapsamında elde edilen veriler analiz edilerek çalışma alanına ilişkin önemli çıkarımlar ve tespitler sunulmuştur.

c.a. Manevi Danışman Yeterlilikleri

Bu araştırmanın birinci problemi şöyledir; “KYK yurtlarında manevi danışman olarak çalışan görevlilerin mesleki yeterlilikleri nasıldır?” Manevi danışmanlara bu konudaki yeterliliklerini öğrenmek adına iki soru yöneltilmiştir. “Gençlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının yürütülmesi konusunda herhangi bir eğitim aldınız mı?” sorusuna ilişkin bulgular aşağıdaki grafikte gösterilmiştir (bkz. Grafik-2).

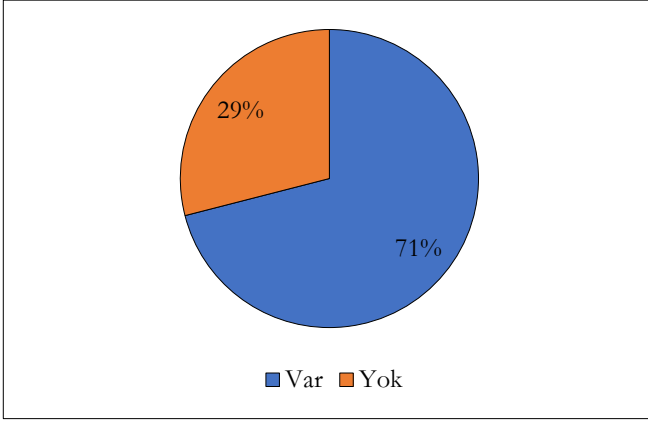
Grafik-2:
Manevi danışmanların alan eğitimi alma durumları

Grafik 2'ye göre birçok manevi danışmanın kendi çalışma alanlarıyla ilgili olarak ancak bir haftalık bir eğitim aldıkları görülmektedir. Daha fazla süre eğitim alanların sayısı azdır. Hakeza Katılımcılar her dönem başında manevi danışman çalışma usul ve esaslarının yenilenerek kendilerine iletildiğini belirtmişlerdir. Hiç eğitim almayanların oranı da azımsanmayacak kadar fazladır.

“Çalışmalarınızda başvurduğunuz, size rehberlik eden bir müfredat ya da kılavuz var mı?” sorusuna ilişkin bulgular aşağıdaki grafikte gösterilmiştir (bkz. Grafik-3).

Grafik-3:
Müfredat durumu

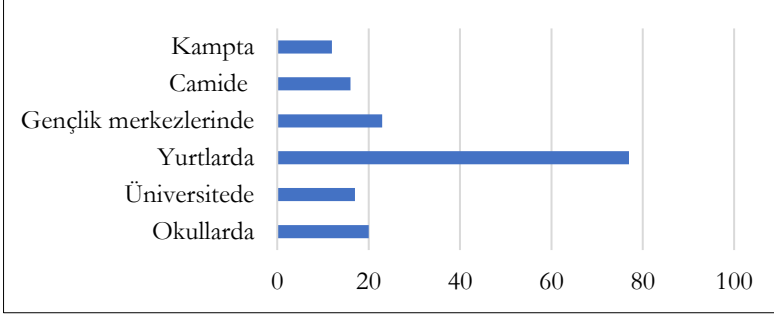
Bulgular, manevi danışmanların çalışmalarında kendilerine rehberlik eden bazı kaynaklara sahip oldukları ve bunlardan yararlandıkları anlaşılmaktadır.

c.b. Manevi Danışmanlık Çalışma Alanları ve Etkinliği

“KYK yurtlarında manevi danışmanlık ve rehberlik çerçevesinde gerçekleştirilen çalışmalar nelerdir, kullanılan mekânlar ve gençlerin çeşitli ihtiyaçlarına cevap vermekte midir?” sorusu araştırmanın ikinci problemi olarak belirlenmiştir. Bu çerçevede manevi danışmanlara çeşitli sorular yöneltilmiştir. “Gençlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarını nerede yapıyorsunuz?” sorusuna ilişkin bulgular aşağıdaki grafikte gösterilmiştir (bkz. Grafik-4).

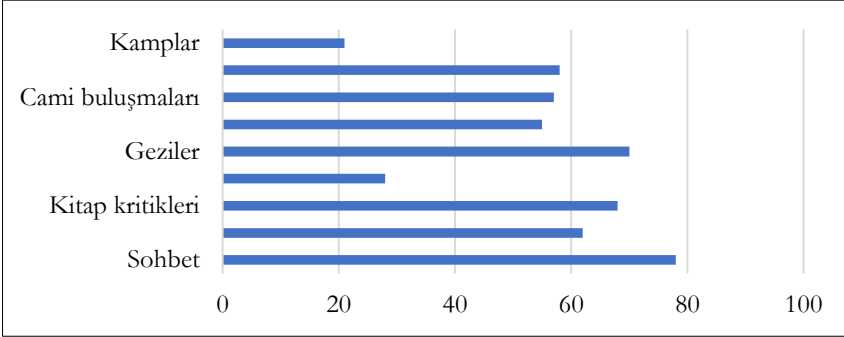
Grafik-4:

Manevi danışmanlık ve rehberlik yapılan mekânlar

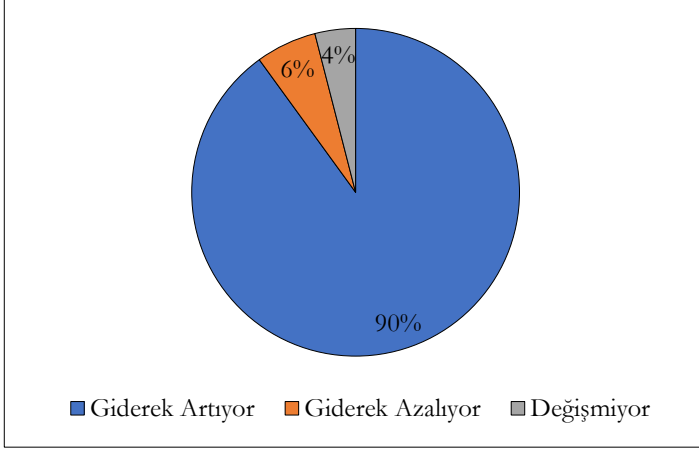
Yukarıdaki bulgulara göre manevi danışmanların çalışmalarını genellikle öğrenci yurtlarında gerçekleştirdikleri, kısmen de kamp, cami, gençlik merkezi, üniversite ve okullarda bu çalışmalarını sürdürdükleri anlaşılmaktadır. “Çalışmalarınızda hangi etkinlikleri/faaliyetleri yapıyorsunuz?” sorusuna ilişkin bulgular aşağıdaki grafikte gösterilmiştir (bkz. Grafik-5).

Grafik-5:
Manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmaları

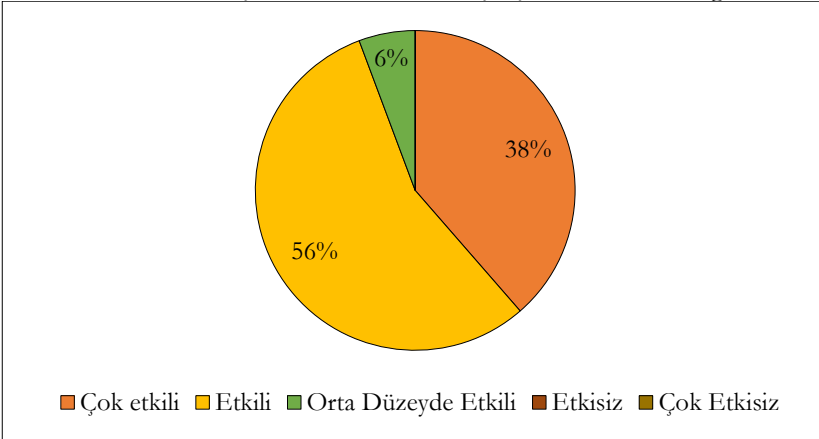
Manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmaları kapsamında yapılan çalışmalara bakıldığında çeşitli kapalı mekânlarda yapılan faaliyetler arasında özel gün ve gecelerde veya bir vesileyle yapılan dini içerikli sohbetlerin en fazla yapılan faaliyet türü olduğu anlaşılmaktadır. Kamp, sportif faaliyetler gibi açık hava etkinliklerine ise daha az rastlanılmaktadır. Ayrıca çok az sayıda yaşlı ziyaretleri, kahvaltı programları, yazarlık atölyesi gibi gençlerin aktif katılım sağladığı grup çalışmaları da yapıldığı belirtilmiştir. “Yapmış olduğunuz çalışmalara katılım nasıldır?” sorusuna ilişkin bulgular aşağıdaki grafikte gösterilmiştir (bkz. Grafik-6).

Grafik-6:
Manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarına katılım durumları

Manevi danışmanların çoğuna göre gençlerin bu çalışmalara katılımı giderek artmaktadır. Bu artış, gençlerin manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerini sadece dini ve manevi rehberlik aracı olarak değil, aynı zamanda bu dönemde daha belirgin hale gelen kişisel ve duygusal gelişim ve sosyal sorunlarla başa çıkma süreçlerinde bir destek mekanizması olarak görmeye başladığını da göstermektedir. “Manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarını gençliğin dini ve manevi ihtiyaçlarını karşılamak bakımından etkili buluyor musunuz?” sorusuna ilişkin bulgular aşağıdaki grafikte gösterilmiştir (bkz. Grafik-7).

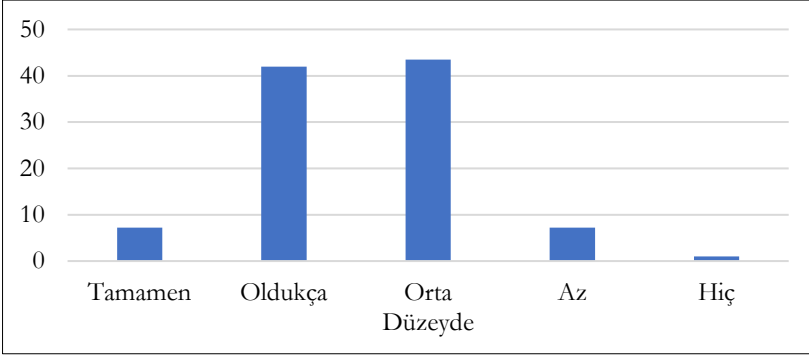
Grafik-7:
Manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının etkinliği

“Yapılan çalışmalar gençliğin çağdaş sorunlarına (ateizm, deizm, ekonomik sorunlar, iş vs.) çözüm bulmasına ne ölçüde katkı sağlamaktadır?” sorusuna ilişkin bulgular aşağıdaki grafikte gösterilmiştir (bkz. Grafik-8).

Grafik-8:

Manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının çözüm kapasitesi

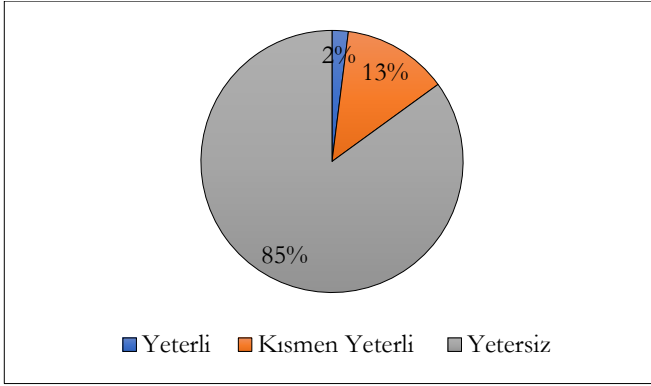
Yukarıdaki iki tablodan elde edilen veriler birlikte değerlendirildiğinde, manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının gençlerin dini ve manevi ihtiyaçlarına büyük oranda cevap verdiği, aynı zamanda onların çağdaş sorunlarına önemli ölçüde katkı sağladığı görülmektedir. Bu durum gençlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının gençler için önemini belirgin bir şekilde ortaya koymaktadır. Türkiye’de geçmişte yaşanan acı tecrübeler din hakkında güvenilir, sağlıklı bilgi veren kurumların önemini artırmıştır. Bu nedenle kurumsal bir kimliği olan yapılar gençler için önemli bir cazibe merkezi olmuştur.

c.c. Manevi Danışmanlık Çalışmalarındaki Temel Sorunlar

Bu araştırmanın bir diğer problemi şöyle ifade edilmiştir: “KYK yurtlarında gerçekleştirilen manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarında aksayan veya eksik kalan yönler nelerdir?” Buna bağlı olarak manevi danışmanlara yöneltilen sorulara karşılık verilen cevaplar arasında çeşitli sorun alanlarından bahsedilmektedir. “Manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarına ayrılan bütçe ve olanaklar yeterli mi?” sorusuna ilişkin bulgular aşağıdaki grafikte gösterilmiştir (bkz. Grafik-9).

Grafik-9:

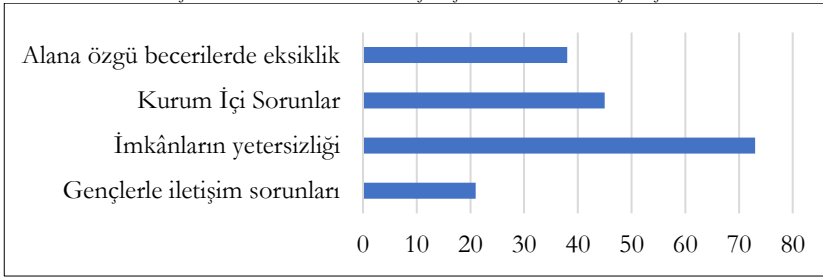
Manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmaları bütçesi

Manevi danışmanlar büyük oranda bu alanda yapılacak çalışmalar için yeterince ekonomik destek sağlanmadığını bildirmişlerdir. “Çalışmalarınızda en çok karşılaştığınız sorunlar nelerdir?” sorusuna ilişkin bulgular aşağıdaki grafikte gösterilmiştir (bkz. Grafik-10).

Grafik-10:

Manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarında karşılaşılan sorunlar

Manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmaları için en büyük sorun alanı ekonomik ve mekânsal imkânsızlıklar olarak görülmektedir. Ekonomik sorunların bir kısmı bu alanda çalışanlara sunulan ekonomik imkânlarla ilgili olmakla birlikte, diğer bir kısmı bu hizmetin verilmesi esnasındaki imkânsızlıklarla ilgilidir. Ayrıca giriş bölümünde maddeler halinde sunulan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetinin gerektirdiği beceriler konusunda da kendilerini yetersiz gördükleri anlaşılmaktadır.

Yukarıda belirtilen sorun alanlarının dışında manevi danışmanların dile getirdiği ve kısmen de tavsiye niteliğindeki bazı ifadeler şöyledir:

“Manevi danışmanlık ve rehberlik ile ilgili yeterli eğitimlerin verilmesi gerekir, kurumlar daha koordineli ve uyumlu olmalı ve gençliğe daha çok yatırım yapılmalıdır.” (M. 12).

“Manevi danışmanların eğitim almaları ve şartlarının iyileştirilmesi öncelikli olmalı ve bu alanda çalışanların hitabeti ve bilgi düzeyi iyi olmalı, kendini her konuda geliştirmeli ve donanımlı olmaları gerekir.

Psikolojiden sosyolojiden anlamalı... İslam'ı temsil ederken özü sözü bir olmalı... İslam'ın temsilcisi olduğu kıyafetinden ve davranışlarından belli olmalıdır... Gençleri etkilemek o zaman daha kolay olur..." (M. 8).

"Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetinin daha profesyonel yapılması için danışmanın yetkinlikleri arttırılmalı. Birebir danışmanlıkta uygun yöntemler geliştirilmeli, süreç takibi buna göre yapılmalı. Manevi rehberlik, atölye çalışmaları ve kurslar daha düzenli olmalı. Manevi danışmanlığın daha verimli olması isteniyorsa geçici bir görevlendirmeden ziyade ayrı bir birim oluşturulmalıdır." (M. 48).

"Bağımsız bir görev tanımı, bizleri alana hazırlayacak güncel eğitimler, okuma programları, motivasyon eğitimleri verilmelidir." (M. 76).

"Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetinin paydaş kurumlarda saygınlığının arttırılması gerekir. Hizmetin sınırları daha net çizgilerle belirlenerek uygulama noktasında hizmetin amacını aşan sorumluluk veya beklentiler azaltılmalıdır." (M. 33).

"Yurtlardaki manevi danışmanlık ve rehberlik odaları daha göz önünde bir yerde ve gençlerin görsel olarak ilgisini cezbedecek şekilde hazırlanmalıdır." (M. 17).

"Manevi danışmanlara alanda yüksek lisans vb. gibi eğitim fırsatları sağlanmalıdır." (M. 42).

Yukarıdaki ifadeler göz önüne alındığında manevi danışmanların ekonomik sorunların yanında bu alandaki eğitimlere özellikle vurgu yaptıkları görülmektedir. Diğer bir üzerinde durulan nokta ise çalışma koşullarının iyileştirilmesiyle ilgilidir.

S o n u ç

Manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmaları yaygın din eğitimi bağlamında giderek görünürlüğü artan bir alandır. Batı'da çeşitli Hristiyan kiliselerinde gençlik çalışmalarına entegre edilmiş görünmektedir (Su, 2023). Ülkemizde ise son yıllarda çeşitli kurumlarda Diyanet'in görevlendirdiği manevi danışmanlar aracılığıyla bu hizmet verilmektedir. Özellikle üniversite yurtlarında bu çalışmalar giderek yaygınlaşmaktadır. Bu araştırmadan elde edilen verilerden, gençlerin manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarına ilgi gösterdiği, giderek artan sayıda gencin çalışmalara dâhil olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum gençlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının gelişmeye açık bir alan olduğunu göstermektedir. Bu alandaki çalışmaların etkililiği konusunda manevi danışmanların genellikle iyimser olduğu göz önüne alındığında gençliğin

çeşitli manevi ihtiyaçlarını bu çalışmalar vesilesiyle karşılayabilmek mümkün görünmektedir.

Ancak bu konudaki en önemli engellerin başında manevi danışmanların gençliğin gelişimsel özellikleri ile birlikte yaşanan zamanın izlerini taşıyan dilini anlama ve rol model olma konularındaki yetersizlikler gelmektedir. Bazı danışmanlar özellikle buna vurgu yapmıştır. Örneğin; “Bana göre manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının daha verimli olabilmesi için en başında onların içinden biri gibi olmaya gayret etmeliyiz, onların konuştuğu dili ve fikirlerini anlamaya çalışarak, her şeyden önce dinlemeyi bilmeliyiz.” veya “Gençleri anlayacak ve gençlerle konuşmaya yatkın olacak manevi danışmanlar seçilmelidir.” Bu ifadeler gençlerle ilgilenen din görevlilerinin bazı niteliklere sahip olması gerektiğini tekrar hatırlatmaktadır. İngiltere’deki beş üniversitede öğrencilerle yapılan bir çalışmada "Sizce iyi bir din görevlisi (manevi danışman) nasıl olmalıdır?" diye sorulmuştur. Verilen cevaplar sırayla: Cana yakın (%41), samimi ve önyargılı olmayan (%17), inancıyla bütünleşmiş (%15), iyi bir dinleyici (%11), merhametli (%11) şeklindedir (Aune vd., 2019: 51). İyi bir din görevlisinin özellikleri ile ilgili öğrenci görüşlerine bakıldığında, görüldüğü gibi öğrenciler ağırlıklı olarak ‘cana yakınlık’ yönünde görüş bildirmişlerdir. Ankete katılan öğrencilerin çoğu Hıristiyan olsa da, bu vurgu Siddiqui'nin Birleşik Krallık üniversitelerindeki Müslümanlarla ilgili çalışmasına da yansımıştır (Siddiqui, 2007). Bu çalışmada Müslüman din görevlilerinin/danışmanlarının hangi özelliklere sahip olması gerektiği sorulmuş, Müslüman öğrencilerin verdiği cevaplar arasında 'cana yakın olmak' ilk dört nitelik arasında yer almıştır. Dolayısıyla öğrencilerin her şeyden önce insani ilişkileri iyi olan ve samimi bir manevi danışman istedikleri anlaşılmaktadır.

Gençler kendileriyle benzer sorunlar yaşayan ve temel insani değerleri geliştirebilen rol modeller arar (Köylü & Oruç, 2023: 221). Özellikle gençlik yıllarının başında ve devam eden süreçte rol modeller kimlik gelişimi için önemli bir yere sahiptir. Manevi danışmanların gençlere rol model olması, yaşadıkları sorunlara birlikte çözümler üretmeye çalışması bu açıdan önemlidir. Gençlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarında rol model olmak, her şeyden önce dürüstlük, empati, saygı ve anlayış temelinde inşa edilmiş bir kişisel karaktere sahip olmayı gerektirir. Ayrıca, açık iletişim becerileri, yaşadıkları zorluklara karşı empatik bir yaklaşım, değerlere saygı ve sürekli öğrenmeye açıklık da önemli faktörler arasında yer alır. Başkalarının duygularını anlamak, motive etmek ve olumlu bir tutum sergilemek, gençlerin gelişimine olumlu bir etki yapabilir (Santrock, 2015: 156).

Yurtlardaki danışmanlık faaliyetleri arasında sohbet en fazla yapılan faaliyet türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Kamp, sportif faaliyetler gibi açık hava etkinliklerine ise daha az rastlanılmaktadır. Ayrıca çok az sayıda yaşlı ziyaretleri, kahvaltı programları, yazarlık atölyesi gibi gençlerin aktif katılım sağladığı grup çalışmalarının da yapıldığı ifade edilmiştir. Ok ve Gören İngiltere'nin Birmingham şehrindeki iki üniversitede çalışan biri Müslüman 4 manevi danışman ile yaptıkları çalışmada manevi bakım görevlilerinin; ayaküstü görüşmeler, birebir görüşme/psikolojik danışmanlık, konferanslar düzenleme, grup etkinlikleri, sosyal etkinliklere katılma, uzaktan destek (telefon ve internet) gibi bazı destekler sağladığını belirtmiştir (Ok & Gören, 2023: 22). Manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının Batı'daki örneklerine bakıldığında birebir danışmanlık ve kampüs içinde etkileşime dayalı çalışmaların daha fazla yapıldığı görülmektedir.

Üniversite yılları pek çok genç için yeni ve alışılmadık bir deneyimdir. Evden uzakta, aile geleneğinden güçlü manevi dayanakları ve ufukta net bir hedefi olmayan öğrenci bu yeni durumda sürüklenmeye başlar. Üniversite yılları genç için alışıldık cevapların artık sorgulandığı, uzun süredir benimsenen inançların kesinliklerini yitirdiği ve özenle inşa edilmiş inanç sistemlerinin bazen aniden, bazen de yavaş yavaş çöktüğü bir dönemdir. (Nouwen, 1969: 28). İşte böyle bir ortamda manevi danışman olacak olan eğitimci ne yapacaktır? Öğrenciye nasıl yaklaşmalı ve ne sunmalıdır? Bu nedenle manevi danışmanların formasyonu bu çalışmaların verimliliği açısından anahtar bir role sahiptir. Birçok danışman bu alanda verilen eğitimlerin eksik olduğunu, lisansüstü programların açılması gerektiğini belirtmiştir. Araştırma verileri ayrıca manevi danışmanların kısmen de olsa gençlerle iletişim problemi yaşadıklarını göstermektedir. Bu durumun muhtemel nedenlerinden biri bu konudaki formasyon eksikliği olabilir. Sahadaki personelin standart ilahiyat eğitiminin dışında bu alanda çok az bir eğitim aldıkları veya hiç eğitim almadıkları göz önüne alındığında bu alandaki eğitimlere öncelik verilmesi gerektiği açıktır. Gençlere yönelik dini danışma ve rehberlik hizmetleri, gençlerin sosyo-kültürel koşulları, ergenlik dönemi ve genel gelişim özellikleri, dini şüphelerin oluşumu ve yapıları, gençlerin dini gelişiminde sevgi ve korku motiflerinin etkisi, inanç-benlik saygısı ilişkileri ve dini başa çıkma yöntemleri gibi konularda belirli bir düzeyde uzmanlık gerektirmektedir (Söylev, 2014: 129).

Manevi danışmanların söz konusu yeterlilikleri kazanması bir takım eğitim süreçlerini gerektirmektedir. Ok ve Gören tarafından İngiltere'deki üniversitelerde hizmet veren dört kişiyle yaptığı çalışmada katılımcıların Kampüs manevi bakım görevine yönelik aldıkları yapılmış

eğitimin çeşitlilik gösterdiği görülmüştür. Teoloji eğitiminden sonra bir süre kilisede çalışıp manevi bakım görevlisi olarak atananlar olduğu gibi, pastoral bakım ve psikolojik danışmanlık alanında lisansüstü eğitim aldıktan sonra bu göreve atananlar da vardır (Ok & Gören, 2023: 21). Bu konuda din psikoloğu Koç (2021), özel alan yeterliliğine dayalı sertifika programlarının yararlı olabileceğini ifade etmektedir. Ayrıca ilahiyat lisans programlarında temel eğitimi ön gören ön lisans eğitimden sonra branşlaşmaya gidilerek ilahiyat lisans programına *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Bölümünün* eklenmesini önermektedir (Koç, 2021: 174-175).

Manevi danışmanlar açısından önemli problem alanlarından biri de gençlerin dilinde ifadesini bulan bireysel inanç ve değerler ile din dilinin geleneksel dogmatik kavramlarının ortaya çıkardığı iletişim sorunlarıdır. Bu konuda yapılan araştırmalara göre gençler dini öğretilerin geleneksel dogmatik kavramlarıyla ilişki kurmada zorlanmakta, bunlarla bağlantı kurma ve özdeşleşme için yeterli ortak nokta bulmakta güçlük çekmektedirler. Çoğu zaman, bu kavramlara kendilerini yabancı hissetmektedirler (Faix, 2014: 7). Manevi danışmanlar zaman zaman gençlerle bazı iletişim zorlukları yaşadıklarını belirtmişlerdir. Çalışmaya katılan danışmanların yaş ortalamaları göz önüne alındığında bu durumun muhtemel nedenlerinden biri kuşak farkı olabilir. Bir diğer neden muhtemelen din dili ile gençliğin dili arasındaki farklılıklar ile ilgilidir.

Üniversite yurtlarında çalışan manevi danışmanların üzerinde sıklıkla durdukları bir diğer konu bu çalışmaların sürdürülebilmesi için gerekli olan olanaklarla ilgilidir. Manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarına yeterli ekonomik destek verilmemesi, bazı faaliyetler için gerekli olan araç gereçlerin sağlanmaması, manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmaları için tahsis edilen mekânların cazip olmaması gibi sorunlar dile getirilmiştir. Nouwen, öğrencilere sunulması gereken en önemli şeylerden birinin de, samimi, sıcak bir ortam olduğunu belirtmiştir. Bu ihtiyacı bir şekilde tatmin edilebilmenin yolu öğrencinin bir aidiyet duygusu yaşayabileceği bir sosyal ortam yaratmaktır (Nouwen, 1969: 30). Bu nedenle manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalar için kullanılan mekânların öğrencilerin kendilerini rahat hissedeceği, sıcak bir ortam olması gerekir.

Diğer bir yetersizlik alanı ise fazla mesai, görev tanımı gibi manevi danışmanların çalışma koşullarını içeren konularla ilgilidir. Manevi danışmanlar sorumluluk alanlarının tam olarak belirlenmesini ve fazla mesai harcadıkları durumlarda bunun ücretlendirilmesini istemektedir. Benzer sıkıntılar başka çalışmalarda da ifade edilmiştir (Aune vd., 2019: 70). Ayrıca bazı manevi danışmanlar kendi alanlarıyla ilgili daha fazla

eğitim almak istemektedir. Manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının üniversite yurtlarında kurumsallaşmasının tarihi göz önüne alındığında buna benzer sorunların yaşanması kısmen doğal karşılanabilir. Ancak bu alandaki verimin artması ve çalışmaların düzenli yürütülmesi için söz konusu sorunların giderilmesinde yarar vardır.

Araştırma verilerinin de gösterdiği gibi ülkemizde gençlerin manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarına ilgisi yüksektir. Birçok genç, manevi konularda rehberlik aramakta ve manevi danışmanlar bu ihtiyaca yanıt vermek adına çalışmalarını sürdürmektedir. Ancak, bu alanda hala bazı zorluklar ve farkındalık eksiklikleri göze çarpmaktadır. Bu nedenle, manevi danışmanlık ve rehberlik alanında daha fazla araştırma, eğitim, ekonomik ve toplumsal destek gerekmektedir.

Öneriler:

Son olarak, araştırma literatürü ve elde edilen bulgulardan hareketle konuya ilişkin bazı öneriler şunlar olabilir:

1. Manevi danışmanların eğitimlerine önem verilmelidir. Temel ilahiyat eğitiminin yanından manevi danışmanlık ve rehberlik konusunda daha detaylı bir eğitim verilmesi gerekir. Ayrıca manevi danışmanların kendi alanlarında lisansüstü eğitim almaları kolaylaştırılmalıdır.

2. Manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarına rehberlik edecek detaylı eğitim programlarına ihtiyaç vardır. Bu konuda manevi danışmanların kullanabileceği pratik, uygulanabilir bir müfredat öncelenmelidir.

3. Manevi danışmanların paydaş kurumlarla daha sağlıklı bir ilişki kurmalarının önündeki engeller kaldırılmalı, çalıştıkları mekânların fiziksel imkânları iyileştirilmelidir.

4. Manevi danışmanlık ve rehberlikte kurumsallaşma ve kadrolaşmaya gidilmelidir. Geçici görevlendirmeler alanın ve çalışanların etkinliğini azaltmaktadır.

5. Manevi danışmanlık ve rehberlik alanı için yeni bir yasal alt yapıya ihtiyaç vardır. Manevi danışmanların çalıştıkları kurumlardaki kurumsal görev ve sorumlulukları ile özlük hakları açıkça belirtilmelidir.

Kaynaklar

Aune, K., Guest, M., & Law, J. (2019). *Chaplains on campus: Chaplains on campus understanding chaplaincy understanding chaplaincy in uk universities*. UK: Research Centre.

Ayhan, H. (2014). *Türkiye’de din eğitimi*. Dem Yayınları.

Ayten, A., & Düzgüner, S. (2020). *Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri temel bilgiler kılavuzu*. Diyanet İşleri Başkanlığı.

Baygeldi, M. R. (2018). Türkiye’de modern sorunlara dini bir çözüm olarak manevi danışmanlık uygulaması. *Seta Raporu*, 234, 1-36.

Bozkaya, T. (2023). Pozitif psikolojinin manevi danışmanlıkta kullanımını açısından affedicilik erdemi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 10(2), 768-796.

Düzgüner, S. & Soykök, M. (2020). *Gençlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri*. Diyanet İşleri Başkanlığı.

Ekici, K. (2022). Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından uygulanan gençliğe değer projesinin din eğitimi kapsamında değerlendirilmesi. *Bartın Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi*, 17, 38-66.

Ekiz, D. (2003). *Eğitimde araştırma yöntem ve metotlarına giriş: Nitel, nicel ve eleştirel kuram metodolojileri*. Anı Yayıncılık.

Faix, T. (2014). Semantics of faith. Methodology and results regarding young people’s ability to speak about their beliefs. *Journal of Empirical Theology*, 27, 36-56.

James, W. (1996). *The varieties of religious experience: A study in human nature*. Karbon Kitaplar.

Jung, C. G. (2018). *Kişiliğin gelişimi* (çev. D. Olgaç). Pinhan Yayıncılık.

Kinnaman, D. (2016). *The state of youth ministry: How churches reach today’s teens - and what parents thinks about it*. Barna Group.

Koç, M. (2021). Diyanet İşleri Başkanlığı’nın öğrenci yurtları ve gençlik merkezlerindeki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri (2013-2021): Sınırlılıklar ve bir eğitim programı önerisi. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 3, 135-201.

Köylü, M. & Oruç, C. (2023). *Gençlik dönemi din eğitimi*. Nobel Akademik Yayıncılık.

Kutsal Kitap (Tevrat-Zebur-İncil). (2016). Kitabı Mukaddes.

Memiş, H. (2018). *Manevi danışmanlık uygulamalarının ergenlerin ergenlik sorunlarıyla başa çıkma düzeylerine etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sabahattin Zaim Üniversitesi.

Nouwen, H. J. M. (1969). Training for the campus ministry. *Pastoral Psychology*, 20(3), 27-38.

Ok, Ü. & Gören, A. B. (2023). Kampüste manevi bakım: İngiltere örneği ve Türkiye için çıkarımlar. *İbn Haldun Çalışmaları Dergisi*, 8(1), 1-40.

Ok, Ü. (2012). Dini danışmanlık: Tanım ve tarihi. [içinde] *Dini danışmanlık ve din hizmetleri*. (ss. 37-58). Gündüz Yayınları.

Orgino, A. A. (2021). *Youth counseling as pastoral care*. Catholic Faculty of Theology Leopold-Franzens University, Innsbruck.

Özmen-Yaylak, M. (2021). *Almanya'da manevi danışmanlık ve rehberlik modelleri üzerine bir araştırma*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Santrock, J. (2015). *Adolescence*. McGraw Hill.

Siddiqui, A. (2007). Islam at universities in England: Meeting the needs and investing in the future. *Islamic Studies*, 46(4), 559-570.

Söylev, Ö. F. (2014). *Türkiye'de dini danışma ve rehberlik: Alanları, imkânları ve yöntemleri (Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği)*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Su, M. (2023). Yaygın din eğitimi bağlamında kilise gençlik çalışmaları: Katolik Kilisesi örneği. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 28(2), 153-166.

Şirin, T. (2015). *Dini danışma ve rehberlik: İhsan modeli manevi danışmanlık*. MİM Danışmanlık, Eğitim ve Yayıncılık.

Vinding, N. V. (2021). An American example of Islamic chaplaincy education for the European context. *Religions* 12, 969.

Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayıncılık.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 10 • Aralık 2024 • 155-196
Issue: 10 • December 2024 • 155-196

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Bağlamında Evlilikte Maneviyat Üzerine Nitel Bir Araştırma

A Qualitative Study on Spirituality in Marriage
in the Context of Spiritual Counseling and Care

Halil İbrahim Özasma

Dr. Öğr. Üyesi
Giresun Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
E-posta: halil.ibrahim@giresu.edu.tr
Orcid: 0000-0002-1494-5246
Giresun / Türkiye

Assistant Professor
Giresun University
Faculty of Theology
E-mail: halil.ibrahim@giresun.edu.tr
Orcid: 0000-0002-1494-5246
Giresun / Türkiye

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1475219>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type	Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received	29 Nisan 2024 • 29 April 2024
Kabul Tarihi • Accepted	07 Aralık 2024 • 07 December 2024

Ö z e t

Evlilikte maneviyat, eşler arasındaki sevgi, saygı ve sadakat gibi temel değerlerin korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Maneviyat, bireylerin hem evliliklerinde hem de genel ilişkilerinde pozitif etkisi olabilecek güçlü bir terapötik faktör olarak kabul edilmektedir. Evlilikte yaşanan sorunlar, bireylerin yalnızca eşleriyle olan ilişkilerini değil, diğer sosyal ilişkilerini ve genel yaşam kalitelerini de olumsuz etkileyebilir. Özellikle sorunlarla başa çıkamadığında, evliliklerde ciddi ve geri dönüşü olmayan sonuçlar ortaya çıkabilmektedir. Bu noktada, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin işlevselliğini artırmak ve evlilik sorunlarında maneviyatın işlevsel rollerini belirlemek, sorun çözme süreçlerine olumlu terapötik katkılar sağlayabilir. Manevi danışmanlık ve rehberlik bağlamında, maneviyatın evlilikteki önemi daha da belirginleşmektedir. Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin manevi boyutlarını güçlendirerek, onların evlilik ilişkilerindeki denge ve sorumluluk bilincini artırmayı amaçlamaktadır. Manevi danışmanlık ve rehberliğin sağladığı manevi destek, eşler arasındaki bağları kuvvetlendirerek olası sorunların çözümünü kolaylaştırmakta ve bireylerin olumsuzluklarla daha sağlıklı başa çıkmalarını sağlamaktadır. Bu bağlamda, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin evliliklerde maneviyatın olumlu etkilerini artırıcı bir işlev üstlendiği görülmektedir. Bu makalenin amacı, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine katkı sağlaması açısından maneviyatın evlilikteki terapötik işlevselliğini incelemektir. Kartopu örnekleme (n=60) yöntemi kullanılarak en az beş yıldır evli olan erkek (n=30) ve kadınlarla (n=30) görüşmeler yapılmıştır. Katılımcılara, maneviyatı nasıl tanımladıkları, maneviyatın evliliklerine hangi konularda katkı sağladığı ve karşılaştıkları problemlerle başa çıkmada ne ölçüde etkili olduğu sorulmuştur. Görüşmelerden elde edilen nitel veriler, içerik analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir. Sonuçlar, katılımcıların maneviyatı “din”, “değer” ve “din/değer” temaları altında tanımladığını ortaya koymuştur. Ayrıca, maneviyatın evlilikteki işlevleri arasında “aşırıya kaçmayı engelleme”, “eşin emanet olduğu bilincini verme”, “evliliğin devamına katkı sağlama” ve “olumsuzluklara karşı destek olma” gibi nitel temalar öne çıkmıştır. Manevi danışmanlık ve rehberlik alanı açısından değerlendirildiğinde ise bu nitel bulgular, maneviyatın eşler arasındaki ilişkiyi güçlendirdiği ve evlilik sorunlarının çözümüne pozitif katkı sağladığını göstermektedir. Elde edilen bu nitel sonuçlar, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin evliliklerde sorumluluk bilincini artırdığı ve evli bireylerin olumsuz davranışlardan kaçınmalarına yardımcı olduğunu ortaya koymuştur.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Evlilik • Maneviyat
Din • Değerler

A b s t r a c t

Spirituality plays a vital role in preserving core values such as love, respect, and loyalty within marital relationships. Recognized as a powerful therapeutic element, spirituality positively influences both marital and general interpersonal dynamics. Marital challenges not only disrupt spousal relationships but can also negatively affect broader social interactions and overall quality of life. When unresolved, such challenges may lead to severe and irreversible consequences. At this critical juncture, enhancing the effectiveness of spiritual counseling and care services and identifying the functional roles of spirituality in addressing marital issues can contribute significantly to problem-solving processes. Within the context of spiritual counseling and care, the importance of spirituality in marriage becomes increasingly evident. These services aim to fortify individuals' spiritual dimensions, fostering balance and a heightened sense of responsibility in marital relationships. The spiritual support offered through counseling and care strengthens spousal bonds, facilitates problem resolution, and empowers individuals to cope more effectively with adversities. This article aims to examine the functionality of spirituality in marriage to contribute to the field of spiritual counseling and care. Using a snowball sampling method (n=60), interviews were conducted with men (n=30) and women (n=30) who had been married for at least five years. Participants were asked how they define spirituality, how it contributes to their marriage, and its effectiveness in managing challenges. Data from these interviews were analyzed using content analysis. The findings revealed that participants defined spirituality under three primary themes: "religion," "value," and "religion/value." Furthermore, qualitative themes such as "preventing excess," "instilling trust and a sense of responsibility toward one's spouse," "supporting marital continuity," and "providing resilience against adversities" emerged as key functions of spirituality in marriage. From the perspective of spiritual counseling and care, these findings underscore spirituality's role in strengthening spousal relationships and resolving marital challenges. Additionally, the results highlight how spiritual counseling and care services enhance spouses' sense of responsibility and help individuals avoid negative behaviors in their marriages. These insights demonstrate the constructive impact of spirituality in fostering healthier and more enduring marital relationships.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Marriage • Spirituality
Religion • Values

Giriş

Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin yaşamış oldukları problemler nedeniyle kaybetmiş oldukları kontrol duygusunun dini ve manevi referanslar kullanılarak yeniden kazandırılması amacıyla yürütülen destek faaliyetidir (Karlık ve Kula, 2022: 100). Avrupa ülkelerinde manevi danışmanlık hasta bireyler, şiddete maruz kalanlar, manevi boşluk hissedenler, mahkûmlar, dinde aşırılığa kaçan bireylere yönelik yürütülmektedir (Koç, 2012: 212). Türkiye’de de manevi danışmanlık hizmetleri hastaneler, cezaevleri ve huzurevlerinde; yaşlılar, hastalar, mahkûmlar ve gençlere sunulmaktadır. Hem Avrupa hem de Türkiye’de manevi danışmanlık ve rehberlik faaliyetleri hayatlarında yol göstermek amacıyla tüm bireylere odaklanmaktadır. Bu destek faaliyetinin doğru yürütülebilmesi için bireylerin hayat tarzlarında belirleyici olan dini ve manevi anlayışın/bakış açısının belirlenmesi son derece önemlidir. Yürütülecek olan manevi danışmanlık ve rehberlik faaliyeti bireyin din ve maneviyat anlayışı üzerine inşa edilirse, birey açısından çok daha etkili bir destek hizmeti sunulmuş olacaktır.

Bireylerin yaşadıkları problem alanları düşünüldüğünde yaşam içinde pek çok olay hayatlarında sorun oluşturabilmektedir. Ancak oluşturduğu etki bakımından bireyin hayatında fiziki anlamdaki kayıplar veya iş, aile gibi konularda yaşamış olduğu problemler kontrol duygusunun kaybedilmesine neden olabilmektedir. Aynı şekilde karı-koca arasında yaşanan problemler de bireylerin hayatlarında köklü değişiklikler oluşturabilecek güçtedir. Bu alanda problem yaşayan bireylere sunulacak manevi danışmanlık gün geçtikçe daha da sarsılan aile kurumunu sağlamlaştırma ve aileyi oluşturacak olan sağlıklı bireylerin yetiştirilmesi noktasında destek sunması açısından önemlidir. O nedenle ülkemiz insanının maneviyat anlayışının belirlenmesi ve maneviyatın karı-koca arasındaki ilişkiadaki işlevselliğinin tespit edilmesi dikkate değerdir.

Maneviyat psikolojisi literatüründe araştırmacıların yapmış oldukları tanımlarda; insan potansiyeliyle alakalı olan, nihai amaçlar, sevgi, Yaradan vb. konularla bağlantısı bulunan geniş bir kavram (Tart, 1975: 4); insan tecrübesi içine yerleşmiş bulunan aşkın boyut (Shafranske ve Gorsuch, 1984: 231); Yaratacının kendisiyle ilişki kurulmasıyla alakalı insana yaptığı merhamet dolu çağrıya insanın cevabı (Benner, 1989: 20); aşkınlığı fark edişle görülen ve kişinin yaşamıyla alakalı olan, kendisi ve nihai gördüğü şeyle alakalı olarak bireyde ortaya çıkan bir oluş ve deneyim şekli (Elkins, Hedstorm, Hughes, Leaf ve Saunders, 1988) kutsalla alakalı bireysel deneyim (Vaughan, 1991: 105); bireyin kendi içinde kutsal olanla iletişim kurmayı içeren oluş (Fahlberg and Fahlberg, 1991:

274); bireyin hayatında anlamı olan şeyleri aramak için ruhun serbest bırakılmasına bir sesleniş (Weaver ve Cotrell, 1992); bireyin varoluşunun anlamına dair arayış (Doyle, 1992: 302); bireyin inancıyla günlük yaşantısını geçirmesi, varoluşun nihai koşulları ile insanın ilişki kurma yolu (Hart, 1994: 23); kişinin dünyada eylem gerçekleştirebilmesi noktasında kendisinden etkilendiği yüce, yüksek bir güçle olan ilişki (Armstrong, 1995: 3); insana güç veren içsel bir enerji kaynağı (Chee, 2002: 11), insanın manevi yönünü besleyen şükür, azim, sabır, dua, adaletve özveri gibi değerler (Özdoğan, 2006a); insanın özünden taşan, onun yaratıcısıyla kurduğu bağ (Özdoğan, 2009) gibi birçok farklı şekilde ele alınmakta ve ifade edilmektedir.

Maneviyat, insanlık için gerekli bir olgu olarak bireyin anlam ve amaç yüklü arayışlarını, bireyin kendinden başlayarak çevresindeki varlıklarla, kutsalla olan etkileşim ve iletişimini, kültürel, dinsel, felsefi, seküler inançlarını kapsayan bir yapıya sahiptir (Puchalski, Blatt, Kogan ve Butler, 2014). Bireyin kendisinden başlayıp çevresi ve Yaradan'a yönelik iletişimi maneviyatın temel dinamiğini oluşturur. Bireyin manevi yönden iyi oluşu bu üç yönlü iletişimin doğru olmasıyla bağlantılıdır (Dyson, Cobb ve Forman, 1997). Maneviyat, bireyin varoluşuna yönelik farkındalığı, onun yaşamına yön veren, yaşamı onun için daha anlamlı kılan, özündeki inanç ve duyguları tecrübe etmesiyle alakalı bir yaşam tarzıdır. Maneviyat, bireyin çevresiyle başlayan ve Yaratıcıya kadar uzanan bir çerçevede barış içinde yaşamasını sağlayan bir özelliğe sahiptir (Fisher, 2011: 20).

Maneviyat, psikologların çoğunluğu tarafından, insanın maddi olmayan içsel yönüne ait bir özellik olarak görülmektedir. Bu bakış açısıyla değerlendirildiğinde maneviyat, “anlam, dünyasının bilinmeyenleri ile iletişim kurma ve bireyin yaşamındaki anlamı keşfi” gibi süreçleri içermektedir (Huitt ve Robbins, 2003). Benzer bir açıklamada maneviyat kapsadığı alan itibariyle “bütünleştirici enerji (güç ve kuvvet)”, “değerler ve inançlar”, “süreç ve yolculuk”, “kişinin kendisi, diğerleri, yüksek oluş, mekân, çevre ile bağı”, “varoluşsal olarak yaşamın anlam ve amacı, sorulara cevap arama”yı içermektedir (Dyson, Cobb ve Forman, 1997; Lepherd, 2015).

Dağcı (2020), literatür taramasından hareketle maneviyatın tanımında belirli temel temaların öne çıkabileceğini ifade etmektedir. Bu bağlamda, tüm insanların içsel dünyalarında manevi gelişim potansiyeli taşıdığı, maneviyatın doğası gereği ilişkisel bir yapıya sahip olduğu ve din ile ahlaki değerler arasında güçlü bir bağ bulunduğu vurgulanmaktadır. Ayrıca, maneviyatın şekillenmesinde bireylerin yaşanmış deneyimlerinin

önemli bir rol oynadığı ve maneviyatın keşfedilmeyi bekleyen gizli yönlerinin bulunduğu belirtilmektedir. Buna paralel olarak Westgate (1996), literatürle bağlantılı şekilde maneviyatın dört temel boyutunu tanımlamaktadır. Bu boyutlar, “yaşamın anlamı duygusu, aşkın bir bakış açısı, içsel değerler sistemi ve paylaşılan değerler ile güç dinamiklerinin bulunduğu manevi bir topluluğa ait olma” şeklinde ifade edilmektedir.

Maneviyatın “*yaşamın anlamı*”na dair boyutu varoluşçu gelenekte insanın temel, doğuştan getirdiği bir ihtiyaç olarak görülmüştür. İnsan, sorgulayan bir varlıktır. Yaşadığı dünya ve içinde bulunduğu koşullarla alakalı zihninde anlamlı bir bütün oluşturmak ister. Varoluşunun amacını kavramak ister. “İçsel değerler” boyutu, bireyin sahip olduğu değerler sisteminin içsel bir şekilde onu yönlendirmesini ifade eder. Değerleri insanlara kendisi, çevresi, evrenle nasıl bir iletişim içinde olması gerektiğine dair anlamlı bir bakış açısı sunar. Her bir değer insanın oluş serüveninde onun yolunu aydınlatan bir ışık, bir fener gibidir. İnsan merhamet, sevgi ve adalet gibi içselleştirdiği değerler sayesinde aşkın olanla kuracağı ilişki ağını örer.

“Aşkılık” boyutu yüksek güçle kurulan ilişkiye veya bütün var olanlar için yaratıcı bir boyuta inanca vurgu yapar. İnsan varoluşuna dair sorgulamalarında içinde bulunduğu evrenin, kendisinin, bütün varlık âleminin varlığının bir sebebi olduğunu düşünür. Tüm kâinat, var olanlar kendiliğinden değil onları var eden daha yüksek bir gücün eseri olmalıdır der. İnsan aşkın olanı anlamak, onunla iletişim kurmak, onun varlığını ruhuyla hissetmek için benliğinden başlayan ve aşkın olan da biten bir yolculuğa çıkar. “Manevi bir topluluğa üye olma” ise kişi için aynı değerlerin yaşanması ve aynı ritüellerin gerçekleştirilmesi sırasında onda bir bütünlük duygusunun oluşmasını sağlar. Kendisi gibi aynı amacı taşıyan aynı özlemi çeken insanların bulunduğu bir ortamda birey birlik, bütünlük duygusunu daha çok hisseder.

Maneviyatı tanımlama çalışmaları maneviyatın kavramsal olarak geniş bir çerçevede yorumlanmasına sebebiyet vermiştir. Maneviyat böylece insanların çok çeşitli şekilde tecrübe etmiş oldukları yaşam deneyimlerinden kaynaklı, hayatın varoluşsal anlamına ilişkin içlerinde duydukları “his veya algı”; toplumlar tarafından kültürel olarak kabul edilmiş olan inanç ve “değerler”; öznel tecrübelerden kaynaklanan, onlarla ilişkili olan “aşkılık”; Yaratıcıyla, doğayla veya kişinin kendisiyle yakın ilişki kurmasıyla alakalı görülen “bağlılık”; bir kişinin varoluşunun anlamını araması veya insanoglunun hayatın gelişimi konusundaki ara-

yışlarını ifade eden “olmak” şeklinde farklı kavramsal öğeleri içinde barındıran şemsiye bir kavram olarak tanımlanmıştır (Penha ve Silva, 2012).

Literatürdeki tanımlamalardan yola çıkıldığında, maneviyat özünde maddi olandan uzak, bireyin içsel yaşamına ait ve kendisinden başlayarak diğerleriyle, dünya ile kurduğu ilişkiyel bir yolculuğa işaret etmektedir. Bu yolculuk, bireyin hayatı anlamlı kılacak sorulara yanıt aradığı, özünden gelen bir güçle ilerlediği ve değerler dünyasının rehberliğinde şekillendiği, bağlantısal ve aşkın bir deneyim olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda, maneviyatın dışı yansıyan yönü, içsel yolculuğunu tamamlamış bireyin davranışlarında gözlemlenebilecek bir içsel ve dışsal uyum ile denge durumundan başka bir şey değildir.

a. Kavramsal Çerçeve

a.a. Maneviyat ve Din

Maneviyatın ne olduğu, hangi anlamları kapsadığı, insanlar için hangi konuları çağrıştırdığı meselesinin yanı sıra maneviyatın dini kapsayıp kapsamadığı, maneviyatla dindarlığın aynı konuları, anlamları içerip içermediği pek çok tartışmaya sebep olmuştur.

Maneviyat ve dinle alakalı tanımlamalarda ya maneviyatın dini kapsadığı, birbirini bütünleyen bir yapıya sahip oldukları belirtilmiş ya da bu kavramları açıklama noktasında çalışmalarda net bir anlayış ortaya konamamıştır. Din ve maneviyat arasındaki ayırım, çoğu durumda dinin bireyin içsel oluşunun resmi ve dışı yansıyan, organize edilmiş yönü olarak tanımlanmasıyla; maneviyatın ise resmi ve formel bir yolu içermeksizin daha geniş bir alanı kapsayan bir kavram olarak ele alınmasıyla ifade edilmiştir. Bu ayırım, maneviyatın bireyin kişisel deneyimlerine, öznel anlam arayışına ve bağlantısal yolculuğuna vurgu yapan bir yaklaşımı barındırmasına işaret etmektedir (Lepherd, 2015; Puchalski, Virani, Baird, Handzo, Prince-Paul, Pugliese, 2009; Pesut, Fowler, Taylor, Reimer-Kirkham, Sawatzky, 2008).

Diğer bir ayırımda dinin sosyal bir fenomen olarak belli sosyal kurumlarının olduğu ve bağlılarından belli bazı ritüelleri isteyen; buna karşın maneviyatın ise daha öznel, dinle ilişkili olabilen ancak giderek din den daha bağımsız hale gelen ve dinin ötesinde bir yapıda olduğu belirtilmiştir (Thoresen ve Harris, 2002; Thoresen, 1998; Fallot, 2007; Hall, Dixon, Mauzey, 2011; Bohecker, Schellenberg, Silvey, 2017). Maneviyat, din ve kültürün sınırlarını aşan bir anlam dünyasına sahiptir. Maneviyatı şekillendiren yaşam amacı, anlam arayışı, öz-aşkınlık, diğerleriyle iletişim gibi insanda pozitif duygulanım ortaya çıkaran süreçlerdir. Maneviyatı

güçlü bir şekilde yaşamak, kişinin yaşamdan aldığı doyumunu artırabilir (Delgado, 2005: 157). Maneviyat, evrensel bir insan özelliği olarak görülebilir. Maneviyat, kendisini bireyde aşkınlıkla iletişime geçmenin bir yansıması olarak duygu, davranış, alışkanlık gibi süreçlerle gösterir (Puchalski, 2012).

Din, kurumsaldır. Dinin ritüellerinin icra edildiği mekânlar vardır. Dinler maneviyatla ilgili olsalar da dinlerin sosyal yapı içerisinde kurumsal olarak varlıkları vardır. Dinin maneviyattan farklı olarak sınırları vardır. Her dinin kendine özgü inanç esasları, ibadet esasları vb. vardır. Dinler kendilerine bağlı olanlardan istedikleri uygulamalar yönünden birbirlerinden ayrışır. Dinler manevi olmayan ekonomik, sosyal, politik hedefler için şekillendirilebilirler. Manevi, aşkın olan ise merkezidir (Miller, 2003; Steiger ve Lipson, 1985). Maneviyat, aşkınlık gerçeği ve Yaratıcıyla yüzleşme şeklinde bazen kurumsal bir yapı içinde bazen de kurumsal bir yapı olmaksızın ortaya çıkabilen bir durum da sergileyebilir (Fisher, 2011: 20).

Din aşkın olanla ilişkili olarak inanç, ibadet ve ahlaki değerleri içerir. Aşkın olan varlık Yaratıcı, Brahman, God, mistik veya üstün güç sahibidir. Dinler dünya sonrası yaşama dair inançlar ve dünya yaşamında uygulanmak üzere uygulamalar içerir. Dinler aynı zamanda aşkın olana yaklaşmak ve bireyin toplum içinde diğerleri ile ilişki ve sorumluluklarını güçlendirmek için organize bir şekilde inanç, ibadet ve semboller içerir. Maneviyat ise aşkın olanla bağı sebebiyle ahlak, değerler ve hümanizm gibi olgulardan ayrışır. Aşkınla olan bağı ve dinle olan bağı içseldir. Manevi yolculuk aşkın olanı arama ve keşfetmeyle beraber, inanç ve inançsızlığa dair sorgulamalar, inançsızlığa ateizm, inançsa aşkın olana adanmayla sonuçlanan bir süreci içerir (Koenig, 2012; Blot, 2011; Puchalski, Lunsford, Harris, Miller, 2006).

Diğer taraftan bugün pek çok kişi din yerine maneviyatı kullanmayı tercih etmektedir. Bunun nedeni ise maneviyatın herhangi bir kurum veya oluşumla daha az bağlantılı olması ve daha kapsamlı olması ve daha az somut olarak görülmesidir. Bu görüşün diğer tarafında ise maneviyatı mistik ve dini deneyim perspektifinde dinin esası olarak gören görüştür. Birinci görüşe göre maneviyat dini kapsarken; diğer görüşe göre din maneviyatı kapsamaktadır (King, 1992).

Genel olarak literatürde maneviyat ile din ilişkisinin nasıl ele alındığına bakıldığında, maneviyatla din arasında ayırım yapanların yanında maneviyatın din ile yakından bağlantılı olduğunu ifade edenler (Niekerk, 2018; Peteet, Balboni, 2013) ve maneviyatı din ile aynı anlamda kulla-

nanlarla dinin maneviyatı kapsadığını ifade edenler bulunmaktadır. Ayrıca insanların birbirlerinden farklı maneviyat tanımlamalarının olduğunu ifade edenler bulunmaktadır (Siddall, Lovell ve Macleod, 2015). Din psikolojisi alanında daha çok kabul gören görüş ise maneviyatın dini kapsadığıdır (Harrison vd., 2001). Maneviyat araştırmalarında öne çıkan yönlendirici paradigma maneviyatın geniş bir bakış açısıyla değerlendirilmesi yönündedir (Dyson vd., 1997).

Günümüzde dindarlık ve maneviyat konusunda insanların tutumlarında farklılık görülmektedir. Mensubu olduğu dinin kurallarını yerine getirmediği halde pek çok insan Tanrı'ya duyduğu inanç ve onunla kurmuş olduğu bağ nedeni ile kendini dindar olarak tanımlayabilmektedir. Diğer taraftan dinin emirlerini yerine getirmekte gayretli olan ancak bazı konulardaki eksikliklerinden dolayı kendisini dindar olarak tanımlamaktan uzak duran insanlar vardır. Ayrıca herhangi bir kurumsal dinle ilişkisi olmamasına hatta Yaratıcıya inanç noktasında inançsızlık yaşayan insanlarda da mistik, manevi eğilimler görülebilmektedir. Bu durum, maneviyatın kapsamının dinden daha geniş bir alanı içerdiğini göstermektedir (Horozcu, 2010).

Maneviyat, din ve kültürün sınırlarını aşan bir anlam dünyasına sahiptir. Maneviyatı şekillendiren yaşam amacı, anlam arayışı, öz-aşkınlık, diğerleriyle iletişim gibi insanda pozitif duygulanım ortaya çıkaran süreçlerdir. Maneviyatı güçlü bir şekilde yaşamak, kişinin yaşamdan aldığı doyumunu artırabilir (Delgado, 2005: 157). Maneviyat evrensel bir insan özelliği olarak görülebilir. Maneviyat kendisini bireyde aşkınlıkla iletişime geçmenin bir yansıması olarak duygu, davranış, alışkanlık gibi süreçlerle gösterir (Puchalski, 2012).

Maneviyatın dinle olan ilişkisinden sonra açıklanması gereken diğer bir konu maneviyatın dindarlıkla ilişkisidir. Araştırmacıların zihinlerinde temelde maneviyat ve dindarlık arasında var olan ilişkiye dair üç bakış açısının yer aldığı görülmektedir. Bunlardan birincisi maneviyatı dindarlığın bütünsel bir parçası olarak gören bakış açısıdır. İkincisi maneviyat ve dindarlığı eş anlamlı gören bakış açısıdır. Üçüncü ve son bakış açısı ise dindarlık ve maneviyatı birbirinden ayırıştırıcı bakış açısıdır. Bu bakış açılarının varlığı maneviyatı tanımlama noktasındaki karmaşıklık ve maneviyatı tanımlamaya yönelik çabaların, incelemelerin daha da genişletilmesine olan ihtiyacı göstermektedir (Schlehofer, 2008; Streib ve Hood, 2011).

Dindarlık ve maneviyat birbiriyle çakışan, örtüşen kavramlar gibi görülmektedir. Dolayısıyla birbirleriyle çeşitli yönlerden ilişkili olan bu

kavramları birbirinden ayrı tanımlamanın zor bir durum olduğu belirtilmiştir. Bu belirsizliğe rağmen bu iki kavramın kullanıldığı çalışma alanları teolojiden, psikoloji ve sosyoloji gibi pek çok akademik sahaya çeşitli gelenekler ve dinlerle bağlantılı olarak çeşitli bağlamlarda ulaşmıştır. Bu iki kavramla alakalı bilimsel çalışmalar geçmişte baskın olarak Avrupa kıtasında Hristiyanlık içindeki akımlardan ve kısmen de Yahudilik ve İslam gibi dinlerin etkisiyle ortaya çıkmıştır. Yapılan tartışmalar dindarlık ve maneviyatın anlamında farklılaşmalara sebep olmuştur. On dokuzuncu yüzyılda yaşanan sosyo-kültürel gelişmeler, maneviyatın dinden ayrı bir kavram olarak görülmesine neden olmuştur (Schweitzer, 2006:120).

Geleneksel olarak dindarlık hem bireysel hem de kurumsal elementleri bünyesinde barındırırken maneviyatla olan ayrışma sürecinden sonra günümüzde maneviyat kurumsal olmayan bireysel bir olgu olarak görülmüştür. Böylece maneviyat bireydeki bilinç-üstü bir duyarlılık, aşkınlık ve anlamlılığa vurgu yapan bir kavram haline gelmiştir. Dindarlık ise daha çok kurumsal bir yapıyla alakalı olarak resmi ritüel, teoloji ile alakalı bir olgu haline gelmiştir (Spilka ve McIntosh,1996; Zinnbauer vd., 1997). Dindarlık davranışlarla alakalı daha dar bir boyuta dikkat çekerken, maneviyat inanç ve değerleri içine alan dindarlıktan daha geniş bir boyuta dikkat çeker şekilde yorumlanmıştır (Westgate, 1996).

Dindarlık ve maneviyatın ayrıştığı diğer bir durum iki kavramın da değerlendirilme şeklinde ortaya çıkmıştır. İki kavramın ayrışmadan birbirlerinin yerine kullanıldığı tarihi süreçte dindarlık ve maneviyat, insan psikolojisi üzerinde hem olumlu hem de olumsuz etkisi olan iki unsur olarak düşünülmüyordu (Pargament, 1996; Zinnbauer vd., 1997). Ancak, günümüzde maneviyat, aşkınlığı tecrübe eden bireyler yoluyla insan psikolojisi için özel sayılabilecek pozitif çağrışımlar kazanmıştır. Dindarlık ise aşkınlık gibi manevi olarak tecrübe edilebilecek olguların önünde negatif bir engel olarak damgalanmıştır (Spilka vd.,1996; Zinnbauer vd., 1997).

Pargament'e göre, maneviyat ve dindarlıkla alakalı literatüre bakıldığında iki kavram birbirine zıtmış gibi kullanılmaya çalışılsa da insanların çoğunluğu için bu iki kavram arasında bir çatışma durumunun var olduğuna dair bir gerginlik söz konusu değildir. Pargament'in yapmış olduğu araştırmada (1999), 11 farklı guruba onların kendilerini "dindar ve manevi değil; manevi ve dindar değil hem dindar hem manevi ne dindar ne de manevi" şeklinde nasıl tanımladıklarına dair sorular sorulmuş, alınan cevapların yüzde yetmiş dördlük gibi büyük bir kısmı "hem dindar hem de manevi" şeklinde çıkmıştır. İnsanlar kendilerini sadece dindar

veya sadece manevi olarak tanımlamamıştır. Katılımcıların verdikleri cevaplar içerik analizine tabi tutulduğunda cevaplarda iki farklı kutsal tanımını şeklinde bir ayırım çıkmamıştır (Pargament, 1999).

Yapılan diğer bir çalışmada ise (Zinnbauer ve Pargament, 2002), insanların çoğunluğu kendilerini manevi olarak tanımlamışlardır. Yalnız buradaki manevi olarak tanımlama insanların ortak bir şekilde manevi-yattan aynı şeyi anladıklarını ifade etmemektedir. Maneviyatın tanımı noktasında durum bu şekilde iken insanların kendilerini ne derece dindar olarak tanımladıkları noktasında farklılıklar tespit edilmiştir. Pargament'in (1999) çalışmasında alt gruplardan olan zihinsel sağlık profesyonelleri kendilerine özgü dindarlık ve maneviyatlarıyla alakalı dikkat çekici seviyede ayırım yapmışlardır.

Çağdaş literatür maneviyat ve dindarlığın çok net bir şekilde ortak bir tanıma ulaşmadığına dikkat çekmiştir. Literatürde yer alan tanımlara bakıldığında bu tanımların teoriye dayanmaksızın ya geleneksel dinsel yaşamda baskın gelmeyi amaçlayan ya da kuralcı bir bakış açısıyla değerlendirme yapan tanımlar olduğuna işaret edilmiştir. Bu kavramların dünyada kullanımını anlamlarının belirli bir içeriği yansıtmaktan ziyade nihai anlamı bulma, keşfetme veya ortaya çıkarma, evrensel düzen, dünya uyumu gibi daha genel ve evrensel yapılara referans ettiğini varsaymaktadır. Dolayısıyla bu bakış açısıyla bu iki kavramın tanımlanması meselesine bakıldığında bireyler veya toplumlar için bu iki kavramı ayrı bir şekilde tanımlamak çok özel bir iş gibi görünmektedir. Hâlbuki geleneksel anlayışa baktığımızda bu iki kavramın dünyada kullanımını yüksek bir güce ibadet etmek gibi belirli içeriği yansıtan bir anlam taşıyordu. Günümüzde bu şekildeki anlam Hristiyanlık ve Yahudilik gibi dinler tarafından gayri meşru olarak görülmektedir. Ancak günümüzde bu iki kavramla alakalı yapılan araştırmalar yasal kabul edilmektedir. Bu iki kavramı araştıracak araştırmacıların kavramların ortaya çıkış süreçleri ve etkilendikleri kültürler ve gelenekler konusunda dikkatli olmaları gerekmektedir. Örneğin Asya ve Afrika'daki yerel kültür ve geleneklerin bu kavramları tanımları tam anlamıyla Batı'daki kullanımlarıyla örtüşmemektedir (Schweitzer, 2006).

Maneviyat kavramının günümüzde Batı dünyasında kullanımına bakıldığında bu iki kavram bir taraftan kilise gibi geleneksel dinin kurumlarına karşı duruşu yansıtırken diğer taraftan ise aşkın olana yönelik kişisel ilgi ve alakayı yansıtmaktadır. Batı toplumlarındaki insanların çoğu dinsel kurumlar da dâhil olmak üzere bütün kurumlara yönelik eleştirel bir karşı duruş sergilemektedir. İnsanlar, geleneksel kiliseleri ikna edici olmayan otoriter doktrinlerin bir simgesi olarak görmektedir.

Sosyal konularda ve ilahiyat konularında araştırma yapan analistler bu durumun bireyler için yalnızca dinsel kurumlardan hoşnutsuzluklarının bir ifadesi olmadığını belirtmişlerdir. Onlara göre bu durum modernizm ve sonrası dönemin karakteristik özelliklerinden olan dinsel çoğulculuk ve bireyciliğin birer yansımasıdır. Buna göre modern insan dinsel, inançsal veya etik bir zorunluluk taşıyan herhangi bir yapının üyesi olarak orada kendilerine verilecek olan sorumlulukları istememektedir. Bunların yerine modern insan kendi halinde kendi ihtiyaçlarıyla ilgilenen, kişisel tutkuları peşinde koşan bir hayatı istemektedir (Schweitzer, 2006: 121).

Ülkemizde maneviyatın ifade ettiği anlam ise Özdoğan (2009) tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

“Maneviyat insanın var edenle olan bağıdır ve dolayısıyla ilahi kaynaktır. İnsan kendisiyle, yani özüyle iletişime geçtiğinde ilahi olanla da iletişime geçmiş olur. Çünkü özü, ilahi olanın niteliklerini taşımaktadır. Ülkemizdeki gelişim sürecinde din psikolojisi biliminin yola çıktığı “kendini bilen Rabbini bilir” yaklaşımı bu bakış açısıyla açıklanmaktadır. Öz niteliklerimizi, yani ilahi yanımızı ne kadar fark eder ve yaşarsak, o kadar Yaratıcımızı tanırız, anlarız ve biliriz. Biz özümüzle iletişime geçemediğimizde, gerçekte ilahi olanla da iletişime geçememiş oluyoruz. Psikolojik sorunları yaşadığımız süreçte, özümüzle olan iletişimin kopukluğu söz konusudur. Bu sorunların çözümünde, insanın maddesel ve ruhsal boyutunu birlikte değerlendiren, yani psikoloji biliminin verilerini ilahi öğretiyle bütünleştiren yaklaşım etkili olabilir.”

Ülkemizde gerçekleştirilebilecek manevi yaklaşımda, bütüncül yaklaşımı ve kapsayıcılığıyla, insanın sonsuz mutluluğunu merkezine koyan ilkeleriyle İslam, organize din yapısından daha çok maneviyat olarak ifade edilen yapıyla daha uyumludur. Akdemir, gerçek dinin işlevinin, insanı doğasına döndürüp, ona yabancılaşmasını engellemek ve böylece ondaki ilahi nefesi, ilahi planı gerçekleştirmesini sağlamak ve kendisindeki sonsuz imkânları eyleme dökerek, dünyada sevgiyi, barışı egemen kılmak olduğunu söylemektedir. Akdemir görüşünü Rum suresi 30. ayetle temellendirmekte, ayeti şöyle çevirmekte ve yorumlamaktadır: “Sen yüzünü, batıl olan her türlü inancı ret ederek kararlı bir biçimde dine, Allah’ın insanları kendisine göre yarattığı doğaya yönelt; Çünkü Allah’ın yarattığı doğada hiçbir değişiklik yoktur. İşte gerçek din, insanların çoğu bilmese de budur.”

Kur’an’ın, insan doğasını gerçek din olarak nitelemesi bir rastlantı değildir. Çünkü dünyadaki kurumsallaşmış dinlerin çoğu kez insan do-

ğasından uzaklaştıkları için, birer yabancılaşma ve dolayısı ile mutsuzlaştırma kaynağı oldukları bilinmektedir. Zaten insanları, özellikle de hümanistleri dinden uzaklaştıran bu olgu değil midir? O halde “gerçek din”in asla dış dünyada kurumsallaşmış olan din olmadığını unutmamak gerekir. Kur’an, din kelimesini hem gerçek din hem de dış dünyadaki yabancılaşmış din için kullanmaktadır” (Akdemir, 2000).

Ülkemizde gerçekleştirilecek manevi yaklaşımda Allport’un içsel din, Grof’un ruhsallık, Wilber’in dönüşüm, Faiver’in batını, Akdemir’in de gerçek din olarak kavramlaştırdığı anlayışın uygulanması önem taşımaktadır. Ayrıca bu anlayış insanın özyapısına, potansiyeline, yeteneklerine odaklanan ve bunların gerçekleşmesi için yüksek deneyimleri yaşama ve yaşatma yöntemlerini uygulayan trans-personel-kişilik ötesi psikolojinin yaklaşımıyla desteklenebilir (Özdoğan, 2009).

a.b. Literatür Değerlendirmesi

Düzgüner (2013) tarafından yapılan araştırmada, “Türk ve Amerikan kültürlerinde maneviyat kavramının nasıl algılandığı ve maneviyat diğerkâmlık ilişkisi” tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmadan çıkan sonuca göre Türkiye’deki maneviyat algısı Amerikan toplumundaki maneviyat algısından farklılaşmaktadır. Amerikan toplumunda maneviyat dinden ayrı bir duruşu sergilerken; Türkiye’de maneviyat dini yaşantıyla sıkı ilişki içinde olan, inancı hayata yansıtan bir olgu olarak ortaya çıkmıştır.

Yazgan (2014) tarafından yürütülen araştırmadan çıkan sonuca göre hasta bireyler sağlıklı bireylere göre dini tutum açısından daha olumlu bulunmuştur. Hasta olma durumunun bireylerin spiritüel değerleri üzerinde etkili olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca inancın bireylerin spiritüel değerleri üzerinde etkin rol oynadığı görülmüştür.

Müftüler (2016) tarafından gerçekleştirilen araştırmada kültürel, dini ve toplumsal açıdan yaşlı insanların modernleşme sürecinde yaşadıkları sorunlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmadan çıkan sonuca göre modernleşme süreci yaşlı insanlar için de zor bir süreçtir. Yaşlıların bu zor süreci atlatmasında, onların manevi ve maddi ihtiyaçlarının karşılanması hususunda hali hazırdaki kurumlar yeterli görülmemiştir ve yaşlılara yönelik yeni düzenlemelerin yapılması gerektiği araştırma sonucunda tespit edilmiştir.

Göcen (2016) tarafından gerçekleştirilen araştırmada “Türk- Müslüman çocuklarda şükür maneviyat ve yaşam doyumu arasındaki ilişki” nitel yöntemle araştırılmıştır. Çocukların şükürle alakalı açıklamalarında en yaygın kullanılan temalar aileye sahip olma ve temel ihtiyaçlarını kar-

şılayabilme çıkmıştır. Çocukların açıklamaları ve çizimlerinde yaşam doyumu ve maneviyat şükürle ilişkili çıkmıştır. Buna göre şükür arttıkça maneviyat düzeyinde de artış tespit edilmiştir.

Uçar (2017) tarafından gerçekleştirilen araştırmada “yaşlılarda yaşam kalitesi ile spiritüalite (Maneviyat) arasındaki ilişki” tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmadan çıkan sonuca göre yaşlı kişilerin maneviyatları ile yaşam kaliteleri arasında anlamlılık düzeyinde pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Yaşlı bireylerin yaşam kalitesinin artması, maneviyatla doğru orantılı bir ilişki göstermiştir. Maneviyatın artmasıyla yaşam kalitesinde de artış gözlenmiştir.

Erşahin ve Boz (2018) tarafından gerçekleştirilen araştırmada kentte yaşayan kişilerin bağlanma ve iletişim konusundaki ihtiyaçları noktasında maneviyatın yeri nitel yöntemle tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmadan çıkan sonuca göre maneviyat kentte yaşayan kişilerin sadece bağlanmalarını değil aynı zamanda onların aşkınlık, güvenlik, ait olma gibi ihtiyaçlarını da ortaya çıkarmaktadır.

Toprak (2018) tarafından gerçekleştirilen araştırmadan çıkan sonuca göre bireylerin iyi oluş hali üzerinde yaşam amaçları ve maneviyat önemli değişkenler olarak ortaya çıkmaktadır. Maneviyatın iyi oluş üzerindeki olumlu etkisi bireyin içsel yaşam amaçlarına yaptığı katkı sebebiyle oluşmaktadır. Bu durum iyi oluşun dolaylı veya doğrudan kaynak olarak yararlanabileceği alanlardan birinin de maneviyat olduğuna işaret etmektedir.

Akarsu (2018) tarafından gerçekleştirilen araştırmada “romantik ilişki yaşayan üniversite öğrencilerinin sosyal ilgi, ilişkisel benlik saygısı ve maneviyatları ile ilişki istikrarı arasındaki ilişki” tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmadan çıkan sonuca göre maneviyat ile ilişkisel benlik saygısı ve sosyal ilgi arasında anlamlı bir ilişki görülmemiştir. Maneviyat ile ilişki yatırımı ve ilişkisel benlik saygısı ile sosyal ilgi arasında pozitif yönde anlamlılık düzeyinde bir ilişki görülmüştür. Ayrıca maneviyatın ilişkinin doyumu üzerinde yordayıcı bir etkisi gözlenmemiştir. Ancak ilişkisel benlik saygısı, maneviyat ve sosyal ilgi ilişki yatırımı üzerinde yordayıcı bir etki göstermiştir.

Dyson ve Forman (1997) literatürde yer alan maneviyat tanımlarını incelemek üzere yaptıkları araştırmada “benlik, diğerleri ve Tanrı” kavramlarının maneviyat tanımlamalarında anahtar kavramlar olduklarını tespit etmişlerdir. Buna göre anlam, maneviyat açıklamaları, inanç sistemleri gibi maneviyatla alakalı görülen durumlar bu üç temel kavramla bağlantılı olarak açıklanabilir.

Vahon, Fillion ve Achille (2009) tarafından gerçekleştirilen araştırmada son on yılda yayınlanmış araştırmalarda çıkan sonuçlardan hareketle içerik analizi yapılarak yaşam sonu maneviyatı hakkında bilgi toplamaya çalışılmıştır. İncelemeden çıkan sonuca göre yaşam sonu maneviyatı şu anlamları içermektedir: “anlam ve yaşam amacı, bireysel aşkınlık, yüksek oluştta aşkınlık, inanç ve iman, umut, ölüme karşı duruş, yaşamı kutsama, ana değerleri yansıtırma, maneviyatın doğasının gelişimi.”

Chida, Steptoe ve Powell (2009) tarafından gerçekleştirilen araştırmada dindarlık/maneviyat ve ölümlülük arasındaki ilişki, yapılmış araştırmalar üzerine meta analiz tekniğiyle yapılan incelemeyle tespit edilmeye çalışılmıştır. Sağlıklı insanlarda dindarlık/maneviyat düşük oranda ölümlülükle ilişkiyken hasta insanlarda bu ilişki göreceli olarak düşük çıkmıştır. Sağlıklı insanlarda kiliseye katılım gibi kurumsal aktiviteler yüksek seviyede yaşamla ilişkili bulunmuştur. Ayrıca dindarlık/maneviyatın kalp ve damarlar sebebiyle ölüm olayıyla ilişkisi negatif çıkmıştır.

Lynch, Tejada ve Strom (2012) tarafından gerçekleştirilen araştırmada diyabet hastalarında maneviyat ve depresyon arasındaki ilişkinin durumu tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırmadan çıkan sonuca göre kadın hastalar yüksek seviyede maneviyat sahibi olarak kaydedilmiştir. Yüksek seviyede maneviyat ise düşük düzeyde depresyonla ilişkili bulunmuştur.

Balbuena, Baetz ve Bowen (2013) tarafından gerçekleştirilen araştırmada, dinsel katılım ve maneviyatın major depresyonla ilişkisi araştırılmıştır. Dinsel faaliyetlere aylık katılım gösterenlerin depresyon riski hiç katılım göstermeyenlerden yüzde yirmi iki oranında düşük çıkmıştır. Araştırmadan çıkan sonuca göre dinsel faaliyetlere aylık da olsa katılmak majör depresyonun etkilerine karşı kişide direnç oluşturmada ve bireyin psikolojik sağlığını koruyucu bir özellik göstermektedir.

Weber ve Pargament (2014) tarafından gerçekleştirilen araştırmada din ve maneviyatın zihinsel sağlıkla ilişkisi araştırılmıştır. Araştırma sonucunda din ve maneviyatın kişinin karşılaştığı problemlerle alakalı olarak pozitif dini başa çıkma, pozitif inançlar ve iletişim gibi yollarla bireyin zihinsel sağlığını artırabileceği tespit edilmiştir. Ayrıca araştırma sonucunda ortaya çıkan diğer bir durum din ve maneviyatın yanlış anlama, negatif inançlar, negatif dini başa çıkma yollarıyla bireyin zihinsel sağlığına olumsuz etkide bulunabileceğidir.

Borges, Santos ve Pinheiro tarafından (2015) yapılan araştırmada, sağlık uzmanlarının din ve maneviyat temsillerinin ne olduğu nitel yöntemle araştırılmıştır. Görüşmecilerden elde edilen sonuca göre, sağlık alanında çalışan profesörlerin din ve maneviyat konusundaki temsilleri Tanrıya inanç etrafında yoğunlaşmaktadır. İnanç onlara yaşamlarının her alanında anlam ve amaç noktasında destek vermektedir.

Hardt (2017) tarafından gerçekleştirilen araştırmada çocuklukta yaşanan zorluklar ve yetişkinlikteki uyumla alakalı maneviyatın rolü araştırılmıştır. Araştırmadan çıkan sonuca göre maneviyat aracılığıyla çocukluktan yetişkinliğe uyum sürecinde iki yol tespit edilmiştir. Bu yollardan biri farkındalık, diğeri ise güven duygusudur. İki yoldaki gelişim de anne sevgisiyle başlamakta ve duygusal ihmal ile son bulmaktadır. Çocuklukta fiziksel ihmal ve suistimalin maneviyatın gelişimi ile bir alakası tespit edilememiştir. Tanrıya inanç koruyucu bir fayda sağlasa da aynı zamanda risk faktörü de taşımaktadır. Güvenlik duygusu ise maneviyatın çeşitli boyutlarının ortaya çıkmasında güçlü bir etkiye sahiptir.

a.c. Evlilikte Maneviyat

Maneviyat genel itibariyle inanç ve değerleri içine alan geniş bir semsiye kavram olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan maneviyatın insan ilişkilerinde pek çok alana katkı sağlama potansiyeli bulunmaktadır. Maneviyat açısından Yaratıcıyla kurulan bağ ve bu bağın hayata yansıyan yönünü oluşturan inanca ait esaslar, insan ilişkileri noktasında, inanç mensupları üzerinde büyük etkiye sahiptir. İnanç insanları düşünce, duygu, davranış boyutuyla etkilemektedir. Bu etki dünya üzerindeki her varlığı kuşatmaktadır. İki insan arasında özel bir durumu içeren evlilik de inancın etkisiyle iki insan arasındaki ilişkiye yön verecek düzeydedir. Maneviyatın kapsadığı değerler inancın da insanlar arası ilişkilerde vurguladığı önemli yapı taşlarıdır. İnsanlar arası ilişkilerde katkısı olduğu düşünülen bütün değerler adalet, sevgi, saygı ve sadakat gibi inanç mensuplarının hayatlarına yansıtılmaları gereken davranış kalıplarını içermektedir. Bu bağlamda evlilikte maneviyat dediğimizde Aşkın olanla bağlantılı bir şekilde değerlerle paylaşılan bir birliktelik sürecini düşünebiliriz.

İnanç bağlamında evliliği değerlendirdiğimizde özellikle İslam dini perspektifinden Kur'an-Kerim'de Rum suresi 21. Ayette insan için huzur bulması amacıyla kendi türünden eşler yaratılması ve iki kişinin arasında muhabbet, sevginin oluşması Allah'ın varlığının delillerinden olarak ifade edilmektedir. Bakara suresi 187. Ayette eşlerin birbirleri için elbise oluşuna dikkat çekilmektedir. İnsanın kendi türünden eşinin olması ve bu eşin Yaratıcı tarafından huzur kaynağı olarak verilmesi inancı

iki insanın birbirlerine ilişkin algılarını şekillendirme gücüne sahiptir. Evlilik ilişkisinde karşıdaki kişinin Yaratıcı tarafından emanet verildiği inancı bireyin ortaya koyacağı bütün davranışlarda denge yolunu tutması açısından teşvik edicidir.

İnsanın duygularını yönlendirmede düşüncenin gücü dikkate alındığında inançla desteklenen düşüncenin duygu ve davranışa yön vermesi daha çok kuvvet bulur. Birey ortaya koyacağı eylemlerde daha ölçülü olmaya çalışır. Evlilikte Yaratıcının eşler arasındaki muhabbete vesile olduğunun bilinmesi, eşlerin birbirleri için bir örtü olduğuna işaret edilmesi evlilikte Yaratıcının işaret ettiği manalar açısından dikkate değerdir. Özellikle içinde yaşadığımız çağda bencillikler, türlü ahlaksızlıklar evlilik kurumunu tehdit etmektedir. Ayetle eşlerin birbirlerinin örtüsü olmasına işaret edilmesi dışardan gelecek tehlikelere karşı eşlerin birlerini koruma anlamında bir tavra sahip olmaları açısından önemlidir.

Maneviyat ve din evlilik bağında düşünüldüğünde, dinin kapsayıcılığı insanı bütün yönüyle kuşatması sebebiyle bireyin dinle kurduğu bağın gücüne göre maneviyat dediğimiz yaşam şeklinin varlık bulmasından bahsedebiliriz. Bu bağlamda dinin evlilik ilişkisine dair koymuş olduğu her kural eşlerin birbirlerine karşı maddi anlamda dışa yansıyan davranışlarına yön verdiği gibi manevi anlamda eşlerin aynı inanç noktasında ortak bir aşkın olana dönük hayat perspektifi oluşturmalarına da destek olur. Dinin evlilik ilişkisinde görünürlüğü arttığı oranda eşlerin Yaratıcının vaat etmiş olduğu güzelliklere, eşlerin birlerine karşı sevgi, muhabbet, ünsiyet, berekete ulaşmaları noktasında hazır bulunuşluk sağlanmış olur.

Hadis-i şeriflerde de evlilikle ilgili teşvikler ve evlilikle ilgili tavsiyeler yer almaktadır. Örneğin; “kim evlenirse imanının yarısını tamamlamış olur, kalan diğer yarısı hakkında ise Allah’tan korksun.” Hadisinde Hz. Peygamber evliliği iman bağlamında değerlendirerek evliliğin ne kadar önemli olduğuna dikkat çekmiştir (Heysemî, IV, 252). Yine diğer bir hadiste Hz. Peygamber “Ey insanlar! Kadınların haklarına riayet ediniz! Onlara şefkat ve sevgi ile muamele ediniz! Onlar hakkında Allah’tan korkmanızı tavsiye ederim. Siz kadınları, Allah emaneti olarak aldınız; onların namuslarını ve iffetlerini Allah adına söz vererek helâl edindiniz!” buyurmuştur (Sahîh-i Buhârî Muhtasarı, X. 398).

Hz. Peygamber (sav) kadınlara şefkatle muamele edilmesini emrederek evlilikte kadının durumuna ilişkin önemli bir değerlendirme yapmıştır. Kadınların Yaratıcının emaneti olduğuna dikkat çekmiştir. İnsanlar bir emanet aldıkları emaneti verene kadar çok hassas bir şekilde muhafaza etmeye çalışırlar. İnsanlar arası ilişkilerde, insanla diğer insanlar

arası ilişkilerde kul hakkı kavramı emanet bilincini desteklemede önemlidir. Evlilikte ise eşe Allah'ın emaneti vurgusu yapılmaktadır. Dolayısıyla burada Yaraticının hakkı meselesi gündeme gelmektedir. Emanete karşı yapılan hatalar, yanlışlar Yaraticının hakkını ihlal etme durumunu ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda evlilikle ilgili burada bahsedilmeyen diğer ayet ve hadisler de düşünüldüğünde emanet bilinci, şefkatle muamele edilmesi, tavsiyesi hem Kur'an hem de hadislerde yer alan ifadeler evlilikte yaşanacak maneviyat noktasında uygun ortamı hazırlayacak şemayı sunmaktadır.

Evlilikte maneviyat anlamında değerlendirebileceğimiz diğer kaynak değerlerdir. Sevgi, muhabbet, hoşgörü, sabır, iffet, sadakat, adalet vb. pek çok değer evlilik ilişkisinde evliliğin kalitesini artırma anlamında büyük bir öneme sahiptir. Eşler arasında sevgi ve muhabbetin olması eşlerin birlerine duygusal anlamda bağlılığını artırır. Sevginin olduğu yerde insanlar mutlu, üretken olur. Sevgi ilişkinin gelişimine katkı sağlar. Eşlerin evlilikten aldıkları doyum artar. Evlilikten alınan doyumun artması bireylerin faaliyette buldukları her alana yansıma potansiyeli taşır. Hoşgörü bir değer olarak hoşla gitmeyen durumlarda karşıdaki kişiyi hoş görmeyi içerir. İnsanlar farklı karakterlere ve farklı anlayışlara sahip olabilir. Toplum içinde nasıl ki farklılıklar zenginlik olarak görülüyorsa hoşgörü ev içinde temel olmayan meselelerdeki ayrılıkları veya yapılan hataları da hoş görmeyi içerir.

Sabır, eş olarak iki insanın birlikteliklerini devam ettirme yolunda gayretli olmayı, yaşadıkları veya yaşayacakları zorluklarda mücadelecilik olmayı içerir. Birbirlerinin zor günlerinde evlilik başında verilmiş olan ahde sadık olmayı içerir. İffet, eşlerin bütün eylemlerinde ölçülü olmalarını içerir. Özellikle günümüzde her alanda yaşanan israf, aşırı tüketim maalesef evliliklere de sıçramış durumdadır. Eşlerin yapılan harcama ve diğer eylemlerinde ahlaki sınırları aşmaları evliliklerde maddi kaynaklı tartışma ve problemlere neden olmaktadır. Tartışma gibi durumlar evliliğin kalitesini düşürmekte bu durum da evliliklerin son bulmasına neden olabilmektedir.

Maneviyat ve maneviyatla bağlantılı yaşam şekilleri insanların eylemlerine bir ölçü getirmesi bağlamında evliliklerin yıpranmasının da önüne geçmektedir. Sadakat, doğruluk eşlerin birbirlerine güven duymaları ilişkinin devam etmesi anlamında büyük bir öneme sahiptir. İlişkiler güven temeli üzerine bina edilir. Bu temelde meydana gelen çatışmalar günlük ilişkiler insanların arasını nasıl açmaktaysa evlilik ilişkisinde de benzeri şekilde sorunlara sebep olmaktadır. Adalet eşlerin birbirlerine

karşı her konuda eş olarak birbirlerinin haklarına saygılı olma, birbirlerine özverili bir şekilde davranmayı içerir. Saydığımız değerler dışında şefkat, merhamet ve saygı gibi daha pek çok değer ölçüsü maneviyat bağlamında evlilik ilişkisini olumlu manada destekler içeriğe sahiptir.

b. Yöntem

Bu çalışmada araştırma modeli olarak nitel araştırma yöntemlerinden *durum çalışması* deseni kullanılmıştır. Durum çalışması “gerçek yaşamın, güncel bağlam ya da ortamın içindeki bir durumun araştırılmasını” içermektedir. Durum çalışması araştırmacının gerçek yaşam içinde yer alan güncel bir durum ya da belirli bir zaman dilimiyle sınırlandırılmış durumlar hakkında çeşitli veri toplama araçlarıyla (gözlem, mülakat vb.) detaylı, derinlemesine bilgi topladığı ve sonrasında “durum temaları” tespit ettiği veya “durum betimlemesi” yaptığı bir nitel araştırma metodudur (Creswell, 2007). Çalışmanın konusunu teşkil eden evlilik gerçek yaşam içinde derinlemesine bilgi ile araştırılabilecek bir konu olmasından dolayı bireylerin yaşamış oldukları deneyimlerin tespitini detaylı bir şekilde ortaya koyabilmek amacıyla durum çalışması deseni tercih edilmiştir.

b.a. Çalışma Gurubu

Araştırmanın çalışma gurubu en az beş yıl evli olan 30 erkek ve 30 kadın olmak üzere toplam 60 bireyden oluşmaktadır. Araştırmada nitel bölümde katılımcı seçiminde kullanılan örnekleme yöntemi amaçlı örneklemedir. Araştırmayı gerçekleştirmek üzere altmış kişi ile en az yarım saat olmak üzere karşılıklı görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Katılımcı seçiminde amaçlı örnekleme tekniği ile görüşmeye istekli olan kişiler tercih edilmiştir. Görüşmelerden önce katılımcıya ne hakkında mülakat yapılacağı anlatılmış, onam formu imzalatılmış ve sonrasında görüşmeye başlanmıştır. Görüşmelerde katılımcının herhangi bir tedirginlik yaşamaması adına sessiz, kimsesiz ve sakin ortamlar tercih edilmiş ve görüşme sırasında mümkün olduğunca katılımcının anlattığı hususlara müdahale edilmemiştir. Görüşme sırasında ses kaydına izin veren katılımcılardan ses kaydı alınmış ve sonrasında deşifre edilmiş; izin vermeyen katılımcıların söyledikleri ise not alınıp sonrasında temize çekilmiştir. Görüşme yapılan kişilerin isimleri yerine onların cinsiyetlerini ifade eden kodlar kullanılmıştır. Bu kodlardan (E) erkek görüşmeci (K) ise kadın görüşmeciyi temsil etmektedir.

b.b. Veri Toplama Araçları

Araştırmada veri toplama aracı olarak *yarı yapılandırılmış görüşme formu* kullanılmıştır. Görüşmecilerden izin alınarak ses kaydı alınmış ve görüşme sonrasında ses kayıtları deşifre edilerek metin oluşturulmuştur.

b.b.a. Geçerlik ve Güvenirlik

Araştırmalarda araştırmanın geçerliğini ve güvenirliliğini artırmak için çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemler iç geçerlik için “uzun süreli etkileşim, araştırmacı önyargılarını azaltma, katılımcı teyidi, üçgenleme” gibi uygulamaları içermektedir. Dış geçerlik için “amaçlı örneklem, dahil etme veya dışlama kriterleri, ortamın ayrıntılı tanıtımı, katılımcıların ayrıntılı tanıtımı” gibi uygulamaları içermektedir. Güvenirlik için ise “denetleme yolu, literatür, araştırma yöntemlerinin ayrıntılı tanıtımı, üçgenleme, başka bir araştırmacının süreç ve sonuçları incelemesi” gibi uygulamaları içermektedir. Araştırmalarda bu yöntemlerden bir ya da birkaçının kullanılması bulguların doğruluğunu tespit noktasında fayda sağlayacaktır (Başkale 2016; Creswell, 2007).

Araştırmada geçerliği sağlamak için verilerin yeterince doyuma ulaşmasını sağlayacak kadar fazla kişiyle görüşme yapılmıştır. Amaçlı örneklem metodu ile belirli kriterler dâhilinde katılımcı seçimi sağlanmıştır. Toplam 60 kişi ile görüşme yapılmış ve erkek ve kadın olarak on beşer kişi ile görüşme yapıldıktan sonra veri doyumu sağlanmıştır. Verilerin kodlanması ve gruplandırılması sürecinde Eğitim Bilimlerinde uzman 1, sosyoloji biliminde uzman 1, psikoloji biliminde uzman 1, din psikolojisi uzmanı 3 akademisyenden destek alınarak kodlamaların ve gruplandırmaların denetlenmesi sağlanarak görüş birliğine varılmıştır. Ayrıca veri üçgenlemesi ile farklı kişilerden aynı konuda bilgi alınmıştır.

Araştırmada güvenirliliği sağlamak için görüşmelerden elde edilen veriler ses kayıtlarından ve notlardan kayıpsız olarak deşifre edilmiştir. Geçerlikte olduğu gibi uzman desteğinin sağlanması da güvenirliliği artıran diğer bir yöntem olmuştur. Ayrıca aynı konu üzerinde farklı insanlarla görüşme yapılması da veri kaynaklı üçgenleme tekniğinin kullanılması açısından güvenirliliğe katkı sağlayan diğer bir yöntem olmuştur.

b.b.b. Araştırmacının Rolü

Nitel araştırmalarda araştırmacı araştırılan konuyu doğrudan katılımcılarla temas kurarak elde eden kişidir. Bu bağlamda araştırmacı araştırmanın uygulanmasındaki rolünü açıkça ifade etmelidir (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Araştırmacı evlilik deneyimine sahip olması dolayısıyla katılımcılarla sevgi, saygı ekseninde güvenli bir ortam oluşmasını sağlayarak katılımcılardan evlilikle alakalı deneyimlerini çekinmeden anlatabilecekleri bir ortam oluşturmuştur. Çalışmada araştırmacı katılımcılardan

verilen cevaplardan anladığının doğruluğunu tespit için geri bildirim almış ve sorulan soruların anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla sondaj sorularıyla doğru bilgilerin elde edilmesini sağlamıştır. Ayrıca araştırmacı almış olduğu nitel araştırma ders ve kursların katkısıyla detaylı görüşme yapabilme becerisine sahiptir.

b.c. Verilerin Toplanması ve Analizi

Veriler, öncelikle ses kaydında olanların çözümlenmesi ve not alınan ham verilerin temizlenmesiyle bir araya getirilmiştir. Toplanan veriler daha sonra Nvivo programına aktarılıp her bir metin analiz edilerek kodlanmıştır. Kodlama, elde bulunan veriden önemli parçaların ayrıştırılmasını ve işaretlenmesini ifade eder. Bu şekilde metin küçük bilgi kategorilerine ayrılır (Creswell, 2007). Kodlama sonrası elde edilen kodlar üzerinden kategorilendirme yapılmıştır. Kategoriler ise elde edilen verilerin ardında yer alan soyut üst anlamları ifade eder. Kategorilerin oluşturulmasıyla veri kavramsallaştırma ile soyutlanarak daha üst bir anlama kavuşur (Corbin ve Strauss, 1990).

Araştırma verileri, evlilik öncesi yaşanan çatışmaların ve bu çatışmalara verilen tepkilerin farklı başlıklar altında kategorize edilerek incelendiğini göstermektedir. *Evlilik öncesi yaşanan çatışmalar* başlığı altında çatışmalar, maddi nedenler, kültürel nedenler ve ailevi nedenler olarak kodlanmıştır. *Evlilik adaylarının bu çatışmalara tepkileri* ise duygusal tepkiler ve davranışsal tepkiler şeklinde sınıflandırılmıştır. *Evlilik öncesi yaşanan sorunların çözüm şekli*, problem odaklı başa çıkma ve kaçınma odaklı başa çıkma stratejileri olarak ele alınmıştır. Son olarak, *evlilik hazırlığında sorun yaşanmamasının nedenleri* karşılıklı anlayış ve uyum başlıkları altında kodlanmıştır. Bu sınıflandırma, evlilik öncesi süreçte yaşanan dinamiklerin ve çözüm yollarının detaylı bir şekilde analiz edilmesine olanak sağlamaktadır.

Araştırma verileri, evlilik sonrası süreçte eşler arasında yaşanan çatışmaların ve bu çatışmalara verilen tepkilerin detaylı bir şekilde incelendiğini göstermektedir. *Eşler arasında çatışmaya neden olan durumlar* başlığı altında, çatışmalar sorumluluk kaynaklı nedenler, davranış-tutum kaynaklı nedenler ve sosyo-psikolojik nedenler olarak kodlanmıştır. *Bu durumlara verilen tepkiler*, davranışsal, duygusal ve fiziksel tepkiler şeklinde kategorize edilmiştir. *Çatışma durumlarıyla başa çıkma yöntemleri*, problem odaklı başa çıkma, duygu odaklı başa çıkma ve değerlendirme odaklı başa çıkma stratejileri olarak ele alınmıştır. *Çatışmaların çözülmemeye nedenleri*, iletişim eksikliği ve anlaşamama olarak belirlenirken, *yaşanılan büyük sorunlarla başa çıkma yöntemleri* din odaklı başa çıkma ve duygu odaklı başa

çıkma başlıkları altında incelenmiştir. *Eşlerin birbirleri hakkındaki değerlendirmeleri* ise olumlu ve olumsuz karakter değerlendirmeleri olarak sınıflandırılmıştır. Olumlu değerlendirmeler davranışsal ve duygusal boyutlarda ele alınırken, olumsuz değerlendirmeler de benzer şekilde davranışsal ve duygusal boyutlar üzerinden analiz edilmiştir. Son olarak, *eşin soruna verdiği tepkiler*, davranışsal, duygusal, zihinsel ve fiziksel tepkiler şeklinde kodlanmıştır. Bu başlıklar, evlilik sonrası sürece ilişkin dinamiklerin ve çözüm yaklaşımlarının kapsamlı bir şekilde ele alınmasına olanak sağlamaktadır.

Öte yandan araştırma verileri, evli bireylerin maneviyat algıları ve bu algıların evliliklerine yansımalarını çeşitli başlıklar altında incelemektedir. *Evli bireylerin maneviyat tanımlamaları* başlığı altında, maneviyat din, değer ve din ile değer bütünleşmesi olarak kodlanmıştır. *Maneviyatın evliliğe katkısı* başlığı altında ise, eşler arasındaki bağı koruma ve davranış ile tutumda dengeyi sağlama yönündeki katkılar ön plana çıkmıştır. *Evli bireylerin Yarattığı algısı*, sevgi yönelimli Yaradan algısı ve korku yönelimli Yaradan algısı olarak iki temel yaklaşımda değerlendirilmiştir. Son olarak, *evli bireylerin Yarattığı ilişkin değerlendirmeleri*, merhametli, adaletli ve lütufkâr gibi başlıklar altında kodlanmıştır. Bu kategoriler, maneviyatın evlilikteki rolünü ve bireylerin inançlarının ilişkilerindeki etkisini derinlemesine anlamaya olanak tanımaktadır.

c. Bulgular

Bu başlık altında, evli bireylerle yapılan görüşmelerden elde edilen maneviyat tanımlamaları ve maneviyatın kendi evliliklerinde herhangi bir konuda katkısı var ise bu katkının hangi konularda olduğuna ilişkin bulgulara yer verilmektedir.

c.a. Evli Bireylerin Maneviyat Tanımlamaları

Bu kısımda evli erkek ve kadınlarla yapılan görüşmelerde maneviyatın tanımına ilişkin elde edilen nitel bulgulara yer verilmektedir. Bu bulgular ‘din, değer ve din/değer’ tematik grup başlıkları altında kısaca ifade edilmiştir.

(i) *Din*: Evli bireylerle yapılan görüşmeler incelendiğinde maneviyat kavramını din eksenli yorumlayanlar bulunmaktadır. Din eksenli yorumlarda maneviyat kavramı Allah için yaşama çabası olarak ifade edilmektedir. Maneviyat kalbin ve vicdanın güzel olma hali şeklinde tarif edilerek kalp ve vicdanın dinle daha iyi beslenebileceğine değinilmektedir. Maneviyat kişinin Yarattığına bağlılığı, onun emirleri doğrultusunda yaşamak şeklinde açıklanmıştır. Evli bireylerin ifadelerinde maneviyat

Allah ile kulluk ilişkisi, Allah sevgisi, dine bağlılık, Allah'a olan yakınlık olarak tarif edilmektedir.

E17: “Allah için Allah'ın istediği gibi yaşama çabası diyebilirim”.
E18: “Maneviyatı ben dinle ilişkilendiriyorum. Kalbinin ve vicdanının güzel olma hali. İnsan olarak kalbe ve vicdana sahibiz biz. Beslenmesi lazım. Dinle daha kolay beslenebilir.” E2: “Maneviyat ilk başta inanç sistemi kişinin bir yaratıcıya bağlılığı ve onun bize emir ve tavsiyeleri ya da yasaklarına uymak gelir.” K10: “Maneviyat bana göre kişinin Hz. Allah ile olan kulluk ilişkisi.” K19: “Allah sevgisi, inancı ibadet çok yeri var.” K5: “Maneviyat dendiğinde insanın içinde olan Allah'a karşı samimiyeti. Bence dini bağlamdaki samimiyeti” K21: “Allah'la olan yakınlıktır.”

(ii) *Değer*: Evli bireylerle yapılan görüşmelerde maneviyat kavramını değer eksenli yorumlayanlar bulunmaktadır. Değer eksenli tanımlamalarda maneviyat kişinin anlam yüklü değer yargıları, karşılıklı sevgi, ahlak, sevgi, saygı gibi değerler, adalet, değer olarak tarif edilmektedir.

E13: “Maneviyat kişinin anlam yüklediği değer yargılarıdır. Kişinin isteklerine ihtiyaçlarına ve beklentilerine uygun olan bütün değer yargıları kişinin maneviyatını ve manevi anlam dünyasını oluşturur.” E15: “Yani karşılıklı sevgi.” E16: “Ahlak.” E25: “Maneviyat, sevgi saygı maddi olmayan yönü.” K6: “Maneviyat bir nevi adalet demektir.” K29: “Sevgi, saygı, ahlak aklıma gelir.” K8: “Sevgi, saygı her şeyden önce değer” K21: “İnsana güç veren kuvvet veren bir duygu, saygı, şefkat, sevgi gibi değerlerin hayatımızda olmasıdır.”

(iii) *Din/değer*: Evli bireylerle yapılan görüşmelerde maneviyatı din ve değer merkezli tanımlayanlar bulunmaktadır. Bu tanımlamalarda maneviyat ahlakı da kapsayan büyük ölçüde dini ifade eden, ahlaki ilkelerle birlikte dini ilkelerin yaşanması, kültürel ve dini değerlerin birlikteliği, dini de içeren iç huzur, dine göre değerlerin daha baskın olduğu yaşam, iman ile birlikte gelen amel ve sevgi saygı gibi değerler şeklinde ifade edilmektedir.

E2: “Yani büyük ölçüde din denir. Tabi ahlaki kurallar da bunun içerisinde bağlı olarak.” E7: “Kişinin bu ahlaki ilkeleri var dürüst olması ikiyüzlü olmaması sadakat sahibi biri olması görüldüğü gibi biri olması, İslam'ın ilkelerini yaşaması ahlak prensiplerine uyması.” E11: “Kültürel değerler, dini değerler ikisi bir arada duruyor. Elbette ibadet konuları başta gelir ama eşe kadına saygı sevgi sadece sevgi ile saygı erkeğe saygı sevgi. Bunun dışında kadının ailesine veyahut da erkeğin ailesine saygı

sevgi de benim maneviyatımın içerisine giriyor”. K13: “İç huzur. Huzurlu bir ortam bence hani sadece dini değil.” K16: “Dini daha az olabilir ama diğerleri daha baskın hoşgörü vs.” K30: “Benim için maneviyat Rabbine olan sevgi ve iman ile birlikte gelen amel dua bu maddeler ile eşine ve ailene ait olan sevgi saygı hoşgörü sadakat ile evliliğin yürümesi biraz da sabır şükür dua ve tevekkülün evlilikte getirdiği huzur.”

c.b. Maneviyatın Evliliğe Katkısı

Bu kısımda evli bireylerle yapılan görüşmelerde maneviyatın evliliğin devamına sağladığı katkılara ilişkin bulgulara yer verilmektedir.

(i) *Eşler arasındaki bağı koruma*: Eşler arasındaki bağı koruma kategorisinde evli bireylerle yapılan görüşmelerde maneviyatın evliliğe katkısı bağlamında elde edilen temalar “eşin emanet olduğu bilincini verme, evliliğin devamına katkı sağlama, olumlu işlere, ibadete teşvik etme, olumsuzluklara karşı destek” ifadelerinden oluşmaktadır.

Evli bireyler maneviyatın eşe karşı dini bakış açısıyla emanet gözüyle bakıldığında, eşin kişiye Allah’ın emaneti olarak değerlendirildiğinde eşle aradaki ilişkiyi olumlu manada etkilediği ve eşler arasındaki bağı güçlendirerek şiddet vb. olumsuzlukları engellediğini ifade etmektedirler.

E1: “Dediğim gibi işte eşe karşı işte bir dini olarak bir emanet gözüyle yani peygamberin deyişiyle işte öyle bakmak. İşte maneviyatın bu manada evliliğimizi hani olumlu etkilediğini düşünüyorum yani öyle söyleyebilirim.” K10: “Maneviyatın evlilikle olan ilişkisi ise eşin Allah’ın emanetine sahip çıkması gerektiğinin bilincinde olması.” K12: “Allah’ı düşündüğün zaman her şey daha kolay ve yolunda olur. Allah, maneviyat dini değerler olmadığı zaman aldatma şiddet vs. problemler ortaya çıkar. Ama dini değerler göz önünde olduğu zaman emanete sahip çıkma merhametli olma olasılığı evliliği daha güvenli hale getiriyor.”

Evli bireyler maneviyatın eşler arasındaki bütünleşmeyi sağladığı, eşleri aynı amaç etrafında birleştirdiği, olumlu işlere, ibadete teşvik ettiği ve aynı düşünceye, aynı duyguya sahip olmanın evliliğe olumlu katkısının olduğunu ifade etmektedirler. Maneviyatı hayatlarında önemli bir konuma yerleştirmenin boşanmak gibi olumsuzluklara karşı kendilerini daha güçlü kıldığına değinmektedirler. Evli bireyler maneviyat kapsamında değerlendirdikleri dini ve ahlaki değerlerin evliliklerinin uzun sürmesinde etkili olduğu, eşleriyle aralarındaki ilişkiyi güzelleştirdiği ve güçlendirdiğini ifade etmektedirler.

E21: “Evliliğimizde de maneviyatın olumlu bir etkisi vardır. Bizi birleştiren bir arada tutan maneviyattır. Çünkü maneviyat konusunda eşimle aynı değerlere ve düşüncelere sahibiz. Bu da evliliğimize olumlu bir etki yapmakta.” E20: “Tabi ki düşünüyorum. Eğer maneviyatım olmasaydı muhtemelen çok erken boşanabilirdim. (Peki nasıl bir katkısı oldu) özellikle şunu ifade edeyim, başta ifade etmiştim ayetlerle emirler bizim için tutucu olmuştur. Açık emirlerde özellikle evlilik konusunda yaşanan problemlerden eşlerin nasıl düşünmeleri gerektiği konusunda bize yol göstermiştir.” E13: “Tabi maneviyatım olmasaydı herkesin maneviyatı vardır ama ben maneviyatı biraz daha fazla hissetmeye çalışan biriyim. Tabi din duygumun maneviyatın içinde çok güçlü bir yeri var çok merkezi bir yeri var. Dolayısıyla oradan destek alarak evliliğimi sürdürme sürecindeyim. Yani maneviyattan destek almasaydım veya maneviyata bu kadar anlam yüklemeseydim şu an evliliğimin devam edip etmeyeceği konusunda şüphelerim var. Muhtemelen devam etmezdim gibi geliyor.” E1: “Maneviyatı da dediğim gibi her yönüyle hani o manada dünyevi duygusal ibadet açısından mesela birbirimizi biraz daha teşvik etmeye hani çalışıyoruz. Mesela ben sabah namazları konusunda biraz ağırımdır. Mesela eşim bu konuda biraz daha ısrarcıdır yani kaldırmaya çalışır. Ben zor uyanırım hele biraz da yorgunsam ya da geç yatmışsam falan mesela onda ısrar eder yani ibadeti sürdürmek yoksa bana ne de diyebilir yani. Bir kere dokunur uyanır uyanmazsın yani bu gibi ibadet konularında da eşim biraz daha şeydir yani teşvik eder. Ben de mesela elimden geldiğince onu işte hani herkesin kendine göre bir manevi şeyi var yani ibadet konusunda da önemli gördüğü alan var dolayısıyla ben de hani önemli gördüğüm belki onun ihmal ettiği alanlarda onu teşvik etmeye çalışırım yani en azından o biraz da aktiftir bu şey konularda ihtiyaç sahiplerine yardım konusunda falan ama ben de elimden geldiğince onu o manada desteklerim.” K22: “Manevi değerlere bağlısanız ilişkiniz güzel gidiyor saygı sevgi merhamet fedakârlık gibi” K23: “Birçok konuda durmamı sağlayan beni frenleyen sebeplerden biri maneviyattır.” K4: Eşim benim duygularıma değer vermeseydi ya da ben onun duygularına değer vermeseydim bu şekilde bence 15 yıl yaşayamazdık yani süreç olarak birbirimizin Hani hissettiklerini değer vermek düşüncelerine saygı duymak maneviyat açısından önemli yani bunlar.”

Evli bireylerin maneviyatın evlilik sürecinde karşılaştıkları problemleri durumlarda, hastalıklarda, çocuklarla ilgili problemlerde eşlerin rahatlamasını sağlayarak, psikolojik açıdan, duygusal olarak destek olduğunu ifade etmektedirler. Sıkıntılı anlarda ibadete sarılma, Yaraticıya sarılmanın kendilerini içsel olarak daha huzurlu kıldığı, stresli durumlar,

boşanmak gibi olumsuzluklarla başa çıkmaya destek olduğunu belirtmektedirler.

E17: “Kesinlikle vardır. Nasıl çünkü biz evliliği Peygamber Efendimizin önerisi doğrultusunda yapıyoruz. Ne ediyoruz Allah'ın emri peygamberin kavli ile başlayan bir süreci takip ediyoruz. Arada birçok sıkıntımızın çözümünde Allah'a emanet ediyoruz ya da temel çıkış noktamız din olduğu için bazı şeyleri Allah için Allah rızası için bazı şeylere göz yumuyoruz. Bunu sadece ben yapmıyorum eşimde yapıyor çocuklarımızla ilgili yaşadığımız sıkıntılarda başımıza gelen hastalık vesairedir farklı bizi rahatsız eden durumlarda hep bu din olgusu bizi daha güçlü daha kavi durmamızı sağlıyor. Dolayısıyla maneviyat olmadan din olmadan benim yaşadığım evlilik hayatı olmazdı herhalde.” E3: “İç huzur bakımından motivasyon bakımından birtakım olayları daha dirayetli bir şekilde göğüsleme karşılama bakımından çok çok artı büyük bir artı yani görünmez bir yardımcı gibi.” E9: “Evet yani maneviyatın şöyle etkisi var: Bu yaşanan olumsuzluklar insanları psikolojik olarak yıpratıyor diyelim. Ne yapıyorsun işte namaza dine abdeste Allah'a sığınmıyorsun. O kişinin inançları ve ibadetleri bir sığınak gibi oluyor olumlu etkileri çok. Psikolojik olarak sorun çözümünde şöyle insanların başlarına her türlü olumsuzluk gelebileceğini kabul ediyoruz ya o durumlara sabretme gücü veriyor bize orada olumlu etkisi var. Psikolojik olarak rahatlama sağlıyor daha çok bir de ibadetlerin şöyle özelliği var ya insanlara sükûnet veriyor ya dolayısıyla bütün davranışlarına da yansıyor. O da olumlu etki yapıyor ibadetlerden uzak olunca günümüzde stres dediğimiz şey ondan olumsuz etkileri var o işte eşlerin arasındaki ilişkiyi de olumsuz etkiliyor. Ondan dolayı ibadetler biraz daha rahatlatıyor ortamı veya o inanca sahip olma da var.” K3: “Eğer Allah'a olan inancım ona olan yakınlığım olmasaydı çoktan boşanırdım ya da çok intihar etme derecesine geldim.” K13: “Allah'ın beni sevdiğini hissedebiliyorum şöyle hani bu eşimle ayrı geçirdiğim sürece öğrenme olarak baktığımda çok destek sağlıyor bana hani Allah'ın beni sevdiğini değer verdiğini onun için beni daha güzel bir konuma getirmek için bu süreci bu deneyimleri bana yaşattığını düşündüğümde çok huzurlu hissediyorum.”

(ii) *Davranış ve tutumda dengeyi sağlama*: Maneviyatın evliliğe katkısı bağlamında evli bireylerden elde edilen bulgularda davranış ve tutumda dengeyi sağlama kategorisinde değerlendirdiğimiz temalar “kişilerin davranışlarını dengeleme, aşırıya kaçmayı engelleme, ev içindeki ilişkiyi kontrollü tutma” açıklamalarını içermektedir.

Evli bireyler maneviyatın davranış ve tutumlarında dengeyi sağladığına işaret etmektedirler. Maddi konularda kişilerin aşırıya kaçan isteklerini engelleme, davranışlarda aşırıya kaçan tutumları engelleme noktasında manevi yaşamın büyük katkısının olduğunu ifade etmektedirler.

E1: “Ya ben etkisi olduğunu düşünüyorum. (Neden) Çünkü bazen işte karı koca hani bir şeyler mesela maddi yani dünyevi olan birçok şeye heves etmeye çalışıyor. Bazen oluyor mesela diyelim ki bir araba alalım işte ne bileyim eşim için işte takı alalım işte ev alalım ama mesela bu gibi şeylerden bile yani oturuyoruz konuşuyoruz yani belki o paralarla ne bileyim ihtiyacı olan insanlara yardım etmek yahutta işte bizi günaha sokacak şeylerden kaçınmak için mesela işte bunlardan manevi olarak olumsuz etkileneceğimizi düşündüğümüz için geri adım atıyoruz. Mesela birçok bu konuda işte maneviyatın bu manada evliliğimizi hani olumlu etkilediğini düşünüyorum. Yani öyle söyleyebilirim. Birçok konuda özellikle maddi konularda biraz daha fazla tabi bu etkisini hissediyoruz.” E16: “Tabii ki nasıl ki sadece ayağın biri maneviyat dedik. Evlilikte de maneviyatı hesap etmezsen tamamen dünyevi olarak düşünürsen olayları zaten evlenmeye gerek yok dersin. Yani evlilikle maneviyat birbirini tamamlayan unsurlar.” E19: “Çok çok var hocam aşırı derecede var. Beni bu zamana kadar benim yaşım 51 efendim suç işleyen bir insanda olabilirdim. Yani belalı bir insan da olabilirdim ve bunları yapamadığımdan dolayı değil. İçki içen bir insan da olabilirdim, kumar oynayan hanımını döven birisi de olabilirdim. Bunları ben bana bu konuda yön veren benim manevi terbiyem oldu. Ben efendim beni yaratan yaşatan bana onca nimetleri veren yüce Rabbim bana bunları yapmayacaksın dedi bana ben de bu zamana kadar yapmadım. Yapamadığımdan dolayı değil. Yüce yaratıcı o yüce mühendis yapma dedi ben de yapmadım.”

Evli bireyler maneviyatın dini açıdan emirleri yerine getirme, eşin haklarına, çocukların haklarına saygı duyma, ev içindeki ilişkilerde nasıl bir tutum içinde olunacağını göstermesi bakımından evlilik sürecine olumlu etkisinin olduğunu ifade etmektedirler.

E13: “Dengeyi ve dinginliği sağlıyor maneviyat. Kesinlikle bir huzuru sağlıyor. Bu yönden benim için evlilikte olması gereken şeyler. Çünkü kısıtlamalar da getiriyor dini kurallar insanlara. Buna göre yaşamamız gerekiyor. Bu da zaten karşılıklı ilişkiler açısından düşününce huzuru getiriyor. Yani çocuk eş arasındaki ilişkiler kesinlikle huzuru getiriyor. Dinimize göre anneye olan haklar ya da kocanın karısına olan hakları çok önemli bunlara riayet ettiğimizde zaten saygı da ortaya çıkıyor. Yani maneviyat yaşandığı zaman da huzur kesinlikle bozulmaz diyebil-

rim. Ya tahammül ediyorsun bazı şeylere ya görmezden geliyorsun. Hak-kını biliyorsun. Onun hakkını biliyorsun. Bu da evlilikte iyi bir şey ol-duğuna inanıyorum maneviyatın.” E8: “Aile içerisinde biraz daha kont-rollü oluyor insan. Maneviyat açısından da aynı şekilde biraz daha ma-neviyat insan hayatını da düzenleyen bir etken. Evliliği korumada hayatı düzenlenmesi açısından birçok yönde maddi açıdan olduğu gibi sevgi ilgi cinsel boyutlar açısından da yani insanı hem maddi hem manevi tat-min sağladığı içinde yine elbette ki maneviyat evlilikte etkilidir.” E15: “ikimiz de ilahiyat eğitimi aldığımız için ikimizde de örnek var peygamberimiz. Peygamberimizin eşlerine karşı takındığı tavır eşlerinin Pey-gamberimize karşı takındığı tavır ve tartışmaları büyütürken büyütme-den önce şey insanın aklına mutlaka geliyor gelmesi gerekiyor. Biz ilahi-yat eğitimini aldığımız için bu şeylerde daha adaletli davranmak adalet duygusu dinin insana verdiği bir şey yani onu verdiği için övünme an-la-mında değil de onu bir unsur olarak kenarda görüyorsun her zaman. Aklının bir köşesinde oluyor yani. Aile içi ilişkilerde kendi şahsi dene-yimlerim de o yönde. Yani dindar bir insan olmasam çok farklı davranabilirdim aklımdan geçtiği zamanlar da olmuştur ama din elini kolunu bağlayınca farklı türlü davranamıyorsun.”

c.c. Yaşanılan Büyük Sorunlarda Maneviyatın Rolü

Bu kısımda evli bireylerle yapılan görüşmelerde evli bireylerin ya-şadıkları büyük sorunlarda maneviyatın rolüne ilişkin bulgulara yer ve-rilmektedir. Evli erkek ve kadınların ifadelerinde erkek veya kadın olsun fark etmeksizin dinin kendilerine yüklemiş olduğu sorumluluk bağla-mında eşe ve çocuklara sahip çıkma onları koruma, onları geride bırak-mama anlayışıyla eşlerine karşı büyük tepki vermek veya onları boşamak veya onlara zarar vermek gibi olumsuz durumlardan kaçındıklarını ifade etmektedirler. Aile bağları, çocuklara sevgi ve saygı gibi, duygusal bağlar etkili olmuş olsa da evli bireyler hissettikleri inancın, Yaratıcıya bağlı-lığın, dine olan sevgi, Yaratıcının emirlerini yerine getirme hassasiyeti, ya-pılacak olan yanlış hareketin hesabını verememe korkusu gibi nedenlerle evliliği yıkıcı davranışlarda bulunmadıklarını ifade etmektedirler.

E27: “Allah var birbirimize sevgi, saygı var. Gençlikte tepkiler daha fazla oluyor. Zaman daha ilerleyince öyle kestirip atamıyorsun. İnançlı insan çocuğunu falan öyle atıp gitmez.” E19: “Nihayetinde be-nim karşımdaki eşim hayat arkadaşım, öbür taraftaki babam bana baba-lık yapmış birisi. Öbür taraftaki yine eşimin kardeşi, aşırı bir şey geçmedi aklımızdan yani öyle aşırı bir tepki göstermedik. Böylelikle kendi içi-mizde konuşarak istişare ederek yalnız kalarak kendi kendimize düşünere-k bu işi halletmeye çalıştık. Zannedersem dini bir eğitim almamız bizi

çok şey yapıyor bu konuda çok ufkumuzu açıyor frenliyor (Nasıl) yani ben bir cahillik de yapabilirdim. Yani o kadar para kaybetmişim gider bir tabanca bulur karşısına dikilebilirdim ve vurabilirdim. Kavga edebilirdim (işte onu yapmaktan vazgeçiren şey nedir) Beni onu yapmaktan vazgeçiren şey aile bağları az önce söylediğim gibi almış olduğunuz aile terbiyesi dini eğitim efendim işimiz yapmış olduğumuz meslek (İmam Hatiplik) mesleğin vermiş olduğu hava bizi doğruyu yapmaya yönlendirdi.” E30: “Beni alıkoyan şey İslami emir ve Allah sevgisi. Dış müdahaleler ya da çocuk bir etken değil.” E2: “Eşim de benim gibi mütedeyyin bir aileden geldiği için benim de öyle beş vakit namaz oruç hiçbir zaman ihmal edilmiş değil. Dini kurallara mümkün mertebe uymaya çalışıyoruz. İster istemez dini açıdan da hak ve hukuk meselesi de gündeme geliyor. İşte ben bunu yaptığın zaman dinim bana bunu müsaade etmez yapmam gerekir deyip kendimi bazen de kontrol altına almış oluyorum, dininde baskısı diyelim orada olması gereken baskısı da etkili oluyor.” E3: “Bence bütün sırlarımızda bütün sorumluluklarımızda bütün yüklerimizle dolayısıyla bir menfi bir şey yapmayı engelleyen çok sebep ortaya çıkıyor. Yani o seviyelere Elhamdülillah çok gelmiş durumda değilim yani ama genel olarak düşündüğümde mesela şunu düşünmüşlüğüm olmuştur. Yani ben sırf çocuklarım için de ben evliliğe tahammül ederim ama bunu çocukların geleceği sadece ne olacak anlamında değil bu bir vebal bu bir sorumluluk bu bir günah bu çocukların bir hakkı var. Yani benim şahsi keyfim için gururum için veya ne bileyim bundan vazgeçmem. Bu çocukların bu kötü durumuna razı olamam. Mesela eşimin kendisi için yani o bir insan ona karşı sorumluluklarım var velev ki birtakım negatif yüklü şeyler yaşasak da sokakta iş yerinde çok yerde biz nice insanların külfetlerini töhmetlerini çekiyoruz yutuyoruz gidip mahkemeye vermiyoruz kavga etmiyoruz. Eşimizi hayli hayli çekmemiz lazım (Burada temel şey din dinleyebilir miyiz) yani ben kendi açımdan söylüyorum açık açık sosyal baskı çevre ve diğer şeyler illa ki buna eşlik ediyordur. Ama ben kendim vicdanımla da baş başa kaldığımda da herhalde söyleyeceğim şey elbette dindir. Yani bu işin sorumluluğu var bu işin sorumluluğunun altından kalkmak kolay bir şey değil yani.” K24: “Beni tutan imtihan duygusu tabi çocuklarım da var. Kurulu düzen var. Allah korkusu var. Kaderimde varmış diyorum. İmtihani geçemem diye düşünüyorum. Tabi eşime vefa da var. Vefa ağır basıyor el alem ne der korkusu yok. Allah’a sorumluluğum ağır basıyor. Kızıyorum ama Allah’ı razı etmeliyim deyince sakinliyorum.” K23: “Eşimin küsme ihtimali beni durduruyor tartışmalarda. Lüzumsuz şeyler yüzünden geri barışmak zaman alıyor. Bazen küstüğünü bile anlamıyorum. Allah katında sorumlu olduğum için duruyorum yoksa başkaları ne der gibi bir derdim yok.”

K19: “Evet büyük tepkiler vermek istedim. Kendi parasıyla adam tutturup dövdürmek istedim. Annesiyle bir olup üzerime geldiklerinde yağ kızdırıp gece üzerine dökmek, cinsel organını kesmek gibi. Tehdit ettim. Hepsini kendisine de söyledim. Yaptın mı yapar mıydın dersin yapmam yapmadım korkutmak istedim canımı yakmasın diye. Allah korkusu hesabını ben vereceğim, nasıl vereceğim azabını.” K25: “Öncelik çocukları. Dini kaygı da var.”

Evli bireylerle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgularda eşlerine karşı büyük tepki vermekten alıkoyan durumlara ilişkin “eşe karşı sevgi ve saygı, çocuklara olan bağ, empati, çevre baskısından çekinme, aile bağları, uzun süre beraberlik-vefa duygusu, yaşanan süreci anlamsızlaştırarak olma, evlilik akdinde verilen söz, arada soğukluk oluşturabileceği düşüncesi, yalnız kalma kaygısı” gibi hem değer hem de duygu içerikli açıklamaları kapsamaktadır. Evli bireyler yapılan görüşmelerde boşanma gibi olumsuz bir durumdan kendilerini vazgeçiren nedenin çocuklarla aralarında oluşan duygusal bağ olduğunu ifade etmektedirler. Boşanmak gibi olumsuz durumdan çocukların zarar göreceği, böyle bir hareketin çocukların hakkına girmek, bencilce hareket etmek gibi olduğunu ifade etmektedirler.

E26: “Kendinizi çaresiz hissediyorsunuz en son çare bu ortamdan uzaklaşmak. Boşanmayı benim düşünmememe sebebim çocuklar.” E13: “Tabi çocuklara bağlılık, iki çocuğum var en büyük sebeplerden biri bu.” E20: “İkincisi özellikle çocuklarımın olması. Çocukların ortadaki akıbeti anne veya baba herhangi birinden yoksun olarak büyümesi. Ayrıca beni televizyonda izlediğim bir röportajda bu konuyla alakalı olarak çok etkiledi. Boşanmış ailede büyümüş 30 40 yaşlarında bir çocuğun kendisiyle yapılan röportajda keşke annem ve babam evlenmeselerdi bu cezayı bana yaşatmasalardı sözü benim hayatımda beni her zaman çok etkilemiştir. Kendi problemlerinin cezasını bana yaşatmasalardı sözü.” E7: “Yani o an zamanlarımızda oldu evliliğimizin ilk yıllarında bazen vazgeçiren şey yani bizim çocuğumuzun olmasaydı evliliğin ilk zamanlarında biraz daha insan duygusal oluyor düşünceleri oluyor. Zaman geçtikçe o biraz daha normale dönmeye başlıyor. Bazen olumsuz dediğim gibi vurmayı boşanmayı düşündüğümüz zamanlar olmuştur ama çocuğumuz olduğu için değmez dedik yani ailenizdir çocuğa zarar gelmesin.” K29: “Kurallara uymadığı ve çocukları yetiştirmek konusunda fazla rahat davrandığı için evimiz içinde olan biten şeyleri özelimizi dahi annesine aktardığı sorumluluk sahibi olmadığını düşündüğüm için boşanmayı düşündüm. Fakat sevdiğim için ve çocuklarım için vazgeçtim. Ailemi seviyor olmam beni onlara bağlı tutar. Çocuklarım büyük faktör ve eşime

saygım.” K30: “Bazen haksızlığa uğradığımı düşünüp ayrı kalmak istediğim oldu. Uzak kalırsak belki özler düşünür azıcık dahi olsa haklı olabileceğime ihtimal verebileceğini düşündüm. Ama bunu yapmama en büyük etken eşimi ne olursa olsun çok ama çok fazla seviyor olmam. İkinci bir etken ise evlatlarımın olması diye düşünüyorum.” K11: “Arada çocuklar da olduğu sürece çocuklar da olmasa problemleri belki çok daha büyütürsünüz ama çocuklar olduktan sonra da insan daha iki kere düşünmeye başlayarak karşı tarafın düzelmesini veya beğenmediğiniz bir şey varsa konuşarak düzeltmeye çalışmaya veya siz kendinizde de bir kusur aramaya şey yaparak görerek bu kervan yürütülür herhalde diye düşünüyorum.” K29: “Çocuklarım büyük faktör.” K2: “Yani çocuklar çocukların var artık devam ettirmek zorunda kalıyorsun. Bir de hani şey de düzelince ortamında düzelince artık sebep yok sebepler kalkınca ortadan devam ediyorsun. O zaten bir şeydi yani çok uzun sürmedi birden şeylik var Yeni evlenmişsin yaşınız genç idrak düzeyiniz biraz o şekilde zaman geçtikçe oturuyorsun.” K25: “Öncelik çocuklarım. Dini kaygı da var.”

Evli bireylerden eşlerine karşı büyük tepki vermekten alıkoyan nedenin eşlerine duydukları sevgi ve vefa duygusu olduğunu ifade etmektedirler. Ayrıca empati kurarak eşlerinin durumlarını değerlendirme, boşanma gibi bir karar verirken onların karşılaşılabilecekleri zorlukları düşünme, eşlerinin de kendilerinin yanlıları olduğu gibi yanlılarının olabileceğini düşünme nedeniyle, empati kurarak evli bireyler eşlerine zarar verici, yuvayı dağıtıcı kararlar vermekten kaçınmaktadırlar.

E15: “Ya şöyle oluyor. Ben hem kendim hem de eşimi vefalı insanlar olarak şey yapıyorum. Çok zor durumlarda iken ya da zor şartlarda iken biz bir aradaydık. Yani güzel günlerin hatırlanması şey yapıyor boşanma ortadan kaldırıyor yani vefa duygusu anlatabiliyor muyum.” Benzer şekilde E26 ise şöyle demiştir: “Alışkanlıklar var eşimin standartları var onları devam ettirmek istedim onu yalnız bırakmak istemedim. Sevgi büyük etken her sorunu çözdü.” E17: “Sevgi karşı tarafa bir şey yapmanın önündeki en büyük engel sevgi diğer adıyla aşk dediğiniz muhabbet mesela söylerseniz yani.” E7: “Sonuçta herkesin eksigi vardır. Eşimin de eksigi vardır benim de eksigim vardır. Başkasıyla evlensem yine problem yaşayacağım. Böyle problemler illa olur diyerek kendimizi teskin edici düşüncelerle.” E2: “Onun da öncelikle benim gibi bir birey olduğunu benim gibi bir kişiliğe sahip olduğunu düşünerek onun da hakları olduğunu, aile içerisinde önemli bir yeri olduğunu önemli bir rol üstlendiğini düşünerekten ne yapıyoruz sınırı biraz törpülemiş oluyoruz. Empati yaparak ister istemez o bizim sınırimizi ya da nasıl diyelim sınır katsayısını aşağı çekmiş oluyor. O da önemli bir şey. Yani bu aslında

empati her durumda yapılmalı her kurumda her sosyal ilişkilerde kurulmalı ailede de olmalı bu empati. Ya hakikaten ailenin daha huzurlu yaşaması için önemli bir şey. O aklıma geliyor ilk önce ondan sonra ister istemez daha rölantiye girmiş oluyor.” K3: “Birincisi sorunları yaşadığımız zamanlarda benim kız kardeşim zaten eşinden ayrılmıştı. Annemlerin yanında kalıyordu. Hani şimdi de ben ayrılırsam annem babam yıkılırlar. Onlara hem sağlık açısından hem maddi açıdan zarar vermek istemedim. Bu yüzden katlandım yaşadıklarım. İkincisi de yani eşime aslında bu yaptığım yanlış. Eşimin ailesi tarafından eşim bu kadar çok sorun yaşıyorken bari ben sorun yaşatmayım yani sorun yaşıyorsa hatta en azından evin içinde konuşmasam da küsem de ben boşanmayım bir darbe de ben vurmayım.” K20: “İki kere tokat var orda bile büyük tartışma kavga etmedik. Sonrada sorunları hiç büyütmedik. Ben içimde tutmıyorum içimdekini biliyorlar gibi geliyor hemen söylüyorum. Biraz empati yapacaksın öyle değil mi? Şimdiki evliliklerde kimsenin kimseye şeyi yok alttan alınmıyor herhalde. Kızıma da dedim evlilik maraton iniş çıkışları var zorlukta var kolaylık da her zaman güllük gülistanlık olmaz. Her gün zorluk da olmaz.”

Evli bireyler aile büyüklerinin etkisi ve çevrenin etkisiyle de eşlerine karşı herhangi bir olumsuzluk yaşatma durumundan vazgeçtiklerini ifade etmektedirler. Aile büyükleri veya çevredeki insanlara ne diyeceğim, nasıl anlatacağım düşüncesi evli bireyleri olumsuz karar vermekten koruyor görünmektedir.

E26: “Büyüklerin de etkisi var fren oluyorlar.” E8: “Muhtemelen akraba çevrem ne der düşüncesi de var eşimde de var daha çok dışarıdaki insanların bakış açısına. Yani evet öyle gözüküyor o da var.” K17: “Eskiden eşim içerken anamın evine gittim. Anam da hadi hadi kocanın yanına soğan bulursan soğan ekmek bulursan ekmek yersin dedi.” K20: “Severek evlenmişsin herhangi bir iffetsizlik durumu yoksa sen nasıl bırakıp gideceksin. Sabır gerekiyor. Evliliklerde büyüklerin rolü çok.” K18: “Evet oldu. Boşanmayı düşündüm. Ailesi konusunda problem var onu eşime mal ettim sanki. Kendimizle ilgili çok sorun olduğunu düşünmüyorum. Boşanmayı düşündüğümde eşim ben annene babana ne derim dedi. Akraba olmamızın etkisi var boşanmamamızda.”

Evli bireyler eşleriyle alakalı sorunlarda büyük tepki vermemeyi karakter yapılarıyla ilişkilendirmektedirler. Sakin bir karakter yapısına sahip olmak ya da alttan alma becerisine sahip olmak evli bireylerin ifadelerinde onları büyük sorunlar yaşamaktan alıkoymaktadır. Evli bireyler evlilik akdinde verdikleri söz, hem eşine vefa duygusu, hem çocuklar hem de yaşanmış olan süreci anlamsızlaştıracak olma, arada soğukluk

oluşturabileceği düşüncesiyle eşlerine büyük tepki vermekten kaçındıklarını ifade etmektedirler.

E9: “Yok biraz benim karakterim ile alakalı galiba. Din falan alakalı değil yani yok zannetmiyorum ben. Çok sakın hani şeyin iki uç gibi ya çok sakınım ya da böyle dengesiz hareketler olabilir ortada. Benim kanaatime göre benle alakalı benim karakterimle.” K16: “Büyük bir sorun olmadı. Benim alttan alma huyum olduğu için bazı konularda. Genelde toleranslıyım. Karşı tarafta beni anlar.” E13: “Yani dokuz senelik bir hayatınız var. Bunu olmamış gibi kabul etmek bunu boşa geçirilmiş bir hayat duygusu ve anlamsız geçirilmiş hani çöpe atılmış bir hayat dilimi düşüncesi de şey yapıyor. Yani anlamsızlık ve değersizlik varoluşsal anlamda bir tehdit dehşet durumu yaşıyor insanda ve bunu da istemiyor insan. Yaşananların bir anlamı olduğu düşüncesi süreci devam ettiriyor. Çocuklar, anlamlandırma, dokuz senelik yaşantı.” E20: “Birincisi evlilik akdinde bulunduğumuzda başta birbirimize verdiğimiz her şartta koşulda birlikte olmaya verdiğimiz söz.” E16: “Tabii ki olabilir ama şöyle denilebilir. Ne düşünüyorsun şöyle düşünüyorum daha çok kırıncı olursan bu ilerde soğukluk oluşturur diye kendimi tutuyorum.”

Evli bireyler, çevre gibi etkenlerle beraber daha önce yaşanmış olan yalnızlık duygunu tekrar tecrübe etme durumuna düşme kaygısı nedeniyle eşlerine büyük tepki vermekten vazgeçtiklerini ifade etmektedir. Ayrıca eşinin huyunu bilme ve artık değiştirmek için mücadele etmeme ve sorun olan durumun ortadan kalkması sebebiyle eşlerine yönelik herhangi bir olumsuzluktan kaçındıklarını belirtmektedirler.

E8: “Yalnızlık duygusu olabilir çevrenin bakışı olabilir çevrenin bakışı da bunda etkili olabilir. (Yalnızlık duygusu derken nasıl mesela) yani şey yalnız kalma boşandıktan sonra yalnız kalma şeyi daha önce de bu tarz şeyler tabii evlilikteki gibi değil ama daha önce yaşanmış olan yalnızlık duygusu hissiyatı. Belki de burada bir şey olmuş olabilir yani bu tek şey değil dediğim gibi.” K26: “Artık eşimin huyunu biliyorum ama mücadele etmek istemiyorum.” K21: “Bir iki defa çok öfkelenmiş zamanlar oldu. O zamanlarda galiba birbirimize sevgimiz ve saygımız kalmadı boşanalım dedim. Eşim ben asla böyle bir şey düşünmem sen benim için çok önemli ve özelsin dedi özür diledi. Tatlıya bağladık.” sözleriyle ifade etmiştir. K8: “Benim dediğim olacak. İlk onu bastırması. Benim istemediğim bir şey bu yüzden çok tartışma oldu. Bir şeylerin kararını verirken sadece kendi kararını veriyordu. Beni önemsemiyordu ilk iki yılda. Fakat daha sonra bunu yapmamaya başladı. Artık benim fikirlerimi de aldığı için. (Değişim nasıl oldu) evlilik ayrılık noktasına kadar geldi. Daha sonra baktı ki yanlış bir davranış içinde bir söz verdi

daha özverili olacağım diye benim fikirlerime karşı. (Ayrılmayı siz mi istediniz) ben istedim. İstedikten sonra kendini frenledi.”

S o n u ç

Maneviyat, bireylerin hayatlarına anlam kazandırma arayışında, çatışmadan uzak ve sevgiyle onarıcı bir zemin sunan evrensel bir unsurdur. Maneviyat kavramı, kutsallık, din ve değerler bağlamında bireylerin yaşamlarına yön veren, düzen sağlayan inanç ve anlayışları içermektedir. Maddi çıkar odaklı yaklaşımlardan arınmış bir perspektif, derin anlam taşıyan ilişkiler ağının itici gücü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, özellikle bireyler arası ilişkilerde manevi bir bakış açısı, nefret ve kişisel çıkarlardan arındırarak ruhsal bir bütünleşme sağlamaya hizmet edebilir.

Evlilik gibi uzun soluklu ve yaşam boyu süren bir birliktelik modelinde, maneviyatın etkin bir şekilde işlevselleştirilmesi, günümüzde artan kadına yönelik şiddet vakalarının azaltılmasında ve maddi temelli ilişkiler yerine ruhsal bütünlüğe dayalı evliliklerin teşvik edilmesinde kritik bir rol oynayabilir. Bu doğrultuda, manevi danışmanlık ve rehberlik faaliyetlerinde, evli bireylere yönelik çalışmalarda maneviyat temelli yaklaşımların benimsenmesi, bu faaliyetlerin etkinliğini artırabilir. Ayrıca, evliliğe yönelik rehberlik hizmetlerinin planlanması ve uygulanmasında, içinde bulunulan toplumun maneviyatı nasıl tanımladığı ve algıladığına dair kapsamlı bir analiz yapılması büyük önem taşımaktadır.

Araştırma kapsamında, görüşmecilere maneviyatı nasıl tanımladıkları ve bu kavramın evlilik sürecine hangi noktalarda katkı sağladığını belirlemeye yönelik sorular yöneltilmiştir. Maneviyat kavramını tanımlayabilen görüşmecilere, “maneviyat ve evlilik ilişkisi” üzerine ek sorular sorulurken, bu kavramı tanımlayamayan bireylere bu bağlamda herhangi bir soru yöneltilmemiştir.

Görüşmeler sonucunda, evli erkeklerin ve kadınların maneviyat tanımlarının genellikle üç kategoride toplandığı görülmüştür. Katılımcıların maneviyatı “din”, “değer” ya da “din ve değer” olarak tanımladıkları belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, maneviyatın evlilik sürecine sağladığı katkılar, bireylerin ifadelerinde “eşin emanet olduğu bilincini kazandırma”, “evliliğin devamına katkı sağlama”, “olumlu işlere ve ibadetlere teşvik etme”, “olumsuzluklara karşı destek olma”, “evlilik bağını güçlendirme”, “hayata tutunmayı sağlama”, “kişilerin davranışlarını dengeleme”, “aşırıya kaçmayı engelleme” ve “ev içindeki ilişkiyi kontrollü tutma” biçiminde betimlenmiştir. Bu bulgular, maneviyatın evlilik ilişkisi üzerindeki olumlu etkilerini ve bireylerin evlilik süreçlerini anlamlandırma noktasında oynadığı önemli rolü ortaya koymaktadır.

Evli erkeklerin ve kadınların maneviyat tanımlamaları ile maneviyatın evliliğe katkısına dair görüşleri birlikte değerlendirildiğinde, bireylerin maneviyatın evliliğe yönelik etkilerine ilişkin ifadelerinin, maneviyatın tanımında ifade ettikleri içerikleri yansıttığı görülmektedir. Evli bireylerin maneviyatın evliliğe katkısı bağlamında dile getirdikleri temalar, cinsiyet farkı gözetilmeksizin ortak noktalara vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda, maneviyatın evliliğe yansımalarının temel olarak bireylerin davranışlarını dengeleyerek çatışmaları önleme, sorunlu durumlarda ilişkiyi koruma ve bireyleri olumlu eylemlere yönlendirme ekseninde gerçekleştiği söylenebilir.

Evli erkek ve kadınların ifadeleri incelendiğinde, büyük sorunlar karşısında maneviyatın işlevselliği öne çıkmaktadır. Katılımcılar, cinsiyet fark etmeksizin, dinin kendilerine yüklediği sorumluluk bilinci çerçevesinde eşlerine ve çocuklarına sahip çıktıklarını, onları koruduklarını ve geride bırakmamaya özen gösterdiklerini belirtmiştir. Bu bağlamda, eşlerine karşı aşırı tepki verme, onları boşama ya da zarar verme gibi olumsuz davranışlardan kaçındıkları ifade edilmiştir. Her ne kadar aile bağları, çocuklara duyulan sevgi ve saygı gibi duygusal faktörler etkili olsa da, bireylerin inançları, Yaratıcıya bağlılıkları, dine olan sevgi, ilahi emirleri yerine getirme hassasiyeti ve yanlış davranışların hesabını verememe korkusu gibi dini motivasyonlar, yıkıcı davranışlardan kaçınmalarında belirleyici olmuştur.

Değerler ve dini inançlar bağlamında ele alındığında, maneviyatın bireylerin yaşamında olumsuz durumları önleyici bir özelliğe sahip olduğu görülmektedir. Maneviyat, evlilik bağlarını güçlendiren ve bireylerin sorumluluk bilinciyle hareket etmelerine katkıda bulunan önemli bir unsurdur.

Maneviyatın evliliğe katkısı bağlamında bu çalışmadan elde edilen bulgular, Yapıcı (2018) tarafından gerçekleştirilen çalışmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Yapıcı, evli, boşanmış ve bekâr toplam 37 kişi ile yaptığı görüşmelerde, maneviyatın eşler arasında meydana gelen çatışmalarda önleyici ve çözücü olumlu bir role sahip olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca, Yapıcı'nın çalışmasında maneviyatın, evlilikteki hafif sorunların aşılmasında önemli bir etken olduğu, ancak cinsellik gibi daha ciddi sorunların çözümündeki etkisinin zamanla azaldığı tespit edilmiştir. Bu çalışmada ise görüşmeciler, cinsellikle ilgili herhangi bir sorundan bahsetmemiştir. Bununla birlikte, görüşmeciler boşanma ya da eşe ciddi zarar verme gibi durumlarda inanç sistemlerinin kendilerini yanlış davranışlardan alıkoyduğunu ifade etmişlerdir.

Düzgüner (2013) tarafından yapılan araştırmada ise Türkiye'deki maneviyat algısının Amerikan toplumundaki maneviyat algısından farklı olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Amerikan toplumunda maneviyat, dinden bağımsız bir kavram olarak ele alınırken, Türkiye'de maneviyat, dini yaşantıyla sıkı bir ilişki içinde olan ve inancı hayata yansıtan bir olgu olarak öne çıkmıştır. Bu bulgu, Türk örneğinde maneviyatın ifade ettiği anlam açısından, bu çalışmadan elde edilen sonuçlarla örtüşmektedir. Maneviyatın Türk toplumundaki algısı, bireylerin dini inançlarını yaşamalarına yansıtarak, özellikle evlilik bağlamında olumlu etkiler yaratmasıyla dikkat çekmektedir.

Literatürde maneviyat kavramına ilişkin tanımlamalar incelendiğinde, daha çok bireyin ruhsal deneyimlerinin belirli boyutlarına vurgu yapıldığı görülmektedir. Bu tanımlar arasında, insanın ruhunun derinliklerinde hissettiği sonsuzluk özlemi, bireyin kimlik ve amaç bulmada kişisel bütünleşmeyi sağladığı bir araç olarak maneviyatı deneyimlemesi ve Tanrı bilinci doğrultusunda hayata yön verme gibi unsurlar yer almaktadır. Hökelekli (2010), manevi yaşam çerçevesinde değerlendirilebilecek yaşam deneyimlerini şu başlıklar altında sıralamaktadır: "yaşamda anlam arayışı, aşkın olanla karşılaşma, bir bağlılık duygusu, aşkın bir değer arayışı, yüce bir varlığa duyulan şükran ve saygı ile bireysel dönüşüm" (s. 38).

Bu araştırmada görüşmecilerin ifade ettikleri maneviyat tanımlarının, literatürdeki tanımlamaları tam anlamıyla karşılamadığı görülmektedir. Literatürde maneviyat kavramı, "bireyin, kendisi ve diğer insanlarla ilişkilerini, evrendeki yerini ve yaşamın anlamını anlama ve kabul etme çabası" şeklinde tanımlanmaktadır (Boztilki ve Ardiç, 2017: 40). Buna karşın, bu araştırmaya katılan görüşmeciler maneviyatı doğrudan din, değer ya da din ve değer ekseninde tanımlamışlardır. Literatürdeki tanımlamalarda ise maneviyat, yaşamın kutsal olanla ilişkili boyutlarına vurgu yapan ve bireyin hayatta anlam arayışını ön plana çıkaran bir yaşantı şekli olarak ele alınmaktadır. Ayrıca, kurumsal dine bağlı olmayan, bireyin kendisini merkeze alarak inşa ettiği bir yaşam biçiminin de bu tanımlar arasında yer aldığı anlaşılmaktadır.

Görüşmecilerin ifadelerinde yer alan maneviyat tanımlarının, literatürde ifade edilen manevi yaşam biçiminden farklılık göstermesinin temel nedenlerinden biri, maneviyat kavramına Batı toplumlarında yüklenen anlamlarla ilişkilidir. Batı toplumlarında, kurumsal yapılarla olan mesafeli duruşa vurgu yapan ve bireyin Tanrı ile ilişkisinde kilise ya da sinagog gibi kurumların sınırlamalarından bağımsız bir şekilde kendi yo-

lunu çizmesinin önemini işaret eden maneviyat anlayışı, ülkemizde yapılan araştırmalara ve bu çalışmadan elde edilen bulgulara göre benzer bir karşı duruş anlamı taşımamaktadır.

Görüşmecilerin tanımlamaları incelendiğinde, maneviyatın hem aşkın bir varlıkla ilişkiyi hem de bu ilişkide bireyin kendisine çizilmiş olan sınırlara duyduğu saygıyı ifade ettiği görülmektedir. Aynı zamanda, maneviyat sevgi, saygı ve hoşgörü gibi bireyin hem kendisiyle hem de dış dünyayla olan ilişkisine yön veren değerleri kapsayan bir kavram olarak tanımlanmıştır. Görüşmecilerin ifadelerine göre bu manevi yaşam biçimi, evlilik yaşamında karşılaşılan sorunların çözümünde ve bu sorunlarla başa çıkmada bireylere destek olmuştur.

Yukarıdaki bu durum, Özdoğan (2000) tarafından din eğitimi almış bireyler üzerinde yapılan araştırmada da benzer şekilde tespit edilmiştir. Özdoğan'ın çalışmasında görüşmeciler, "acılarıyla baş edebilmek, yaşadıkları olaylara anlam kazandırmak, sevgi, sabır, hoşgörü ve affetme gibi evrensel değerleri hayatlarında uygulamak ve hayatlarının anlamını keşfetmek" gibi birçok alanda maneviyatın kaynağı olan Kur'an-ı Kerim'den önemli ölçüde faydalandıklarını ifade etmişlerdir. Böylece, manevi yaşam biçiminin karşılaşılan zorluklarda bireylere hangi açılardan destek sağladığı açıkça vurgulanmıştır.

Manevi yaşam biçimi, insanın yaratıcısıyla kurduğu bağın, yani insanın aşkın yönünün bir ifadesi olarak değerlendirilmektedir. Bu bağdan uzak kalan birey, kendi özünden de uzaklaşma riski taşımaktadır. Bu uzaklaşma, kişinin kendine yabancılaşmasına yol açabilir. Bunun aksine, bu bağla ne kadar derin bir ilişki kurulursa, birey kendi benliğine o kadar yaklaşabilir ve öz farkındalığı artabilir (Özdoğan, 2008). Kendi benliğinin farkında olan bir birey, davranışlarının ve duygularının daha bilinçli bir şekilde farkında olacak ve karşılaştığı olayları, maneviyatından aldığı güçle daha özgün ve dengeli bir şekilde değerlendirebilir. Manevi bir bakış açısıyla birey, yaşadığı olayları değerlendirdiğinde olumsuz düşünce kalıplarından kurtularak daha olumlu bir perspektife ulaşabilir (Özdoğan, 2006b).

Sonuç olarak, maneviyat bireylerin evlilik ilişkilerinde karşılaştıkları zorluklarla başa çıkma sürecinde kritik bir rol oynamakta ve eşler arasındaki bağları güçlendirmektedir. Maneviyatın, aile manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine entegre edilmesi, bireylerin sorumluluk bilincini artırarak evlilikte denge sağlayıcı bir süreç yaratabilir. Maneviyat temelli aile manevi danışmanlık ve rehberlik yaklaşımlarının, evliliklerde ortaya çıkan sorunların çözümüne yönelik olumlu terapötik katkılar su-

nabileceği düşünülmektedir. Araştırma bulgularında, maneviyatın işlevselliklerine dair ortaya konulan ifadeler, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinde maneviyatın etkili bir araç olabileceğini göstermektedir. Bu bağlamda, danışmanlık hizmetlerinde maneviyatın etkinliğinin artırılması, aile içi ilişkilerin sağlıklı bir zemine oturtulmasında önemli katkılar sunabilecek niteliktedir.

Kaynaklar

Akarsu, Ş. K. (2018). *Üniversite öğrencilerinin ilişki istikrarı ile sosyal ilgi, ilişkisel benlik saygısı ve maneviyatları arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Armstrong, T. D. (1995). Exploring spirituality: The development of the Armstrong Measure of Spirituality. In R. L. Jones (Ed.), *Handbook of Tests and Measurements for Black Populations-2*. (pp. 105-115). Cobb and Henry.

Balbuena, L., Baetz, M., Bowen, R. (2013). Religious attendance, spirituality, and major depression in Canada: A 14-year follow-up study. *The Canadian Journal of Psychiatry*, 58(4), 225-232.

Benner, D. G. (1989). Toward a psychology of spirituality: Implications for personality and psychotherapy. *Journal of Psychology and Christianity*, 5, 19-30.

Blot P. (2011). Religion and spiritualit. In Bouckaert L., Zsolnai L. (eds) *Handbook of Spirituality and Business*. Palgrave Macmillan.

Bohecker, L., Schellenberg, R., Silvey, J. (2017). Spirituality and religion: The ninth cacep core curriculum area. *Counseling and Values*, 62(2), 128-143.

Borges, M. S., Santos, M. B. C., Pinheiro, T. G. (2015). Social representations about religion and spirituality. *Revista Brasileira de Enfermagem*, 68(4), 524-31.

Boztilki, M., & Ardiç, E. (2017). Maneviyat ve sağlık. *Hemşirelik Akademik Araştırma Dergisi*, 3, 39-45.

Chee, K. (2002). *The heart of leaders: Spirituality in educational administration*. Paper presented at the Linking Research to Educational Practice II Symposium at the University of Calgary.

Chida Y., Steptoe A., Powell L. H. (2009). Religiosity/spirituality and mortality: A systematic quantitative review. *Psychother Psychosom*, 78(2), 81-90.

Dağcı, A. (2020), *Huzurevi yaşlılarının manevi gereksinimlerinin belirlenmesi ve değer odaklı manevi bakım programının umut, psikolojik iyi oluş ve Tanrı algısı düzeyleri üzerindeki etkililiğinin değerlendirilmesi*. (Yayımlanmış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Delgado, C. (2005). A discussion of the concept of spirituality. *Sage Journals*, 18(2), 157-162.

Doyle, D. (1992). Have we looked beyond the physical and psychosocial? *Journal of Pain Symptom Management*, 7(5), 302-311.

Düzgüner, S. (2013). *Maneviyat algısı ve diğer kâmlıkla ilişkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dyson, J., Cobb, M., Forman, D. (1997). The meaning of spirituality: A literature review. *Journal of Advanced Nursing*, 26 (6), 1183-1188.

Elkins, D. N., Hedstrom, L. J., Hughes, L. L., Leaf, J. A., & Saunders, C. (1988). Toward a humanistic-phenomenological spirituality: Definition, description, and measurement. *Journal of Humanistic Psychology*, 28(4), 5-18.

Erşahin, Z., Boz, N. (2018). Urban spirituality: Need for connectedness and communication. *İdeal Kent*, 9(25), 762-781.

Fahlberg, L. (1991). Exploring spirituality and consciousness with an expanded science: Beyond the ego with empiricism, phenomenology, and contemplation. *American Journal of Health Promotion*, 5(4), 273-281.

Fallot, R. D. (2007). Spirituality and religion in recovery: Some current issues. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 30(4), 261-270.

Fisher, J. (2011). The four domains model: Connecting spirituality, health and well-being. *Religions*, 2, 17-28.

Göcen, G. (2016). Qualitatively exploring the relationship among gratitude, spirituality and life satisfaction in Turkish-Muslim children. *Spiritual Psychology and Counseling*, 1(2), 189-208.

Hall, C. R., Dixon, W. A., Mauzey, E. D. (2011). Spirituality and religion: Implications for counselors. *Journal of Counseling & Development*, 82(4), 504-507.

Hardt J. (2017). Spirituality as a mediator between adult depression and anxiety and childhood experiences: A model based on ordered sequences of regressions. *Scientific Journal of Depression and Anxiety*, 1(1), 14-19.

Harrison, M. O., Koenig, H. G., Hays, J. C., Eme-Akwar, A. G., Pargament, K. L. (2001). The epidemiology of religious coping: A review of recent literature. *International Review of Psychiatry*, 13(2), 86-93.

Hart, T. (1994). *Hidden spring: The spiritual dimension of therapy*. Paulist Press.

Horozcu, Ü. (2010). Tecrübî araştırmalar ışığında dindarlık ve maneviyat ile ruhsal ve bedensel sağlık arasındaki ilişki. *Milel ve Nihal*, 7(1), 209-240.

Huitt, W. & Robbins, J. (2003). *An introduction to spiritual development*. Paper presented at the 11th Annual Conference: Applied Psychology in Education, Mental Health, and Business, Valdosta, GA.

Karlık, Z., & Kula, N. (2022). Manevi danışmanlık ve rehberlikte krize müdahale yaklaşımları. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 5, 99-128.

King, U. (1992). Spirituality, society and culture. *Way Supplement*, 73, 14-23.

Koç, M. (2012). Manevi-[psikolojik]-danışmanlık ile ilgili Batı'da yapılan bilimsel çalışmaların tarihi ve literatürü (1902-2010) üzerine bir araştırma-I. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 12(2), 201-237.

Koenig, H. G. (2012). Religion, spirituality, and health: The research and clinical implications. *International Scholarly Research Notices*, 1, 278730.

Lepherd, L. (2015). Spirituality: Everyone has it, but what is it? *International Journal of Nursing Practice*, 21, 566-574

Lynch, C. P., Tejada, M. A. H., Strom, J. (2012). Association between spirituality and depression in adults with type 2 Diabetes. *Sage Journals*, 38 (3), 427-435.

Miller, W. R. (2003). Spirituality, religion and health. *American Psychologist*, 58(1), 24-25.

Müftüler, H. G. (2016). *Modernleşme sürecinde yaşlılık açısından kurumsallaşma ve maneviyat*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Niekerk, B. (2018). Religion and spirituality: What are the fundamental differences? *Teologjese Studies*, 74(3), 1-11.

Özdoğan, Ö. (2000). İnsan-kutsal kitap ilişkisi. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 41(1), 293-308.

Özdoğan, Ö. (2006a). İnsanı anlamaya yönelik bir yaklaşım: Pastoral psikoloji. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47(2), 127-141.

Özdoğan, Ö. (2006b). *Mutluluğu seçiyorum*. Özdenöze Yayınları.

Özdoğan, Ö. (2008). İnsana manevi-psikolojik yaklaşım. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49(2), 77-102.

Özdoğan, Ö. (2009). *Aşkın yanımız maneviyat*. Özdenöze Yayınları.

Pargament, K. L. (1996). Religious methods of coping: Resources for the conservation and transformation of significance. In E. P. Shaf-ranske (Ed.), *Religion and the Clinical Practice of Psychology* (pp. 215-239). American Psychological Association.

Pargament, K. L. (1999). The psychology of religion and spirituality? Yes and no. *International Journal for the Psychology of Religion*, 9, 3-16.

Penha, R. M. Silva, M. J. P. (2012). Meaning of spirituality for critical care nursing. *Texto e Contexto Enfermagem*, 21(2), 260-278.

Pesut, B., Fowler, M., Taylor, E. J., Reimer-Kirkham, S., Sawatzky, R. (2008). Conceptualising spirituality and religion for health-care. *Journal of Clinical Nursing*, 17(21), 2803-2810.

Peteet, J. R., Balboni, M. J. (2013). Spirituality and religion in oncology. *A Cancer Journal for Clinician*, 63, 280-289.

Puchalski C. M., Lunsford, B., Harris M. H., Miller, R. T. (2006). Interdisciplinary spiritual care for seriously ill and dying patients: A collaborative model. *Cancer J. Sep-Oct*, 12(5), 398-416.

Puchalski, C. M. (2012). Spirituality in the cancer trajectory. *Annals of Oncology*, 23(3), 49-55.

Puchalski, C. M., Blatt B., Kogan M., Butler, A. (2014). Spirituality and health: The development of a field. *Academic Medicine*, 89(1), 10-16.

Puchalski, C., Virani, R., Baird, P., Handzo, G., Prince-Paul, M., Pugliese, K. (2009). Improving the quality of spiritual care as a dimension of palliative care: The report of the consensus conference. *Journal of Palliative Medicine*, 12(10), 885-904.

Schlehofer, M. M., Omoto, A. M., Adelman, J. R. (2008). How do religion and spirituality differ? Lay definitions among older adults. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 47(3), 411-425.

Schweitzer, F. (2006). Differences between religion and spirituality in children and adolescents. In Dowling, E. M and Scarlett, W. G (Eds.) *Encyclopedia of Religious and Spiritual Development*. Sage Publications.

Shafranske, E. P., Gorsuch, R. L. (1984). Factors associated with the perception of spirituality in psychotherapy. *Journal of Transpersonal Psychology*, 16(2), 231-241.

Siddall, P. J., Lovell, M., MacLeod, R. (2015). Spirituality: What is its role in pain medicine? *Pain Medicine*, 16(1), 51-60.

Spilka, B., McIntosh, D.N. (1996). Religion and spirituality: The known and the unknown. *American Psychological Association Annual Conference*, Toronto, Canada.

Steiger N., Lipson, J. (1985) *Self care nursing: Theory and practice*. Brady Communications.

Streib, H., Hood, R. (2011). Spirituality as privatized experience-oriented religion: Empirical and conceptual perspectives. *Implicit Religion*, 14 (4), 433-453.

Tart, C. (1975). Introduction. In Tart C. T. (Ed), *Transpersonal Psychologies* (pp. 3-7). Harper & Row.

Thoresen C. E., Harris A. H. S. (2002). Spirituality and health: What's the evidence and what's needed?. *Annals of Behavioral Medicine*, 24, 3-13.

Thoresen, C. E. (1998). Spirituality, health and science. In S. Roth Roemer, S. R. Kurpius, & C. Carmin (Eds.), *The Emerging Role of Counseling Psychology in Health Care*. (pp. 409–431). Norton.

Toprak, Y. (2017). *Maneviyat, yaşam amaçları ve iyi oluş arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Uçar, M. (2017). *Yaşlılarda yaşam kalitesi ile spiritüalite (maneviyat) arasındaki ilişki*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Vahon, M., Fillion, L., Achille, M. (2009). A Conceptual analysis of spirituality at the end of life. *Journal of Palliative Medicine*, 12(1), 53-59.

Vaughan, F. (1991). Spiritual issues in psychotherapy. *Journal of Transpersonal Psychology*, 23(2), 105-119.

Weaver, I. R., Cotrell, H. (1992). A nonreligious spirituality that causes students to clarify their values and to respond with passion, *Education*, 112(3), 426.

Weber, S. R., Pargament, K. L. (2014). The role of religion and spirituality in mental health. *Current Opinion in Psychiatry*, 27, 358–363.

Westgate, C. E. (1996). Spiritual wellness and depression. *Journal of Counseling and Development*, 75, 26-35.

Yapıcı, A. (2018). Eşlerin dinsel algı ve yaşayışına göre evlilikte dindarlık ve maneviyat: Huzur mu, kusur mu? *Turkish Studies*, 13(2), 79-106.

Yazgan, E. Ö. (2014). *Kemoterapi alan kanser hastalarında dini inanç ve maneviyatın depresyon düzeyi ve yaşam kalitesine etkisinin belirlenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Zinnbauer, B. J., Pargament, K. L., Cole, B., Rye, M. S., Butter, E. M., Belavich, T. G., Hipp, K. M., Scott, A. B., Kadar, J. L. (1997). Religion and spirituality: Unfuzzifying the fuzzy. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 36(4), 549-564.

Zinnbauer, Brian, J., Pargament, Kenneth. L. (2002). Capturing the meanings of religiousness and spirituality: One way down from a definitional tower of babel. *Research in the Social Scientific Study of Religion*, 13, 23-54.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 10 • Aralık 2024 • 197-262
Issue: 10 • December 2024 • 197-262

Türkiye'deki Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Çalışmaları Bağlamında 'Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sempozyumu' (2020) Üzerine Bibliyometrik Analizler

Bibliometric Analyses on the 'Symposium on Spiritual Counseling and Care in Extraordinary Situations' (2020) in the Context of Spiritual Counseling and Care Studies in Turkey

Mustafa Koç

Prof. Dr.

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi

Din Psikolojisi Ana Bilim Dalı

E-posta: mustafa.koc@ogu.edu.tr

Orcid: 0000-0003-1299-7963

Eskişehir / Türkiye

Professor

Eskişehir Osmangazi University

Faculty of Theology

Department of Psychology of Religion

E-mail: mustafa.koc@ogu.edu.tr

Orcid: 0000-0003-1299-7963

Eskişehir / Türkiye

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1586321>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type Araştırma • Research
Geliş Tarihi • Received 15 Kasım 2024 • 15 November 2024
Kabul Tarihi • Accepted 24 Aralık 2024 • 24 December 2024

Ö z e t

Bu makalede, 18-20 Aralık 2020 tarihleri arasında düzenlenen "Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sempozyumu"na katılan bilimsel çalışmaların bibliyometrik analizi yapılmıştır. Çalışmanın amacı, olağanüstü durumlarda manevi danışmanlık ve rehberlik alanındaki gelişmelere katkıda bulunmak ve bu alanın bilimsel temellerini güçlendirmektir. Yapılan analizler sonucunda elde edilen başlıca bulgular aşağıda sıralanmıştır: (i) Sempozyuma katılan toplam 84 katılımcının tamamının (% 100) Türkiye'den olduğu belirlenmiştir. Bu durum, organizasyonun ulusal bir etkinlik olduğunu açıkça göstermektedir. (ii) Katılımcıların akademik unvan dağılımında, çoğunluğun akademik unvana sahip olmayıp "diğer" kategorisinde yer aldığı (% 62), profesör unvanına sahip olanların oranının ise % 6 olduğu görülmüştür. Bu, katılımcı profilinin çeşitliliğini yansıtmaktadır. (iii) Sempozyumda sunulan bildirilerin % 91'inin tek yazarlı, % 7'sinin ise iki yazarlı olduğu belirlenmiştir. Bu bulgu, alandaki çalışmaların bireysel çabalarla yürütüldüğünü ortaya koymaktadır. (iv) Katılımcıların çalıştıkları kurum türlerine göre yapılan analizde, % 69 oranıyla üniversitelerde çalışan akademisyenlerin en yüksek grubu oluşturduğu görülmüştür. Bu durum, akademik çevrelerin sempozyuma olan katkısını açıkça ortaya koymaktadır. (v) Sempozyumda toplam 80 bilimsel etkinlik gerçekleştirilmiş ve bunların tamamı sözel bildiri olarak sunulmuştur. Panel veya poster sunumlarına ise yer verilmemiştir. (vi) Bildirilerin tamamının Türkçe hazırlanması, sempozyumun ulusal odaklı bir etkinlik olduğunu vurgulamaktadır. (vii) Tematik içerik dağılımında, bildirilerin % 25'inin "manevi değerler", % 20'sinin ise "afet & salgın" teması altında toplandığı belirlenmiştir. Bu tematik çeşitlilik, olağanüstü durumlarda manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının farklı boyutlarda ele alınması gerektiğini göstermektedir. (viii) Metodolojik açıdan yapılan incelemede, bildirilerin % 75'inin teorik içerikli, % 25'inin ise ampirik içerikli olduğu tespit edilmiştir. Bu durum, teorik çalışmaların alandaki baskınlığını açıkça göstermektedir. (ix) Veri toplama yöntemlerinde ise % 75 oranında "dokümantasyon" tekniğinin en yaygın olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Meta-analiz ve karma yöntemlerin ise yalnızca % 1 oranında tercih edilmesi, yöntem çeşitliliğinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Sonuç olarak, bu ulusal sempozyum, Türkiye'de olağanüstü durumlarda manevi danışmanlık ve rehberlik alanında yapılan bilimsel çalışmaların güncel durumunu anlamak ve bu alanı geliştirmek için önemli bir akademik platform sunmaktadır.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Olağanüstü durumlar
Ulusal sempozyum • Sözel bildiri • Bibliyometrik analiz

A b s t r a c t

This article presents a bibliometric analysis of the scholarly contributions to the Symposium on Spiritual Counseling and Guidance in Extraordinary Situations, held on December 18-20, 2020. The primary aim of the study is to contribute to the advancement of spiritual counseling and guidance in extraordinary circumstances and to fortify the scientific foundations of this emerging discipline. The key findings are as follows: (i) All 84 participants (100%) were based in Turkey, underscoring the symposium's national scope. (ii) In terms of academic titles, 62% of participants fell under the "other" category, indicating a lack of formal academic affiliation, while only 6% were professors. This demonstrates a diverse participant profile. (iii) Authorship analysis revealed that 91% of the papers were single-authored, with only 7% being co-authored, reflecting the predominance of individual scholarly efforts in the field. (iv) Institutional affiliation analysis showed that 69% of the participants were affiliated with universities, highlighting the central role of academic institutions in shaping the discourse. (v) A total of 80 academic presentations were delivered, all in the format of oral presentations, with no panels or poster sessions included. (vi) All submissions were in Turkish, further indicating the symposium's national orientation. (vii) Thematic content analysis identified "spiritual values" (25%) and "disasters & pandemics" (20%) as the most frequently addressed themes, illustrating the breadth of topics relevant to spiritual counseling in extraordinary situations. (viii) Methodologically, 75% of the papers were theoretical, while 25% were empirical, reflecting a significant tilt towards conceptual frameworks over empirical inquiry. (ix) "Documentation" was the most frequently utilized data collection method (75%), while meta-analyses and mixed methods were employed in only 1% of the studies, revealing a limited methodological diversity. In conclusion, this national symposium provides a significant academic platform for understanding the current state of scientific studies conducted in the field of spiritual counseling and care during extraordinary circumstances in Turkey and for advancing this field.

K e y w o r d s

Spiritual counselling and care • Extraordinary situations
National symposium • Oral presentation • Bibliometric analysis

Giriş

Manevi danışmanlık ve rehberlik, dinsel geleneklerin bireyin ruhsal yönünün iyileştirilmesini temel alarak gelişmiş ve dinsel-psikolojik yaklaşımların entegrasyonunu amaçlayan disiplinlerarası bir bilim dalıdır. Güncel olarak, çok kültürlü yapısı dolayısıyla manevi danışmanların, toplumların dinsel ve kültürel çeşitliliğine duyarlı olması beklenmektedir. Manevi danışmanlar, kendi dinsel ve kültürel kimliklerini dikkate alarak danışanlarının ruhsal ve manevi ihtiyaçlarını kapsayıcı ve dengeli bir şekilde karşılamaktadırlar. Bu süreç, danışan bireyin kimlik, aidiyet ve yaşam amacı gibi konularda derin bir farkındalık geliştirmesine ve kendini daha iyi anlamasına olanak tanıyabilir. Dolayısıyla manevi danışmanlık ve rehberlik, danışanların içsel dengesini bulmaları ve toplumsal ilişkilerini güçlendirmeleri için önemli bir terapötik destek sağlayabilir (Snodgrass, 2015: 19-20).

Manevi danışmanlık ve rehberliğin tarihsel gelişimi, bu alanın insan bilimleri ve din bilimleri arasında bir köprü kurma çabaları doğrultusunda disiplin olarak kabul edilme sürecini kapsamaktadır. Bu süreçte, manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin ruhsal ve duygusal zorluklarını anlamaya yönelik bir alan olarak şekillenmiştir. Dolayısıyla manevi danışmanlık ve rehberlik, yalnızca teoloji bilgisiyle değil, aynı zamanda psikoloji ve sosyoloji gibi sosyal bilimlerin bakış açılarıyla da zenginleşmiştir. Tarihsel olarak bakıldığında ise bu gelişim, manevi danışmanlık ve rehberliğin farklı bilgi sistemlerini bir araya getirerek insanın yaşadığı zorluklara bütünsel bir bakış açısı getirmeyi amaçladığını göstermektedir. Manevi tanı, bu diyalog sürecinde oldukça önemli bir rol oynar; zira bireylerin yaşadığı sıkıntılar, psiko-teolojik perspektiflerin bir araya getirilmesiyle daha derinlemesine anlaşılabilen ve bireylerin ruhsal gelişimine katkı sağlanmaktadır. Bu bağlamda, manevi tanı, danışanın yaşadığı sorunların köklerini daha iyi anlamak ve uygun manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sağlamak amacıyla, dinsel bilgiler ile psikolojik teorilerin diyalog içinde kullanılmasını içeren kritik bir araç olarak görülmektedir (Rodgerson, 2015: 34-35).

Manevi danışmanlar, danışanlarının ruhsal durumlarını değerlendirirken hem dinsel hem de psikolojik perspektifleri bir araya getirir ve böylece danışanlarının ruhsal ihtiyaçlarına bütüncül bir yaklaşım sunar. Bu kapsamda manevi danışmanlar, danışanın manevi ve dinsel içeriklerini açığa çıkarmaya yönelik çeşitli değerlendirme modelleri kullanmaktadır. Dolayısıyla örtük ve açık değerlendirme modelleri olarak bilinen bu yaklaşımlar, danışanların ruhsal deneyimlerini, inanç sistemlerini ve

kişisel anlam dünyalarını daha derinlemesine anlamaya yardımcı olur. Örneğin; örtük değerlendirme, danışanın ifade etmekte zorlandığı ancak var olan inanç ve değerlerini anlamaya çalışır. Açık değerlendirme ise danışanın açık bir şekilde ifade ettiği dinsel ve manevi düşünceleri doğrudan ele alır. Bu sistematik yaklaşımlar, danışanın manevi dünyasını daha iyi tanımasına ve yaşamında derin bir anlam arayışına katkı sağlamak amacıyla, ruhsal deneyimlerini kapsamlı bir biçimde ele almayı hedeflemektedir (Deal & Magyar-Russell, 2015: 36-37).

Manevi danışmanlık ve rehberlikte, ruhsal içeriklerin ele alınması oldukça karmaşık bir süreçtir ve insanlık durumunun evrensel temalarını kapsamaktadır. Danışanların yaşadığı ruhsal deneyimler, bireyin yaşamının anlamını sorgulama sürecinde karşılaştığı derin varoluşsal sorulara dayanmaktadır. Manevi danışmanlar, bu süreçte özellikle varoluşsal kaygı, umutsuzluk ve yalnızlık gibi temel duygulara odaklanarak danışanların ruhsal iç görülerini desteklemeye çalışır. Varoluşsal kaygı, bireyin ölüm, anlam, özgürlük ve sorumluluk gibi konularla yüzleşmesini ifade ederken; umutsuzluk, yaşamın bazen kaçınılmaz olan belirsizliği ve acılarına karşı bir dirençsizlik hali olarak tanımlanabilir. Yalnızlık ise bireyin kendini toplumsal bağlardan kopmuş ya da anlam arayışında izole hissetmesi durumunu ifade eder. Manevi danışmanlar, bu tür duygulara yönelik iç görü geliştirmeyi teşvik ederek danışanın kendi yaşamında derin bir anlam bulmasını ve içsel bir bakış açısı kazanmasını sağlamaya çalışabilir. Bu yaklaşım, danışanın sadece mevcut sorunlarına değil, aynı zamanda yaşamının daha geniş bağlamına ilişkin bir farkındalık kazanmasına ve manevi yolculuğunda daha güçlü bir temel oluşturmasına yardımcı olabilir (Snodgrass & Noronha, 2015: 38-39).

Manevi danışmanlık ve rehberlik, toplumun tüm bireyelerine ulaşmayı ve kapsayıcı bir hizmet sunmayı amaçlamaktadır. Bu çerçevede, manevi danışman ve danışan arasında *liminal alan* olarak adlandırılan özel bir alan yaratılır. Liminal alan, danışmanlık sürecinde hem danışan hem de manevi danışman için geleneksel sınırların aşıldığı, farklı anlamların ve bakış açılarının keşfedildiği bir geçiş ortamı sağlar. Bu özel alan, danışanın kendi kültürel kimliği, dinsel inançları, değerleri ve aidiyetleri gibi faktörlerin aktif olarak sürece dâhil edilmesiyle daha da zenginleşebilir. Liminal alan, danışanın yalnızca güncel sorunlarını ele almakla kalmaz; aynı zamanda, onun kendi kimliğini, aidiyetlerini ve inanç sistemini yeniden değerlendirmesine ve bu süreçte kendisi için yeni anlamlar geliştirmesine olanak tanıyabilir. Bu alan içinde, danışan kültürel ve manevi geçmişini keşfederken kendisini daha geniş bir perspektiften görme fir-

satı da yakalayabilir. Dolayısıyla liminal alan, manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde karşılıklı anlayışın ve kültürel farkındalığın gelişmesini sağlayan önemli bir gelişimsel süreç olarak danışanların kişisel gelişimine ve manevi yolculuklarına derinlemesine katkıda bulunabilir (O'Grady, White, & Schreiber-Pan, 2015: 40-41).

Manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalarında, diğer ruh sağlığı disiplinlerinden alınan teknikler, manevi bir çerçeve içerisinde ortak bir zemin oluşturmaktadır. Bu uygulamalarda, manevi danışmanlar hem psikolojik hem de manevi yaklaşımları harmanlayarak danışanlarının ihtiyaçlarına daha kapsamlı bir yanıt vermeyi amaçlamaktadırlar. Manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinde, psikodinamik, bilişsel-davranışçı, varoluşçu ve aile sistemleri gibi çeşitli terapi yaklaşımlarının temel prensipleri, manevi bağlama uyarlanarak zenginleştirilir. Örneğin; psikodinamik yaklaşım, danışanın bilinçdışı süreçlerini anlamaya ve geçmiş deneyimlerinin bugünkü ruhsal durumunu nasıl etkilediğini keşfetmeye odaklanırken, manevi danışmanlık bu süreci bireyin manevi arayışları ve içsel anlam yolculuğuyla birleştirir. Bilişsel-davranışçı yaklaşımlar, bireyin düşünce kalıpları ve davranışları üzerine çalışarak ruhsal iyileşmeyi hedeflerken, manevi bağlamda bu süreç kişinin inançları ve değerleriyle uyumlu hale getirilir. Varoluşçu terapi, bireyin yaşamın anlamını sorgulamasına odaklanırken, manevi danışmanlık bu sorgulamayı kişinin inançları çerçevesinde derinleştirir. Çeşitli aile terapileri ise bireyi ailesi ve toplumsal ilişkileri içinde ele alarak kişinin sosyal ve manevi bağlarını güçlendirmesine yardımcı olur. Manevi danışmanların uyguladıkları ruhsal değerlendirme ve teolojik yansıma süreçleri, danışmanlığın manevi yönünü vurgulayarak bu terapi yöntemlerini manevi bir perspektifte ele almaktadır. Bu uyarlamalar, danışanların manevi değerlerini ve inançlarını terapi sürecine entegre ederek ruhsal ve psikolojik iyileşme sürecini bütüncül bir yaklaşımla desteklemektedir (Hanna, 2015: 43-44).

Manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin ruhsal yönelimleri ile psikolojik değişim süreçleri arasında bir köprü kurarak, danışanların içsel dünyalarını keşfetmelerine rehberlik ederken aynı zamanda farklı disiplinlerdeki meslektaşlara da destek sunabilir. Bu alan, ruh sağlığı profesyonellerinin danışanlarına bütüncül bir yaklaşımla hizmet verebilmeleri için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Manevi danışmanlık ve rehberlik, özellikle mindfulness / bilinçli farkındalık temelli terapi yöntemleriyle entegre edilebilir ve böylece danışanın hem ruhsal hem de zihinsel süreçleri üzerinde derin bir farkındalık geliştirmesi sağlanabilir. Mindfulness uygulamaları, bireylerin anın içinde kalmalarını teşvik ederken, ma-

nevi yönelimlerle birleştirildiğinde bireylerin içsel huzur ve anlam arayışlarını derinleştirebilir.

Çeşitli dinsel bağlamlarda danışmanlık hizmeti sunan profesyonellere manevi danışmanlık ve rehberlik, farklı inanç ve değer sistemlerine saygı gösteren, kapsayıcı bir yaklaşım sunabilir. Böylece, manevi danışmanlık ve rehberlik, hem bireysel hem de kültürel farklılıklara duyarlı bir rehberlik modeli oluşturarak bireylerin yaşamlarında anlam bulma süreçlerine katkıda bulunur ve manevi rehberlik alanında daha geniş bir etki yaratabilir. Bu uyarlanabilir ve esnek yapı, manevi danışmanlık ve rehberliği daha etkili kılmakta, bireylerin manevi ve psikolojik ihtiyaçlarını karşılamada güçlü bir araç olarak konumlandırmaktadır (Fenzel, 2015: 81-83).

Öte yandan olağanüstü durumlarda manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin yaşadığı derin travmalar, kayıplar veya ani krizler karşısında onlara ruhsal destek sağlamayı amaçlamaktadır. Deprem ve sel gibi doğal afetlerin yanı sıra savaş, toplumsal kargaşa ve salgın hastalıklar gibi kriz durumlarında, manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin ruhsal yaralarını iyileştirme sürecinde önemli bir rol oynar. Bu tür durumlarda, manevi danışmanlar yalnızca manevi destek sunmakla kalmaz; aynı zamanda bireylerin toplumsal dayanışma içinde güç kazanarak belirsizlikler karşısında kendilerini güvende hissetmelerine de yardımcı olabilir. Manevi danışmanlar, danışanlarının travmatik deneyimlerini anlamalarına, bu deneyimleri kabullenmelerine ve yaşadıkları acılarla başa çıkmalarına rehberlik edebilir. Krizlerin bireyde yarattığı korku, öfke ve umutsuzluk gibi duygular, manevi danışmanlık ve rehberlik sürecinde ele alınmakta ve bireylerin maneviyat yoluyla içsel güç bulmaları sağlanmaktadır (Karlık & Kula, 2022: 99-125).

Olağanüstü durumlarda, manevi danışmanlar danışanlarının dinsel inançlarına ve kültürel arka planlarına duyarlı bir yaklaşım sergilemektedirler. Özellikle kriz durumlarında, danışanların yaşadıkları acıyı anlamak ve onlara manevi açıdan destek sağlamak için danışanların inançlarını dikkate almak hayati önem taşımaktadır. Manevi danışmanlık ve rehberlik, kriz anında bireylerin kendilerini anlaştığını hissetmeleri, acı ve keder süreçlerinde yalnız olmadıklarını fark etmeleri için bir dayanışma alanı oluşturabilir. Bu süreçte, manevi danışmanlar danışanlarıyla empati kurarak onların içsel iyileşme süreçlerine katkıda bulunabilir ve dinsel ritüeller, dualar ya da manevi uygulamalar aracılığıyla bireylerin bu süreçte desteklenmesine rehberlik edebilir. Böylelikle, manevi danışmanlık ve rehberlik, bireylerin ruhsal dayanıklılıklarını yeniden kazanmasına yardımcı olurken, olağanüstü durumlardaki kriz dönemlerinde

topluluk içinde manevi bir bağ oluşturulmasını da sağlayabilir (Karlık, 2022: 101-125).

a. Amaç

Bu makalede, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi tarafından düzenlenen “Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sempozyumu”na (2020) yönelik bibliyometrik bir analiz sunulması amaçlanmaktadır. Sempozyum, afetler, salgınlar ve zorunlu göç gibi olağanüstü durumlarla başa çıkmada manevi rehberlik ve danışmanlığın önemini vurgulamaktadır. Bu kapsamda, sunulan bildiriler akademik değerleri ve içerikleri doğrultusunda değerlendirilmiş, katılımcıların deneyimleri ve bildiri içerikleri çeşitli nitel parametreler kullanılarak analiz edilmiştir. Makale, Türkiye’de manevi danışmanlık ve rehberlik alanında düzenlenen bu önemli akademik etkinliğin literatüre katkı sağlama potansiyelini ortaya koymayı da hedeflemektedir.

Bu makaledeki analiz edilen akademik ürünler, kongre düzenleme kurulu tarafından değerlendirilmiş ve bilim kurulunun onayıyla sözel bildiri olarak sunulmuştur. Bu bağlamda makale, kongrede sunulan her çalışmanın sahip olduğu akademik değeri vurgulayarak, bildirilerin bibliyometrik özelliklerini betimsel bir analizle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Öte yandan, sözü edilen bu metodoloji kullanılarak Türkçe literatürde benzer çalışmaların da yapıldığı görülmüştür (bkz. Aybey, 2018; Şahin & Acun, 2015). Bunun yanı sıra Türk manevi danışmanlık ve rehberlik alan tarihinde konuya ilişkin yapılan bibliyometrik analiz çalışmalarının ise din psikoloğu Koç tarafından yapıldığı dikkati çekmektedir (bkz. Koç, 2016: 37-94; Koç, 2020: 29-96; Koç, 2022: 129-171) model olarak alınmıştır.

b. Sınırlılıklar

Bu makale, manevi danışmanlık ve rehberlik alanında düzenlenen tematik bir ulusal sempozyumda sunulan bildiriler üzerine yapılan bibliyometrik analizleri içermektedir. Her çalışmada olduğu gibi bu araştırmanın da aşağıda belirtilen içerik ve yöntemsel bazı sınırlılıkları bulunmaktadır:

(i) Bu araştırma, 18-20 Aralık 2020 tarihleri arasında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi’nde çevrimiçi düzenlenen “Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sempozyumu”nda sunulan sözel bildirilerin bibliyometrik analizleriyle sınırlıdır.

(ii) Makalenin bibliyometrik analizleri ise (a) katılımcılara göre = '(i) katılımcı türü, (ii) akademik unvanları, (iii) yazar sayısı, (iv) yazarın çalıştığı kurum'; (b) bildirilere göre = '(i) türü, (ii) tematik konu içerikleri, (iii) metodolojik desen özellikleri, (iv) veri toplama yöntemi türleri' parametreleriyle sınırlandırılmıştır. Bu sınırlı parametreler dışında kalan diğer nitel özellikler, makale hacmini aşacağı düşüncesiyle analiz kapsamı dışında tutulmuştur.

c. Yöntem

Bu araştırma, "Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sempozyumu"na katılan araştırmacı katılımcıların ve sunulan bildirilerin bibliyometrik analizini konu almaktadır. Metodolojik olarak, güncel veya geçmiş bir durumu olduğu biçimiyle tanımlamayı amaçlayan "tarama modeli" esas alınmıştır (Karasar, 1995: 76-79). Bu yönetime göre, araştırma konusunu içeren nitel veriler, kendi koşulları içinde, doğrudan ve yalın bir şekilde incelenmiş ve açıklanmaya çalışılmıştır.

Yukarıda sözü edilen metodolojik gerçeklikten hareketle bu araştırmada, 2020 yılında gerçekleştirilen "Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sempozyumu"ndaki katılımcılar ve bildiriler, çeşitli bibliyometrik özellikler çerçevesinde analiz edilmiştir. Tarama sonucunda, sempozyumda toplam 80 bildirinin sunulduğu görülmüştür. Bu bildiriler, seçilen bibliyometrik analiz kriterleri doğrultusunda incelenmiş ve değerlendirilmiştir.

d. Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu makalede veri toplama aracı ve kaynağı olarak, (i) sempozyuma özel olarak hazırlanan web sitesi, (ii) sempozyum kitapçığı, (iii) bildiri özetleri kitabı ile (iv) hakem değerlendirmesi sonrasında tam metin bildirilerin yayımlandığı bildiri kitabı kullanılmıştır. Ayrıca, makalede yer alan bildirilerin bibliyometrik analizinde kullanılan nitel parametrelerin, yalnızca bu çalışmaya özgü bazı parametrik kategorilere dayanan subjektif kriterlere göre belirlendiği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bu parametreler, sempozyumun değerlendirme sürecine özgü bir yapı sunmaktadır.

Öte yandan bilimsel etkinliklerin sağlıklı bir şekilde analiz edilmesi ve değerlendirilmesi amacıyla çalışmada öncelikle sempozyumda yer alan bilimsel aktiviteler için tematik bibliyometrik analiz kriterleri ve nitel parametreler belirlenmiştir (Yıldırım & Şimşek, 2005: 198). Bu kapsamda, sosyal bilimler metodolojisinde kullanılan betimsel analiz yakla-

şımına göre kongre katılımcıları ve sunulan bildirimler çeşitli nitel parametreler doğrultusunda sınıflandırılarak bibliyometrik veriler elde edilmiştir. Bu nitel veriler, daha sonra istatistik analiz programına aktararak nicel frekans değerleri hesaplanmıştır. Böylece, bibliyometrik analiz sürecinde belirlenen nitel parametrelere göre katılımcı ve bildiri özellikleri betimlenmiş ve frekans değerlerine göre grafikler ve tablolar oluşturularak değerlendirilmiştir.

e. Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sempozyumu (18-20 Aralık 2020, Kütahya / Türkiye)

Din, olağanüstü durumlar karşısında dayanışma, yardımlaşma ve toplumsal destek süreçlerini harekete geçiren önemli bir psiko-sosyo-antropo-pedago-teolojik etkiye sahiptir. Dinsel, manevi ve ahlaki değerler, kriz anlarında bireyleri ve toplumları güçlü tutmakta; umut, sabır ve dayanıklılık gibi duyguları pekiştirmektedir. Bu değerlerin bireysel ve toplumsal dayanıklılığı artırmada çok boyutlu bir işlevi vardır.

Olağanüstü durumlarda manevi danışmanlık ve rehberlik alanında tematik biçimde düzenlenen bu ulusal sempozyum, bireylerin ve toplumların zor zamanlarda manevi güçlerini nasıl koruyabilecekleri ve bu güçle nasıl toparlanabilecekleri üzerine yoğunlaşmıştır. Türkiye’deki covid-19 pandemisi üzerine düzenlenen bu sempozyumda, özellikle afetler, salgınlar ve diğer olağanüstü durumlarda manevi danışmanlık ve rehberliğin; mağdurlara, afet bölgesindeki halka, pandemiyle başa çıkma süreçlerindeki sağlık çalışanlarına ve kurtarma ekiplerine katkısının incelenmesi, manevi desteğin işlevi, rolü ve bu tür durumlarda sağladığı terapötik yararların ele alınması hedeflenmiştir.

e.a. Sempozyum Tarihçesi

Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sempozyumu, manevi danışmanlık ve rehberlik alanındaki özel konuları işlemek üzere düzenlenmiştir. Kongre, 18-20 Aralık 2020 tarihleri arasında çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiş ve teması olağanüstü durumlarda manevi danışmanlık ve rehberlik olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda, “Covid-19 ve Afet Durumlarında Manevi Danışmanlık ve Rehberlik” ana tema olarak öne çıkmış; manevi destek çalışmalarına önemli katkılar sağlanmıştır.

Salgın dönemlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik konuları üzerine farklı disiplinlerden bilim insanlarının katkılarıyla teorik ve pratik düzeyde modeller üretilmiş, deneyimler paylaşılmıştır. Bu çerçevede,

pandemi sürecinde sağlık çalışanlarına, Covid hastalarına, hasta yakınlarına, yaşlılara, dezavantajlı bireylere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamaları sunulmuştur. Ayrıca sosyal medya üzerinden manevi rehberlik, afet mağdurlarına destek ve göçmenler gibi toplumun çeşitli kesimlerine yönelik danışmanlık hizmetlerinin geliştirilmesi hedeflenmiştir (<https://lee.dpu.edu.tr>, 2020; ayrıca sempozyum resmi takvimi için bkz. Tablo-1).

Tablo-1:
Sempozyum resmi takvimi

20 Kasım 2020	Son özet gönderim tarihi
10 Aralık 2020	Son tam metin bildiri gönderim tarihi
18-20 Aralık 2020	Sempozyum tarihi
Yeri	Çevrimiçi
Not	Bildirilerin tam metinleri, sempozyum sonrası hakem değerlendirme sonuçlarına göre bir kitap olarak yayınlanacaktır.

Ev sahipliğini Kütahya Dumlupınar Üniversitesinin yaptığı sempozyumun paydaş kurumu ise Diyanet İşleri Başkanlığı'dır (sempozyum program akışı için ayrıca bkz. Ek-1). Sempozyum çevrimiçi olduğu için konaklama ve ulaşım organizasyonu yapılmamıştır (ayrıca sempozyum-tanıtım görselleri için bkz. Ek-3).

e.b. Sempozyumun Amacı

Bu ulusal sempozyumun amacı;

(i) Fakültelerde lisans eğitimi gören öğrencilerin manevi danışmanlık ve rehberlik alanında lisansüstü çalışmalara ilgi duymalarını teşvik etmek,

(ii) Lisansüstü öğrencileri, manevi danışmanlık ve rehberlik alanında akademik çalışmalara yönlendirerek akademik gelişimlerine katkıda bulunmak,

(iii) Manevi danışmanlık ve rehberlik konularında farklı disiplinlerden lisansüstü öğrenciler ve akademisyenleri bir araya getirerek, akademik çalışma, uygulama ve deneyim paylaşımı için bir ortam sağlamak,

(iv) Bilimsel ve sosyal iletişimi desteklemek,

(v) Akademik topluluklar arasında işbirliğini güçlendirmek; manevi danışmanlık ve rehberlik alanında yeni perspektifler ve çalışma alanlarının oluşumuna katkıda bulunmak,

(vi) Lisansüstü öğrencilerin kendi anabilim dallarındaki akademik personel ve danışmanlarıyla birlikte bilimsel araştırmalar yürütmelerini özendirme,

(vii) Manevi değerlere yönelik farkındalık kazandırmak; duyarlılık

ve hassasiyeti pekiştirerek güçlendirmek,

(viii) Olağanüstü durumlarla karşılaşan dezavantajlı birey, grup, aile ve toplulukların bu sorunlarla başa çıkabilmeleri için bütüncül bir yaklaşımı ortaya koymak,

(ix) Manevi danışmanlık ve rehberlik bilim dalının bilimsel ve uygulamalı olarak kurumsallaşma süreçlerine destek sunmaktır.

e.c. Sempozyum Konuları

Sempozyumun tematik konuları, olağanüstü durumlar dikkate alınarak aşağıdaki içerikte belirlenmiştir (ayrıca bkz. Tablo-2).

Tablo-2:
Sempozyumun tematik konuları

(a) Salgın dönemlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik
(b) İslam tarihinde salgın hastalıklar ve manevi yaklaşım
(c) Farklı kültürlerde salgın hastalıklar ve pastoral yaklaşım
(d) Covid hastalarına yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik
(e) Covid hastası yakınlarına yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik
(f) Covid sebebiyle yakını ölenlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik
(g) Salgın hastalıkla başa çıkan sağlık çalışanlarına yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik
(h) Salgın zamanında yaşlılara yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik
(i) Olağanüstü durumlarda sosyal medya üzerinden manevi danışmanlık ve rehberlik
(j) Depremzedelere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik
(k) Sel, göçük, deprem, heyelan, yangın, kaza gibi afet durumlarında manevi danışmanlık ve rehberlik
(l) Geniş kitleleri etkileyen afet sonrası bireysel ve kamusal alanda manevi danışmanlık ve rehberlik
(m) Tutuklulara dönük manevi danışmanlık ve rehberlik
(n) Dezavantajlı gruplara dönük manevi danışmanlık ve rehberlik
(o) Olağanüstü durumlarda manevi danışmanlık ve rehberlikte farklı ülke örnekleri
(p) Zorunlu göçe maruz kalanlara yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik
(r) Geçici barınma merkezlerinde manevi danışmanlık ve rehberlik
(s) Göçmenlerin sosyal uyum sürecinde manevi danışmanlık ve rehberlik
(ş) Göçmen çocuklara yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik
(t) Göçmen kadınlara yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik
(u) Terörden arındırılan sınır ötesi güvenli bölgelerde manevi danışmanlık ve rehberlik

e.d. Oturum Başlıkları

Türkiye’de manevi danışmanlık ve rehberlik alanında tematik olarak yapılan bu ulusal sempozyumda, olağanüstü durumlar teması temel alınarak bilimsel bir çerçeve çizilmesi hedeflenmiştir. Dolayısıyla gelen bildiri özetlerinden bilim kurulunun değerlendirmesi sonucunda ‘olağanüstü durumlarda manevi danışmanlık ve rehberlik’ temalı çalışmalarından seçilen bildiriler, aşağıdaki tematik başlıklara göre planlanarak bu sempozyumda 16 oturumda sunulmuştur. Aynı zamanda sempozyum programının da yer aldığı bildiri özetleri kitabına bakıldığında, sadece oturum sayılarının verildiği ve oturum başlıklarının ise belirlenmediği görülmüştür. Dolayısıyla aşağıda araştırmacı tarafından öznel bir oturum başlıklandırması yapılmıştır (bkz. Tablo-3).

Tablo-3:
Sempozyum oturum başlıkları

1. Oturum: Afetler ve manevi destek
2. Oturum: Salgın hastalıklar ve İslami yaklaşımlar
3. Oturum: Toplumsal krizler ve manevi değerler
4. Oturum: Sağlık çalışanları ve hastalar için manevi rehberlik
5. Oturum: Ahlak ve olağanüstü durumlarda maneviyat
6. Oturum: Göçmenler ve dezavantajlı gruplara manevi destek
7. Oturum: Cezaevleri ve ruh sağlığı hizmetleri
8. Oturum: Pandemi dönemi ve manevi destek
9. Oturum: Afetler ve psikolojik dayanıklılık
10. Oturum: Göçmen kadınlar ve sosyal uyuma manevi katkı
11. Oturum: Yaşlılar ve manevi rehberlik hizmetleri
12. Oturum: Pandemi ve toplumsal dayanışma
13. Oturum: Bağımlılık ve manevi destek
14. Oturum: Olağanüstü tıbbi durumlar ve psiko-sosyal destek
15. Oturum: Aile ilişkileri ve toplumda manevi rehberlik
16. Oturum: Covid-19 korkusu ve maneviyat ilişkisi

e.e. Sempozyum Kurulları

Türkiye’de manevi danışmanlık ve rehberlik alanında tematik olarak yapılan ‘Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sempozyumu’ndaki kurullar aşağıdaki gibidir:

Sempozyum Onursal Başkanları

Prof. Dr. Ali Erbaş (Diyanet İşleri Başkanı)

Dr. Kerem Kınık (Kızılay Genel Başkanı)

Ali Çelik (Kütahya Valisi)

Prof. Dr. Kâzım Uysal (K.D.Ü. Rektörü)

Sempozyum Düzenleme Kurulu Başkanı

Prof. Dr. Şahmurat Arık (Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü)

Düzenleme Kurulu

Ali Çelik (Kütahya Valisi)

Prof. Dr. Âlim Işık (Kütahya Belediye Başkanı)

Prof. Dr. Huriye Marti (DİB, Başkan Yardımcısı)

Bünyamin Albayrak (DİB, Din Hizmetleri Genel Müdürü)

Sema Yiğit (DİB, Aile ve Dini Rehberlik Daire Başkanı)

Dr. Bayram Demirtaş (DİB, Daire Başkanı)

Dr. Mehmet Erşan (Kütahya İl Sağlık Müdürü)

Hüseyin Demirtaş (Kütahya İl Müftüsü)

Ömer Turan (AÇSH Kütahya Eski İl Müdürü)

Ramazan Fidanoglu (Kütahya Ceza İnfaz Kurumu Müdürü)

Fatih Ahmet Günel (Göç İdaresi Kütahya İl Müdür V.)

Talha Tekin (Kütahya Kızılay Şube Başkanı)

Prof. Dr. Hasan Göçmez (Rektör Yardımcısı)

Prof. Dr. Muammer Gavas (Rektör Yardımcısı)

Prof. Dr. Mustafa Aydın (Rektör Yardımcısı)

Prof. Dr. Ali Çelik (İslami İlimleri Fakültesi Dekanı)

Prof. Dr. Atilla Batur (Genel Sekreter)

Prof. Dr. Baykal Biçer (Ana Bilim Dalı Başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi Ergin Ögcem (İİF Dekan Yardımcısı)

Dr. Öğr. Üyesi Esra Işık (Enstitü Müdür Yardımcısı)

Doç. Dr. Ömer Faruk Erdoğan (İİF Dekan Yardımcısı)

Dr. Öğr. Üyesi Murat Kaş (Temel İslam Bilimleri ABD Başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk Söylev (MDR ABD Başkanı)

Dr. Öğr. Üyesi Selami Erdoğan (İİF Öğretim Üyesi)

Bilim Kurulu

Prof. Dr. Abdülkerim Bahadır (N. Erbakan Üniversitesi)

Prof. Dr. Âdem Tatlı (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)

Prof. Dr. Ali Ayten (Marmara Üniversitesi)

Prof. Dr. Asım Yapıcı (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)

Prof. Dr. Cengiz Duran (Dumlupınar Üniversitesi)

Prof. Dr. Faruk Karaca (Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi)

Prof. Dr. Habil Şentürk (Uşak Üniversitesi)

Prof. Dr. Hasan Kaplan (İbn Haldun Üniversitesi)

Prof. Dr. Hayati Hökelekli (Aydın Üniversitesi)

Prof. Dr. Hüsametdin İnanç (Kütahya Dumlupınar Üniversitesi)

Prof. Dr. Hüseyin Peker (Giresun Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Akif Kılavuz (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Emin Ay (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Muammer Cengil (Hitit Üniversitesi)
Prof. Dr. Nuri Tınaz (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Nurullah Altaş (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Öznur Özdoğan (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Recep Yaparel (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Prof. Dr. Saadetin Özdemir (S. Demirel Üniversitesi)
Prof. Dr. Şadi Eren (İğdır Üniversitesi)
Prof. Dr. Şuayip Özdemir (Amasya Üniversitesi)
Prof. Dr. Talip Karakaya (K. Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Ulvi Mehmedoğlu (Marmara Üniversitesi)
Prof. Dr. Üzeyir Ok (İbn Haldun Üniversitesi)
Prof. Dr. Yasemin D. Koç (K. Dumlupınar Üniversitesi)
Doç. Dr. Muhammed Kızılgöç (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa Koç (Balıkesir Üniversitesi)
Doç. Dr. Mustafa Naci Kula (Bursa Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Orhan Gürsu (Akdeniz Üniversitesi)
Doç. Dr. Turgay Şirin (Sabahattin Zaim Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Abdulkakim Beki (Üsküdar Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Abdullah Eker (Kilis 7 Aralık Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Tekke (Düzce Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Sevde Düzgüner (Marmara Üniversitesi)
Dr. İdris Görmez (Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi)
Dr. Kemal Aydın (Sağlık Bakanlığı)

Yürütme Kurulu

Prof. Dr. Şahmurat Arık (LEE Müdürü)
Dr. Öğr. Üyesi Esra Işık (LEE Müdür Yardımcısı)
Prof. Dr. Kaan Erarslan (LEE Yönetim Kurulu Üyesi)
Doç. Dr. Fazlı Yıldız (LEE Yönetim Kurulu Üyesi)
Dr. Öğr. Üyesi Furkan Demir (LEE Yönetim Kurulu Üyesi)
Dr. Bayram Demirtaş (DİB Daire Başkanı)
Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk Söylev (Ana Bilim Dalı Başkanı)
Alper Yılmaz (LEE Sekreteri)

Açılış Konuşması

Prof. Dr. Nevzat Tarhan (Üsküdar Üniversitesi K. Rektörü)

Sekreteryaya

Mesut Timurlenk

(Kaynak: <https://manevi.dpu.edu.tr>, erişim: 21.02.2022)

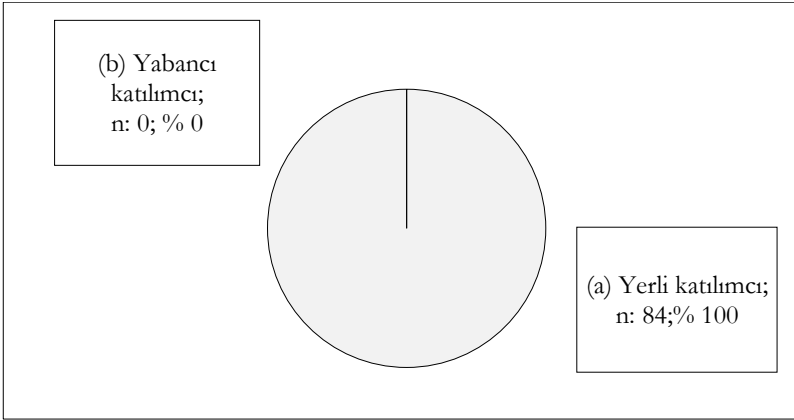
f. Bulgular

Araştırmanın bu bölümünde, "Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sempozyumu"na dayalı olarak üretilmiş bibliyometrik bulgular ve bunlara dayalı nicel ve nitel analizler yer almaktadır. Katılımcıları ve bildirimleri temel alan iki ana tema kullanılarak elde edilen bu bibliyometrik bulgular, kendi içinde dört ayrı alt nitel parametre çerçevesinde değerlendirilmiştir (ayrıca bkz. Ek-2; Ek-4; Ek-5).

f.a. Katılımcılara Göre Bibliyometrik Bulgular

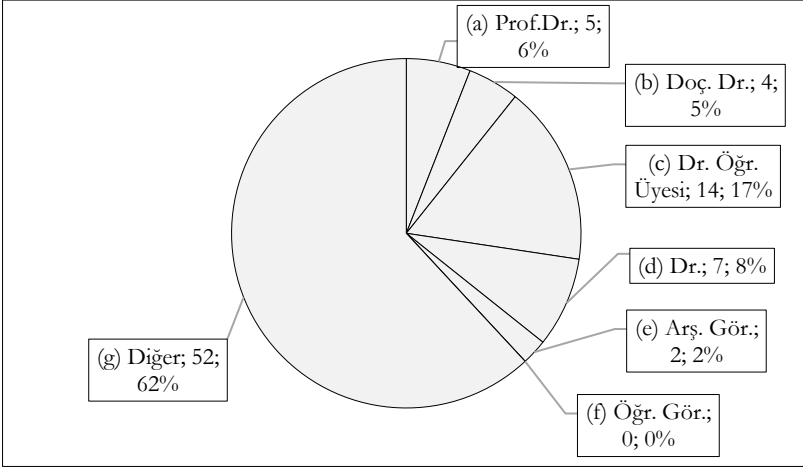
Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sempozyumu'na katılanların biyografik bilgileri, dört temel parametre çerçevesinde bibliyometrik olarak analiz edilmiştir: "(a) katılımcıların türü, (b) katılımcıların akademik unvanı, (c) yazar sayısı, (d) katılımcıların bağlı olduğu kurum türü." Sözü edilen bu parametrelere göre yapılan analiz sonuçları aşağıdaki gibidir:

Grafik-1:
Katılımcıların türü
(n=84)

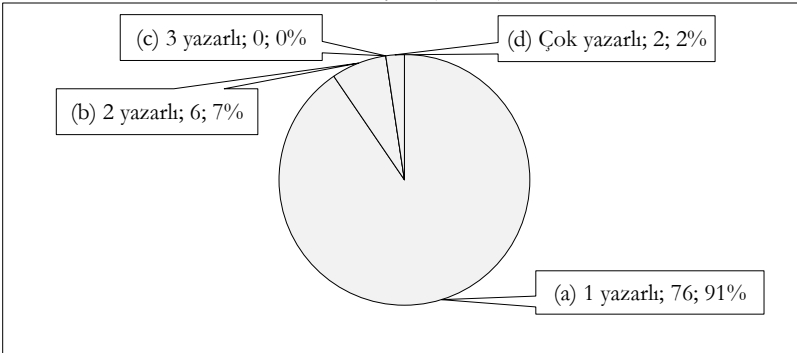
Yukarıdaki Grafik-1'de katılımcı profiline ilişkin bulgular yer almaktadır. Buna göre sempozyuma katılan toplam 84 katılımcıdan 84'ünün (% 100) yerli katılımcı olduğu ve hiç yabancı katılımcı olmadığı belirlenmiştir. Belirtilen parametreye göre sempozyuma katılan toplam 84 katılımcının nicel dağılımları incelendiğinde, bir akademik etkinlik olarak söz konusu sempozyumun ulusal nitelikte olması sebebiyle tüm katılımcıların (n=84) yerli olduğu görülmektedir.

Grafik-2:
Katılımcıların akademik unvan türü
(n=84)

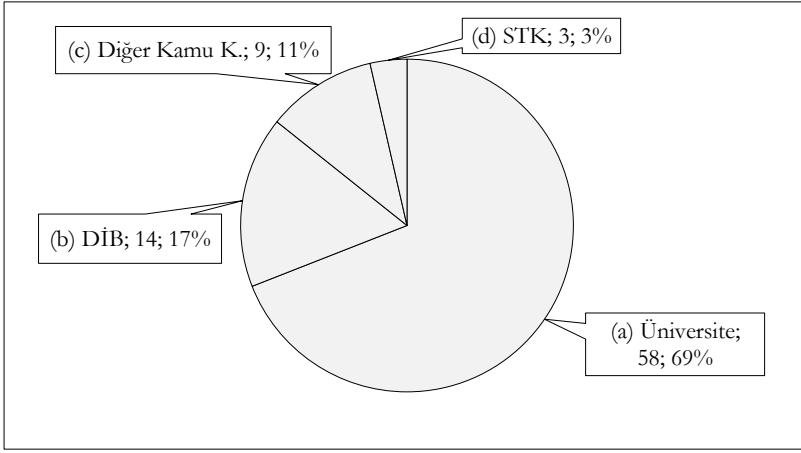
Yukarıdaki Grafik-2’de sempozyuma katılan bildiri yazarlarının akademik unvan dağılımı gösterilmektedir. Bu grafiğe göre, 5 katılımcı (% 6) profesör doktor, 4 katılımcı (% 5) doçent doktor, 14 katılımcı (% 17) doktor öğretim üyesi olarak belirtilmiştir. Bunun yanı sıra 7 katılımcı (% 8) doktor, 2 katılımcı (% 2) araştırma görevlisi unvanına sahipken, öğretim görevlisi unvanına sahip katılımcı bulunmamaktadır (% 0). Son olarak, 52 katılımcının (% 62) ise bu akademik unvanların dışında lisansüstü öğrenci olduğu veya herhangi bir akademik unvana sahip olmadığı görülmektedir. Toplam 84 katılımcının akademik unvanlarına göre dağılımı incelendiğinde, çoğunluğun “diğer” kategorisinde (n=52) yer aldığı ve bunu doktor öğretim üyesi unvanına sahip katılımcıların (n=14) takip ettiği kaydedilmiştir.

Grafik-3:
Yazar sayısı (n=84)

Yukarıdaki Grafik-3'te bildirilerin yazar sayılarına göre dağılımı gösterilmektedir. Buna göre, 76 bildirinin (% 91) tek yazarlı, 6 bildirinin (% 7) iki yazarlı, 3 yazarlı bildiri bulunmamakta (% 0), ve 2 bildirinin (% 2) ise çok yazarlı olarak hazırlandığı tespit edilmiştir. Bu dağılıma göre, bildirilerin büyük çoğunluğunun (n=76) tek yazarlı olduğu, çok yazarlı çalışmaların ise sınırlı sayıda (n=2) bulunduğu belirlenmiştir.

Grafik-4:
Katılımcıların çalıştığı kurum türü
(n=84)

Yukarıdaki Grafik-4'te katılımcıların çalıştığı kurum türlerinin nicel dağılımı gösterilmektedir. Buna göre, 58 katılımcının (% 69) Türkiye'deki çeşitli üniversitelerde akademisyen ve/veya lisansüstü öğrenci olarak çalıştığı, 14 katılımcının (% 17) Diyanet İşleri Başkanlığı'nın merkez ve taşra teşkilatlarında personel olarak görev yaptığı, 9 katılımcının (% 11) Milli Eğitim ve Sağlık Bakanlığı gibi diğer kamu kurumlarında çeşitli unvanlarla çalıştıkları tespit edilmiştir. Ayrıca, 3 katılımcının (% 3) ise çeşitli sivil toplum kuruluşlarında araştırmacı olarak görev aldığı görülmektedir. Katılımcıların çalıştıkları kurumlar incelendiğinde, en yüksek yoğunluğun üniversitelerde (n=58), en düşük yoğunluğun ise sivil toplum kuruluşlarında (n=3) olduğu bulgulanmıştır.

f.b. Bildirilere Göre Bibliyometrik Bulgular

Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sempozyumunda sunulan bildirilerin bibliyometrik bilgileri, aşağıdaki parametreler temel alınarak analiz edilmiştir: “(a) bilimsel aktivite ve bildiri türü, (b) bildirilerin tematik konu içeriği, (c) bildirilerin metodolojik deseni, (d) bildirilerin veri toplama yöntemi.” Bu analizler, sempozyumda

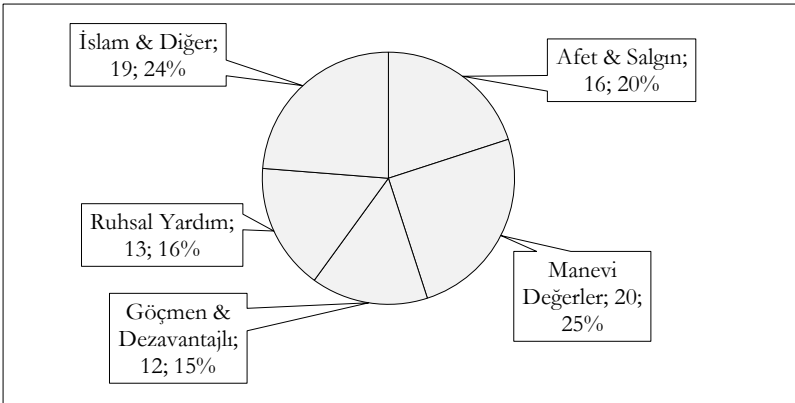
sunulan bildirilerin niteliğini ve içeriğini kapsamlı bir şekilde değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Tablo-4:
Bilimsel aktivite ve bildiri türü
(n=80)

T e m a l a r	n	%
Bilimsel aktivite türü		
(a) Konferans sunumu	0	0
(b) Açılış konuşması	3	4
(b) Panel sunumu	0	0
(c) Bildiri sunumu (Sözel)	80	96
T o p l a m	83	100
Bildiri türü		
(a) Sözel bildiri	80	10
(b) Poster bildiri	0	0
T o p l a m	80	100

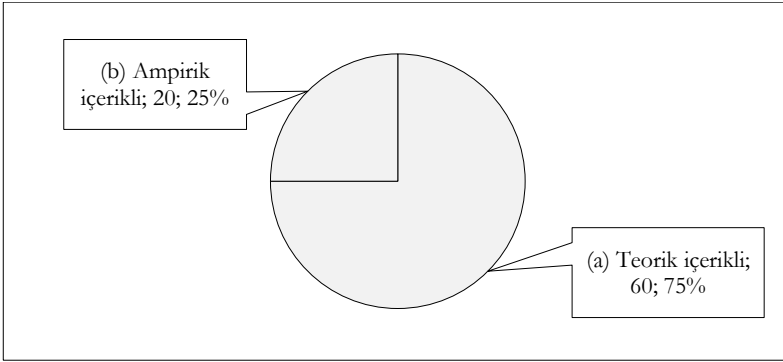
Sempozyumdaki bilimsel aktivite ve bildiri türlerine göre dağılımlar Tablo-4'te yer almaktadır. Buna göre bilimsel ürünlerin aktivite parametresine göre dağılımları incelendiğinde; sempozyumda konferans sunumu (% 0) ve panel sunumu (% 0) yapılmamış, açılış konuşmaları (% 4) ve sözel bildiri sunumları (% 96) ile toplam 83 bilimsel aktivite gerçekleştirilmiştir. Bilimsel aktivite türü bağlamında elde edilen bibliyometrik verilere bakıldığında, en fazla akademik aktivitenin sözel bildiri sunumu (n=80) olduğu gözlenmiştir. Bildiri türlerine göre incelendiğinde ise sunulan bildirilerin tamamının (% 100) sözel bildiri olduğu, poster bildiri sunumunun yapılmadığı kaydedilmiştir.

Grafik-5:
Bildirilerin tematik konu içeriği (n=80)

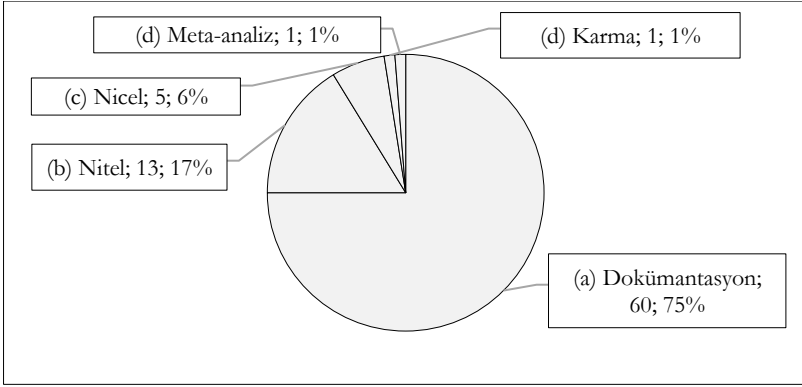
Yukarıdaki Grafik-5'te bildirilerin tematik konu içeriklerine göre dağılımları gösterilmektedir. Bu çerçevede elde edilen bibliyometrik veri dağılımları incelendiğinde, 16 bildirinin (% 20) "afet & salgın", 20 bildirinin (% 25) "manevi değerler", 13 bildirinin (% 16) "ruhsal yardım", 12 bildirinin (% 15) "göçmen & dezavantajlı gruplar" ve 19 bildirinin (% 24) "İslam & diğer" konularına ilişkin olduğu saptanmıştır. Buna göre en çok bildiri sunumu yapılan tematik konunun "manevi değerler" (n=20), en az bildiri sunumu yapılan konunun ise "afet & salgın" (n=16) olduğu belirlenmiştir. Manevi değerler temasının da olağanüstü durumlarda manevi değerler başlığı altında kümelendiği dikkate alınırca toplamda 36 bildirinin olağanüstü durumlarda mdr konusuyla direkt ilişkili olduğu söylenebilir.

Grafik-6:
Bildirilerin metodolojik deseni
(n=80)

Yukarıdaki Grafik-6'da bildirilerin metodolojik desenine ilişkin nicel bulguların dağılımı gösterilmektedir. Bu çerçevede, toplam 80 bildirden 60 adedinin (% 75) teorik içerikli, 20 adedinin ise (% 25) ampirik içerikli çalışmalardan oluştuğu belirlenmiştir. Bu verilere göre sempozyumda en fazla bildirinin teorik içerikli olarak sunulduğu görülmüştür.

Grafik-7:
Bildirilerin veri toplama yöntemi
(n=80)

Yukarıdaki Grafik-7’de sempozyumda sunulan bildirilerin veri toplama yöntemi türlerine ilişkin bibliyometrik dağılım gösterilmektedir. Buna göre, 60 bildiride (% 75) dokümantasyon yöntemi, 13 bildiride (% 17) nitel yöntem, 5 bildiride (% 6) nicel yöntem kullanılırken, meta-analiz ve karma yöntemlerin her birine 1 bildiri (% 1) yer verilmiştir. Dolayısıyla en çok kullanılan veri toplama yöntemi dokümantasyon (n=60), en az kullanılan ise meta-analiz ve karma yöntemler (n=1) olarak belirlenmiştir.

S o n u ç

Türkiye’de olağanüstü durumlarda manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmaları, hem akademik araştırma alanı olarak hem de uygulama boyutuyla manevi danışmanlık ve rehberlik bilim dalının içinde henüz gelişmekte olan tematik bir konudur. Bu bağlamda, olağanüstü durumlar kapsamında manevi danışmanlık ve rehberlik konularının ele alındığı ulusal bir sempozyum düzenlenmiş olması, alanın Türkiye’deki gelişimi açısından önemli bir adımdır. Bu akademik etkinlik, gelecekte Türkiye’de olağanüstü durumlarda manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının tarihi yazılırken önemli bir kilometre taşı olarak değerlendirilebilir.

Bu makalede, 18-20 Aralık 2020 tarihleri arasında çevrim içi düzenlenen "Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sempozyumu"nda sunulan tüm bilimsel aktiviteler analiz edilmiştir. Bu kapsamda, sempozyumda sunulan bildirilerin yanı sıra katılımcı profilleri de bu çalışmaya özgü belirlenen çeşitli nitel parametreler doğrultusunda değerlendirilmiştir. Manevi danışmanlık ve rehberlik alanında Türkiye’de ilk kez yapılan bu tematik ulusal sempozyumla ilgili olarak genel bir bibliyometrik değerlendirme sonucunda ulaşılan nitel ve nicel bulgular aşağıdaki şekilde özetlenmiştir:

(a)-Katılımcılara ilişkin değerlendirmeler:

(a.a.) Sempozyumda toplam 84 katılımcı yer almıştır. Nicel dağılımlar incelendiğinde, tüm katılımcıların (% 100) yerli olduğu saptanmıştır. Bu durum, sempozyumun ulusal nitelikte olmasıyla ilişkilendirilebilir.

(a.b.) Sempozyumdaki 84 katılımcının akademik unvanlarına göre dağılımında, en yüksek oranın ‘diğer’ kategorisindeki % 62 ile akademik unvanı olmayan lisansüstü öğrenciler veya henüz akademik unvanı olmayan katılımcılarda olduğu görülmüştür. Bu nitel parametredeki profesör unvanına sahip katılımcıların oranı ise % 6 olarak kaydedilmiştir.

(a.c.) Bildirilerde yazar sayısına göre dağılıma bakıldığında, 76 bildirinin (% 91) tek yazarlı, 6 bildirinin (% 7) iki yazarlı ve çok yazarlı bildirilerin ise sınırlı sayıda olduğu tespit edilmiştir.

(a.d.) Katılımcıların çalıştıkları kurumlara göre dağılımında, % 69’unun üniversite mensubu olduğu, % 17’sinin Diyanet İşleri Başkanlığı’nda, % 11’inin diğer kamu kurumlarında ve % 3’ünün ise sivil toplum kuruluşlarında çalıştığı görülmüştür.

(b)-Bildirilere ilişkin değerlendirmeler:

(b.a.) Sempozyumda yalnızca sözel bildiri türünde toplam 80 bilimsel aktivite gerçekleştirilmiştir. Panel veya poster sunumu bulunmamaktadır.

(b.b.) Sunulan 80 bildirinin tamamı sözel bildirilerden oluşmaktadır. Poster sunumuna yer verilmemiştir.

(b.c.) Sunulan sözel bildirilerden % 100’ü Türkçe olarak sunulmuştur.

(b.d.) Tematik konu içeriklerine göre bildirilerin dağılımında, en fazla bildiri % 25 ile mdr’de “manevi değerler” teması altında sunulmuştur. En az bildiriler ise “afet & salgın” (% 20) teması altında yer almıştır.

(b.e.) Metodolojik desen açısından bakıldığında, bildirilerin % 75’inin teorik içerikli, % 25’inin ise ampirik içerikli olduğu belirlenmiştir.

(b.f.) Veri toplama yöntemlerine göre incelendiğinde ise en fazla kullanılan yöntemin % 75 ile “dokümantasyon” olduğu, en az kullanılan yöntemlerin ise meta-analiz ve karma yöntemler (% 1) olduğu görülmüştür.

Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sempozyumu üzerine yapılan bibliyometrik analizler doğrultusunda, bu

alanda çalışacak pratisyenlere ve akademisyenlere yönelik aşağıdaki öneriler sunulabilir:

(i) *Lisansüstü eğitimde öncelik*: Türkiye’deki din psikolojisi ile manevi danışmanlık ve rehberlik alanında yapılan lisansüstü tez çalışmalarında, olağanüstü durumlarda manevi danışmanlık ve rehberlik konularına öncelik verilmelidir. Bu, alanın tematik içerikli bilimsel bir temele oturmasına katkı sağlayacaktır.

(ii) *Eğitim müfredatına eklenmesi*: İlahiyat ve İslami İlimler fakültele-
rinin lisans programlarında, zorunlu veya seçmeli olarak “Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik” dersi eklenmeli; bu dersin içeriği, kriz ve afet yönetimiyle ilgili manevi destek konularını kapsamalıdır.

(iii) *Uygulamalı eğitim alanlarının oluşturulması*: Üniversitelerde, özellikle afet, salgın ve olağanüstü durumlarda manevi danışmanlık ve rehberlik eğitimi verecek merkezler oluşturulmalı, bu merkezlerde öğrencilere uygulamalı deneyimler kazandırılmalıdır.

(iv) *Bölümleşmeye dayalı eğitim*: İlahiyat fakültelerinde din psikolojisi, manevi danışmanlık ve rehberlik gibi alanlarda bölümleşmeye dayalı bir lisans eğitim modeli oluşturulmalıdır. Bu doğrultuda, din psikoloğu Koç (2018) tarafından yüksek din öğretiminde yeni bir paradigma olarak önerilen "manevi danışmanlık ve rehberlik bölümü" açılmalıdır (daha fazla bilgi için bkz. Koç, 2018: 347-398). Ayrıca, "Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik" gibi tematik derslerin müfredata eklenmesi sağlanarak, öğrencilerin kriz ve afet durumlarında manevi destek sunma konusunda bilgi ve beceri kazanmaları desteklenmelidir.

(v) *Sürekli ve tematik sempozyum ve kongre düzenleme*: Olağanüstü durumlar üzerine yapılan manevi danışmanlık ve rehberlik sempozyumları, her yıl düzenlenerek devamlılık sağlanmalı, her sempozyumda ve kongrede belirli temalara odaklanılmalıdır. Bu, alan tarihinin bilimsel gelişimine katkı sağlayacaktır.

(vi) *Kültürel değerlere uygun manevi destek modeli oluşturma*: Afet ve olağanüstü durumlarda kullanılmak üzere, Türkiye’nin dinsel ve kültürel değerlerine uygun bir manevi danışmanlık ve rehberlik modeli geliştirilmelidir. Bu model, Türkiye’deki afet bölgelerinde yapılacak saha araştırmalarından elde edilen bulgularla desteklenerek, yerli ihtiyaçlara özel çözümler sunacak şekilde yapılandırılmalıdır. Bu yaklaşım, kriz anlarında toplumsal dayanıklılığı artıracak etkili bir manevi destek sistemi oluşturulmasına katkı sağlayacaktır.

(vii) *Metodolojik çeşitlilik sağlanması*: Sempozyumlarda sunulan bildirilerde nitel, nicel ve karma yöntemlerle farklı metodolojik yaklaşımlar teşvik edilmeli; bu çeşitlilik, alanın bilimsel altyapısını güçlendirecektir.

(viii) *Afet ve kriz yönetimi için manevi destek protokollerinin oluşturulması*: Olağanüstü durumlarda manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri sunan kurumlar ve uzmanlar için afet ve kriz yönetimine yönelik manevi destek protokolleri geliştirilmeli; bu protokoller bilimsel araştırmalara dayandırılmalıdır.

(ix) *Uluslararası iş birliği ve deneyim paylaşımının özendirilmesi*: Olağanüstü durumlarda manevi danışmanlık ve rehberlik konularında uluslararası düzeyde iş birliği sağlanmalı ve farklı ülkelerdeki başarılı uygulama modelleri incelenmelidir. Bu kapsamda, uluslararası konferanslar, çalıştaylar ve ortak projeler düzenlenerek Türkiye'deki araştırmacılar ve uygulayıcılar için yeni perspektifler sunulabilir. Ayrıca, bu alandaki bilgi ve deneyim paylaşımı, Türkiye'nin kendine özgü yerli manevi danışmanlık ve rehberlik modellerini geliştirmesine katkı sağlayacaktır.

(x) *Bibliyometrik çalışmaların devamlılığı*: Bu makalede kullanılan bibliyometrik analiz yönteminin, sonraki sempozyumlar için de uygulanması teşvik edilmeli; böylece bu alanda çalışma yapacak yeni nesil akademisyenler için alan tarihi bağlamında önemli bir referans kaynağı oluşturulmalıdır.

Kaynaklar

Aybey, S. (2018). Türkiye'deki din eğitimi çalışmaları bağlamında 'Uluslararası Yüksek Din Öğretimi Kongresi' (2017) üzerine bibliyometrik analizler. *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 6 (10), 415-430.

Deal, P. J. & Magyar-Russell, G. (2015). Religious and spiritual assessment in pastoral counseling. [çinde] ed. J. L. Snodgrass & E. A. Maynard. *Understanding pastoral counseling* (ss. 36-37). Springer Publishing.

Fenzel, L. M. (2015). Perspectives from beyond the field: Psychology and spiritually integrated psychotherapy. [çinde] ed. J. L. Snodgrass & E. A. Maynard. *Understanding pastoral counseling* (ss. 81-83). Springer Publishing.

Hanna, T. S. (2015). Common ground: Pastoral counseling and allied professional interventions. [çinde] ed. J. L. Snodgrass & E. A. Maynard. *Understanding pastoral counseling* (ss. 43-44). Springer Publishing.

<https://lee.dpu.edu.tr>, [Erişim: 10 Aralık 2020].

<https://manevi.dpu.edu.tr>, [Erişim: 21 Şubat 2022].

Karasar, N. (1995). *Bilimsel araştırma yöntemi: Kavramlar, ilkeler, teknikler*. (7. Baskı). 3 A Araştırma Eğitim Danışmanlık Ltd.

Karlık, Z. & Kula, N. (2022). Manevi danışmanlık ve rehberlikte krize müdahale yaklaşımları. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 5, 99-128.

Karlık, Z. (2022). Manevi danışmanlık ve rehberlikte kriz terapisi- nin temelleri. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 6, 101-130.

Koç, M. (2016). Türkiye'deki manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarını bağlamında 'I. Uluslararası Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi' (2016) üzerine bibliyometrik analizler. *Gaziösmenpaşa Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 4 (2), 37-94.

Koç, M. (2018). Yüksek din öğretiminde yeni bir paradigma olarak bölünme: 'Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Bölümü' önerisi. [içinde] *Yüksek din eğitimi* [ed. Z. Şeyma Altın], (ss. 347-398). İstanbul: Değerler Eğitimi Merkezi Yayınları.

Koç, M. (2020). Türkiye'deki manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarını bağlamında 'II. Uluslararası Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Kongresi' (2018) üzerine bibliyometrik analizler. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 2, 29-96.

Koç, M. (2022). Türkiye'deki manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarını bağlamında 'Maneviyat Psikolojisi Sempozyumları' (2014-2018) üzerine bibliyometrik analizler. *Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi*, 5, 129-171.

O'Grady, K. A., White, K., & Schreiber-Pan, H. (2015). Cross-cultural counseling: The importance of encountering the liminal space. [içinde] ed. J. L. Snodgrass & E. A. Maynard. *Understanding pastoral counseling* (ss. 40-41). Springer Publishing.

Rodgers, T. E. (2015). To diagnose or not to diagnose: Pastoral counseling distinctives in conceptualizing and engaging human distress. [içinde] ed. J. L. Snodgrass & E. A. Maynard. *Understanding pastoral counseling* (ss. 34-35). Springer Publishing.

Snodgrass, J. L. & Noronha, K. (2015). Responding to explicit and implicit spiritual content in pastoral counseling. [içinde] ed. J. L. Snodgrass & E. A. Maynard. *Understanding pastoral counseling* (ss. 38-39). Springer Publishing.

Snodgrass, J. L. (2015). Pastoral counseling: A discipline of unity amid diversity. [içinde] J. L. Snodgrass & E. A. Maynard. *Understanding pastoral counseling* (ss. 19-20). Springer Publishing.

Şahin, S. & Acun, A. (2015). Turist rehberliği alanının bibliyometrik profili: Ulusal turizm kongreleri bildirileri. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18 (34), 213-234.

Yıldırım, A. & Şimşek H. (2005). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Seçkin Yayınları.

E k l e r

Ek-1:

Sempozyum programı

	OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK SEMPOZYUMU	
“I. OTURUM” 18 Aralık 2020 - Cuma		
I. OTURUM		OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Talip KARAKAYA
SAAT	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
16:00 - 17:00	Dr. Öğr. Üyesi Birol YILDIRIM	“TASAVVUFİ BİR PERSPEKTİFLE SABIR, ŞÜKÜR VE HAMD ÇİZGİSİNDE SEL, GÖÇÜK, DEPREM, HEYELAN, YANGIN VE KAZA GİBİ AFETLERE UĞRAMIŞ KAZAZEDELERE MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK”
	Ayşe Nur KEÇELİ	“GEÇMİŞTE YAŞANAN SALGIN HASTALIKLAR KARŞISINDA BAZI DİVAN ŞAİRLERİNİN ŞİRLERİNE YANSIYANLAR”
	Muhammet Emin GELGEL	“SALGIN DÖNEMİNDE MANEVİ REHBERLİK OLARAK NEBEVİ SÜNNET”
	Prof. Dr. Talip KARAKAYA	“ÇAĞIMIZIN SORUNLARI KARŞISINDA MANEVİ DEĞERLERİN YERİ VE ÖNEMİ”
		

OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA MANEVİ DANIŞMANLIK
VE REHBERLİK SEMPOZYUMU

“II. OTURUM”

18 Aralık 2020 - Cuma

II. OTURUM	OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Ali ÇELİK
------------	-------------------------------------

SAAT	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
------	----------------	-----------------

16:00 - 17:00	Öğr. Gör. Dr. Yusuf OKTAN	“İSLAM TARİHİNDE SALGIN HASTALIKLAR VE SALGINLA MÜCADELEDE KULLANILAN NEBEVİ YÖNTEMLER”
	Sümeyye DUVAN	“ÜLKEMİZDEKİ GÖÇMEN KADINLARA YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK ÇALIŞMALARININ İNCELENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ”
	Canan KAPUCU ÖZTÜRK	“TÜRKİYE’DE DEZAVANTAJLI GRUPLARA DÖNÜK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK ÇALIŞMALARININ İNCELENMESİ”
	Prof. Dr. Ali ÇELİK	“HZ.PEYGAMBER’İN SÜNNETİNDE MÂNEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK ÖRNEKLERİ”

OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA MANEVİ DANIŞMANLIK
VE REHBERLİK SEMPOZYUMU

“III. OTURUM”

18 Aralık 2020 - Cuma

III. OTURUM	OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ
-------------	---

SAAT	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
------	----------------	-----------------

16:00 - 17:00	Dr. Öğr. Üyesi Abdulvasif ERASLAN	“OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA MANEVİ DANIŞMANLIK HİZMETİ OLARAK HZ. PEYGAMBER'İN UHREVİ MÜJDELERİ”
	Mehmet PEHLİVAN	“SALGIN ZAMANLARINDA YAŞILARA YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK HİZMETLERİ”
	Abdurrahman GÖRMEZ	“TÜRKİYE'DE DEZAVANTAJLI GRUPLARA DÖNÜK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK ÇALIŞMALARININ İNCELENMESİ”
	Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ	“SAĞLIKLI YAŞAMA VE MANEVİ BAKIM”

OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA MANEVİ DANIŞMANLIK
VE REHBERLİK SEMPOZYUMU

“IV. OTURUM”

18 Aralık 2020 - Cuma

IV. OTURUM	OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Hasan AKAN
------------	--------------------------------------

SAAT	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
------	----------------	-----------------

16:00 - 17:00	Dr. Öğr. Üyesi Osman Nedim YEKTAR	“HZ. PEYGAMBER’İN ZOR ANLARDA EŞİ AIŞE İLE İLETİŞİMİ”
	Şüheda YILMAZ	“SALGIN HASTALIKLARLA MÜCADELE EDEN SAĞLIK ÇALIŞANLARINA YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK ”
	Habip MEÇİN	“KRİZ DÖNEMLERİNDE MANEVİ DANIŞMANLIK”
	Prof. Dr. Hasan AKAN	“ŞANLIURFA’DA PARMAKLIKLAR ARDINDA MANEVİ HİZMETLER”

OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA MANEVİ DANIŞMANLIK
VE REHBERLİK SEMPOZYUMU

“I. OTURUM”

19 Aralık 2020 - Cumartesi

I. OTURUM	OTURUM BAŞKANI: Dr. Öğr. Üyesi Osman Nedim YEKTAR
-----------	---

SAAT	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
------	----------------	-----------------

10:00 - 11:00	Dr. Öğr. Üyesi Garip AYDIN	“AHLAK-MANEVİ DESTEK İLİŞKİSİ VE OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA AHLAK ÂLİMLERİNİN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ”
	Zeynep ÖZTÜRK	“DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI TARAFINDAN COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE SUNULAN MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK HİZMETLERİ (KÜTAHYA ÖRNEĞİ)”
	Salih Rifat ŞEN	“KUR’AN VE SÜNNETE GÖRE OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK”
	Dr. Öğr. Üyesi Osman Nedim YEKTAR	“HZ. PEYGAMBER’İN SALGIN HASTALIKLARA KARŞI DANIŞMANLIĞI -UMRE VE HAC YOLCULUKLARI BAĞLAMINDA-”

OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA MANEVİ DANIŞMANLIK
VE REHBERLİK SEMPOZYUMU

“II. OTURUM”

19 Aralık 2020 - Cumartesi

II. OTURUM	OTURUM BAŞKANI: Dr. Öğr. Üyesi Esra IŞIK
------------	--

SAAT	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
------	----------------	-----------------

10:00 - 11:00	Dr. Musa GELİCİ	“SOSYAL UYUM SÜRECİNDE SURİYELİ GÖÇMENLERE YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK: UYUM SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ (İSTANBUL ÖRNEĞİ)”
	Dr. Melek YILMAZ GÖMBEYAZ	“ERKEN DÖNEM İSLAM TARİHİNDE SALGINLAR KARŞISINDA MÜSLÜMANLARIN TUTUMU: ALGI BİÇİMİ, MANEVİ YAKLAŞIM VE TEDAVİ YOLLARINA DAİR BİR ARAŞTIRMA”
	Dr. Serpil BAŞAR	“OLAĞANÜSTÜ HALLERDE MANEVİ BAKIM (DEPREMZEDELERE YÖNELİK OLARAK İZMİR-2020 ÖRNEĞİ)”
	Dr. Öğr. Üyesi Esra IŞIK	“DEZAVANTAJLI GRUPLARIN TOPLUMSAL ENTEGRASYONU AÇISINDAN MANEVİ REHBERLİK VE DANIŞMANLIK”

OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA MANEVİ DANIŞMANLIK
VE REHBERLİK SEMPOZYUMU

“III. OTURUM”

19 Aralık 2020 - Cumartesi

III. OTURUM	OTURUM BAŞKANI: Dr. Öğr. Üyesi Sezai KORKMAZ
-------------	--

SAAT	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
------	----------------	-----------------

10:00 - 11:00	Dr. Öğr. Üyesi Yılmaz CEYLAN	“TÜRKİYE’DE LİSANSÜSTÜ EĞİTİMDE MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK”
	Elif TÜMER	“TÜRKİYE’DEKİ GÖÇMEN ÇOCUKLARA YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK HİZMETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ”
	Abdurrahman PARLAK	“CEZA İNFAZ KURUMLARINDA DİNİ DANIŞMANLIK VE MANEVİ REHBERLİK HİZMETLERİNİN VERİMLİLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ”
	Dr. Öğr. Üyesi Sezai KORKMAZ	“MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK AÇISINDAN COVID-19 HASTALIĞI GEÇİRENLERDE DİNDARLIK, MANEVİYAT VE SAĞLIK İLİŞKİSİ”

OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA MANEVİ DANIŞMANLIK
VE REHBERLİK SEMPOZYUMU

“IV. OTURUM”

19 Aralık 2020 - Cumartesi

IV. OTURUM	OTURUM BAŞKANI: Doç. Dr. İsmail SEÇER
------------	---------------------------------------

SAAT	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
------	----------------	-----------------

10:00 - 11:00	Dr. Öğr. Üyesi Nevzat GENCER	“GÜÇLER PERSPEKTİFİNDEN MANEVİYAT: KORONAVİRÜS SALGINI SÜRECİNDE YAŞLI BİREYLERİN GÜÇLENDİRİLMESİNDE MANEVİYATIN ARACI ROLÜ”
	Fatma ACAR	“OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA SOSYAL MEDYA ÜZERİNDEN YÜRÜTÜLEN MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK HİZMETLERİNİN AİLE MUAŞERETİNE ETKİLERİNİN AİLE VE DİNİ REHBERLİK BÜROLARI NEZDİNDE İNCELENMESİ”
	Mercan ÖZEN	“DOĞAL AFET DURUMUNDA MANEVİ DANIŞMANLIK VE PASTORAL YAKLAŞIM: DEPREM ÖRNEĞİ”
	Dr. Öğr. Üyesi Berna ERSOY ÖZCAN	“ŞİZOFRENİ HASTALARINDA SİRİTUALİTE VE YAŞAM KALİTESİ”

OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA MANEVİ DANIŞMANLIK
VE REHBERLİK SEMPOZYUMU

“V. OTURUM”

19 Aralık 2020 - Cumartesi

V. OTURUM	OTURUM BAŞKANI: Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk SÖYLEV
-----------	--

SAAT	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
------	----------------	-----------------

11:30 - 12:30	Fatime KARTI	“COVID HASTALARINA VE YAKINLARINA YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK”
	Büşra Nur ÖZKAPLAN	“OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA SOSYAL MEDYA ÜZERİNDEN MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK”
	Prof. Dr. Hasan AKAN Ayşe Nur ALKIŞ	“ŞANLIURFA'DA HASTALARA YÖNELİK MANEVİ HİZMETLER”
	Dr. Öğr. Üyesi Ömer Faruk SÖYLEV	“AFETLERİN RUH SAĞLIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİYLE BAŞA ÇIKMA STRATEJİSİ OLARAK KADER İNANCI”

OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA MANEVİ DANIŞMANLIK
VE REHBERLİK SEMPOZYUMU

“VI. OTURUM”

19 Aralık 2020 - Cumartesi

VI. OTURUM	OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Fatih SATIL
------------	---------------------------------------

SAAT	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
------	----------------	-----------------

11:30 - 12:30	Dr. Öğr. Üyesi Merve ALTINLI MACIC	“DEPREMZEDELERE YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK: EKİM 2020 İZMİR DEPREMİ ÖRNEĞİ”
	Hamiyet CİNGÖZ CANGÜR	“TUTUKLULARIN ISLAHINDA ŞİİR”
	Hacer ALÇALAN	“COVID 19 PANDEMI DÖNEMİNDE MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK BAĞLAMINDA SOSYAL MEDYA ÜZERİNDEN MASAL ANLATICILIĞI”
	Prof. Dr. Fatih SATIL Emine AKTAŞ	“TOPLUM RUH SAĞLIĞI MERKEZLERİNDEKİ HORTİKÜLTÜREL TERAPİ BAHÇELERİNİN BİREYLERİN İYİ OLMA HALİNE ETKİLERİ”

OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA MANEVİ DANIŞMANLIK
VE REHBERLİK SEMPOZYUMU

“VII. OTURUM”

19 Aralık 2020 - Cumartesi

VII. OTURUM	OTURUM BAŞKANI: Dr. Öğr. Üyesi Ümit AKTI
-------------	--

SAAT	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
------	----------------	-----------------

11:30 - 12:30	Dr. Öğr. Üyesi İsa CEYLAN Dr. Abdullah DAĞCI	“COVID-19 SALGINI SÜRECİNDE SİGARA BAĞIMLILIĞINA YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK İHTİYAÇLARININ BELİRLENMESİ”
	Muhammed SÖNMEZ	“SALGIN HASTALIKLA MÜCADELE EDEN SAĞLIK ÇALIŞANLARINA YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK”
	Serap TURSUN	“DEPREMZEDELERE MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK”
	Dr. Öğr. Üyesi Ümit AKTI	“KÜTAHYA GÖÇ İDARESİNDE GÖÇMENLERE YÖNELİK YAPILAN ETKİNLİKLERİN MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ”

OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA MANEVİ DANIŞMANLIK
VE REHBERLİK SEMPOZYUMU

“VIII. OTURUM”

19 Aralık 2020 - Cumartesi

VIII. OTURUM	OTURUM BAŞKANI: Doç. Dr. Orhan GÜRSU
--------------	--------------------------------------

SAAT	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
11:30 - 12:30	Dr. Öğr. Üyesi Tahsin KULA	“COVID 19’UN BİREYSEL DİNDARLIĞA ETKİLERİ”
	Sedrettin AKAN	“HAPİSHANELERDE MANEVİ BAKIM UZMANININ MESLEKİ PROFİLİ VE İŞLEYİŞ BİÇİMİ (MANEVİ BAKIM HOLLANDA MODELİ)”
	Salih KALKAN	“CEZA İNFAZ KURUMLARINDA REHABİLİTASYON UYGULAMALARI KAPSAMINDA MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK HİZMETLERİ”
	Doç. Dr. Orhan GÜRSU Salih BAYINDIR	“COVID-19 HASTALIĞINI GEÇİREN SAĞLIK ÇALIŞANLARININ BAŞA ÇIKMA SÜRECİNDE DİN VE MANEVİYAT”

OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA MANEVİ DANIŞMANLIK
VE REHBERLİK SEMPOZYUMU

“IX. OTURUM”

19 Aralık 2020 - Cumartesi

IX. OTURUM	OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Ali ALAŞ
------------	------------------------------------

SAAT	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
------	----------------	-----------------

13:30 - 14:30	Dr. Muhammed COŞKUN	“DEPREMEDELERE YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK HİZMETLERİ”
	Mehmet Latif BAKIŞ	“TEODİSE PROBLEMİ BAĞLAMINDA TABİAT-İNSAN-İNANÇ MÜNASEBETİ”
	Hüseyin ÖZDOĞAN	“HZ. PEYGAMBERİMİZ (S.A.V) VE MANEVİ REHBERLİK”
	Prof. Dr. Ali ALAŞ	“HELAL VE SAĞLIKLI GIDA EĞİTİMİNDE ANNENİN ROLÜ”

OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA MANEVİ DANIŞMANLIK
VE REHBERLİK SEMPOZYUMU

“X. OTURUM”

19 Aralık 2020 - Cumartesi

X. OTURUM	OTURUM BAŞKANI: Doç. Dr. Şemsettin KIRIŞ
------------------	---

SAAT	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
-------------	-----------------------	------------------------

13:30 - 14:30	Nurdan AYGÜN	“İŞİTME ENGELLİLERE YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK İŞİTME ENGELLİLER İÇİN HAZIRLANMIŞ NAMAZ KİTABI ÖNERİSİ”
	Dr. Ayşe ŞALLI	“TÜRKİYE’DEKİ SURİYELİ GÖÇMENLERE YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK HİZMETLERİNDE DIKKATE ALINMASI GEREKEN SOSYO-KÜLTÜREL ÖZELLİKLER: BİR ALAN ARAŞTIRMASI”
	Öğr. Gör. Salih KALKAN	“AFET VE ACİL DURUM SONRASI PSİKOSOSYAL DESTEK SÜRECİNDE MANEVİ DANIŞMANLIK UYGULAMALARI”
	Doç. Dr. Şemsettin KIRIŞ	“HZ. PEYGAMBER’İN SÜNNETİNDE MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK ÖRNEKLERİ”

OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA MANEVİ DANIŞMANLIK
VE REHBERLİK SEMPOZYUMU

“XI. OTURUM”

19 Aralık 2020 - Cumartesi

XI. OTURUM	OTURUM BAŞKANI: Dr. Öğr. Üyesi Zeynep SAĞIR
------------	---

SAAT	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
------	----------------	-----------------

13:30 - 14:30	Fatma ACAR	“OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA (COVID 19) MEDYA ÜZERİNDEN HASTA VE UMUTSUZLUKLA BAŞA ÇIKMADA MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK”
	Dr. İdris GÖRMEZ	“İNSANIN MANEVİ BAKIMA OLAN İHTİYACI”
	Dr. Öğr. Üyesi Musa TURŞAK	“KUR'AN'DA İMTİHAN KAVRAMI VE GÜNLÜK HAYATA YANSIMALARI”
	Dr. Öğr. Üyesi Zeynep SAĞIR	“KRİZ ZAMANLARINDA DİN/MANEVİYAT: GÖÇ-DEPREM-PANDEMİ EKSENİNDE ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ”

OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA MANEVİ DANIŞMANLIK
VE REHBERLİK SEMPOZYUMU

“XII. OTURUM”

19 Aralık 2020 - Cumartesi

XII. OTURUM	OTURUM BAŞKANI: Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT
-------------	--

SAAT	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
------	----------------	-----------------

13:30 - 14:30	Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Fatih AY, Ali AKKAYA	“COVID-19 NEDENİYLE YAKINLARINI KAYBEDENLERİN YAS SÜRECİNİ ANLAMLANDIRMALARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA”
	Merve ERDOĞAN YILDIZ	“COVID-19’UN RUH SAĞLIĞINA ETKİLERİ VE TEDAVİ YÖNTEMLERİ”
	Aysun ÖGCEM	“YETİŞTİRME YURTLARINDA KALAN ÇOCUKLARA YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİĞİN ÖNEMİ”
	Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT, Doç. Dr. İsmail SEÇER, Dr. Öğr. Üyesi Murat YILDIRIM, Dr. Öğr. Üyesi Fuat KARABULUT, Dr. Abdullah DAĞCI, Dr. N. Yasemin ANGIN, M. Enes VURAL, Nurun Nisa BAYRAM, Murat ÇINICI	“COVID-19 SÜRECİNDE YAŞLILARDA RUH SAĞLIĞI VE DİNİ BAŞA ÇIKMA UYGULAMALI BİR MODEL GELİŞTİRİLMESİ VE ETKİLİLİĞİNİN TEST EDİLMESİNİN TANITIMI”

OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA MANEVİ DANIŞMANLIK
VE REHBERLİK SEMPOZYUMU

“XIII. OTURUM”

19 Aralık 2020 - Cumartesi

XIII. OTURUM	OTURUM BAŞKANI: Dr. Öğr. Üyesi Abdulkhakim BEKİ
--------------	---

SAAT	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
------	----------------	-----------------

13:30 - 14:30	Aysun CUMHUR	“COVİD HASTALARINA YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK”
	Dr. Rukiye KARAKÖSE	“SALGIN ZAMANINDA YAŞLILARA YÖNELİK MANEVİ DESTEK HİZMETLERİ”
	Dr. Öğr. Üyesi İsa CEYLAN Dr. Abdullah DAĞCI	“COVID-19 SALGINI SIRASINDA ALKOL BAĞIMLILIĞIYLA BAŞ ETMEDE MANEVİYAT FENOMENİ ÜZERİNE NİTEL BİR İNCELEME”
	Dr. Öğr. Üyesi Abdulkhakim BEKİ	“SOSYAL HİZMET UYGULAMALARINDA PANDEMİ VE MANEVİ DESTEK”

OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA MANEVİ DANIŞMANLIK
VE REHBERLİK SEMPOZYUMU

“XIV. OTURUM”

19 Aralık 2020 - Cumartesi

XIV. OTURUM	OTURUM BAŞKANI: Dr. Selçuk ESKİÇUBUK
-------------	--------------------------------------

SAAT	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
------	----------------	-----------------

13:30 - 14:30	Mehmet PEHLİVAN	“SALGIN ZAMANLARINDA YAŞLILARA YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK HİZMETLERİ”
	Dr. Büşra KUTLUAY ÇELİK	“ASR-I SAÂDET’TE SALGIN HASTALIKLAR VE TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: HZ. PEYGAMBER’İN ALDIĞI TEDBİRLER ÜZERİNE SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME”
	Nilüfer MUTLU	“ZORUNLU GÖÇTE MANEVİ DANIŞMANLIK: AHISKALI TÜRKLER ÖRNEĞİ, ÇARPICI SONUÇLARI VE İLGİNÇ FARKLARI”
	Dr. Selçuk ESKİÇUBUK	“OLAĞANÜSTÜ TIBBİ DURUMLARDA HEKİMLERİN HASTA VE ÇEVRESİNE DAVRANIŞLARI NASIL OLMALIDIR?”

OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA MANEVİ DANIŞMANLIK
VE REHBERLİK SEMPOZYUMU

“XV. OTURUM”

19 Aralık 2020 - Cumartesi

XV. OTURUM	OTURUM BAŞKANI: Doç. Dr. Recep Orhan ÖZEL
------------	---

SAAT	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
------	----------------	-----------------

15:00 - 16:00	Abdurrahman ÜNALAN	“MANEVİ DANIŞMAN ADAYI İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN GÖÇMENLERE YÖNELİK TUTUMUNU ÖLÇME VE MANEVİ DANIŞMANLIK ALGI DÜZEYLERİNİN YETERLİLİĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME; KSU ÖRNEĞİ”
	Saadettin OKUR	“AİLEDE MANEVİ REHBERLİĞİN ÖNEMİ”
	Dr. Abdullah DAĞCI Dr. Öğr. Üyesi İsa CEYLAN	“COVID-19 SÜRECİNDE MANEVİ BİR GEREKSİNİM OLARAK SABİR: HUZUREVİ YAŞLILARI ÜZERİNDE BİR ALAN ARAŞTIRMASI”
	Ünal KIYAR	“BAKARA 2/155-157 AYETLERİ BAĞLAMINDA KUR’ÂN’DA MUSİBET-SABİR İLİŞKİSİ VE PANDEMİ SÜRECİNDE MANEVİ DANIŞMAYA ETKİSİ”

OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA MANEVİ DANIŞMANLIK
VE REHBERLİK SEMPOZYUMU

“XVI. OTURUM”

19 Aralık 2020 - Cumartesi

XVI. OTURUM	OTURUM BAŞKANI: Prof. Dr. Şadi EREN
-------------	-------------------------------------

SAAT	BİLDİRİ SAHİBİ	BİLDİRİ BAŞLIĞI
------	----------------	-----------------

15:00 - 16:00	Yasin TOPRAK	“MANEVİYAT, İLİŞKİ İHTİYACI, YAŞAMIN ANLAMI VE COVID 19 KORKUSU ARASINDAKİ İLİŞKİ”
	Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT, Murat ÇİNİCİ, Emrullah AKÇA, Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÇAKMAK	“SAHADA ÇALIŞANLARIN (DİYANET, MEB, EMNİYET VE SAĞLIK) SALGINDA SÜRECİNDEKİ COVID-19 KORKUSU, ŞÜKÜR VE DİNDARLIK YÖNELİM DURUMLARI”
	Muhammed ZORLU, Dr. Öğr. Üyesi Abdulkakim BEKİ	“SOSYAL HİZMET ANLAYIŞIYLA TAZİYE KÜLTÜRÜNÜN YAS SÜRECİNDEKİ ETKİSİ”
	Emine AKTAŞ Prof. Dr. Hasan AKAN	“HASTANELERDE SAĞLIKTA KALİTE STANDARTLARI AÇISINDAN, MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİĞE YÖNELİK İYİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ”

Ek-2:

Bildiri Özeti Listesi

(n=80)

Araştırmanın bu ekinde ise ‘Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sempozyumu’nda sunulan bildiri özetlerinin tümünün bibliyografik kimlik bilgileri yer almaktadır. Söz konusu alfabetik liste oluşturulurken kullanılan bibliyografik nitelme formatı ise ‘Yazar adı soyadı + bildiri başlığı + (özel alan türü)’ biçiminde düzenlenmiştir.

Sempozyuma gönderilen bildiri özetlerinin bibliyografik kimlik bilgileri

Abdulkhakim Beki - Sosyal hizmet uygulamalarında pandemi ve manevi destek (sosyal hizmet)

Abdullah Dağcı ve İsa Ceylan - Covid-19 salgını sırasında alkol bağımlılığıyla baş etmede manevi bakım ihtiyaçlarının belirlenmesi (bağımlılık)

Abdullah Dağcı ve İsa Ceylan - Covid-19 sürecinde manevi bir gereksinim olarak sabır: huzurevi yaşlıları üzerinde bir alan araştırması (huzurevi)

Abdulvasıf Eraslan - Olağanüstü durumlarda manevi danışmanlık hizmeti olarak Hz. peygamber’in uhrevi müjdeleri (kriz)

Abdurrahman Görmez - Sağlıklı yaşama ve manevi bakım (sağlık)

Abdurrahman Parlak - Ceza infaz kurumlarında dini danışmanlık ve manevi rehberlik hizmetlerinin verimliliğinin değerlendirilmesi (cezaevi)

Abdurrahman Ünalın - Manevi danışman adayı ilahiyat fakültesi öğrencilerinin göçmenlere yönelik tutumunu ölçme ve manevi danışmanlık algı düzeylerinin yeterliliği üzerine bir inceleme; KSU örneği (göç)

Ali Alaş - Helal ve sağlıklı gıda eğitiminde annenin rolü (aile)

Ali Çelik - Hz. peygamber’in sünnetinde manevi danışmanlık ve rehberlik örnekleri (manevi rehberlik)

Aysun Cumhur - Covid hastalarına yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik (Covid-19)

Aysun Ögçem - Yetiştirme yurtlarında kalan çocuklara yönelik manevi danışmanlık ve rehberliğin önemi (çocuk)

Ayşe Nur Keçeli - Geçmişte yaşanan salgın hastalıklar karşısında bazı divan şairlerinin şiirlerine yansıyanlar (salgın)

Ayşe Şallı - Türkiye’deki Suriyeli göçmenlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinde dikkate alınması gereken sosyo-kültürel özellikler: bir alan araştırması (göç)

Berna Ersoy Özcan - Şizofreni hastalarında spiritualite ve yaşam kalitesi (sağlık)

Birol Yıldırım - Sabır, şükür hamd çizgisinde sel, göçük, depresyon, heyelan, yangın, gibi afetlere uğramış kazazedelere manevi danışmanlık ve rehberlik (afet)

Büşra Kutluay Çelik - Asr-ı Saâdet'te salgın hastalıklar ve toplum üzerindeki etkileri: Hz. peygamber'in aldığı tedbirler üzerine sosyolojik bir değerlendirme (salgın)

Büşra Nur Özkaplan - Olağanüstü durumlarda sosyal medya üzerinden manevi danışmanlık ve rehberlik (sosyal medya)

Canan Kapucu Öztürk - Türkiye'de dezavantajlı gruplara dönük manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının incelenmesi (dezavantajlı gruplar)

Elif Tümer - Türkiye'deki göçmen çocuklara yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin değerlendirilmesi (göçmen çocuklar)

Emine Aktaş - Toplum ruh sağlığı merkezlerindeki hortikültürel terapi bahçelerinin bireylerin iyi olma haline etkileri (ruh sağlığı)

Emine Aktaş ve Hasan Akan - Hastanelerde sağlıkta kalite standartları açısından, manevi danışmanlık ve rehberliğe yönelik iyi uygulama örnekleri (hastane)

Esra Işık - Dezavantajlı grupların toplumsal entegrasyonu açısından manevi rehberlik ve danışmanlık (dezavantajlı gruplar)

Fatime Kartı - Covid-19 hastalarına ve yakınlarına yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik (Covid-19)

Fatma Acar - Olağanüstü durumlarda (Covid-19) medya üzerinden hastaların umutsuzluklarıyla başa çıkmada manevi danışmanlık ve rehberlik (sosyal medya)

Garip Aydın - Ahlak-manevi destek ilişkisi ve olağanüstü durumlarda ahlak âlimlerinin çözüm önerileri (ahlak)

Habip Meçin - Kriz dönemlerinde manevi danışmanlık: modern toplumda anlam arayışının sosyolojik bir okuması (kriz)

Hacer Akçaalan - Covid-19 pandemi döneminde manevi danışmanlık ve rehberlik bağlamında sosyal medya üzerinden masal anlatıcılığı (sosyal medya)

Hamiyet Cingöz Cangür - Tutukluların ıslahında şiir (cezaevi)

Hasan Akan - Şanlıurfa'da hastalara yönelik manevi hizmetler (hastane)

Hasan Akan - Şanlıurfa'da parmaklıklar ardında manevi hizmetler (cezaevi)

Hüsamettin İnaç - Modern zamanların anomâlisi olarak bireycilik ve bireyci toplum (toplum)

Hüseyin Özdoğan - Hz. Muhammed (s.a.s.) ve manevi rehberlik (manevi rehberlik)

İdris Görmez - İnsanın manevi bakıma olan ihtiyacı: hastalar risalesi ile bir gencin uyanışının manevi bakıma yansımaları ve psikolojik bir tahlili (manevi bakım)

Mehmet Latif Bakış - Teodise problemi bağlamında tabiat-insan-inanç münasebeti (felsefe)

Mehmet Pehlivan - Salgın zamanlarında yaşlılara yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri (yaşlılar)

Melek Yılmaz Gömbeyaz - Erken dönem İslam tarihinde salgınlar karşısında müslümanların tutumu: algı biçimi, manevi yaklaşım ve tedavi yollarına dair bir araştırma (salgın)

Mercan Özen - Doğal afet durumunda manevi danışmanlık ve pastoral yaklaşım: deprem örneği (afet)

Merve Altınlı Macic - Depremzedelere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik: Ekim 2020 İzmir depremi örneği (afet)

Merve Erdoğan Yıldız - Covid-19'un ruh sağlığına etkileri ve tedavi yöntemleri (ruh sağlığı)

Muhammed Coşkun - Depremzedelere yönelik manevi danışmanlık hizmetleri (afet)

Muhammed Kızılgöçer, İsmail Seçer, Murat Yıldırım, Fuat Karabulut, Abdullah Dağcı, N. Yasemin Angın, M. Enes Vural, Nurun Nisa Bayram, Murat Çinici - Covid-19 sürecinde yaşlılarda ruh sağlığı ve dini başa çıkma: uygulamalı bir model geliştirilmesi ve etkililiğinin test edilmesinin tanıtımı (ruh sağlığı)

Muhammed Kızılgöçer, Murat Çinici, Emrullah Akça, Ahmet Çakmak - Vefa ve sağlık çalışanlarının Covid-19 korkusu ve dindarlık yönetim durumları (Covid-19)

Muhammed Sönmez - Salgın hastalıkla mücadele eden sağlık çalışanlarına yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik (sağlık çalışanları)

Muhammed Zorlu ve Abdülhakim Beki - Sosyal hizmet anlayışıyla taziye kültürünün yas sürecindeki etkisi (yas)

Muhammed Emin Gelgel - Salgın dönemlerinde manevi rehberlik olarak nebevî sünnet (manevi rehberlik)

Musa Gelici - Sosyal uyum sürecinde Suriyeli göçmenlere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik: uyum sorunları ve çözüm önerileri (İstanbul örneği) (göç)

Musa Turşak - Kur'an'da imtihan kavramı ve günlük hayata yansımaları (manevi anlam)

Mustafa Fatih Ay ve Ali Akkaya - Covid-19 nedeniyle yakınlarını kaybedenlerin yas sürecini anlamlandırmaları üzerine bir araştırma (yas)

Nevzat Gencer - Güçler perspektifinden maneviyat: koronavirüs salgını sürecinde yaşlı bireylerin güçlendirilmesinde maneviyatın aracı rolü (yaşlılar)

Nilüfer Mutlu - Zorunlu göçte manevi danışmanlık: Ahıskalı Türkler örneği, çarpıcı sonuçları ve ilginç farkları (göç)

Nurdan Aygün - İşitme engellilere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik: işitme engelliler için hazırlanmış namaz kitabı önerisi (engelli bireyler)

Orhan Gürsu ve Salih Bayındır - Covid-19 hastalığını geçiren sağlık çalışanlarının başa çıkma sürecinde din ve maneviyat (sağlık çalışanları)

Osman Nedim Yektar - Hz. peygamber'in salgın hastalıklara karşı danışmanlığı: umre ve hac yolculukları bağlamında (salgın)

Osman Nedim Yektar - Hz. peygamber'in zor anlarda eşi Aişe r.ha ile iletişimi (manevi rehberlik)

Ömer Faruk Söylev - Afetlerin ruh sağlığı üzerindeki etkileriyle başa çıkma stratejisi olarak kader inancı (afet)

Rukiye Karaköse - Salgın zamanında yaşlılara yönelik manevi destek hizmetleri (yaşlılar)

Sadettin Okur - Ailede manevi rehberliğin önemi (aile)

Salih Kalkan - Afet ve acil durum sonrası psikososyal destek sürecinde manevi danışmanlık uygulamaları (afet)

Salih Kalkan - Ceza infaz kurumlarında rehabilitasyon uygulamaları kapsamında manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri (cezaevi)

Salih Rifat Şen - Kur'an ve sünnete göre olağanüstü durumlarda manevi danışmanlık ve rehberlik (kriz)

Sedrettin Akan - Hapishanelerde manevi bakım uzmanının mesleki profili ve işleyiş biçimi (cezaevi)

Selçuk Eskibucuk - Olağanüstü tıbbi durumlarda hekimlerin hasta ve çevresine davranışları nasıl olmalıdır? (hastane)

Serap Tursun - Depremzedelere manevi danışmanlık ve rehberlik (afet)

Serpil Başar - Depremzedelere yönelik olarak manevi bakım (İzmir-2020 örneği) (afet)

Sezai Korkmaz - Manevi danışmanlık ve rehberlik açısından Covid-19 hastalığı geçirenlerde dindarlık, maneviyat ve sağlık ilişkisi (Covid-19)

Sümeyye Duvan - Ülkemizdeki göçmen kadınlara yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarının incelenmesi ve değerlendirilmesi (göçmen kadınlar)

Şemsettin Kırış - Hz. peygamber'in sünnetinde manevi danışmanlık ve rehberlik örnekleri (manevi rehberlik)

Şüheda Yılmaz - Salgın hastalıklarla mücadele eden sağlık çalışanlarına yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik (sağlık çalışanları)

Tahsin Kula - Covid-19'un bireysel dindarlığa etkileri (Covid-19)

Talip Karakaya - Çağımızın sorunları karşısında manevi değerlerin yeri ve önemi (toplum)

Ümit Aktı - Kütahya Göç İdaresinde göçmenlere yönelik yapılan etkinliklerin manevi danışmanlık ve rehberlik bağlamında değerlendirilmesi (göç)

Ünal Kiyar - Bakara 2/155-157 âyetleri bağlamında Kur'ân'da musîbet-sabır ilişkisi ve pandemi sürecinde manevi danışmaya etkisi (pandemi)

Yasin Toprak - Maneviyat, ilişki ihtiyacı, yaşamın anlamı ve Covid-19 korkusu arasındaki ilişki (Covid-19)

Yılmaz Ceylan - Türkiye'de lisansüstü eğitimde manevi danışmanlık ve rehberlik (eğitim)

Yusuf Oktan - İslam tarihinde salgın hastalıklar ve salgınla mücadelede kullanılan nebevî yöntemler (salgın)

Zeynep Öztürk - Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından Covid-19 pandemi sürecinde sunulan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri (Kütahya örneği) (Covid-19)

Zeynep Sağır - Kriz zamanlarında din/maneviyat: göç-deprem-pandemi ekseninde araştırma bulgularının değerlendirilmesi (kriz)

Ek-3:

Sempozyum tanıtım görselleri
(<https://manevi.dpu.edu.tr>, 2022)

Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık ve
Rehberlik Sempozyumu

Ek-4:

Sempozyum bildiri özetleri kitabı
(Kapak ve İçindekiler Sayfası)

İÇİNDEKİLER

I. OTURUM - 18 Aralık 2020 CUMA

SABIR, ŞÜKÜR HAMD ÇİZGİSİNDE SEL, GÖÇÜK, DEPREM, HEYELAN, YANGIN, GİBİ AFETLERE UĞRAMIŞ KAZAZEDELERE MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK

Biol YILDIRIM3

GEÇMİŞTE YAŞANAN SALGIN HASTALIKLAR KARŞISINDA BAZI DİVAN ŞAİRLERİNİN ŞİİRLERİNE YANSIYANLAR

Ayşe Nur KEÇELİ.....5

SALGIN DÖNEMLERİNDE MANEVİ REHBERLİK OLARAK NEBEVİ SÜNNET

Muhammet Emin GELGEL7

ÇAĞIMIZIN SORUNLARI KARŞISINDA MANEVİ DEĞERLERİN YERİ VE ÖNEMİ

Prof. Dr. Talip KARAKAYA.....9

II. OTURUM

İSLAM TARİHİNDE SALGIN HASTALIKLAR VE SALGINLA MÜCADELEDE KULLANILAN NEBEVİ YÖNTEMLER

Yusuf OKTAN13

ÜLKEMİZDEKİ GÖÇMEN KADINLARA YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK ÇALIŞMALARININ İNCELENMESİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

Sümeyye DUVAN15

TÜRKİYE'DE DEZAVANTAJLI GRUPLARA DÖNÜK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK ÇALIŞMALARININ İNCELENMESİ

Canan KAPUCU ÖZTÜRK17

HZ.PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE MÂNEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK ÖRNEKLERİ

Prof. Dr. Ali ÇELİK19

III. OTURUM

OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA MANEVİ DANIŞMANLIK HİZMETİ OLARAK HZ. PEYGAMBER'İN UHREVİ MÜJDELERİ

Dr. Öğr. Üyesi Abdulvasıf ERASLAN.....23

SALGIN ZAMANLARINDA YAŞLILARA YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK HİZMETLERİ

Mehmet PEHLİVAN.....25

SAĞLIKLI YAŞAMA VE MANEVİ BAKIM

Abdurrahman GÖRMEZ.....27

MODERN ZAMANLARIN ANOMALİSİ OLARAK BİREYCİLİK VE BİREYCI TOPLUM

Prof. Dr. Hüsamettin İNAÇ.....29

IV. OTURUM

HZ. PEYGAMBER'İN ZOR ANLARDAN EŞİ AİŞE R.HA İLE İLETİŞİMİ

Osman Nedim YEKTAR.....33

SALGIN HASTALIKLARLA MÜCADELE EDEN SAĞLIK ÇALIŞANLARINA YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK

Şüheda YILMAZ.....37

KRİZ DÖNEMLERİNDE MANEVİ DANIŞMANLIK

Modern Toplumda Anlam Arayışının Sosyolojik Bir Okuması

Habip MEÇİN.....39

ŞANLIURFA'DA PARMAKLIKLAR ARDINDA MANEVİ HİZMETLER

Prof. Dr. Hasan AKAN.....41

I. OTURUM - 20 Aralık 2020 CUMARTESİ

AHLAK-MANEVİ DESTEK İLİŞKİSİ VE OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA AHLAK ÂLİMLERİNİN ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Garip AYDIN.....45

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI TARAFINDAN COVID-19 PANDEMİ SÜRECİNDE SUNULAN MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK HİZMETLERİ (KÜTAHYA ÖRNEĞİ)

Zeynep ÖZTÜRK.....47

KUR'AN VE SÜNNETE GÖRE OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK

Salih Rifat ŞEN.....49

HZ. PEYGAMBER'İN SALGIN HASTALIKLARA KARŞI DANIŞMANLIĞI -Umre ve Hac Yolculukları Bağlamında-

Osman Nedim YEKTAR.....51

II. OTURUM

SOSYAL UYUM SÜRECİNDE SURİYELİ GÖÇMENLERE YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK: UYUM SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ (İstanbul Örneği)

Dr. Musa GELİCİ.....55

ERKEN DÖNEM İSLAM TARİHİNDE SALGINLAR KARŞISINDA MÜSLÜMANLARIN TUTUMU: ALGI BİÇİMİ, MANEVİ YAKLAŞIM VE TEDAVİ YOLLARINA DAİR BİR ARAŞTIRMA

Dr. Melek YILMAZ GÖMBEYAZ.....57

DEPREMZEDELERE YÖNELİK OLARAK MANEVİ BAKIM (İZMİR-2020 ÖRNEĞİ)

Dr. Serpil BAŞAR.....59

DEZAVANTAJLI GRUPLARIN TOPLUMSAL ENTEGRASYONU AÇISINDAN MANEVİ REHBERLİK VE DANIŞMANLIK

Esra IŞIK.....61

III. OTURUM

TÜRKİYE’DE LİSANSÜSTÜ EĞİTİMDE MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK

Yılmaz CEYLAN.....65

TÜRKİYE’DEKİ GÖÇMEN ÇOCUKLARA YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK HİZMETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Elif TÜMER,.....67

CEZA İNFAZ KURUMLARINDA DİNİ DANIŞMANLIK VE MANEVİ REHBERLİK HİZMETLERİNİN VERİMLİLİĞİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Abdurrahman PARLAK.....69

MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK AÇISINDAN COVID-19 HASTALIĞI GEÇİRENLERDE DİNDARLIK, MANEVİYAT VE SAĞLIK İLİŞKİSİ

Sezai KORKMAZ.....71

IV. OTURUM

GÜÇLER PERSPEKTİFİNDEN MANEVİYAT: KORONAVİRÜS SALGINI SÜRECİNDE YAŞLI BİREYLERİN GÜÇLENDİRİLMESİNDE MANEVİYATIN ARACI ROLÜ

Nezhat GENCER.....77

**OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA (COVİD 19) MEDYA ÜZERİNDEN
HASTALARIN UMUTSUZLUKLARIYLA BAŞA ÇIKMADA MANEVİ
DANIŞMANLIK VE REHBERLİK**

Fatma ACAR.....79

**DOĞAL AFET DURUMUNDA MANEVİ DANIŞMANLIK VE PASTORAL
YAKLAŞIM: DEPREM ÖRNEĞİ**

Mercan ÖZEN.....81

ŞİZOFRENİ HASTALARINDA SİRİTUALİTE VE YAŞAM KALİTESİ

Dr. Öğr. Üyesi Berna ERSOY ÖZCAN.....83

V. OTURUM

**COVİD 19 HASTALARINA VE YAKINLARINA YÖNELİK MANEVİ
DANIŞMANLIK VE REHBERLİK**

Fatime KARTI.....87

**OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA SOSYAL MEDYA ÜZERİNDEN MANEVİ
DANIŞMANLIK VE REHBERLİK**

Büşra Nur ÖZKAPLAN.....89

ŞANLIURFA'DA HASTALARA YÖNELİK MANEVİ HİZMETLER

Prof. Dr. Hasan AKAN.....91

**AFETLERİN RUH SAĞLIĞI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİYLE BAŞA ÇIKMA
STRATEJİSİ OLARAK KADER İNANCI**

Dr. Öğretim Üyesi Ömer Faruk SÖYLEV.....93

VI. OTURUM

**DEPREMZEDELERE YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK:
EKİM 2020 İZMİR DEPREMİ ÖRNEĞİ**

Merve ALTINLI MACİC.....97

TUTUKLULARIN ISLAHINDA ŞİİR

Hamiyet CİNGÖZ CANGÜR.....99

**COVİD 19 PANDEMİ DÖNEMİNDE MANEVİ DANIŞMANLIK VE
REHBERLİK BAĞLAMINDA SOSYAL MEDYA ÜZERİNDEN MASAL
ANLATICILIĞI**

Hacer AKÇAALAN.....101

**TOPLUM RUH SAĞLIĞI MERKEZLERİNDEKİ HORTİKÜLTÜREL TERAPİ
BAHÇELERİNİN BİREYLERİN İYİ OLMA HALİNE ETKİLERİ**

Emine AKTAŞ.....103

VII. OTURUM

COVID-19 SALGINI SIRASINDA ALKOL BAĞIMLILIĞIYLA BAŞ ETMEDE MANEVİ BAKIM İHTİYAÇLARININ BELİRLENMESİ	
Dr. Abdullah DAĞCI - Dr. İsa CEYLAN	107
SALGIN HASTALIKLA MÜCADELE EDEN SAĞLIK ÇALIŞANLARINA YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK	
Muhammed SÖNMEZ	111
DEPREMZEDELERE MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK	
Serap TURSUN, Manevi Danışman, Diyanet İşleri Başkanlığı	113
KÜTAHYA GÖÇ İDARESİNDE GÖÇMENLERE YÖNELİK YAPILAN ETKİNLİKLERİN MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK BAĞLAMINDA DEĞERLENDİRİLMESİ	
Dr. Öğr. Üyesi Ümit AKTI	115

VIII. OTURUM

COVID-19'UN BİREYSEL DİNDARLIĞA ETKİLERİ	
Dr. Öğr. Üyesi Tahsin KULA	119
HAPİSHANELERDE MANEVİ BAKIM UZMANININ MESLEKİ PROFİLİ VE İŞLEYİŞ BİÇİMİ	
Sedrettin AKAN	121
CEZA İNFAZ KURUMLARINDA REHABİLİTASYON UYGULAMALARI KAPSAMINDA MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK HİZMETLERİ	
Salih KALKAN	123
COVID-19 HASTALIĞINI GEÇİREN SAĞLIK ÇALIŞANLARININ BAŞA ÇIKMA SÜRECİNDE DİN VE MANEVİYAT	
Doç. Dr. Orhan GÜRSU - Salih BAYINDIR	125

IX. OTURUM

DEPREMZEDELERE YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK HİZMETLERİ	
Muhammed COŞKUN, Müdür, Diyanet İşleri Başkanlığı Bursa Eğitim Merkezi Müdürlüğü	129
TEODİSE PROBLEMİ BAĞLAMINDA TABİAT-İNSAN-İNANÇ MÜNASEBETİ	
Mehmet Latif BAKIŞ	131
HZ. MUHAMMED (S.A.S.) VE MANEVİ REHBERLİK	
Hüseyin ÖZDOĞAN	133

HELAL VE SAĞLIKLI GIDA EĞİTİMİNDE ANNENİN ROLÜ

Prof. Dr. Ali ALAŞ..... 135

X. OTURUM

**İŞİTME ENGELLİLERE YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK VE
REHBERLİK İŞİTME ENGELLİLER İÇİN HAZIRLANMIŞ
NAMAZ KİTABI ÖNERİSİ**

Nurdan AYGÜN 139

**TÜRKİYE'DEKİ SURİYELİ GÖÇMENLERE YÖNELİK MANEVİ
DANIŞMANLIK VE REHBERLİK HİZMETLERİNDE DİKKATE ALINMASI
GEREKEN SOSYO-KÜLTÜREL ÖZELLİKLER: BİR ALAN ARAŞTIRMASI**

Dr. Ayşe ŞALLI 141

**AFET VE ACİL DURUM SONRASI PSİKOSOSYAL DESTEK SÜRECİNDE
MANEVİ DANIŞMANLIK UYGULAMALARI**

Salih KALKAN..... 143

**HZ. PEYGAMBER'İN SÜNNETİNDE MANEVİ DANIŞMANLIK VE
REHBERLİK ÖRNEKLERİ**

Doç. Dr. Şemsettin KIRIŞ..... 145

XI. OTURUM

**OLAĞANÜSTÜ DURUMLARDA (COVID 19) MEDYA ÜZERİNDEN
HASTALARIN UMUTSUZLUKLARIYLA BAŞA ÇIKMADA MANEVİ
DANIŞMANLIK VE REHBERLİK**

Fatma ACAR..... 149

**İNSANIN MANEVİ BAKIMA OLAN İHTİYACI
Hastalar Risalesi İle Bir Gencin Uyanışının Manevi Bakıma Yansıması ve
Psikolojik Bir Tahlili**

İdris GÖRMEZ..... 151

KUR'AN'DA İMTİHAN KAVRAMI VE GÜNLÜK HAYATA YANSIMALARI

Musa TURŞAK..... 153

**KRİZ ZAMANLARINDA DİN/MANEVİYAT: GÖÇ-DEPREM-PANDEMİ
EKSENİNDE ARAŞTIRMA BULGULARININ DEĞERLENDİRİLMESİ**

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep SAĞIR..... 155

XII. OTURUM

**COVID-19 NEDENİYLE YAKINLARINI KAYBEDENLERİN YAS SÜRECİNİ
ANLAMLANDIRMALARI ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA**

Mustafa Fatih AY - Ali AKKAYA..... 159

COVID-19'UN RUH SAĞLIĞINA ETKİLERİ VE TEDAVİ YÖNTEMLERİ

Merve ERDOĞAN YILDIZ..... 161

**YETİŞTİRME YURTLARINDA KALAN ÇOCUKLARA YÖNELİK MANEVİ
DANIŞMANLIK VE REHBERLİĞİN ÖNEMİ**

Aysun ÖGCEM 163

**COVID-19 SÜRECİNDE YAŞLILARDA RUH SAĞLIĞI VE DİNİ BAŞA ÇIKMA
UYGULAMALI BİR MODEL GELİŞTİRİLMESİ VE ETKİLİLİĞİNİN TEST
EDİLMESİNİN TANITIMI**

Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT - Doç. Dr. İsmail SEÇER - Dr. Öğr. Üyesi Murat
YILDIRIM - Dr. Öğr. Üyesi Fuat KARABULUT - Dr. Abdullah DAĞCI -
Dr. N. Yasemin ANGIN - Araştırma Görevlisi M. Enes VURAL - Araştırma Görevlisi
Nurun Nisa BAYRAM - Doktora Öğrencisi Murat ÇİNİCİ 165

XIII. OTURUM

**COVID HASTALARINA YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK VE
REHBERLİK**

Dr. Aysun CUMHUR 171

**SALGIN ZAMANINDA YAŞLILARA YÖNELİK
MANEVİ DESTEK HİZMETLERİ**

Rukiye KARAKÖSE..... 173

**COVID-19 SALGINI SIRASINDA ALKOL BAĞIMLILIĞIYLA BAŞ ETMEDE
MANEVİ BAKIM İHTİYAÇLARININ BELİRLENMESİ**

Dr. Abdullah DAĞCI - Dr. İsa CEYLAN 175

SOSYAL HİZMET UYGULAMALARINDA PANDEMİ VE MANEVİ DESTEK

Dr. Öğr. Üyesi Abdulhakim BEKİ 179

XIV. OTURUM

**SALGIN ZAMANLARINDA YAŞLILARA YÖNELİK MANEVİ DANIŞMANLIK
ve REHBERLİK HİZMETLERİ**

Mehmet PEHLİVAN..... 183

**ASR-I SAÂDET'TE SALGIN HASTALIKLAR VE TOPLUM ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ: HZ. PEYGAMBER'İN ALDIĞI TEDBİRLER ÜZERİNE
SOSYOLOJİK BİR DEĞERLENDİRME**

Dr. Büşra KUTLUAY ÇELİK 185

**ZORUNLU GÖÇTE MANEVİ DANIŞMANLIK: AHISKALI TÜRKLER
ÖRNEĞİ, ÇARPICI SONUÇLARI VE İLGİNÇ FARKLARI**

Nilüfer MUTLU 187

OLAĞANÜSTÜ TIBBİ DURUMLARDA HEKİMLERİN HASTA VE ÇEVRESİNE DAVRANIŞLARI NASIL OLMALIDIR?

Uz. Dr. Selçuk ESKİBUÇUK 189

XV. OTURUM

MANEVİ DANIŞMAN ADAYI İLAHİYAT FAKÜLTESİ ÖĞRENCİLERİNİN GÖÇMENLERE YÖNELİK TUTUMUNU ÖLÇME VE MANEVİ DANIŞMANLIK ALGI DÜZEYLERİNİN YETERLİLİĞİ ÜZERİNE BİR İNCELEME; KSU ÖRNEĞİ

Abdurrahman ÜNALAN 193

AİLEDE MANEVİ REHBERLİĞİN ÖNEMİ

Sadettin OKUR 195

COVID-19 SÜRECİNDE MANEVİ BİR GEREKSİNİM OLARAK SABIR: HUZUREVİ YAŞLILARI ÜZERİNDE BİR ALAN ARAŞTIRMASI

Dr. Abdullah DAĞCI - Dr. İsa CEYLAN 197

BAKARA 2/155-157 ÂYETLERİ BAĞLAMINDA KUR'ÂN'DA MUSİBET-SABIR İLİŞKİSİ VE PANDEMİ SÜRECİNDE MANEVİ DANIŞMAYA ETKİSİ

Ünal KIYAR 199

XVI. OTURUM

MANEVİYAT, İLİŞKİ İHTİYACI, YAŞAMIN ANLAMI VE COVID 19 KORKUSU ARASINDAKİ İLİŞKİ

Yasin TOPRAK 203

VEFA VE SAĞLIK ÇALIŞANLARININ COVID-19 KORKUSU VE DİNDARLIK YÖNELİM DURUMLARI

Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT- Doktora Öğrencisi Murat ÇİNİCİ - Doktora Öğrencisi Emrullah AKÇA - Dr. Öğr. Üyesi Ahmet ÇAKMAK, 205

SOSYAL HİZMET ANLAYIŞIYLA TAZİYE KÜLTÜRÜNÜN YAS SÜRECİNDEKİ ETKİSİ

Muhammed ZORLU - Dr. Öğr. Üyesi Abdulkakim BEKİ 207

HASTANELERDE SAĞLIKTA KALİTE STANDARTLARI AÇISINDAN, MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİĞE YÖNELİK İYİ UYGULAMA ÖRNEKLERİ

Emine AKTAŞ - Hasan AKAN 209

Ek-5:

Sempozyum bildiri kitabı
(Kapak ve İçindekiler Sayfası)

BİRİNCİ BÖLÜM

İSLAM TARİHİNDE SALGIN HASTALIKLAR VE MANEVİ YAKLAŞIM • 12

İslam Tarihinde Salgın Hastalıklar ve Salgınla Mücadelede Kullanılan Nebevî Yöntemler	13
Yusuf OKTAN	
Erken Dönem İslam Tarihinde Salgınlar Karşısında Müslümanların Tutumu: Algı Biçimi, Manevi Yaklaşım ve Tedavi Yollarına Dair Bir Araştırma.....	30
Melek YILMAZ GÖMBEYAZ	
Olağanüstü Durumlarda Manevi Danışmanlık Hizmeti Olarak Hz. Peygamber'in Uhrevi Müjdeleri	53
Abdulvasıf ERASLAN	
Ahlak-Manevi Destek İlişkisi ve Olağanüstü Durumlarda Ahlak Âlimlerinin Çözüm Önerileri	73
Garip AYDIN	

İKİNCİ BÖLÜM

AFET VE SALGIN ZAMANLARINDA MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK • 97

Afetlerde Manevi Destek Hizmetleri.....	98
Gazi ALATAŞ	
Ayşe ÇELİK	
Afetlerin Ruh Sağlığı Üzerindeki Etkileriyle Başa Çıkma Stratejisi Olarak Kader İnancı	106
Ömer Faruk SÖYLEV	
2020 Elazığ Depremi: Depremzedelere Manevi Danışmanlık ve Rehberlik	131
Serap TURSUN	
Kriz Dönemlerinde Manevi Danışmanlık: Modern Toplumda Anlam Arayışının Sosyolojik Bir Okuması.....	152
Habip MEÇİN	
Salgın Zamanında Yaşlılara Yönelik Manevi Destek Hizmetleri.....	167
Rukiye KARAKÖSE	

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Covid-19 SÜRECİNDE MANEVİ DANIŞMANLIK VE REHBERLİK • 178

Din ve Maneviyatın Covid-19 Hastalığıyla Başa Çıkmada Etkisi:
Antalya Eğitim ve Araştırma Hastanesi

Sağlık Çalışanları Örneği 179

Orhan GÜRSU

Salih BAYINDIR

Vefa ve Sağlık Çalışanlarının Covid-19 Korkusu ve Dindarlık

Yönelim Durumları..... 211

Muhammed KIZILGEÇİT

Murat ÇİNİCİ

Emrullah AKÇA

Ahmet ÇAKMAK

Covid-19 Sürecinde Yaşlılarda Ruh Sağlığı ve Dinî başa
çıkma Uygulamalı Bir Model Geliştirilmesi ve Etkililiğinin Test

Edilmesinin Tanıtımı..... 249

Muhammed KIZILGEÇİT

İsmail SEÇER

Murat YILDIRIM

Fuat KARABULUT

Abdullah DAĞCI

N. Yasemin ANGIN

M. Enes VURAL

Nurun Nisa BAYRAM

Murat ÇİNİCİ

Covid-19 Sürecinde Manevi Bir Gereksinim Olarak Sabır:

Huzurevi Yaşlıları Üzerinde Bir Alan Araştırması 274

Abdullah DAĞCI

İsa CEYLAN

Koronavirüs (Covid 19) Tanılı Hastaların Manevi Danışmanlık

Gereksinimleri..... 294

Aysun CUMHUR

Covid-19 Nedeniyle Yakınlarını Kaybedenlerin Yas Sürecini Anlamlandırmaları Üzerine Bir Araştırma.....320

Mustafa Fatih AY
Ali AKKAYA

Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Açısından Covid-19 Hastalığı Geçirenlerde Dindarlık, Maneviyat ve Sağlık İlişkisi.....336

Sezai KORKMAZ

Covid 19 Pandemi Döneminde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Bağlamında Sosyal Medya Üzerinden Masal Anlatıcılığı355

Hacer AKÇAALAN

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

GÖÇ VE MANEVİ DANIŞMANLIK • 369

Türkiye'deki Suriyelilerin Sosyo-Kültürel ve Dini Özellikleri: Göçmenlere Yönelik Manevi Danışma ve Rehberlik Hizmetlerinde Çok Kültürlü Yaklaşımın Kullanımın Bir Katkı.....370

Ayşe ŞALLI

Sosyal Uyum Sürecinde Suriyeli Göçmenlere Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Uyum Sorunları ve Çözüm Önerileri (İstanbul Örneği)394

Musa GELİCİ

Zorunlu Göçte Manevi Danışmanlık: Ahıskalı Türkler Örneği, Çarpıcı Sonuçları ve İlginç Farkları.....425

Nilüfer MUTLU

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 10 • Aralık 2024 • 263-270
Issue: 10 • December 2024 • 263-270

Bilişsel Davranışçı Terapi: Manevi Perspektifli Teori ve Uygulamalar

Turgut, T. & Ekşi, H. (2022). *Bilişsel davranışçı terapi: Manevi perspektifli teori ve uygulamalar*. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık (216 s.)
Turgut, T. & Ekşi, H. (2022). *Cognitive behavioral therapy: Theory and applications with a spiritual perspective*. Ankara: Nobel Academic Publishing (216 p.)
ISBN: 978-625-427-158-8

Maide Nur Erdeniz

Yüksek Lisans Öğrencisi
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: erdenizmaidenur03@gmail.com
Orcid: 0000-0002-2912-7756
Eskişehir / Türkiye

MA Student
Eskişehir Osmangazi University
Institute of Social Sciences
E-mail: erdenizmaidenur03@gmail.com
Orcid: 0000-0002-2912-7756
Eskişehir / Türkiye

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1404775>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type Kitap İnceleme • Book Review
Geliş Tarihi • Received 14 Aralık 2023 • 14 December 2023
Kabul Tarihi • Accepted 19 Ekim 2024 • 19 October 2024

Ö z e t

Bilişsel davranışçı terapi, bireylerin yaşadıkları sorunlarla başa çıkabilmelerini sağlayan bir yaklaşımı temel almaktadır. Turgut ve Ekşi, Bilişsel Davranışçı Terapi Manevi Perspektifli Teori ve Uygulamalar adlı kitabında bu terapi tekniğinin manevi yönelimlere nasıl uyarlandığına dair analizlerde bulunmuştur. Altı ana bölümden oluşan bu kitapta, okurların manevi yönelimli bilişsel davranışçı terapi alanında bütüncül olarak farklı pek çok bilgi ve uygulamayla buluşması hedeflenmiştir.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Bilişsel davranışçı terapi • İnanç
Maneviyat • Kültür • Din

A b s t r a c t

Cognitive behavioral therapy is based on an approach that enables individuals to cope with the challenges they face. In their book Cognitive Behavioral Therapy: Spiritual Perspective, Theory, and Applications, Turgut and Ekşi explore how this therapeutic technique can be adapted to spiritual orientations. Comprising six main chapters, the book aims to provide readers with a comprehensive understanding of various insights and practices in the field of spiritually-oriented cognitive behavioral therapy.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Cognitive behavioral therapy
Faith • Spirituality • Culture • Religion

1995 yılında Eskişehir'de doğan Tuğba Turgut, ilköğrenimini Eskişehir'de tamamladıktan sonra 2013 yılında Sarar Anadolu İmam Hatip Lisesi'nden birincilikle mezun olmuştur. 2013 yılında başladığı Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı'ndaki lisans eğitimini 2017 yılında bölüm birincisi olarak tamamlamıştır. Aynı yıl başladığı Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık yüksek lisans programındaki eğitimini ise 2019 yılında tamamlayarak uzmanlık derecesini almıştır. 2019 yılında Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı'nda başladığı doktora eğitimine devam etmektedir. 2020 yılının şubat ayından itibaren ise Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Eğitim Bilimleri Bölümü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalı'nda araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

1970 Rize doğumlu olan Halil Ekşi ise ilk ve ortaöğrenimini İstanbul Üsküdar'da tamamladıktan sonra 1987 yılında girdiği Boğaziçi Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümünden 1992 yılında mezun olmuştur. 1992-1996 yılları arasında çeşitli ortaöğretim kurumlarında öğretmenlik ve psikolojik danışmanlık yaptıktan sonra 1996 yılında Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümüne araştırma görevlisi olarak giren Ekşi, 1998 yılında yüksek lisansı, 2001 yılındaysa doktorasını tamamlamıştır. 2005 yılı sonunda ise Eğitim Psikolojisi alanında doçent unvanı kazanarak Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Anabilim Dalında 2006-2011 yılları arasında doçent olarak çalışmıştır. 2011 yılından itibaren profesör unvanı elde eden yazar, hâlâ aynı üniversitede öğretim üyesi olarak akademik hayatına devam etmektedir. Özel çalışma alanı ise psikolojik perspektiften ahlâk/moral gelişimi, araştırma yöntemleri ve eğitimi ile manevi yönelimli psikoterapi ve psikolojik danışmanlıktır.

Turgut ve Ekşi tarafından kaleme alınan bu kitap, bilişsel davranışçı terapilerin manevi yönüne farklı perspektiflerden ışık tutmaktadır. Ülkemizde uygulanan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri ile batı kökenli bir psikoterapi yöntemi olan bilişsel davranışçı terapilerin birbirine entegre edilmiş yönlerinin ele alındığı eser, çeşitli uygulamalar ve vaka örnekleri ile zenginleştirilmiştir. Eser, yazarlarının kaleme aldığı bir önsözle başlamakta; ardından bilişsel terapinin farklı boyutlarının disiplinlerarası bir perspektifle derinlemesine irdelendiği altı bölümden oluşmakta ve kapsamlı bir sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır. Albert Ellis'in Akılcı Duygusal Davranışçı Terapisi ve Aaron T. Beck'in bilişsel terapisi çerçevesinde manevi yönelimli terapilerin terapötik süreçlerini,

manevi yönelimli terapilerde kullanılan teknik ve yöntemleri inceleyen bu eserle, okuyucuların ve araştırmacıların bu alanda yapılan uygulamaları bütüncül olarak görebilmesi amaçlanmakta ve eserin bu alanda yeni yapılacak çalışmalara da ilham kaynağı olması hedeflenmektedir.

Eser, altı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm “Bilişsel Davranışçı Terapi”, ikinci bölüm “Manevi Yönelimli Bilişsel Davranışçı Terapi”, üçüncü bölüm “Manevi Yönelimli Bilişsel Davranışçı Terapide Temel Teknikler ve Uygulamalar”, dördüncü bölüm “İnanç Gruplarında Manevi Yönelimli Bilişsel Davranışçı Terapi Uygulamaları”, beşinci bölüm “Özel Sorun Alanlarında Manevi Yönelimli Bilişsel Davranışçı Terapi Uygulamaları”, altıncı bölüm “Bilişsel Davranışçı Aile Terapisi ve Manevi Yönelimli Uygulamalar” başlıklarını taşımaktadır.

Eserin *Bilişsel Davranışçı Terapi* başlıklı birinci bölümüne (ss. 1-26) bilişsel davranışçı terapi yaklaşımı tanımlanarak başlanmaktadır. Bilişsel davranışçı terapi; danışan ile danışman arasındaki iş birliği esasına dayanan, danışana sorumluluklar yükleyen, çoğunlukla danışanın aktif olduğu eğitsel özellikler taşıyan bir yaklaşımdır. Bilişsel davranışçı terapi, temel anlamda bireyin düşünce yapısının düzenlenmesini ve bu yolla bireyin duyu ve davranışlarında değişimler meydana gelmesini hedefleyen bir terapi sürecine dayanmaktadır.

Bilişsel davranışçı terapi hem bilişsel hem davranışçı yaklaşımı esas alarak bu yaklaşımlarda uygulanan çeşitli ilke ve yöntemleri müdahale süreci esnasında birleştirmektedir. Bilişsel davranışçı yaklaşımlar çoğunlukla psiko-eğitsel süreç şeklinde gerçekleştirilmektedir. Bu süreçte danışana verilen ev ödevlerinin önemli rol oynadığı, bu ödevler sayesinde danışana sorumluluk yüklendiği ve değişimin gerçekleşmesi için çeşitli stratejilerden yararlandığı da yine eserin giriş kısmında yer almaktadır. Bilişsel davranışçı terapilerin sınıflandırılması incelendiğinde yaklaşık olarak yirmiden fazla terapinin olduğu görülmektedir. Bu kitapta temel alınan bilişsel davranışçı terapi yaklaşımı genel olarak Ellis’in akılcı duygusal davranışçı terapisi ve Beck’in bilişsel terapisi olmuştur. Albert Ellis’in yaşam öyküsüne değinilerek akılcı duygusal davranışçı terapinin ortaya çıkış sürecine yer verilen bu bölümde Akılcı Duygusal Davranışçı Terapi’nin terapötik sürecinin işleyişi ve bu süreçte kullanılan yöntem ve teknikler genel hatlarıyla ele alınmaktadır. Bölümün, Beck’in bilişsel terapi yöntemi ile devam eden kısmında Aaron T. Beck’in biyografisi verilmekte ardından bilişsel terapi yönteminde temel aldığı ilkeler, bilişsel terapinin terapötik süreci ve teknikleri açıklanmaktadır. Bölüm iki ana alt başlıktan oluşmakta olup bu başlıklardan ilki Akılcı Duygusal Davranışçı Terapi (ADDT)’dir. Bu başlık altında eserde ele alınacak temel bilişsel davranışçı

terapi yaklaşımlarından olan ADDT incelenmektedir. Ellis tarafından ortaya konulan ADDT, bireylerin yaşama bakış açılarında köklü değişimler gerçekleştirmeyi hedefleyen, terapistin aktif olduğu bir yaklaşım olarak tanımlanırken, Ellis'in tedavisini isimlendirme sürecine de yer verilmektedir. Ellis'in bu tedavi yaklaşımını başlangıçta akılcı terapi olarak adlandırdığı daha sonra bu tanımın duyguları yeterince vurgulamadığı fark edilince akılcı-duygusal terapi olarak değiştirildiği ve bunun ardından davranışsal yöntemler içermesi sebebiyle akılcı duygusal davranışçı terapi olarak adlandırıldığı ifade edilmektedir.

ADDT'nin temel varsayımına yer verilerek devam eden bölümde duygu, düşünce ve davranışların birbirine olan etkisine vurgu yapılmaktadır. Danışan ile terapistin ilişkisinin önemli olduğunu, ADDT'ye göre danışanın inanç sisteminin keşfedilmesinin onun psikolojik probleminin temelini bulma noktasında önem arz ettiği ve Ellis'e göre bireyin kendisini koşulsuz kabul etmesinin psikolojik rahatsızlıkların çözümünde kilit rol oynadığı belirtilir. ADDT'nin temel ilkelerinin de yer verildiği bu bölümde ADDT teorisinde rasyonel ve irrasyonel inançların danışan ruh sağlığı üzerindeki önemine dikkat çekilmektedir. İrrasyonel inançların bireylerin duygusal sıkıntılarında temel sebep olarak görüldüğü ve bunların da beş kategoride ele alındığı belirtilir. ADDT'nin temel hedefi danışanlara irrasyonel inançlarını fark ettirmek ve bu inançları değiştirecekleri alternatif yolları göstermektir. ADDT'nin merkezinde yer alan ABC modeli ile Ellis'in danışanların yaşadığı duygusal rahatsızlıklarda düşünme süreçlerinin rolünü göstermeyi amaçladığı ifade edilerek bu modelin tanımı yapılmaktadır. ABC modelinin genişletilmiş haliyle elde edilen ABCDEF modeli de incelenerek bu modelin hedefinde danışanlara duygusal sıkıntılarının kaynağını açıklayarak onları nasıl azaltabileceklerini göstermek olduğu ifade edilip modelin tanımına yer verilmektedir.

Kitabın *Manevi Yönelimli Bilişsel Davranışçı Terapi* başlıklı ikinci bölümünde (ss. 27-40) coğrafya, kültür, aile gibi faktörlerin bireylerin kendisine ve dünyaya olan bakış açılarını etkilediğine değinilmektedir. İnsanı sosyal ve psikolojik yönden etkileyen temel kurumlardan olan din de bu bakış açısını etkileyen temel etkenlerdendir. Bazı kişilerin Tanrı'ya olan inançları, dinî yönelimleri, eylemlerini etkilemekte ve terapi süreçlerine yardımcı olabilmektedir. Bu noktada danışanlar, inançlarının ve değerlerinin terapötik sürece dâhil olmasını isteyebilmektedir. Yapılan araştırmalar dikkate alındığında ADDT'nin dinî inançlarına bağlı danışanlar için uygun bir terapötik yaklaşım olduğu belirtilmektedir. Manevî yönelimlerin BDT sürecine dâhil edilmesini konu edinen kitabın bu bölümünde manevî odaklı bilişsel davranışçı terapinin güçlü ve sınırlı yönleri

de incelenmekte olup yine manevi odaklı BDT’de izlenecek aşamaların neler olduğu da açıklanmaktadır.

Manevi odaklı BDT’de öncelikle yapılması gereken, din ve maneviyatın terapist ile danışan arasında net bir şekilde tespit edilmesidir. Bu süreçte, danışanın dinî inançları, manevi değerleri ve uyguladığı dini pratiklerin terapötik sürece nasıl etki ettiği anlaşılmaya çalışılmaktadır. Danışanın dinî geçmişi, inançlarına ilişkin tutumları ve manevi yönelimleri, terapötik hedeflerin belirlenmesi ve terapi sürecinin çerçevelenmesi açısından önemlidir. Manevi odaklı BDT'nin bu aşamasından sonra, terapi sürecinin nasıl çerçeveleneceği belirlenmekte, danışanın dinî inançları ve manevi değerleri, terapötik hedeflerin belirlenmesi ve rehberlik planının oluşturulmasında dikkate alınmaktadır.

Eserin *Manevi Yönelimli Bilişsel Davranışçı Terapide Temel Teknikler ve Uygulamalar* başlıklı üçüncü bölümünde (ss. 41-70) dini-manevi bilişsel teknikler; bilişsel yeniden yapılandırma, başa çıkma ifadeleri, manevi ve dini hikayeler ve dini-manevi davranışsal teknikler; yoga, rehberli meditasyon, farkındalık, şükran egzersizleri, bağışlama egzersizleri, ibadet, ilahi ve kutsallar, dini ritüeller, dini hizmet katılımı, manevi dini topluluk temelli aktiviteler, dinî-manevi çalışmalar, dinî-manevi medya, pastoral danışmanlık ve dinî lider desteği, gönüllü ve hayırsever faaliyetler birlikte verilmektedir. Manevi temelli tekniklerin BDT’de yer alan tekniklerle bütünleşerek kullanımının açıklandığı bu bölümde her bir teknik üzerinde durularak BDT’de danışana bu tekniklerin nasıl etki edebileceği incelenmektedir. Dinî-manevi bilişsel teknikler ile dini-manevi davranışsal tekniklerin her birinin ayrı bir alt başlık olarak ele alındığı bu bölümde bu tekniklerin tanımlarına bu teknikler ile ilgili çalışmalar yapan isimlere ve karşılaşılan vakalara da ayrıca yer verilmektedir.

Dördüncü bölüm olan *İnanç Gruplarında Manevi Yönelimli Bilişsel Davranışçı Terapi Uygulamaları*’nda (ss. 71-100) ise farklı inanç gruplarına mensup danışanlara bilişsel davranışçı terapi yöntemlerinin nasıl uygulanacağı ele alınmaktadır. Müslüman, Hristiyan ya da Yahudi danışanlara yönelik manevi yönelimli BDT uygulamalarının neler olabileceği açıklanırken her inanç grubunun temel özellikleri dikkate alınarak vaka örnekleri ile zenginleştirilmektedir. Bölüm üç alt başlıkta ele alınmaktadır. Bölümün ilk alt başlığı olan ‘Müslüman Danışanlara Yönelik Uygulamalar’ kısmında Müslüman danışanlara uygulanan manevi yönelimli BDT yöntemlerinden HEART metodu açıklanmaktadır. Hz. Muhammed’i temel alan bilişsel terapi yaklaşımını içeren HEART metodu ve bu metodun içerdiği bileşenler genel hatlarıyla ele alınmakta olup Müslümanlara yö-

nelik BDT yöntemleriyle ilgili yapılan çeşitli çalışmalara da yer verilmektedir. Bölümün ikinci alt başlığı olan ‘Hristiyan Danışanlara Yönelik Uygulamalar’ kısmında Hristiyan inancına uyumlu BDT’de kullanılan genel teorilerin neler olduğu açıklanmaktadır. Burada uygulanan teorilerin İncil öğretileri ve Hristiyanlığın dini imgeleriyle bütünleştirildiğinin altı çizilmektedir. Bölümün son alt başlığı ‘Yahudi Danışanlara Yönelik Uygulamalar’ kısmı Yahudi danışanlarla gerçekleştirilen manevi yönelimli bireysel davranışçı terapi çalışmalarını içermektedir. Bu bölümde yapılmış olan çalışmalardan örneklerle bilişsel davranışçı tekniklerin Yahudi danışanlara uygulanışının hangi şekillerde olabileceği ortaya konulmaktadır.

Kitabın *Özel Sorun Alanlarında Manevi Yönelimli Bilişsel Davranışçı Terapi Uygulamaları* başlıklı beşinci bölümünde (ss. 101-174) depresyon, anksiyete, travma sonrası stres bozukluğu, bağımlılıklar, yeme bozuklukları, obsesif kompulsif bozukluk, kronik tıbbi rahatsızlıklar, kanser gibi bireyi çeşitli yönlerden çaresiz bırakan sorunlarda manevi yönelimli BDT’nin nasıl uygulandığı vaka örnekleri üzerinden anlatılmaktadır. Bölümde her bir özel sorun ayrı alt başlıklarda ele alınarak tanımlanmakta, bu sorunların örneklendirilmesi yapılmakta ve her biri için uygulanan BDT yöntemleri detaylı bir biçimde yer almaktadır. Bahsedilen her sorun için çalışmalarda bulunmuş olan terapistlerin karşılaşmış oldukları vakalardan örneklerle bölümün içeriği zenginleştirilmektedir. Bu sorunlardan ilk olarak depresyon ele alınıp hastalığın tanımı ve hastalık üzerine yapılan çalışmalar detaylandırılmaktadır. Bu sorunlardan depresyonu sırasıyla; anksiyete, travma sonrası stres bozukluğu (TSBB), bağımlılıklar, yeme bozuklukları ve obsesif kompulsif bozukluk (OKB) takip etmektedir.

Kitabın altıncı bölümü ise *Bilişsel Davranışçı Aile Terapisi ve Manevi Yönelimli Uygulamalar* (ss. 175-186) başlığını taşımaktadır. Bu kısımda öncelikli olarak bilişsel davranışçı aile terapisinin özellikleri, odaklandığı noktalar incelenmekte ve kullanılan teknikler açıklanmaktadır. Bilişsel davranışçı tekniklerin aile terapisine uyarlanmasında Ellis’in akılcı duygusal davranışçı terapisi ve Beck’in bilişsel terapisi temel alınmaktadır. Bu temel yaklaşımlar çerçevesinde gerçekleşen uygulamaların bilişsel davranışçı aile terapisine nasıl aktarıldığı örnek vaka incelemesi üzerinden yapılmakta ve bölümün bir kısmında bu uygulamalara yer verilmektedir.

Eserin son bölümü olan *Sonuç* kısmında bilişsel davranışçı terapinin tanımına, yöntem ve tekniklerine yeniden değinilmekte, kitapta yer

alan bölümler hakkında özet mahiyetinde anlatımlar yapılmaktadır. Kitabın hedefleri belirtilerek ve alana katkısının öneminden bahsedilerek eser sonlandırılmaktadır.

Bilişsel davranışçı terapinin manevi perspektiften ele alındığı bu kitap genel olarak değerlendirildiğinde;

(a) *Güçlü yönleri:* (i) Manevi danışmanlık ve rehberlik alanında çalışan, ruh sağlığı alanında eğitimine devam eden ya da bu alanda akademik araştırmalar yürüten uzmanlara, bilişsel davranışçı terapinin manevi boyutuna farklı bir perspektiften ışık tutması, eserin önemli bir değer taşımasını sağlamaktadır. (ii) Konuların belirli bir düzen içerisinde ele alınması ve içeriğe uygun bir sıra ile sunulması, okuyucunun konuyu daha kolay anlamasına olanak tanımaktadır. (iii) Kullanılan akademik dil, eserin yalnızca uzmanlara değil, manevi boyutlara ilgi duyan geniş bir okuyucu kitlesine hitap edebilmesini mümkün kılmaktadır. (iv) Seçilen yaklaşımların dini ve manevi yönelimli danışanlar için uygunluğunun nedenlerinin detaylı bir şekilde açıklanması, (v) konunun farklı inanç gruplarına göre de ele alınması, eserin önemli bir katkı sunmasını sağlamaktadır.

(b) *Zayıf yönleri:* (i) Bilişsel terapi ve bilişsel davranışçı terapi sınıflandırmasında yirmiden fazla yaklaşım bulunduğundan bahsedilmesine rağmen, yalnızca iki yaklaşımın ele alınması, BDT'nin kapsamlı bir şekilde aktarılmasını sınırlandırmıştır. (ii) Özel sorun alanları olarak görülen bölümün öncesinde konuya yeterli bir giriş yapılmaması, okuyucunun bölümü anlamlandırmasını zorlaştırmıştır. (iii) Bilişsel davranışçı aile terapisine manevi yönelim açıklanırken, tarihi süreçte ailenin inançların aktarımında oynadığı role değinilmemesi, kitabın eksiklikleri arasında sayılabilir.

(c) *Geliştirilebilir yönleri:* (i) Ellis ve Beck tarafından ortaya konulan yaklaşımların BDT tarihi içindeki yeri ve önemine daha geniş bir şekilde yer verilmesi, BDT sürecine daha objektif bir perspektiften bakılmasını sağlayabilir. (ii) Manevi yönelimli BDT'nin Türkiye'deki uygulama alanlarının daha kapsamlı bir biçimde ele alınması, eserin yerel bağlamda daha etkili bir içerik sunmasına katkı sağlayabilir. (iii) Ayrı bir başlık açılarak, İslam'ın bilişsel davranışçı terapiye entegre edilebileceği yönlerin daha ayrıntılı bir şekilde incelenmesi, konunun derinlemesine bir analizle sunulmasına olanak tanıyabilir.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 10 • Aralık 2024 • 271-280
Issue: 10 • December 2024 • 271-280

Ceza İnfaz Kurumlarında Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri

Düzgüner, S. (Ed). (2020). *Ceza infaz kurumlarında manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetleri*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları (93 s.)
Düzgüner, S. (Ed). (2020). *Spiritual counseling and care services in the prisons*. Ankara: Presidency of Religious Affairs Publications (93 p.)
ISBN: 978-625-7137-14-0

Abdullah Adıgüzel

Doktora Öğrencisi
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: adiguzellabdullah@gmail.com
Orcid: 0000-0002-9553-8844
Eskişehir / Türkiye

PhD Student
Eskişehir Osmangazi University
Institute of Social Sciences
E-mail: adigullabdullah@gmail.com
Orcid: 0000-0002-9553-8844
Eskişehir / Türkiye

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1520868>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type	Kitap İnceleme • Book Review
Geliş Tarihi • Received	25 Temmuz 2024 • 25 July 2024
Kabul Tarihi • Accepted	28 Ağustos 2024 • 28 August 2024

Ö z e t

Değerlendirmesi yapılan bu eser, Diyanet İşleri Başkanlığı personeline pratik bilgiler sunan ve alandaki akademik birikimi saha tecrübesiyle birleştiren bir alan kılavuzudur. Hükümlü ve tutuklu bireyler ile onların ailelerine profesyonel manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunan manevi danışmanları hedefleyen bu eser, pratik bir el kitabı olarak Türk manevi danışmanlık ve rehberlik literatürüne önemli katkılar sağlamaktadır.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Cezaevi
Diyanet-cezaevi hizmetleri • Tutuklu • Hükümlü

A b s t r a c t

This work, which has been reviewed, serves as a practical guide for the personnel of the Presidency of Religious Affairs, offering practical insights by integrating academic expertise in the field with hands-on experience. Targeting spiritual counselors who provide professional spiritual counseling and care services to prisoners, detainees, and their families, this work makes significant contributions to Turkish spiritual counseling and care literature as a practical handbook.

K e y w o r d s

Spiritual counseling and care • Prison
Diyanet-prison services • Detainee • Convict

Sevde Düzgüner, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde doktor öğretim üyesi olarak çalışmaktadır. Araştırma alanları sosyal ve beşerî bilimlerdir. Doktora tezine dayalı olarak geliştirdiği TÜBİTAK projesi ile Amerika Birleşik Devletleri Tennessee Üniversitesinde misafir öğretim üyesi olarak bulunmuş ve “Maneviyat Algısı ve Diğerkâmlıkla İlişkisi” başlıklı teziyle doktor unvanını almıştır. Eserleri arasında “Tasavvuf Psikolojisine Giriş”, “Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Temel Bilgiler Kılavuzu,” “Gençlere Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Kılavuzu,” “Huzurevi, Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezlerinde Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Hizmetleri Kılavuzu” gibi başlıklar bulunmaktadır. Ayrıca, din ve İslam algısı üzerine Japonya’da çalışmalar da yapmıştır.

Editörlüğünü Doç. Dr. Sevde Düzgüner’in yaptığı ve Harun Işık ile Kasım Karaman’ın yazdığı bu eser, kısa bir takdim ve 11 ana başlıktan oluşmaktadır.

Din Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından kaleme alınan kitabın *Takdim*’inde (ss. 8-10) öncelikle Diyanet İşleri Başkanlığının görev ve sorumluluklarına, sonrasında ise Başkanlığın hizmet alanlarına değinilmiştir. Başkanlığın hizmet alanlarının her geçen gün genişlediğinden, öğrenci yurtlarında, hastanelerde, hizmet kurumlarında, gençlik merkezlerinde, ceza infaz kurumları ve denetimli serbestlik müdürlüklerinde, manevi danışmanlık ve rehberlik faaliyetlerinin sürdürüldüğü ifade edilmiştir. Aynı zamanda Başkanlığın öteden beri Adalet Bakanlığı ile iş birliği esasına dayalı, hükümlü ve tutuklular ile ailelerine yönelik çeşitli hizmetler yürüttüğüne de bu bölümde değinilmiştir.

İş birliği esasına göre, manevi rehberlik hizmetlerini çok öncesinden gündemine alan Başkanlık için 1950 yılında Diyanet İşleri eski Başkanı Ahmet Hamdi Akseki’nin hazırladığı, “Cezaevinde Verilecek Vazalar” adlı eserin, tarihsel arka planı gösterdiği söylenmektedir. 1982 yılında ceza infaz kurumlarında din ve ahlak bilgisi dersi için müfredat programının hazırlanmasının ve 1983 yılında 7114 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile 214 cezaevi vaizi kadrosu ihdas edilmesinin de mühim gelişmeler arasında olduğu bu bölümde vurgulanmıştır. Bu hususların üzerinde durulmasının, arka planı ortaya koyması açısından kıymetli olduğu söylenmeli ve okuyucuya ön bilgi sağladığı ifade edilmelidir.

Daha sonrasında ceza infaz kurumlarında sunulan hizmetler için dönüm noktasını teşkil eden, 30 Mart 2001 tarihinde Adalet Bakanlığı ile imzalanan *Tutuklu ve Hükümlülerin Dini ve Ahlaki Gelişimlerini Sağlamaya Yönelik İş birliği Protokolü*nden bahsedilmiş ve bu protokolün 2011 yılında güncellenip 2019 yılına kadar devam ettiği bilgisi sunulmuştur.

Fakat süreç içerisinde kurumların yapısı ve işleyişi ile Başkanlığın mevzuatı ve hizmet perspektifindeki değişiklikler neticesinde söz konusu protokolün güncellenmesi ihtiyacı doğmuştur. Neticede 03.12.2019 tarihinde Adalet Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığı iş birliği protokolünün imzalandığından böylece hizmetlerin yeni bir döneme girdiğinden söz edilerek bölüm tamamlanmıştır. Bahsi geçen yeni dönem hakkında bu bölümde bilgi verilmesi, Başkanlığın girişim çabasının olduğunu ortaya koyma açısından değerlidir.

Eserin *Ceza İnfaz Kurumlarında Manevi Danışmanlık Ve Rehberlikle İlgili Temel Kavramlar Nelerdir* (ss. 13-16) başlıklı birinci bölümünde, ülkemizdeki ceza infaz kurumlarında, Adalet Bakanlığı ve Diyanet İşleri Başkanlığı arasında 2019 senesinde imzalanan protokol çerçevesinde din hizmetlerinin, manevi danışmanlık ve rehberlik faaliyetlerinin gerçekleştirildiği ifade edilmiş, ve devamında ceza infaz kurumlarında gerçekleştirilen manevi danışmanlık ve rehberliğin tanımı ile amacı üzerinde durulmuştur. En nihayetinde bu çalışmaların temel amacı, hükümlü ve tutukluların manevi ihtiyaçlarını karşılamak, rehberlik yapmak ve topluma dönüş süreçlerine destek olmaktır. Zira manevi danışmanlık ve rehberlik, ceza infaz kurumlarında hükümlü ve tutukluların ruhsal ve manevi ihtiyaçlarını ele alarak onlara destek olmayı amaçlar. Bu hizmetler, mahkûmların psikolojik sağlığını korumak, suçtan dönüş süreçlerini kolaylaştırmak ve topluma entegrasyonlarını desteklemek amacıyla verilir. Bu bölüm, ceza infaz kurumlarında manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin, mahkûmların rehabilite edilmesine katkı sağladığının ve yasal girişimlerin olduğunun açıkça ifade edilmesi açısından önemlidir. Zira bu sayede mahkûmların suça yönelme eğilimleri azaltılabilir ve toplumda daha sağlıklı bireyler olarak yeniden entegre olmaları desteklenir.

Eserin *Ceza İnfaz Kurumlarında Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Sisteminin İşleyişi Nasıldır?* (ss. 16-32) başlıklı ikinci bölümde, öncelikle ceza infaz kurumlarının yapısına, işleyişine ve güvenlik prosedürlerine odaklanıldığı görülmektedir. Daha sonra ceza infaz kurumlarında din hizmetlerinin yasal dayanakları ile tarihsel gelişim sürecine ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Ceza infaz kurumlarının yönetim açısından ikiye ayrıldığı, müdürü bulunmayan kurumlarda idari sorumluluğun idare memuruna ait olduğu, müdürü bulunan kurumlarda ise bir müdür ve yeterli sayıda ikinci müdür tarafından yönetimin sağlandığı belirtilmiştir. Ayrıca, kurumların tutuklu ve hükümlü sayısına, niteliğine ve önemine bağlı olarak, yönetim servisinde idare memuru, ambar memuru, cezaevi kâtabi, güvenlik ve gözetim servisinde ise infaz koruma baş memuru ile infaz ve koruma memurlarının görev yaptığı bilgisine yer verilmiştir.

Bu bölümün, ceza infaz kurumlarında manevi danışmanlık ve rehberlik sisteminin işleyişi konusunda kapsamlı bilgiler sunduğu aşikârdır. Kurumların yönetim yapısının detaylı bir şekilde açıklanması, okuyuculara bu kurumların nasıl işlediği konusunda detaylı bilgi vermektedir. Ayrıca bölüm, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin bu yapılar içinde nasıl konumlandığını ve işlediğini anlamak isteyen okuyucular için oldukça faydalıdır. Bu yönüyle de bu çalışma ceza infaz kurumlarında çalışan manevi danışmanlar ve bu alanda araştırma yapanlar için değerli bir kaynak niteliği taşımaktadır.

Eserin *Tutuklu ve Hükümlülerin Psikolojik Özellikleri Nelerdir?* (ss. 32-38) başlıklı üçüncü bölümünde, öncelikle suçluluk psikolojisi üzerine durularak suça yönlendirilen davranışlar ve suçu kabullenme süreci ifade edilmiş, hemen sonrasında ceza infaz kurumunun, tutuklu ve hükümlüler üzerinde psikolojik etkilerine değinilmiştir. Ayrıca tutuklu veya hükümlünün tahliye sonrasında karşılaşması ihtimal dâhilinde olan psiko-sosyal sorunlara da temas edilmiştir.

Bölümün, suçluluk psikolojisi ve ceza infaz kurumlarının tutuklu ve hükümlüler üzerindeki etkileri konusunda önemli bilgiler içeriyor olması eseri kıymetli kılmaktadır. Nitekim suça yönlendirilen davranışlar ve suçu kabullenme süreci, suçluluk psikolojisinin temel unsurlarıdır. Ayrıca tahliye sonrası karşılaşılacak psiko-sosyal sorunlara da değinilmesi, bu bölümün kapsamlı bir inceleme sunduğunu da göstermektedir.

Eserin *Tutuklu ve Hükümlülerin Manevi Gelişim Açısından Özellikleri Nelerdir?* (ss. 38-43) başlıklı dördüncü bölümde, insanın fiziksel, psiko-sosyal ve manevi boyutlardan oluşan bir varlık olduğu ifade edilmektedir. Bu boyutlar arasında özellikle manevi yönün, bireyin hem kendisiyle hem de yaşamla kurduğu ilişkide, karşılaştığı olgu ve olayları anlama ve anlamlandırma sürecinde kritik bir öneme sahip olduğu vurgulanmıştır. İnsanın fiziksel, psiko-sosyal ve manevi boyutlarına bu bölümde vurgu yapılması, aslında konunun muhatabı insanı tanıttığı için önemlidir. Yer yer ifade edildiği üzere manevi yön, insanın hem kendisine hem de hayata bakışında önemli bir rol oynar. Bu boyut, insanın hayatı boyunca olgu ve olayları anlama ile anlamlandırma sürecinde kritik bir faktördür. Bu bölümde detaylı olarak ele alınan bu hususlar yaraya merhem olmanın öncesinde yaranın tespitini sağladığı için çok değerlidir.

Eserin *Manevi Danışmanlık Hizmetlerine Öncelikli Olarak İhtiyaç Duyabilecek Tutuklu ve Hükümlüler Kimlerdir?* (ss. 43-47) başlıklı beşinci bölümde, manevi danışmanlık hizmetlerine öncelikli olarak ihtiyaç duyabilecek belirli mahkûm gruplarına odaklanıldığı görülmektedir. Bu gruplar

arasında, sağlık biriminde yatanlar, hücre cezası alanlar, aile üyelerinden veya yakınlarından birini kaybedenler, ağır hasta bir yakını bulunanlar ve kendine zarar verme ya da intihar eğiliminde olan mahkûmlar yer almaktadır. Söz konusu kişilere manevi destek sağlanmasının yararlı olacağı ve bu desteğin hem bireylerin refahı hem de toplumun genel iyiliği açısından önemli olduğu vurgulanmıştır.

Adı geçen gruplara ilişkin daha ayrıntılı bir analiz yapılması gerektiğinde şu noktalar öne çıkmaktadır: (i) Sağlık biriminde yatan mahkûmlar, sağlık sorunları nedeniyle hastanede bulunan ve manevi destek ihtiyacında olan öncelikli bir grup olarak değerlendirilmiştir. (ii) Hücre cezası alan mahkûmlar, izolasyon altında bulunmaları nedeniyle manevi danışmanlık hizmetlerine daha fazla ihtiyaç duyabilecekleri için öncelikli gruplar arasında sayılmıştır. (iii) Aile fertlerini kaybeden mahkûmlar, yaşadıkları kayıplar dolayısıyla duygusal ve manevi desteğe olan ihtiyaçlarının öncelikli olarak ele alınması gerektiği ifade edilmiştir. (iv) Yakınları ağır hasta olan mahkûmlar, sevdiklerinin sağlık durumu nedeniyle yoğun stres ve kaygı yaşadıkları için manevi yardım alması gereken gruplar arasında yer almıştır. (v) Kendine zarar verme ya da intihar eğilimi gösteren mahkûmlar, bu tür eğilimlerin üstesinden gelebilmeleri adına manevi rehberlik ve danışmanlık hizmetlerinin kendilerine sağlanmasının hayati önem taşıdığı belirtilmiştir. Sonuç olarak, bu gruplara yönelik manevi destek sağlanmasının, bireylerin iyilik hali kadar toplumun genel refahına da katkı sağlayacağı ifade edilmiştir. Bölüm, bu tür desteklerin gerekliliği ve önemi üzerinde durularak işlevsel bir katkı sunmaktadır.

Eserin *Tutuklu ve Hükümlülerin Manevi İhtiyaçları Nelerdir?* (ss. 47-54) başlıklı altıncı bölümünde tutuklu ve hükümlülerin kendilerine değer verildiğini hissetmesinin önemli olduğundan ve değer görme ihtiyacını karşılayacak faaliyetlere aktif olarak katılımlarını sağlamanın yararlı olduğundan söz edilmiştir. Böylelikle tutuklu ve hükümlülerin, kendilerini ifade etme ihtiyaçlarını giderilebileceği ifade edilmiştir. Ayrıca boş vaktin çok fazla olduğu ceza infaz kurumlarında, zamanın doğru kullanılabilmesine ilişkin birtakım önerilerin sunulması, tutuklu ve hükümlülerin, hayatlarını olumsuz değil de olumlu yönlerden hareketle algılanmasının sağlanmaya çalışılması açısından önemlidir. Böylelikle tutuklu ve hükümlülere sürecin kabullenmesi ile hayata ilişkin yeni bir yol çizme hususunda destek bulunduğu vurgulanmıştır.

Son olarak, özgüven ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik olarak sanat, meslek, hobi ve benzeri uğraşların önerilmesinin, manevi ve güçlendirici etkileri bulunan duaya yönelen bireylerin taleplerinin göz ardı

edilmemesinin, sağlıklı bir iletişim kurulmasının ve kullanılacak dilin doğru seçilmesinin önemine dikkat çekilmiştir. Ayrıca, bireylere eşit mesafede yaklaşılması, yanlış dini bilgilerin düzeltilmesi, bilgi ve tecrübe ediniminin psikolojik etkileri üzerinde durulmuş; bu unsurların zorlukların aşılmasında ve bireylere destek sağlanmasında önemli bir katkı sunduğu vurgulanmıştır. Bölümün, içerdiği bu önemli hususlar dolayısıyla adeta bir reçete niteliği taşıdığı ifade edilmektedir. Zira sürece ilişkin bir yol haritası çizerek okuyuculara ve bu alanda çalışan uzmanlara somut ve pratik bir rehber sunmaktadır.

Eserin *İnfaz Kurumlarına Yönelik Manevi Danışmanlıkta Nelere Dikkat Etmek Gerekir?* (ss. 54-64) başlıklı yedinci bölümde, ceza infaz kurumlarında görev yapacak Diyanet İşleri Başkanlığı personelinin tutuklu ve hükümlülere yönelik manevi danışmanlık, rehberlik ve din hizmetleri sunumunda dikkat etmesi gereken temel ilkeler ele alınmıştır. Bu ilkeler, belirli bir sıra ile şu şekilde ifade edilmiştir: (i) Görevin taşıdığı önem ve değere inanılması, (ii) Manevi danışmanlık ve rehberliğin hedeflerinin göz önünde bulundurulması, (iii) Profesyonel bir bilince, tutum ve davranışa sahip olunması, (iv) Ayrıntılı müfredat ve günlük plan hazırlanmasına özen gösterilmesi, (v) Hizmet ve faaliyetlerde olumlu özelliklerin geliştirilmesinin hedeflenmesi, (vi) Güvenilir olunması ve kişisel bilgilerin korunması, (vii) Onaylama ifadelerinden kaçınılması, (viii) Tutuklu ve hükümlü psikolojisi konusunda bilgi sahibi olunması, (ix) Gerçek ihtiyaçların fark edilmesi ve farkındalık oluşturulması, (x) Tutuklu ve hükümlülere sorumluluk verilmesi, (xi) Mesleki bilgi ve tecrübe paylaşımının öneminin kavranması. Bu hususların ciddiyetle ele alınmasının, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin etkililiğini artıracığı açıkça görülmektedir. Her bir madde, “Neden manevi danışmanlık ve rehberlik?” sorusunu takip eden “Nasıl bir manevi danışmanlık ve rehberlik?” sorusuna yanıt niteliğinde olup, uygulamanın niteliğini yükseltmek için yol gösterici bir çerçeve sunmaktadır.

Eserin *Manevi Danışmanın Görüşme Usulü ve Hizmet Sunumu Açısından Dikkat Edilmesi Gerekenler Nelerdir?* (ss. 64-80) başlıklı sekizinci bölümünde, tutuklu ve hükümlülere yaklaşımda dikkat edilmesi gereken hususlar ile manevi danışmanlık ve rehberlik uygulaması sırasında dikkat edilmesi gereken hususlar üzerinde durulmuştur. Tutuklu ve hükümlülerin ceza infaz kurumlarına ilk geldikleri zaman Diyanet İşleri Başkanlığı personeli ile görüşme gerçekleştirilmesi ve kendisine sunulan din hizmeti ile manevi danışmanlık ve rehberlik uygulamalar hakkında bilgi alması, mahkûm ile manevi danışman/cezaevi vaizi arasındaki ilk iletişimin kurulması açısından çok önemlidir. Bu ilk karşılaşma esnasındaki

tutum ve davranışlar daha sonraki görüşmelerin etkili ve verimli olmasını sağlayacaktır. Bu bölümde genel olarak bu konuda bilgi verilmiştir.

Bölüm, ceza infaz kurumlarında manevi danışmanlık hizmetinin nasıl ve ne zaman başladığını açıklamakta hemen sonrasında nasıl sunulması gerektiğine dair önemli bilgiler sunmaktadır. Ayrıca manevi danışmanlık hizmeti sunanların tutuklu ve hükümlülerle yapacakları görüşmelerde dikkat etmeleri gereken noktalara odaklanmakta, özellikle bu sürecin etkinliğini artıracak ipuçları vermekle etkili olmanın önemini ispatlamaktadır. Zira mahkûmlarla ilk iletişimin nasıl kurulması gerektiği ve bu ilk görüşmelerin öneminin vurgulanması, danışmanlık hizmetlerinin verimli bir şekilde yürütülmesine katkıda bulunacak değerli bilgiler sunmaktadır. Eser hakkında bu bölüme bakılarak denebilir ki eser ceza infaz kurumlarında görev yapan manevi danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunan ve bu alanda görev almayı düşünenler için önemli bir rehber niteliğindedir. Nitekim eser, özellikle ilk temasın ve bireysel görüşmelerin önemini vurgulamasıyla, manevi danışmanların profesyonel ve etkili hizmet sunmalarına yardımcı olacak pratik bilgiler sağlamaktadır.

Eserin Tutuklu ve Hükümlülerin Dini Konulardaki Sorularına Karşı Nasıl Tutum Sergilemelidir? (ss. 80-84) başlıklı dokuzuncu bölümünde; mahkûmların itikat, ibadet muamelat ve ahlak gibi konulara dair gelebilecek sorularına karşı bilgi ve beceriye sahip olunmaya gayret edilmesinin gerekliliği, sorulan sorunun altyapısının anlamaya çalışılması, hedef kitlenin beklentisinin iyi gözlemlenmesi, sorulan soruya verilecek cevapta uygun dilin seçilmesi üzerinde durulmuştur.

Dini rehberlik konusunda bu bölüm önemli bilgiler sunmaktadır. Dini sorulara doğru ve etkili bir şekilde yanıt verebilmek için gerekli bilgi ve becerilere sahip olmanın önemini vurgulanması aslında rehberliğin işlevinin sağlanması için bir ön bilgilendirmedir. Çünkü bu husus alanda rehberlik yapacak kişilere değerli ipuçları sunmaktadır. Aynı zamanda bölüm; rehberlik yapacak kişilerin sadece bilgi sahibi olmasının yeterli olmadığını, aynı zamanda mahkûmların duygusal ve psikolojik durumlarını da göz önünde bulundurarak onlarla empati kurmalarının gerekliliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, eserin, manevi rehberlik ve danışmanlık alanında çalışanlar için değerli bir kaynak olarak öne çıktığını söylemek mümkündür.

Eserin Tutuklu ve Hükümlüler Hangi Durumlarda Yetkili Kurum ve Birimlere Yönlendirilmelidir? (ss. 32-38) başlıklı onuncu bölümünde, ilk olarak hükümlülerle yapılacak bireysel görüşmelerde gizlilik ve mahremiyetin esas olduğundan söz edilmiştir. Bununla birlikte mahkûmun kendisini, çevresini ve yahut kurumun güvenliğini tehlikeye attığı durumlarda

manevi danışmanın sözlü olarak, ilgili birimlerle gözlemlerini paylaşmasının kendisinden beklenildiğine işaret edilmiş aynı zamanda adli bir durumda resmi makamlarca yazılı ifadenin talebi halinde, manevi danışmanın yetkili birimlerle gerekli bilgileri paylaşması gerekliliğinden de söz edilmiştir. Yaşanılması muhtemel senaryolara ilişkin tedbirleri ve olay örgüsünde danışmanın yapması gerekenleri açıkça ifade etmesi de bölümü faydalı kılmıştır. Zira danışmanlığın sadece bir kapı ardında gerçekleşmediği, danışanın iyiliğinin her daim gözetildiği burada ifade edilmiştir.

Eserin *Manevi Danışman Kurum Yetkilileriyle Nasıl İletişim Kurulmalıdır?* (ss. 86) başlıklı on birinci bölümünde, ilgili protokollere, yönetmeliklere ve yönergelere bağlı kalınmasından, amaçların ve hedeflerin gerçekleştirilmesinde en çok nasıl yarar sağlanabileceği üzerinde düşünülmesinden ve esasında karşılıklı saygı çerçevesinde hareket edilmesi gerektiğinden söz edilmiştir. Ayrıca ceza infaz kurumunda gerçekleştirilecek faaliyetlerde, kurumun güvenliğinin esas olduğu ve bu hususun göz önünde tutularak hareket edilmesinin elzem olduğundan, güvenlik boyutunun son derece hassas olup profesyonel bir tavır takınmanın öneminden, görevin öneminin fark edilip vazifenin ciddiye alınması gerektiğinden, yenilik ve eleştirilere de açık olunmasından bahsedilerek bölüm tamamlanmıştır.

Bölüm, ceza infaz kurumlarında manevi rehberlik ve danışmanlık yapacak kişilere kurum ile ilişkilerine yönelik önemli bilgiler sunmaktadır. Manevi danışmanların kurum yetkilileriyle iletişim kurarken dikkat etmeleri gereken protokoller, yönetmelikler ve yönergeler hakkında ayrıntılı bilgiler verilmektedir. Ayrıca bu süreçte karşılıklı saygının, güvenliğinin ve profesyonel tavrın öneminin sıkça vurgulanması yol gösterici niteliktedir. Eser manevi danışmanların görevlerini ciddiyetle ve profesyonellikle yerine getirmeleri gerektiğinden bahsettiği ve yenilik ile eleştirilere açık olmalarının önemini ortaya koyduğu için önemlidir. Bu bağlamda da denilebilir ki kitap, manevi danışmanlık ve rehberlik alanında çalışanlar için değerli bir kılavuz niteliğindedir.

Sonuç olarak, ceza infaz kurumlarında görev yapan personele hem akademik birikimi hem de saha tecrübesini bir arada sunmayı amaçlayan ve pratik bilgiler sağlamayı önceleyen bu eser, belirli güçlü, zayıf ve geliştirilebilir yönleri sahiptir.

(a) *Güçlü yönleri:* (i) Eser, ceza infaz kurumlarında manevi danışmanlık ve rehberlik çalışmalarını kapsayan, 11 bölümden oluşan ve pratiği önceleyen hususlara odaklanan kapsamlı bir kaynak olarak değerlendirilmektedir. (ii) Alanla ilgili yerli ve yabancı literatürü dikkate alarak ceza infaz kurumları bağlamında Türk manevi danışmanlık ve rehberlik

literatürüne önemli katkılar sunduğu ve bu literatürü zenginleştirdiği görülmektedir. (iii) Söz konusu kurumlardaki manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin mevcut durumunu analiz etme fırsatı sunması, eksikliklerin fark edilerek giderilmesine yardımcı olması ve alanla ilgili yapılacak çalışmalara yol gösterici bir rehberlik sağlaması eserin güçlü yönleri arasında yer almaktadır.

(b) *Zayıf yönleri:* (i) Eser, ceza infaz kurumlarında manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerini ele alırken, manevi danışmanlıkla ilgili temel kavramlardan bahsetmeden doğrudan konuya giriş yapması nedeniyle, okuyucuların konuyla ilgili temel bilgilere erişimini göz ardı etmektedir. (ii) Her ne kadar pratik bilgiler vermeyi önceleyen bir yaklaşım sergilense de, bu hizmeti gerçekleştirecek personele yönelik uygulama örneklerinin sayısının sınırlı olduğu dikkati çekmektedir. (iii) Bazı bölümlerde az da olsa yazım, imla ve noktalama hatalarına rastlanması, eserin zayıf yönleri arasında değerlendirilmektedir.

(c) *Geliştirilebilir yönleri:* (i) Eserde uygulama örneklerine daha geniş bir şekilde yer verilmesi, teorik bilgiye sahip personelin bu örneklerden yararlanarak bilgilerini pekiştirmesine olanak sağlayabilir ve içeriğin daha zengin hale gelmesine katkı sunabilir. (ii) Ceza ve infaz kurumu çalışmaları bağlamında ele alınan eserin, okuyucuların alana ve konuya daha fazla dâhil olabilmesi için temel kavramlara ve köşe taşı bilgilere uygun yerlerde yer verilmesi gerektiği ifade edilebilir. Bu yaklaşım, eserin muhatap kitlesi açısından daha kullanışlı ve yönlendirici olmasını sağlayabilir.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Sayı: 10 • Aralık 2024 • 281-292
Issue: 10 • December 2024 • 281-292

Dini Rehberlik: Bilginin Kaynağı ve Bilgi Üretme Süreçleri

- Ege, R. (2015). *Dini rehberlik: Bilginin kaynağı ve bilgi üretme süreçleri*. İstanbul: Şule Yayınları. (134 s.)
- Ege, R. (2015). *Religious guidance: The source of knowledge and the processes of knowledge production*. İstanbul: Şule Publishing. (134 p.)
ISBN: 975-605-4498-88-8

Betül Şavk

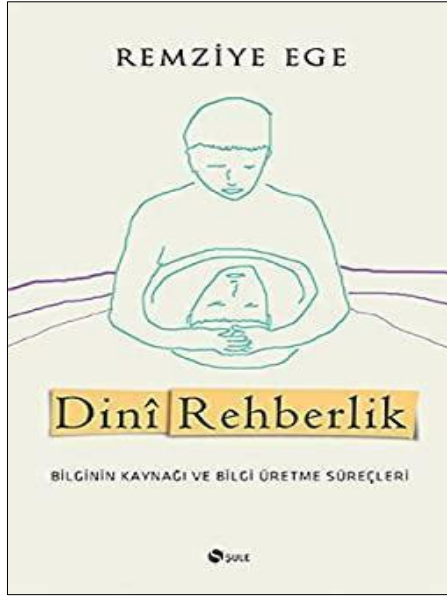
Yüksek Lisans Öğrencisi
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
E-posta: betulsavk@gmail.com
Orcid: 0009-0009-1693-5664
Eskişehir / Türkiye

MA Student
Eskişehir Osmangazi University
Institute of Social Sciences
E-mail: betulsavk@gmail.com
Orcid: 0009-0009-1693-5664
Eskişehir / Türkiye

<https://doi.org/10.56432/tmdrd.1522595>

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Makale Türü • Article Type Kitap İnceleme • Book Review
Geliş Tarihi • Received 25 Temmuz 2024 • 25 July 2024
Kabul Tarihi • Accepted 13 Ekim 2024 • 13 October 2024

Ö z e t

Bu kitap, din eğitim alanında akademisyen olan Remziye Ege'nin manevi danışmanlık ve rehberlik alanında yapmış olduğu disiplinler arası bir çalışmadır. Eserin yazıldığı 2015 yılında henüz yeni başlayan bu hizmetin geliştirilmesi gerektiğini düşünen yazar, din eğitim alanında edindiği kazanımları aktarmayı hedeflediği bu kitapta, dini rehberlik yaparken bilginin çeşitleri ve nasıl kullanılması gerektiğine dair yol gösterici bir tavır sergilemiştir.

A n a h t a r K e l i m e l e r

Manevi danışmanlık ve rehberlik • Rehberlik • Dini bilgi
Bilginin kaynağı • Bilgi üretimi

A b s t r a c t

This book is an interdisciplinary study by Remziye Ege, an academic in the field of religious education, on spiritual counselling and care. Written in 2015, when this service was still in its early stages, the author sought to contribute to its development by applying insights gained from religious education. In this work, Ege adopts a guiding approach on the types of knowledge and how they should be used in providing religious guidance.

K e y w o r d s

Spiritual counselling and care • Guidance • Religious knowledge
Source of knowledge • Knowledge production

Remziye Ege, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden mezun olmuştur. Aynı üniversitenin Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Programını okul öncesi çocuk kitaplarında dini ve ahlaki motiflerin ele alınışını incelediği teziyle tamamlamıştır. Yaygın din eğitimi üzerine çalışmalarıyla tanınan yazar Ankara Üniversitesi Sürekli Eğitim Merkezi'nde yöneticilik yapmaktadır. Sekiz yıllık öğretmenlik deneyiminin ardından Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde araştırma görevlisi olarak atanmış ve halen adı geçen bu üniversitede öğretim üyesi olarak görevini sürdürmektedir.

Dini rehberlik, bireylerin dini inançlarına ve manevi hayatlarına ilişkin sorunlarda onlara rehberlik eden, yol gösteren bir süreçtir. Bu rehberlik, kişilerin ibadetleri, ahlaki gelişimleri, manevi huzurları ve dini yaşamlarındaki zorluklarla başa çıkmalarına yardımcı olmayı amaçlar. Dini rehberlik, kişilerin dini değerlerini daha iyi anlamalarına, dini sorumluluklarını yerine getirmelerine ve manevi yönlerini güçlendirmelerine destek verir.

Dünyada yaşanan toplumsal değişimler, siyasi olaylar, teknolojinin hızla gelişmesiyle sekülerleşme hızının artmasına rağmen maneviyat arayışını da beraberinde getirmiştir. İnsanların problemlerini manevi değerler ile çözmeye çalışması manevi danışmanlığa olan ilgiyi giderek artırmıştır. Yazar daha önce dinî danışma ve rehberlik olarak adlandırılan bu hizmetlerin kavramsallaştırmalarına psikolojik danışma ve rehberlik alanının sağladığı kavramlar üzerinden yeni bir tanımlama yapmıştır.

Önsöz ve giriş dışında 2 bölümden oluşan eserin ilk bölümü kavramsal belirlemelerden, ikinci bölümü ise dinî rehberliğin bilgi boyutundan bahsetmektedir.

Eserin *Önsöz*ünde yazar Ege, bu çalışmanın din eğitimi alanındaki deneyimlerinin bilimsel bir tasarıma dönüştürme çabasıyla ortaya çıktığından söz etmektedir. Süreç içerisinde yaşadığı problemlerin kaynağının bilgi kirliliği olduğundan bahseden yazar, bilginin kaynağı ve bilgi üretme süreçleri hakkında özgün bir tavır geliştirmekle ilgili soruları olduğunu vurgulamış ve bu kitabın sorularına cevap niteliğinde yazılmış bir kitap olduğunu düşündürmektedir. Yazar bilimsel makalelerin başlıklarının ilgi çekici olmasına rağmen içeriklerinin genelde beklentileri karşılamadığını, yazma sürecinde kalemin gücünün yetersiz kaldığını ifade etmektedir. Bu deneyimden hareketle kendisinin de bu çalışmada mütevazî bir yaklaşımla sınırlarını bilerek hareket etmeye gayret ettiğini belirterek çalışmasına başlamaktadır (ss. 7-8).

Yazar *Giriş* bölümünü amaç, önem ve yöntem başlıklarıyla ele almaktadır. Dinî rehberliğin kitabın yazıldığı 2015 yılında din eğitimi ve din

hizmetleri alanında önemli bir konu haline geldiğini vurgulamaktadır. Dinî danışma ve rehberliğin o yıllarda genellikle psikolojik danışma ve rehberlikle ilişkilendirildiği ve henüz bağımsız bir inceleme alanı olmadığı belirtilmektedir. Dinî rehberlik ile ilgili yeterli çalışma olmadığı ifade edilmekte, mevcut çalışmalarda da bu kavrama özel bir anlam yüklenilmediği ifade edilmektedir. Bu yüzden yazar dinî rehberlik kavramını tanımlamak için psikolojik danışma ve rehberlik alanındaki yaklaşımlardan yararlanarak bir tanım geliştirmeye çalışmıştır (ss. 9-10).

Yazar, kitabın amaç ve önemini anlatırken dinî rehberliği bireyin doğru dinî bilgiye ulaşmasına ve dinî yaşamını yönlendirmesine yardımcı olan bir süreç olarak tanımlamaktadır. Dinî rehberliğin, kişinin çok yönlü gelişimine katkı sağlaması ve dinî problemleri çözmesine yardımcı olması önemli görülmektedir. Yazar, dinî rehberlik alanında yapılacak bilimsel araştırmaların, bu rehberliğin bilgi temeline odaklanması gerektiğini vurgulamakta ve gündelik ya da eklettik bilgilerle etkili bir rehberliğin yapılamayacağını ifade etmektedir. Müslüman bireylerin günlük bilgileriyle yaptığı rehberliğin yetersiz olduğunu, bu yüzden dinî rehberliğin bilimsel temellere dayanmasının gerekliliğini savunmaktadır (s. 11).

İlk bölümünde *Rehberlik*, *Dini Danışmanlık* ve *Dini Rehberlik* kavramları alt başlıklar halinde ele alınmıştır.

İlk bölümün *Rehberlik* başlığında rehberlik kavramının önce sözlük anlamı verilmiş, sonra literatürde geçen anlamları tek tek ele alınmıştır. Bu tanımlardaki ortak noktalar birey, öğrenen, bireyin gelişmesi ve ihtiyaçları, bireyin yetenekleri, bireyin benliği, çevre, öğrenmek, problem çözmek, karar vermek, planlar yapmak, yorumlar yapmak, uyum sağlamak, sistemli ve profesyonel yardım olarak ifade edilmiştir. Bu ortak noktalardan yola çıkarak rehberlik birçok alan hakkında bilgi ve yol göstermek şeklinde tanımlanmıştır. Son olarak rehberliğin ilkelerinden de bahsedilerek dinî danışmanlık kavramına geçilmiştir (ss. 15-22).

Dini danışmanlıktan kastın dinî psikolojik danışmanlık olduğu ifade edilmiştir. Önce danışmanlık kavramı ele alınmıştır. Danışmanlığı yardım mesleği olarak tanımlayan yazar danışmanların danışanlarını kendilerini tanımaları için yol gösterici olduğundan bahsetmiştir. Yazar özellikle bireyin kendi duygularını yönlendirme ve yönetme doğru karar verme ve insanlarla iletişim konularında rehberlik ederken, rehberlik sürecinde açık, dürüst olunması ve tüm bunların gizlilik esas alınarak yapılması gerektiğini ifade etmiştir. Yazar, dinî danışmanlığın ilk önce teolojik olarak Hristiyanlığın kutsal metinlerinde pastoral danışmanlık ifadesiyle kullanıldığını fakat pastoral kelimesine karşılık gelen dinî kelimesinden

daha çok manevi kelimesinin daha kapsayıcı olması yönünden tercih edildiğini beyan etmiştir. Böylece ilgili kavramlar teolojik ve psikolojik boyutları ile bütüncül bir şekilde ele almıştır. Yazar, örnek olarak da insanların karşılaştıkları ölüm, anlamsızlık ve günahkârlıkla ilgili kaygıların hem psikolojik hem de teolojinin ortak konusu olduğunu Üzeyir Ok'un *Dinî Danışmanlık* kitabından alıntı yaparak ifade etmiştir. İnsanı ele alan her konunun dini danışmanlığın da konusu olduğu insanın içinde bulunduğu her kurumun dini danışmanlığın uygulama alanı olabileceği söylenilmiştir (ss. 22-26).

Yazarın diğer ele aldığı kavramlardan biri de *Dinî Rehberlik* kavramıdır. Birbirine çok yakın olan bu kavramların bazen birbiri yerine de kullanıldığını ifade eden yazar, bu alanda ayrı ayrı yapılmış bir kavramsal çalışma olmadığını ifade etmiştir. Dinî rehberliğin din eğitimi ile dinî danışmanlık arasında bir yerde durduğunu ifade eden yazar dinî rehberliği bireyin dini konularda doğruya ulaşmasını hedefleyen yardım süreci olarak tanımlamıştır. Yazar bireylerin din konulu sorunlarının çözümünde dini danışmanlığın dinî bilgiyi elde etmede bireysel din eğitiminin devreye girmesinin gerekliliğinden bahsetmiş ve dinî rehberlik açısından bireyselleşmenin ayrı bir başlık ile alınmasını uygun görmüştür (ss. 26-28).

Birinci bölümün son başlığı olan *Dinî Rehberlik ve Bireyselleşme* konusudur. Dinin muhatabının insan olduğu ve insanın mükellef olduğu konularla ilgili Allah'ın huzuruna çıkacağı hatırlatılmıştır. Yazar din kavramının literatürdeki tanımlarından bireyleri kendi istek ve iradeleriyle dünyada ve ahirette huzura ulaştıran ilahi yardım tanımını almış ve bu tanım doğrultusunda bireyin hayatına dair tüm sorumlulukları alma iradesinden bahsetmiştir. Bireyselliğin karşıtının toplumsallık olduğunu ve bu sebeple toplumun bireyden, bireyin de toplumdan etkilendiği ifade edilmiştir. Dinî rehberlik kavramı için bireye yollar gösterme tanımı kullanılmış ve insanın kendine uygun yolu seçme özgürlüğüne sahip olduğu söylenilmiştir. Bölümün son paragrafı ile dini rehberliğin işlevselliğinin ancak insana dair bilgi havuzunun genişletilmesi ile artırılabilirliği vurgulanmıştır (ss. 28-35).

Yazar, ikinci bölümün ilk başlığı olarak *Dinî Rehberlikte Bilgi* konusunu ele almıştır. Bu çalışmada bilgi konusu ile epistemoloji alanının incelikleri ve kuramsal yapısı bakımından ilgilenmediğini, konunun kendi sınırları içinde bilgi ile ilgilendiğini ifade etmiştir (ss. 37-38).

Dinî Bilgi başlığında yazar öncelikle bilgi konusu üzerinde durmuş ve bilginin tanımına uzunca yer vermiştir. Bu tanımlamalardan yola çıkarak bilginin üç unsurundan bahsetmiştir: Bilginin öznesi olan zihin, bilginin nesnesi olan şey ve bu ikisi arasındaki ilişkinin ürünü olan bilgi.

Dinî bilgiyi de vahyin kendisinden başka, vahyi anlamaya dayalı olarak insani yönüyle insanın ürettiği bilgi olarak tanımlamıştır. İslam açısından dini bilgiyi öğrenmenin ve amel etmenin güzelliğini ayet ve hadisler eşliğinde açıklamış, bilgiye ancak peşinden gidildiğinde ulaşılabildiğini ifade etmiştir (ss. 39-42).

Dinî Bilginin Kaynağı başlıklı alt bölümde, yazar öncelikle bilginin kaynağına dair felsefi yaklaşımları ele almış ve bu konuyla ilgili sorular sorularak verilen cevaplar çerçevesinde bilginin kaynağını beş ana akım şeklinde sınıflandırmıştır. Bu akımlara ait açıklamalar şu şekilde özetlenmiştir: (i) Akılcılık, bilginin yegâne kaynağının ve sınama ölçütünün akıl olduğunu savunmuş ve genellikle bilginin tümdengelim yöntemiyle elde edildiğini ileri sürmüştür. (ii) Deneyimcilik, bilginin kaynağını açıklarken akıldan ziyade tecrübe ve deneyime dayandığını belirtmiş ve araştırma yöntemi olarak tümevarım yöntemini benimsemiştir. (iii) Sentezci yaklaşım, bilgi edinme sürecinde akıl ve deneyimin birlikte kullanılmasını savunan bir yaklaşım olarak değerlendirilmiştir. (iv) Sezgicilik, bilginin kaynağını sezgiye dayandırmış ve Bergson'un ifadesiyle, sezginin gerçekliğin şemasını değil, bizzat kendisini bilme imkânı sağladığı vurgulanmıştır. (v) İnşacılık, bilginin insan tarafından nesnel bir dünyayı yansıtmak yerine inşa edildiğini ve bu sürecin beşeri algıya, uzlaşım ve sosyal deneyime dayandığını savunmuştur. Bilginin kaynağı ile ilgili bu felsefi açıklamalar, Müslüman zihinler için dinî bilgiyi anlamaya yönelik hazırlayıcı bilgiler olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, söz konusu yaklaşımların dinî bilgiyle ilişkilendirilmesi, konunun anlaşılmasını destekleyen önemli bir zemin sunmaktadır.

Müslümanlara göre bilginin temel kaynağının vahiy olması sebebiyle, İslam medeniyetinin dayandığı temel anlayışın Kur'an'ın ilme dair görüşü olduğu ifade edilmiştir. Bu görüş doğrultusunda Kur'an'ın kabul ettiği fikirler şu şekilde sıralanmıştır: (i) Düzen fikri, Kur'an'a göre Allah'ın her an yaratma halinde olduğu ve bütün eksikliklerden münezzeh bulunduğu vurgulanmaktadır. Bu nedenle, hiçbir güç bu düzeni ve sürekliliği bozma yetkisine sahip değildir. (ii) Tecrübe yaklaşımı, Kur'an'ın bilgi edinmede teşvik ettiği yolun tecrübeye dayalı bilgi olduğu belirtilmiştir. (iii) Bilginin sınırlılığı, insana ait bilme gücünün ve bilginin sınırlı olduğu gerçeği kabul edilmektedir. (iv) Bilimin otonomluğu, vahyin anlaşılması ve yorumlanmasının beşerî bir faaliyet olduğu ve bu faaliyetin sınırlılıklar taşıdığı ifade edilmektedir. Bu bağlamda, yazar Beyruni'nin bu konuya ilişkin görüşlerine de yer vermiştir (ss. 42-50). Bu fikirlerin, Kur'an'ın bilgiye yönelik yaklaşımını ve İslam medeniyetinin bilgi anlayışındaki temel dinamikleri açıklamak açısından önemli bir çerçeve sunduğu görülmektedir.

Yazarın ifade ettiğine göre bundan sonraki kısım bu açıklamalar doğrultusunda dinî rehberliğin bilgisi ile ilgili belirlemelerde bulunulmuştur. Dinî bilginin kaynağını *Vahiy/Kur'an-ı Kerim*, Hz. Peygamber'in *Uygulamaları ve Sahabe Uygulamaları* olarak 3 başlıkta toplamıştır.

Yazar, *Vahiy/Kur'an* başlığında *Kur'an'ı* tanımlarken *Kur'an ve Birey* kitabından “temel ahlakî değerleri, imana ilişkin ilkeleri, ibadetlere dair açıklamaları ve insanın ihtiyaç duyduğu diğer alanlara ilişkin yönlendirme ve öğütleriyle evrensel hedefler gözeten” ifadeler kullanmıştır. *Kur'an'daki* birçok ilim ayetlerinden örnekler vererek *Kur'an'da* ki bilgileri de *Kur'an'ın* bütünlüğü içinde değerlendirmemiz gerektiğinden bahsedilmiştir. Hakkında bilgi sahibi olmadığımız bilgiler hakkında kişisel yorum yapmamızın faydasız ve tehlikeli olduğundan hadisler eşliğinde yer verilmiş, bu konu da sahabelerin bile yanlışa düştüğünden söz edilmiştir. Hz. Peygamber hayattayken *Kur'an'ın* anlaşılmasında sıkıntı olmadığına da yer verilmiştir. *Kur'an'ın* Müslümanlara hayat tarzı sunması bakımından ana kaynak olduğundan bahsederek *Kur'an'ın* Müslümanların hayatındaki öneminden bahsedilmiştir. Bu başlığın son paragrafında vahyin bir bilgi kaynağı olarak görülmesi, ondan yararlanılmasının insanların bilgiye olan bakışlarıyla ve gelişmişlik düzeyleriyle doğru orantılı olduğu bilgisiyle diğer başlığa geçilmiştir (ss. 50-57).

Hz. Peygamber'in Uygulamaları başlığında Hz. Peygamber'in vahyi insanlara ulaştırmak ve öğretmekle vazifeli olduğundan bahsedilmiştir. Hz. Peygamber'in *Kur'an'ı* yaşamasındaki örnekliğinin *Kur'an'da* geçtiğinden dolayı ikinci ana kaynağın Hz. Peygamber'in sünneti olduğu ifade edilmiştir. Hz. Peygamber'in yöntemsel yönü, bilgiye bakışı, bilgiyi nasıl kullandığı ve bilgi üretmede hangi süreçleri işlettiğine yönelik rehberlik özelliklerinden yine hadisler ve sahabe ile Hz. Peygamber arasındaki olaylar ışığında bahsedilmiştir. Hz. Peygamber vahiy gelmediği zamanlarda sahabe ile istişare ederek bilgiye ulaştığından, *Kur'an'da* olmayan bazı konularda bilgi verirken kendi çıkarımlarına dayandığından söz edilmiştir.

Hz. Peygamber'in insanlara dini öğretirken nazik, sabırlı, güler yüzlü, hoşgörülü, hilm sahibi olduğuna da yer verilmiş, insanların öğrenme süreçlerinde sabırlı ve azimli olduğuna dair pek çok örnek olduğu ifade edilmiştir. Rehberlik ederken kendi buldukları zihinsel, ruhsal, duygusal ve fiziksel anlam dünyalarına göre davrandığını gösteren örneklerle de yer verilmiştir. Bu bölümde Hz. Peygamber'in sadece insanlara karşı değil hayvanlara karşı da aynı nezaket ve şefkati gösterdiğine dair hadiseler olduğundan da bahsedilmiştir. Ayrıca kadınlar için özel zaman ayırarak öğretim yaptığını alakalı rivayete de yer verilmiştir. Son olarak

Hız. Peygamber'in tüm bunları yaparken kendi anlayış ve kavrayış durumuna uygun olarak gerçekleştirdiği ve önerdiği davranışlardan, ilke, yaklaşım ve yöntem çıkarırken dikkat edilmesi gereken ilkelerin neler olabileceği; bugüne kadar yapılan çalışmalarda hangi yaklaşım ve yöntemlerin tercih edildiği sorgulanarak diğer bölüme geçilmiştir (ss. 57-66).

Sahabe Uygulamaları başlığında da dinî rehberlikte bilgi konusu anlatılırken Hız. Peygamber'e en yakından şahit olan sahabeye bakılmasının uygun olduğu düşünülmüş ve Müslümanların ikisi arasındaki ilişkiyi ne kadar iyi anlarsa kendi din anlayışını da o kadar sağlıklı geliştireceği ifade edilmiştir. Sahabenin Hız. Peygamber'i peygamberlik öncesinde insan olarak tanıdıklarından dolayı ilişkilerini bu zemin üzerine kurmalarından bahsedilmiş ve onlara göre Hız. Peygamber'in önceliğinin beşer olduğundan söz edilmiştir. Bu başlık altında sahabelerin Hız. Peygamber'den bizzat gördüğü ve duyduğu bilgileri dahi işitme yanlışlığı, anlama ve kavramalarında ki farklılık, olayların bidayetini görmemeleri vb. sebeplerle farklı farklı aktarmalarından farklı farklı rivayetlerle bahsedilmiş, bunun bir ayrılık değil zenginlik vesilesi olduğuna dikkat çekilmiştir. Hız. Peygamber'in vefatından sonra işlerin daha güçleştiğinden sorun ve sorunların değişen şartlara göre çözümlendiği ifade edilmiştir. Yazar son kısımda bugün yapılması gerekenin dinî hayata rehberlik ve kaynaklık eden bu rivayetlerin uzmanlar tarafından hangi süzgeçlerden geçtiğini açığa kavuşturmak ve görüş ayrılıklarının içerisinde en uygun olanının çözüme kaynaklık etmesine zemin hazırlamak olduğunu ifade etmiştir (ss. 66-76).

Yazarın ikinci bölümdeki diğer alt başlığı *Dinî Bilgi Üretme Süreçlerine İlişkin Bir Değerlendirme*'dir. Bu bölümde bilgiyi üretme sürecinde insanın lehte ve aleyhte sorumlu olduğundan bahsedilmiş ve her bilginin sorgulama sürecinden geçirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Muaz b. Cebel'in meşhur içtihat hadisine yer verilmiş ve Hız. Peygamber'in bu tutumunun, dini öğretmek isteyen herkes için rehberlik edebilecek nitelikte olduğu belirtilmiştir. Hız. Peygamberin vefatından sonra bu durumun bazı sorunları beraberinde getirdiğinden bahsedilmiş, iyi niyetli de olsa Müslümanların akli faaliyetlerde bulunurken akıllarını aklın ilkelerine göre kullanamamaktan kaynaklı ortaya çıkan sonuçlardan rahatsız olduğu için aklın ürettiği bilgiye karşı çıkma noktasına geldiği ifade edilmiştir. Bu durumun yeni bilgi üretimini neredeyse durdurma noktasına getirdiğini, sürekli gelişen ve akan hayatta soru ve sorunların arttığı düşünüldüğünde durumun vahameti dile getirilmiştir (ss. 76-82).

Dinî Bilgi Üretme Sürecinde Fetva Örneği başlığında da fetvanın tanımından, fetvayı soran ve oluşturan kimsenin hangi yeterlilikte olması gerektiğinden ve fetvanın çeşitli faktörlere bağlı olarak değişeceğinden söz

edilmiştir. Ayrıca bireyin fetva isteyen taraf olmakla birlikte fetvayı değerlendirebilecek kadar ilmî kapasiteye ulaşmayı hedeflemesi gerektiğinden de bahsedilmektedir. Sahabenin kendilerinden fetva istenildiği zaman sorumluluktan çekinerek fetva vermekten kaçındıkları ama Hz. Peygamber'in vefatından sonra rehberlik yapmaktan kaçınmaz oldukları hadiselerle anlatılmıştır. Fetva veren kadar isteyeninde bu süreçte hakikatin ortaya çıkması gibi samimi niyet taşımasının ehemmiyetine de değinilmiştir. Bu kısımda günümüz din hizmetlerinde en fazla karşılaşılan sorulardan biri olan boşanma konusuyla alakalı örnekler verilmiş ve talak konusun da bütün mezheplerin Hz. Ömer'in uygulamasını benimsediklerinden bahsetmiştir. Bu şekilde yapılan uygulamalarda boşanma taraflarından biri olan kadının din adına eziyete uğradığından söz edilmiştir. Bilgi insana hayat vermekten uzaklaşmışsa tarafların düşünme zamanının geldiğinden bahsedilerek diğer başlığa geçilmiştir (ss. 82-88).

Yazarın bu bölümdeki beşinci başlığı ise *Dini Bilgi Bağlamında Bilen Varlık Olan İnsandır*. İnsanın en ayırıcı özelliğinin bilgi edinme olduğundan ve dış dünyaya dair bilgilerin yanı sıra kendisini de bilmesinin en temel farkındalık sayıldığından bahsedilmiştir. Bilen bir varlık olarak insan ve antropolojik olarak bilme eylemiyle insan arasındaki ilişki ele alınmıştır. Dinî bilgiyle alakalı dini bilgi insan hayatını ilgilendiren bir bilgi midir? Dini bilgi insana dünya görüşü sunar mı? gibi sorular sorulmuş ve bu sorulara “evet” cevap verildiği takdirde sorun gözükmeyeceğinden ve dinî bilginin insanı merkeze alan, insanı önceleyen, insanın ihtiyaçlarına göre üretilen ve insana rehberlik eden bir bilgi olduğundan bahsedilmiştir. “Hayır” denildiği takdirde dinî bilgi üretimiyle ilgili bir paradigma sorunu olduğuna değinilmiştir (ss. 88-92).

Bu bölümdeki bir diğer başlık *Dinî Bilginin Değeri*'dir. Bu başlıkta bilginin hangi gerekçelerle değerli olduğu maddeler halinde sıralanmıştır. İnsanın hayatına dair dinî yorumlara ihtiyaç duyan bir varlık olduğundan bahsedilmiş, dinî bilginin pratik fayda, ruhsal ve zihinsel bakımından değerli olduğu ve bilginin bizatihi öz değere sahip olduğundan söz edilmiştir.

Yazarın bu bölümdeki alt başlıklarından diğeri *Dinî Rehberliğe Duyulan İhtiyaç ve Dinî Rehberlik Uygulamalarında Dinî Bilgi*'dir. Dinî rehberliğe olan ihtiyacın daha çok bir bilgilenme ve yönlendirme ihtiyacı olduğu düşünülmektedir. Bu düşünceyi onaylayan bilgiye sahabenin Hz. Peygambere sordukları her soruda her durumun dinî karşılığını öğrenmek amacıyla sordukları ifade edilmiştir.

Bu başlık altında ayrıca Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yaygın Din Öğretimi ve Uygulamaları Programı'nda okuyan son sınıf öğrencilerine: "Sadece belli ölçüde dinî bilgilere sahip olmanın dinî danışma ve rehberlik hizmetlerini yürütmeye yetmeyeceğinin kabul edilmesi gerekir" ifadesindeki *dinî bilgiden* kastedilen nedir? Sorusu yöneltilerek bir anket düzenlenmiştir. 10 öğrencinin cevabına eserde yer verilmiş ve tek tek cevaplar yorumlanmıştır. Cevaplarda genel olarak hem içerik hem de yöntem bilgisiyle ilgili değerlendirmeler ve eleştiriler yapılmıştır. Öğrenciler dinî bilgiyi içerik bilgisi dini bilginin dışındaki bilgileri yöntem bilgisi olarak değerlendirmişlerdir. Yazar, öğrencilerin cevaplarından onların dinî bilgiyi sorgulamadan kabullendikleri çıkarımını yapmıştır. Dinî rehberlikle alakalı asıl problemin dinî bilginin aktarımıyla alakalı olduğu söylenmiştir. Bunun sorudan kaynaklı olabileceği de değerlendirmeye eklenmiştir (ss. 93-104).

Yazarın bu bölümdeki son başlığı *Dinî Sorulara Verilen Dinî Cevap Örnekleri Üzerine Bir Değerlendirme*'dir. Bu başlık altında öncelikle Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının amaçlarından bahsedilmiştir. Sonra *Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarının Yetişkin Din Eğitimi Katkısı* başlıklı yüksek lisans tezinden aldığı soru ve cevapları dinî rehberlik uygulayıcılarının dinî bilgiden ne anladıkları ve nasıl kullandıklarına dair yorumlar yaparak değerlendirilmiştir. Verilerinden yararlanılan nitel araştırma yöntemi kullanılan tezin Aile İrşat ve Rehberlik Bürolarına soru soran 500 kişi üzerinden yapıldığı bahsedilmiştir. Soru soranların çoğunun kadın ve kadınların çoğunun da ev hanımı olduğundan söz edilmiştir. Danışılan soruların aile içi şiddet, sağlık, evlilik ve nikâh, boşanma, ibadet, sosyal problemler, cinsel sorunlar, psikolojik sorunlar, fikhî sorunlar ve aile hayatı üzerine olduğu bildirilmiştir. Soru ve cevapların yer aldığı eserde cevaplar dinî bilgi açısından değerlendirilmiştir. Yazar, cevapların kendi şartları içerisinde iyi niyetli ve doğrunun peşinde olduğundan bahsetmiş lakin dinî rehberlik açısından yetersiz bulunduğu, dinî irşat kısmen yapılsa da dinî rehberlik kısmında eksik kalındığını ifade etmiştir (ss. 105-127).

Eserin *Sonuç* bölümünde, dinî rehberliğin iyi niyetli çabaların ötesine geçmesi gerektiğinden, birey için doğru bilgiye dayalı dinî rehberliğin önem arz ettiğinden bahsedilmiştir. Çalışmada yer alan dinî alandan gelen sorulara verilen cevaplara bakıldığı takdirde bu cevapların bireylerin sağlıklı bir kişilik gelişimine nasıl katkı sağlayacağı sorgulanmıştır. Bireye verilen bu cevaplarla ne yapacaklarına karar verecek bir anlayışa ulaşılması gerektiği öngörülmüştür. Bütün bunlardan yola çıkarak dinî rehberliğin kendine özgü bir problem alanı, tartıştığı konular, yardım süreçlerinde dikkat edilmesi gereken ilkeler, dayandığı yaklaşım ve kuramlar, yöntem ve tekniklerin olması gerektiği ifade edilmiştir. Bireylerin sağlıklı

din eğitimi aldığı takdirde dinî rehberliğe çok da ihtiyaç duymadığından bahsedilmiştir. Birey ve hayat dikkate alınarak dinî bilginin yeniden üretilmesi gerektiği vurgulanarak çalışma sonlandırılmıştır (ss. 129-130).

Manevi danışmanlık ve rehberlik alanında gerçekleştirilen bu çalışma, genel olarak değerlendirildiğinde belirli güçlü, zayıf ve geliştirilebilir yönler sahip olduğu görülmektedir.

(a) *Güçlü yönleri:* (i) Eserin başında sınırlılıkların net bir şekilde ifade edilmesi, okuyucunun çalışma içeriği hakkında baştan bilgi sahibi olmasını sağlamaktadır. (ii) Dinî bilginin kaynağına ilişkin bölümde Hz. Peygamber'in hayatından çok sayıda örnek sunulması, dinî rehberlik açısından olumlu bir izlenim yaratmaktadır. (iii) Eserin yazıldığı dönemde dinî rehberlik alanında yazılmış eserlerin sayısının oldukça az olması, bu çalışmayı daha kıymetli hale getirmektedir. (iv) Aile ve Dini Rehberlik Büroları hakkında bilgi verilmesi, okuyucunun bu alanda bilgilendirilmesini sağlayarak önemli bir katkı sunmaktadır. (v) Dinî rehberlik alanının temel kavramlarının açıklanması, okuyucunun bu konuya dair sağlam bir bilgi tabanı oluşturmasına yardımcı olmaktadır.

(b) *Zayıf yönleri:* (i) Son kısımdaki tez örneğinde verilen cevapların, eserde açıklanmaya çalışılan bilgiler doğrultusunda daha detaylı ve örneklerle desteklenmiş bir şekilde sunulması mümkün olabilirdi. (ii) Ülkemizde dinî rehberlik hizmetlerinin nasıl yürütüldüğüne dair daha fazla bilgi verilmesi, eserin kapsamını genişletebilirdi. (iii) Sonuç bölümünde önerilere daha fazla yer verilmesi, eserin uygulamaya dönük katkısını artırabilirdi.

(c) *Geliştirilebilir yönleri:* (i) Eserin kapağında kullanılan görselin, sonraki basımlarda daha ilgi çekici hale getirilmesi dikkate alınabilir. (ii) Dinî rehberlik, psikolojik danışmanlıktan ayrı bir alan olarak gelişmekte olsa da, iki disiplinin etkileşimde bulunduğu noktaların daha fazla vurgulanması eserin niteliğini güçlendirebilir. (iii) Dinî rehberlikte bilgiye dair sorunların ele alınması olumlu bir adım olmakla birlikte, çözümlere yönelik bilgilendirmelerin daha geniş bir şekilde sunulması eserin etkisini artırabilir.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Yazar Bilgileri | Author Information

Abdullah Adıgüzel (Doktora Öğrencisi) –

■ *Kurum / Institution:* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* İsmet Paşa Mahallesi İstiklal Cd. No: 4 26670 İnönü İlçe Müftülüğü, İnönü/Eskişehir ■ *Elektronik Posta / E-mail:* adiguzellabdullah@gmail.com ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0002-9553-8844 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Din eğitimi, (b) Değerler, (c) Din psikolojisi, (d) İnanç.

Betül Şavk (Yüksek Lisans Öğrencisi) –

■ *Kurum / Institution:* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Meşelik Yerleşkesi, Prof. Dr. Nabi Avcı Bulvarı. No: 4 26040 Odunpazarı/Eskişehir ■ *Elektronik Posta / E-mail:* betulsavk@hotmail.com ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0009-0009-1693-5664 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Din psikolojisi, (b) Manevi danışmanlık ve rehberlik, (c) Din eğitimi, (d) Çocuk psikolojisi.

Canan Yılmaz (Yüksek Lisans Öğrencisi) –

■ *Kurum / Institution:* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Büyükdere Mah. Prof. Dr. Nabi Avcı Bulvarı. Meşelik Kampüsü. Odunpazarı/Eskişehir ■ *Elektronik Posta / E-mail:* cananyilmaz6565@gmail.com ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0009-0000-9891-7746 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Manevi danışmanlık ve rehberlik, (b) Maneviyat, (c) Din ve psikoloji, (d) Dini başa çıkma, (e) Değerler.

Halil İbrahim Özasma (Dr. Öğr. Üyesi) –

■ *Kurum / Institution:* Giresun Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Giresun Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Güre Yerleşkesi Yeni Bina B. Blok 5. Kat, Giresun ■ *Elektronik Posta / E-mail:* halil.ibrahim@giresun.edu.tr ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0002-1494-5246 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) İnanç psikolojisi, (b) Dindarlık, (c) Tanrı tasavvuru, (d) İnanç, (e) Değerler, (f) Evlilik, (g) Maneviyat.

Hilal Sena Teke (Yüksek Lisans Öğrencisi) –

■ *Kurum / Institution:* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Kartaltepe Mah. Okullar Cad. No: 58 Daire: 14, Mamak/Ankara ■ *Elektronik Posta / E-mail:* hilsenacbc@gmail.com ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0003-2053-1434 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Teoloji, (b) Din psikolojisi, (c) Nöroteoloji.

Maide Nur Erdeniz (Yüksek Lisans Öğrencisi) –

■ *Kurum / Institution:* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Meşelik Kampüsü Büyükdere Mah. Prof. Dr. Nabi Avcı Bulvarı No: 4 26040 Odunpazarı/Eskişehir ■ *Elektronik Posta / E-mail:* erdenizmaidenur03@gmail.com ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0002-2912-7756 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Din psikolojisi, (b) Bilişsel davranışçı terapi, (c) Manevi yönelim, (d) İnanç, (e) Manevi danışmanlık ve rehberlik.

Mehmet Su (Dr. Öğr. Üyesi) –

■ *Kurum / Institution:* Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Kilis 7 Aralık Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Merkez/Kilis ■ *Elektronik Posta / E-mail:* mhmtsu@gmail.com ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0001-9037-8901 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Din eğitimi, (b) Manevi danışmanlık ve rehberlik, (c) Gelişim psikolojisi, (d) Dini düşünce.

Muhammed Tosun (Dr. Öğretmen) –

■ *Kurum / Institution:* Yalvaç İmam Hatip Ortaokulu ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Bahçelievler Mh. Çayyolu Sk. No: 5/2, Yalvaç/Isparta ■ *Elektronik Posta / E-mail:* m.ikbal87@hotmail.com ■ *Akademik*

Kimlik Numarası / Orcid: 0000-0003-2539-7318 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) İnanç psikolojisi, (b) Dindarlık, (c) Tanrı algısı, (d) İnanç, (e) Değerler, (f) Başa çıkma, (g) Maneviyat, (h) Manevi danışmanlık ve rehberlik.

Mustafa Koç (Prof. Dr.) –

■ *Kurum / Institution:* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Meşelik Kampüsü. Büyükdere Mah. Prof. Dr. Nabi Avcı Bulvarı. No: 4. 26040 Odunpazarı/Eskişehir ■ *Elektronik*

Posta / E-mail: mustafa.koc@ogu.edu.tr ■ *Akademik Kimlik Numarası /*

Orcid: 0000-0003-1299-7963 ■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) Dinsel

gelişim psikolojisi, (b) Dinsel yönelimler ve dindarlık tipolojileri, (c) Dinsel ritüellerin psikolojisi, (d) Din ve ruh sağlığı ilişkisi, (e) Müslüman-Türk diasporasının ruh sağlığı, (f) Manevi danışmanlık ve rehberlik, (g) Ölüm ve ölüm ötesi psikolojisi, (h) Din ve benlik ilişkisi, (i) Dinsel kavram gelişimi, (j) Din psikolojisi tarihi ve literatürü, (k) Manevi danışmanlık ve rehberlik tarihi ve literatürü.

Sema Yılmaz (Doç. Dr.) –

■ *Kurum / Institution:* Sivas Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ■

Yazışma Adresi / Correspondence Address: Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Sivas ■ *Elektronik Posta / E-mail:* semayilmaz@cumhuriyet.edu.tr ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0001-5076-1500 ■

İlgi Alanları / Areas of Interest: (a) Teoloji, (b) Din psikolojisi, (c) Dini gelişim psikolojisi.

Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi
Turkish Journal for the Spiritual Counselling and Care

Yayın ve Yazım İlkeleri Principles of Publishing and Writing

■ **Yayın İlkeleri** | Principles of Publishing

- Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi (TMDRD), yılda iki kez (Haziran-Aralık) yayımlanan bilimsel ve uluslararası hakemli statüsünde akademik bir alan dergisidir.
- Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi'nin yazı dili Türkçe'dir. Ancak yayın kurulu kararıyla İngilizce yazılar da yayımlanabilir.
- Dergide yayımlanan yazıların dil, bilim ve hukuksal açıdan her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.
- Yazıların yayımlanıp yayımlanmamasına derginin yayın kurulu karar verir.
- Derginin bir sayısında bir yazara ait en fazla iki çalışma yayımlanır.
- Dergide din ve maneviyat ilişkisi kapsamında manevi danışmanlık ve rehberlik bilim dalının tüm araştırma konularına ilişkin telif, çeviri, sadeleştirme, kitap tanıtımı ve kongre-sempozyum değerlendirmeleri vb. çalışmalar yayımlanır.
- Dergiye gönderilen yazılar daha önce başka bir yerde yayımlanmamış veya yayımına karar verilmemiş olmalıdır.
- Dergiye gönderilen yazılar, intihal programıyla benzerlik oranlarına bakılarak kabul edilir.
- Yazarlara telif ücreti ödenmez.
- Dergiye yayımlanmak üzere gönderilen yazılar, editörün ön incelemesinden sonra yayın kurulu tarafından belirlenen konunun uzmanı iki hakeme gönderilir. Yazının gönderildiği her iki hakemden olumlu rapor gelmesi durumunda yazı yayımlanır. İki hakemin olumsuz görüş belirtmesi durumunda yazı yayımlanmaz. Bir hakem olumlu, diğeri olumsuz görüş belirtmişse alan uzmanı üçüncü bir hakeme gönderilir. Üçüncü hakemden olumsuz rapor gelmesi durumunda yazı yayımlanmaz. Ancak olumlu rapor gelmesi durumunda yazının

yayımlanması konusundaki son karar, raporların içeriği dikkate alınarak editör görüşüyle yayın kurulu tarafından verilir.

- Yayımlanmasına karar verilen yazıların hakem raporlarında "düzeltmelerden sonra yayımlanabilir" görüşü belirtilmiş ise yazı, gerekli düzeltmelerin yapılması için yazarına geri gönderilir. Düzeltmeler yapıldıktan sonra hakem uyarılarının dikkate alınıp alınmadığı editör ve editör yardımcısı tarafından kontrol edilerek son karar verilir.
- Yayımlanmasına karar verilen yazılar, CC BY-NC 4.0 Uluslararası lisansı kapsamında yayımlanır.
- Yayım ve yazım ilkelerine uygun yazılmadan dergiye gönderilen yazılar değerlendirilmeye alınmaz.

■ Yazım İlkeleri | Principles of Writing

- Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi'nde (TMDRD) yayımlanması istenen yazılar, manevi danışmanlık ve rehberliği merkeze alan ve/veya bu bilim dalına katkısı olan diğer bilim dallarıyla ilişkili özgün çalışmalar olmalı ve aşağıda belirtilen nitelikleri taşımalıdır:
- Türkçe ve yabancı dildeki başlıklar; yazının içeriğiyle uyumlu olmalı, yazının konusunu kısa, açık ve yeterli ölçüde yansıtmalıdır.
- Türkçe ve yabancı dildeki özetler yazının problemini, amacını, kapsamını, metodolojisini ve sonuçlarını yansıtmalıdır.
- Makale, akademik bir çalışma türü olan bildiri, yüksek lisans veya doktora tezinden üretilmiş ise bu durum, mutlaka metnin ilk sayfasında belirtilmelidir.
- Makalenin hazırlanmasında bilimsel teknik ve yöntemlere uyulmalıdır. Aynı zamanda çalışmanın konusu, amacı, kapsamı, hazırlanma gerekçesi vb. bilgiler yeterli ölçüde ve belirli bir sistematik düzen içinde verilmelidir.
- Makale metninin içindeki 'Giriş' ve 'Sonuç' bölümleri dışındaki ana ve alt başlıkları alfabetik sisteme göre düzenlenmelidir. Örnek yazım: a., a.a., a.b. gibi.
- Yazıda kullanılan kaynaklar, yazım kurallarına uygun olarak düzenlenmeli, kullanılan her türlü belge, kaynaklar kısmında yer almalı, ancak yazıda yer verilmeyen belgelere kaynaklar kısmında yer verilmemelidir.
- Makalenin sonuç bölümü, araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olmalı, ana çizgileriyle ve öz olarak verilmeli, ana metinde sözü edilmeyen veri ya da bulgulara yer verilmemelidir.
- Sayfa yapısı: Kenar boşlukları üstten 2,5 cm, alttan 1,5 cm, iç 2,0 cm, dış 2,0 cm şeklinde ayarlanmalı ve cilt payı 0,4 cm olmalıdır. Kâğıt boyutu genişlik 16 cm ve yükseklik 24 cm seçilmelidir.
- Yazı biçimi: Metin kısmı Garamond yazı tipi, ana metin 12 punto ve başlıklar bold olarak yazılmalıdır. Ana metin kısmı satır aralığı 1,0 ve çok gerekli durumlardaki dipnot yazımı ise metinle aynı yazı tipinde 10 puntoyla yazılmalı-

dır. Ana metindeki paragraf aralığı → Önce: 6 nk, Sonra: 0 nk şeklinde olmalıdır. Tüm metin hizalama ise iki yana yaslı biçimde olmalıdır. Paragraf girintisi 1 cm olmalıdır.

- Makalenin başlığı ilk sayfanın başına, dergiye özgü şablon kullanılarak kalın 14 punto büyük harflerle sayfa ortalanarak Türkçe ve İngilizce yazılmalıdır.
- Yazar bilgileri-i (Makale başında): Dergi şablonu kullanılarak makale başlığından sonra 2 satır aralığı verilerek sayfanın ortasında yazar/ların adları, soyadları, akademik unvanları, çalıştıkları kurum ve orcid numaraları Türkçe ve İngilizce olarak belirtilmelidir. Ayrıca yazarların iletişim bilgileri şablona uygun olarak verilmelidir.

Örnek yazım:

Ali Ulvi Mehmedoğlu

Prof. Dr.

Marmara Üniversitesi

İlahiyat Fakültesi

E-posta: aliulvi@marmara.edu.tr

Orcid: 0000-0001-8546-9614

İstanbul / Türkiye

Professor

Marmara University

Faculty of Theology

E-mail: aliulvi@marmara.edu.tr

Orcid: 0000-0001-8546-9614

İstanbul / Turkey

- Yazar bilgileri-ii (Makale sonunda): Dergi şablonu kullanılarak makalenin en sonuna 2 satır aralığı verilip yazarın kişisel bilgileri verilmelidir.

Örnek yazım:

Ali Ulvi Mehmedoğlu (Prof. Dr.) –

■ *Kurum / Institution:* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ■ *Yazışma Adresi / Correspondence Address:* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Mahir İz Cad. No: 2. 34662 Üsküdar/İstanbul

■ *Elektronik Posta / E-mail:* aliulvi@marmara.edu.tr ■ *Akademik Kimlik Numarası / Orcid:* 0000-0001-8546-9614

■ *İlgi Alanları / Areas of Interest:* (a) İnanç psikolojisi, (b) Dindarlık, (c) Tanrı tasavvurları, (d) İnanç, (e) Değerler.

- Makalenin ikinci sayfasında özet kısmı 11 punto Garamond yazı tipiyle yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce özet, en az 300 ve en fazla 305 kelimedenden oluşmalıdır. Özet / Abstract bölümünde, araştırmanın problemi, amacı, kapsamı, metodolojisi ve sonuçları belirtilmelidir.

- Hem Türkçe hem de İngilizce özet bölümünde en az 5, en çok 8 sözcükten oluşan “anahtar kelimeler/keywords” yer almalıdır. İlk anahtar kelime mutlaka bilim dalı adı (manevi danışmanlık ve rehberlik) olmalıdır. Daha sonra metin içeriğini tam olarak yansıtan diğer anahtar kelimeler eklenmelidir.

- Makalede yer alan tablo, şekil veya grafiklerdeki yazılar ve/veya sayılar, Garamond yazı tipinde ve 10 punto olmalıdır.
- Makalede yer alan tablo, şekil, grafik veya fotoğraf başlıkları Garamond yazı tipinde ve 11 punto olmalıdır ve küçük harfle yazılmalıdır (Örnek yazım: Şekil-1:)
- Türk Manevi Danışmanlık ve Rehberlik Dergisi'nde (TMDRD) yayımlanan yazılarda hem metin hem de kaynakça yazımında APA stili / APA style kullanılır. Bu sebeple metin içi APA atıf sistemine göre yazılmış yazılar kabul edilir.
- APA stiline göre metin içinde atıf gösterme şu şekildedir: Yazar soyadı, yayım yılı: Sayfa numaraları. (Örnek yazım: Pargament, 2001: 46-49).
- Birincil kaynaklara ulaşılamamış ise atıf yapılırken önce asıl kaynak, sonra da alıntılanan ya da aktarılan ikincil kaynak belirtilir: (Örnek: Pargament, 2001: 210'dan akt. Cengil, 2014: 31).
- APA stiline göre kaynakça yazımı şu şekildedir: Yazar soyadı, adı, yayım yılı, eser adı, yayımlanan yer ve yayınevi. (Örnek yazım: Pargament, K. I. (2001). *The psychology of religion and coping: Theory, research, practice*. New York: Guilford Press).
- Yazıda bir yazarın birden çok eseri kullanılmış ise kaynaklar, kaynakça bölümünde kronolojik sırayla yazılır. Bir yazarın aynı yıl yayımlanmış birden fazla çalışması kullanılmış ise eser adlarının alfabetik sırasına göre "2008a", "2008b" şeklinde sıralanır.
- *Not:* APA Atıf Stili / APA Citation Style'nin kullanımına ilişkin örnekler ve detaylı teknik bilgi için bkz. <https://www.apastyle.org>.

Issue: 10 Year: 2024 December
ISSN: 2687-2714

TURKISH JOURNAL FOR THE SPIRITUAL COUNSELING AND CARE

10

